

38/1,2 1998

glasnik slovenskega etnološkega društva

bulletin of the slovene ethnological society

a II 131829
S.E.D.

TEMA

MLADINSKE
RAZISKOVALNE
NALOGE

IZ OČI V OČI

DR. SLAVKO
KREMENŠEK

Izdajatelj/PublisherSlovensko etnološko društvo/Slovene Ethnological Society,
zanj dr. Duša Krnel-Umek**Urednici/Editors**Tanja Roženbergar Šega (glavna urednica/managing editor)
Mateja Habinc (odgovorna urednica/editor-in-chief)**Uredniški odbor/Editorial Board**dr. Duša Krnel-Umek, Polona Sketelj, Tanja Hohnc, Aleš Gačnik, dr.
Naško Križnar, dr. Zmago Šmitek, Mojca Račič Simončič**Lektorica/Language editor**

Barbara Zoran

Korektorici/Proof readers

Tanja Roženbergar Šega, Mateja Habinc

Prevodi angleških povzetkov/Translation of English Summaries

Bernarda Potočnik

Oblikovanje/Designer

Liljana Praprotnik Zupančič

Fotografija na naslovnici/Cover photography

Vinko Skale

Računalniški stavek/Layout

ENTER d.o.o., Dejan Jenko

Tisk/Printed by

SO-RA d.o.o., Celje

Naklada/Number printed

700 izvodov

Naslov uredništva/AdressMetelkova 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
telefon: (+386) 61 1325-403, telefax: (+386) 61 1325-377Revijo subvencionirata Ministrstvo za znanost in tehnologijo in
Ministrstvo za kulturo. Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.Izid številke sta omogočili tudi Mestna občina Celje, Oddelek za
družbene dejavnosti in Zveza za tehnično kulturo - Gibanje znanost
mladini.Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-591/92 sodi publikacija med
proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.**Napotki avtorjem**

1. *Prispevke, namenjene objavi, pošljite na disketah, v programih Word 2.0 - 7.0 in v dveh natisnjenih izvodih.*
2. *Med vrsticami je dvojni razmak, velikost pisave 12 pik (oziroma 14 za naslov).*
3. *Naslov članka, priimki avtorjev, katerih dela so navedena v seznamu virov in literature, so izpisani z velikimi tiskanimi črkami in krepko natisnjeni. Ime in priimek avtorja besedila in mednaslovi pa naj bodo izpisani z malimi tiskanimi črkami.*
Podčrtave, krepki natisi besed, poševni tisk in zamiki odstavkov niso zaželeni.
4. *Fotografije, diapozitivi, skice in risbe naj bodo priložene v posebni kuverti, označene s številko, v izpisu pa mora biti določeno, kam sodijo. Podnapisi naj bodo že v tipkopisu glavnega besedila in na disketi.*
5. *Besedilu naj avtorji pripišejo svoje podatke (ime, priimek, funkcija oziroma delovno mesto, naslov)*
6. *Avtorski prispevki (razprave, znanstvena in strokovna besedila) naj poleg zgoraj navedenega vsebujejo:*
 - *na začetku besedila tudi krajši izvleček in na koncu ena do dve strani dolg povzetek (če je možno že v angleščini),*
 - *citiranje literature in virov mora biti v skladu z uveljavljenimi normami, možna pa je uporaba sprotne ali / in ameriškega načina citiranja,*
 - *na koncu prispevka, pred povzetkom v angleščini je seznam virov in literature*
 - *avtorji citiranih prevodov iz tujejezične literature naj bodo navedeni poleg citata v oklepaju, prvokrat s polnim imenom in priimkom prevajalca, nato z inicijalkami.*

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

S.E.D.

Mag. POLONA ŠEGA
mlada raziskovalka
IZSN ZRC SAZU, Novi trg 5, LJ

MATEJA HABINC
dipl.etn. in novinarka
Celovška c.269, LJ -Dravlje

MARUŠKA MARKOVČIČ
dipl.etn. in kult.antropol.
Ižanska cesta 140, LJ

TADEJA PRIMOŽIČ
dipl.etn, mlada raziskovalka
OEIKA, Zavetiška 5, LJ

**TANJA SLEMENJAK (mentorica),
MOJCA KRAJNC, VANJA KAPAR,
MATEJA KONAJZLER**
Srednja ekonomska šola Celje

ALEŠ GAČNIK,
dipl.etn. in soc.kul., višji strok. sod.
ZRS Bistra Ptuj

**ROMANA LEPOŠA (mentorica),
MORANA LUBAJ, MAJA ORNIK,
NATAŠA PIŠEK, BARBARA
ZAFOSNIK**
OŠ Kidričevo

MAGDA PERŠIČ
dipl.etn., kustodinja
Notranjski muzej Postojna

BENJAMIN BEZEK
Gimnazija Jožeta Plečnika, LJ

MOJCA RAČIČ SIMONČIČ
dipl.etn., bibliotek. na OEIKA
Zavetiška 5, LJ

ALJA KOTAR
Absolv. EIKA
Potrčeva 12, LJ

DAN PODJED
Absolv.EIKA
Ljubljanska c. 60, CE

VESNA MOLIČNIK
Absolv. EIKA,
Stare sledi 20, Prevalje

SONJA KOGEJ RUS
dipl.etn., kus. pedagog, SEM
Metelkova 2, LJ

SASA FLORJANČIČ
dipl.etn, kustodinja
Kovaški muzej Kropa

LUCIJA KOS BARTOL
Štud. EIKA in zg. na FF

ANDREJA BRANCELJ BEDNARŠEK
dipl.etn., direktorica
Belokranjski muzej Metlika

MARIJA POČIVAVŠEK
Prof.zg., višja kustodinja
Muzej novejšje zgodovine Celje

mag.TATJANA DOLŽAN ERŽEN
kustodinja, Gorenjski muzej Kranj

MAGDA ZORE
Kus. pedagog
Gorenjski muzej Kranj

MIRJAM GNEZDA
Štud. EIKA, FF Ljubljana

MOJCA ŠIFRER BULOVEC
dipl.etn., kustodinja
Loški muzej Škofja Loka,

TONE PETEK
dipl.etn. , višji kustos
Pokrajinski muzej Maribor,

**Mag.MARJANA FORTUNAT
ČERNILOGAR**
Goriški muzej, Tolminska muzejska
zbirka,

IRENA KERŠIČ
dipl.etn., muzejska svetovalka,
Slovenski etnografski muzej
Metelkova 2, LJ

Dr. RAJKO MURŠIČ
OEIKA
Zavetiška 5, LJ

Dr. NAŠKO KRIŽNAR
AVL ZRC SAZU
Wolfova 8, LJ

mag.BORUT BRUMEN
OEIKA
Zavetiška 5, LJ

TANJA ROŽENBERGAR ŠEGA
dipl.etn., kustodinja
Muzej novejšje zgodovine Celje

VLADO ŠLIBAR
dipl. etn., višji kustos
Pokrajinski muzej Celje

MARIJA SUŠNIK
TD Bizeljsko, Pišeška c.35,
8259 Bizeljsko

ADRIJANA ZUPANC
dipl. ing. zoo tehniko
Srednja Kmetijska in vrtnarska šola
Šentjur

TAMARA KOROŠEC
štud. arh., Ljubljana

BORI ZUPANČIČ
svob. umetniki, Celje

99904792

RAZGLABLJANJA

Polona Šega

RIBNIŠKI KROŠNJARJI V
TUJEM IN V DOMAČEM
OKOLJU

6

Mateja Habinc

SKRIB ZA GROBOVE IN
NJIHOVO OBISKOVANJE KOT
PREDMET ETNOLOŠKEGA
RAZISKOVANJA

12

Maruška Markovčič

»SO BILI V VAŠEM KRAJU
KAKŠNI REZBARJI?«

22

Tadeja Primožič

TEHNIKE, ELEMENTI,
MOTIVIKA IN APLIKACIJA
KLEKLANIH ČIPK NA
SLOVENSKEM
V 20.STOLETJU

25

IZ OČI V OČI

Uredništvo

Dr. SLAVKO KREMENŠEK

30

TEMA

Tanja Rozenbergar Šega

MLADINSKE
RAZISKOVALNE
NALOGE

34

Darja Štiherl

TAKO SO KUHALE NAŠE
BABICE

35

Tanja Slemenjak

TAM GORI ZA HRAMOM EN
TRSEK STOJI

40

Aleš Gačnik

ZNANOST V VSAKO
SLOVENSKO REGIJO

44

Romana Lepoša

NAŠ DIMNIK - VČERAJ
IN DANES

46

Vladimir Šlibar

MLADINSKE
RAZISKOVALNE NALOGE IN
MUZEJ

52

Magda Peršič

MLADI RAZISKOVALCI
ZGODOVINE PRI ZVEZI
PRIJATELJEV MLADINE
SLOVENIJE

53

OBZORJA STROKE

gradivo

Benjamin Bezek

ZGODBE VSAKDANA

60

Mojca Račič Simončič

OB STOLETNICI ROJSTVA
STANKA VURNIKA

61

poročila

Irena Keršič

TRETJA GENERALNA
KONFERENCA MREŽE
EVROPSKIH ETNOGRAFSKIH
MUZEJEV

62

Alja Kotar

KOLEDAR POLETNIH
ETNOLOŠKIH DELAVNIC

63

Dan Podjed

PRIMESTNE
PUSTOLOVŠČINE MLADIH
RAZISKOVALCEV

63

Maruška Markovčič,

ETNOLOŠKI TABOR LEDINE
1998

65

Vesna Moličnik

V PRIČAKOVANJU DRUGE
POLETNE ŠOLE
VIZUALNEGA

66

Sonja Kogej Rus

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI
MUZEJ V LETU 1997

68

Saša Florjančič

POROČILO O DELU
KOVAŠKEGA MUZEJA V
KROPI V LETU 1997

73

Andreja Brancelj Bednaršek

POROČILO O ETNOLOŠKEM
DELU V BELOKRANJSKEM
MUZEJU METLIKA

74

Aleš Gačnik

POROČILO O DELOVANJU
ODDELKA ZA ETNOLOGIJO
V POKRAJINSKEM MUZEJU
PTUJ

74

Marija Počivavšek

MUZEJ NOVEJŠE ZGODO-
VINE CELJE V LETU 1997

76

Lucija Kos Bartol

POROČILO O DELU
RIBNIŠKEGA MUZEJA V
LETU 1997

77

Tatjana Dolžan Eržen

Magda Zore
POROČILO O DELU
KUSTODIATA ZA
ETNOLOGIJO
GORENJSKEGA MUZEJA V
LETU 1997

78

- Magda Peršič* 79
POROČILO ETNOLOŠKEGA
ODDELKA NOTRANJSKEGA
MUZEJA POSTOJNA
ZA LETO 1997
- Tone Petek* 80
DELOVNO POROČILO
ETNOLOŠKEGA ODDELKA
POKRAJINSKEGA MUZEJA
MARIBOR
- Mirjam Gnezda* 81
POROČILO MESTNEGA
MUZEJA IDRIJA
O ETNOLOŠKEM DELU
V LETU 1997
- George Herbert Mead* 87
UM, SEBSTVO, DRUŽBA
(*Rajko Muršič*)
- REZIJA; PESMI IN GLASBA
REZIJANSKE DOLINE 88
(*Rajko Muršič*)
- SLOVENSKE LJUDSKE
PESMI 89
(*Rajko Muršič*)
- ETNOLOG ŠT.7, 1997 91
(*Tadeja Primožič*)
- Tadeja Primožič* 97
TECHNIQUES, ELEMENTS,
MOTIFS AND APPLICATIONS
OF BOBBIN LACE IN THE
SLOVENE REGION IN THE
20TH CENTURY

ETNOMANIJA

- Bori Zupančič* 98
MUZEJSKA POLETNA
DELAVNICA

ETNOLOGIJA JE POVSOD

- Mojca Šifrer Bulovec* 82
POROČILO O DELU
KUSTOSINJE ZA
ETNOLOGIJO V LOŠKEM
MUZEJU V ŠKOFJI LOKI
V LETU 1997
- Marija Sušnik* 92
DEJAVNOST TURISTIČNEGA
DRUŠTVA BIZELJSKO NA
PODROČJU VAROVANJA
NARAVNE IN KULTURNE
DEDIŠČINE
- Damjana Fortunat Černilogar* 82
GORIŠKI MUZEJ -
TOLMINSKA MUZEJSKA
ZBIRKA,
LETNO POROČILO 1997
- Adrijana Zupanc* 94
OŽIVLJANJE MITOV
IN LEGEND

SUMMARY

- Mojca Račič Simončič* 84
BIBLIOGRAFIJA
SEMINARSKIH IN
DIPLOMSKIH NALOG
ŠTUDENTOV ODDELKA ZA
ETNOLOGIJO IN KULTURNO
ANTROPOLOGIJO
V LETU 1997
- Polona Šega* 96
PEDDLERS FROM THE
RIBNICA AREA ABROAD
AND IN THEIR HOME
ENVIRONMENT
- Mateja Habinc* 96
VISITING AND CARE FOR
GRAVES AS A SUBJECT OF
ETHNOLOGICAL RESEARCH
- Božidar Jezernik* 85
DEŽELA, KJER JE VSE
NAROBE: PRISPEVKI K
ETNOLOGIJI BALKANA
(*Rajko Muršič*)
- Maruška Markovčič* 97
WERE THERE ANY CARVERS
IN YOUR VILLAGE?

ocene knjig

RIBNIŠKI KROŠNJARJI V TUJEM IN V DOMAČEM OKOLJU

Prispevek obravnava predvsem krošnjarje iz Ribniške doline, ki so si služili kruh kot krošnjarji z lesenimi izdelki domače obrti. Posreduje del izsledkov magistrske naloge z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki sem jo pod naslovom Dolenjski krošnjarji na Dunaju pripravila pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja. Obravnavani krošnjarji so z doma odhajali spomladi, vračali pa so se jeseni oziroma najkasneje do 1. novembra, dneva mrtvih oz. vseh svetih. Toda njihova kratkotrajna, sezonska migracija je lahko prehajala v trajnejšo ali trajno migracijo, ko so se le redko ali se sploh niso več vračali domov. Prispevek obravnava zlasti odnos do krošnjarjev tako v okolju, kjer so krošnjarili, kot v domačem okolju, iz katerega so odhajali in v katerega so se vračali po svojih krošnjarskih poteh. Krošnjarjevo delo opredeljuje prodaja iz kraja v kraj, od hiše do hiše, brez stalnega prodajnega mesta.

V tujem okolju

Za krošnjarje na splošno je značilno, da so jih avtorji s tistih območij, s katerih so prihajali, obravnavali s pozitivnim predznakom, medtem ko so avtorji z območij, na katera so krošnjarji prihajali po svojih trgovskih poteh, o njih pisali iz drugega zornega kota, pogosto tudi odklonilno. Tako so jih prvi omenjali kot dinamične in zabavne ljudi, ki skušajo na hudomušen način čim več iztržiti. Drugi so dinamično življenje krošnjarjev raje opisali kot potepuško, namesto zabavnih so jih označili za vsiljive, namesto hudomušnega načina prodaje pa so poudarjali zvijačnost in celo goljufijo. Francoska raziskovalka Laurence Fontaine je v delu, ki je v angleškem prevodu izšlo leta 1996 z naslovom *History of Pedlars in Europe*, zapisala, da je bil krošnjar v primeru nezaželenega ali kaznivega dejanja v tujem okolju vedno prvi osumljen, tako npr. v primeru tatvine, podtaknjenega ognja, izbruha upora ali zarote, ali pa so mu pripisali očetovstvo nezakonskega otroka (Fontaine 1996, 2, 20, 164-165). Poleg tega je omenila krošnjarstvo kot krinko, pod katero se je lahko skrivalo beračenje (Fontaine 1996, 145). Ludwig Kren se je v prispevku ob 500-letnici krošnjarskega dovoljenja prebivalcem kočevskega gospostva - izdano je bilo leta 1492 in je veljalo tudi za ribniške krošnjarje - vprašal, kakšno ceno so morali krošnjarji plačati za svoj način življenja: "Doma povsod in nikjer, zaradi ločenosti odtujeni družini, soseski, skupnosti; izpostavljeni vremenu, nevarnostim ceste in ogroženi; zaradi narave obrti pogosto malo cenjeni kot ljudje - izvesek: Krošnjarjenje in prosjačenje prepovedano! še predobro osvetli razmere."¹ Mimogrede bi na tem mestu opozorila na vzporednice s prepovedmi prodajanja, ki jih nekatere javne ustanove in podjetja na

Slovenskem obešajo ob vhodu v svoja poslopja ali prostore v 90. letih 20. stoletja in so namenjene prodajalcem brez stalnega prodajnega mesta, t. i. akviziterjem. Iz pregleda krošnjarskih pravic Heinricha Coste iz leta 1834 je razvidno, da so oblasti vedno strogo nadzorovale krošnjarje, ki niso pomenili le konkurence trgovcem, temveč bi v svojih krošnjah, omotih in podobnem utegnili prenašati ukradeno ali prepovedano blago, pa tudi sami bi lahko bili storilci kaznivih dejanj (Costa 1834, 1-9). Arnold Raesch je leta 1897 na Dunaju objavil odgovor na vsesplošno pritoževanje trgovcev nad krošnjarjenjem, ker so si želeli predvsem odpraviti konkurenco. Raesch se je postavil na stran krošnjarjev (*Hausirer*), torej potujočih prodajalcev, ki pa jih je ločil od potujočih obrtnikov (Raesch 1897, 20). Večina drugih avtorjev je obe skupini, tako kot patenti, navadno obravnavala skupaj pod skupnim nazivom *Hausirer* oziroma *Hausierer*. Podobno razpoloženje do krošnjarjev je bilo verjetno tudi na Slovenskem, kar bi lahko sklepali že po prispevku v *Novicah* leta 1852: "...drugi so mislili, da je bolje, če se ta kramaritev prepove, ker je že sedaj tako v vsaki vasi kramar, tedaj pohišniga kramarenja treba ni, in ker se marsikaj goljufije po tem zgodi." (Nova... 1852, 413) Zlasti za obdobje med svetovnima vojnama najdemo v Arhivu Slovenije obsežno arhivsko gradivo z zahtevami po prepovedi krošnjarjenja na slovenskem območju. Gremij trgovcev za politični okraj Ljubljana in okolica je Zbornici za trgovino, obrt in industrijo predlagal, da krošnjarstvo ukine. Kot vzroke za svojo zahtevo je navedel: "Obrt krošnjarjenja izvršujejo osebe, ki so delomržne, sicer po svoji fizični moči za vsako težko delo zmožne, pohajajo cele dneve in tedne po vaseh, ob tržnih dnevih in nedeljah prodajajo po mestu pred očmi legitimnih trgovcev in v zasmeh obrtnih oblasti"; "država je vsled krošnjarjenja

odškodovana na obrtnem, dohodninskem in prometnem davku, ker nima tozadevno nikake kontrole"; "nemoralnost take obrti leži na dlani, ker se na tak način podpira temne elemente, vlomilne družbe in vlačugarstvo ter državi nevarno in opasno vohunstvo." (TOI...) Gremij trgovcev za politični okraj Litija se je pritožil, da krošnjarji "pridejo na dan izplačila v velikih množinah... Na dan, ko prejme delavec plačo, je veselo razpoložen in v tem razpoloženju si marsikdo privošči tudi kozarec vina čez mero, kar je za krošnjarja najboljša prilika, da delavca po svoji volji izkoristi." (TOI...) Gremij trgovcev v Kamniku je leta 1926 v svoji pritožbi zapisal, da so večinoma krošnjarili z inozemskim in pretihotapljenim blagom: "Krošnjarji oberejo hišo za hišo, tudi gostilne, vsiljujejo ljudem razno nepotrebno šaro za drag denar, ki ga odnesejo iz kraja. Trговец naj pa potem ljudem, ki so izdali za nepotrebne reči denar, daje sol in petrolej na upanje! V tej zadevi bi bila enkrat brezobzirnost res na mestu." (TOI...) Gremij trgovcev v Radovljici je istega leta zapisal: "Tuji elementi krošnjarijo često z utihotapljenim blagom in so večkrat v zvezi s tihotapci. Na eni strani taka kupčija škodi domačim trgovcem, ker jim v cenah konkurira, na drugi pa oškoduje državo./Tudi politično sumljivi ljudje in državi nevarni vohuni lahko opravljajo svoj pogubni posel pod krinko nedolžnega krošnjarstva" (TOI...). Gremij trgovcev v Ljubljani je menil, da se je krošnjarstvo "v zadnjem času, osobito pa v Ljubljani tako razpaslo, da postaja javna nadlega, pred katero ni nihče več varen". Gremiji so zahtevali dosledno upoštevanje krošnjarskega patenta iz leta 1852, krošnjariti v obmejnih krajih pa naj bi bilo dovoljeno le domačinom, in sicer tistim, ki so politično zanesljivi. (TOI...) Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani je leta 1928 sprejela ostrejša ukrepe, s katerimi so poostrili tudi kazni za kršilce patenta iz leta 1852. (TOI...)²

Razne pritožbe so se vrstile skozi vse obdobje med svetovnimi vojnami in so bile usmerjene proti krošnjarjenju z različnim blagom - od metel do copat, združenje pekov je napadlo krošnjarje s pecivom in podobno. A iz njih razberemo tudi, da so gremiji ločevali tri vrste krošnjarjev: domače potujoče prodajalce z raznovrstnim, tudi prepovedanim blagom, tuje potujoče prodajalce s takšnim blagom ter ribniške in kočevske potujoče prodajalce izdelkov domače obrti. Obtožbe so bile pogosto ostre in nepopustljive, toda do krošnjarjev z domačimi izdelki, npr. do

Poročna fotografija krošnjarja z lesenimi izdelki Jožeta Pucelja iz Kota pri Ribnici iz leta 1932. Med svetovnimi vojnami in po 2. svetovni vojni je krošnjaril zlasti na Gorenjskem. Izvirnik fotografije hrani Štefka Pucelj, Kot pri Ribnici.

ribniških krošnjarjev, so izražale strpnost in celo naklonjenost. Tako je gremij trgovcev za politični okraj Ljubljana in okolica zapisal, da je krošnjarstvo glede na razvito trgovino nepotrebno - razen krošnjarstvo z izdelki "domače industrije" (TOI...).

Za območje Dunaja in širše okolice, v članku omejeno s kraji Absdorf, Groweikersdorf, Marchegg, Bruck an der Leitha ter z Wiener Neustadtom in

1 Überall und nirgends zu Hause; durch die Trennung der Familie, der Nachbarschaft, der Gemeinschaft entfremdet; dem Wetter, den Gefahren der Strae ausgesetzt ein bedrohtes Leben fhrend; von der Natur des Gewerbes her oft als Mensch wenig geschätzt - das Schild: Hausieren und Betteln verboten! beleuchtet die Situation zur Genge." (Kren 1993, I (7)).

2 Primerjaj tudi: Uredbe... 1928, 529-530.

Brata Ludvik in Karel Govže v času med svetovnimi vojnami. Oba sta bila krošnjarja z lesenimi izdelki. Izvirnik fotografije hrani družina Porenta, Slatnik.

Badnom, nimamo na voljo pisnega vira, ki bi za katero koli obdobje pričal o odnosu do slovenskih, celo ribniških krošnjarjev. Vsaj za obdobje med svetovnimi vojnami pa lahko o njem sklepamo po izjavah nekdanjih krošnjarjev. Nekateri informatorji so poudarili, da so jih v novem okolju lepo sprejeli in niso čutili nikakršne stigmatizacije, sploh pa ne v primerjavi s krošnjarjenjem po Sloveniji, kjer so jo. To potrjujejo tudi naslednje izjave, ki jih tako kot vse druge izjave informatorjev v članku podajam v delno poknjženi obliki:

“So v redu ljudje to... Da bi kakšen spor bil ali... da bi nam kakšen kaj ukradel... Ni bilo nobenega primera. Pa tudi: Dvakrat (dve sezoni, op. avt.) sem bil v Avstriji, pa nisem enega tepeža videl po gostilnah ali to. Takrat smo se zmeraj pretepali. Tam je kultura bila na višku. Pri nas je bilo bolj tako kot v Ameriki. Sam tepež. Dostikrat so kakšnega tudi zaklali. Oklali, kar jaz pomnim. ... So bili spoštljivi do nas. Nas niso špotali. Tukaj po Sloveniji so nas špotali: Ribničan Urban, po celem svetu znan... Vse sorte so nam naprtli... Ne, ne,

niso nikjer nadlegovali nas. Tukaj po Sloveniji nas je otročad, tam pa ne.”³

“Nas so obrajtali tam, nas, slovenske krošnjarje. Smo bili prijatelji z njimi.”⁴

Drugi so imeli drugačne, tudi negativne in boleče izkušnje, kakršne pa ob stikih različnih narodov, slojev in poklicev niso redke.

“Dosti zaničevanja. Pa vse sorte so se ljudje norca iz nas delali, ko smo hodili... Je bil tak, malo... zaničevan posel.”⁵

“Ko sem bil tako čedno opravljen! Pa je še kakšen... ‘Cigajnarbanda!’ kje kakšna ženska zabrusila nazaj, ko sem prodajal. Včasih... Ko sem po stanovanjih... Zvonec moraš obrniti, ko si šel v hišo, bi rekel - petnadstropno ali kamor je bilo, tam je vse mesto - hiša poleg hiše. Pa si katero vzdignil, ker je šla gospoda popoldne spat. Nervozna, pa ko ima tisti špijonkel na vratih, luknjica, pa samo skozi pogleda, kdo na oni strani zvoni. ‘Cigajnarbanda!’... Sem razumel, da me je sšpotala. Pa sem šel naprej.”⁶

“Večkrat sem bil užaljen od Nemcev, Avstrijcev.”⁷

V Avstriji so med svetovnimi vojnami krošnjarji z mešanim blagom, ki so večinoma prihajali z Balkana, imeli vzdevek “Der billige Jakob”⁸ (Mondl 1985, 4). Na Salzburškem še vedno tako poimenujejo tudi slovenske krošnjarje z lesenimi izdelki, ki edina na tem območju nadaljujeta dejavnost svojih predhodnikov in rojakov z ribniškega območja.⁹ Toda informatorji, ki so krošnjarili po Dunaju ali njegovi okolici, so zatrdili, da niso imeli vzdevka. Rekli naj bi jim le “Siebmacher”¹⁰ ali “Reitermacher”¹¹. Po ustnih virih jih tudi niso krajevno določali tako kot na Slovenskem, kjer je beseda *Ribničan* postala sopomenka za ribniškega krošnjarja. Pogosto so v novem okolju sami dejali, da so “iz Ljubljane” ali “iz Kočevja”, ne pa z območja Ribnice.

Po pripovedovanju so se ribniški krošnjarji zavedali, da so v okolju, ki jim je tuje, in da morajo biti do tamkajšnjih prebivalcev prijazni, pošteni in korektni.

“Nisem nikoli šimfal, špotal čez Avstrijo. Človek ne sme. Se mora tako obnašati, kjer živi, kot mora biti. Potem pa pojdi, pa zgini! Tudi če bi kdo prišel k nam v Sodražico in začel špotati, bi rekel: ‘Zgini tja, od koder si prišel!’ Ni res?”¹²

“Ampak če hodiš zdumi, moraš pa biti resnično pošten. Je pa to pa predpogoj. Če ne boš pošten, nikoli nikamor po svetu ne boš prišel kot Ribničan. Jaz sem odprl vrata, zvonil... Jaz sem na vse sorte natrofil: zlatnino, denar, vsega... No, ko odpres na dan po dvesto hiš... Ker tujca ponavadi... ‘Ta

je bil! Sum bo takoj nanjga padel. 'Ta!' Pa žiher še tako nedolžen, ne pomaga popolnoma nič... 'Rešetar je bil. Ta je ukral.' Tudi Bog te ne bo rešil. Te bodo vsi osumili, da si ti tisti. To moraš biti pa pošten. To pa ni govora..."¹³

V domačem okolju

Krošnjariji so z doma odhajali spomladi ali še prej, vračali pa so se jeseni ali celo kasneje. Torej so zunaj svojega okolja preživeli velik del leta, njihova družina (razen starejšega sina oziroma sinov, ki so ponavadi prav tako krošnjariji) pa je ostala doma in opravila poglavitna dela na polju, ponekod cel košnjo. Če niso bili le kajzarji, so pri tem potrebovali pomoč sosedov, sorodnikov, prijateljev ali najemne delovne sile, dninarjev in dekel. To dejstvo nujno sproži vprašanje o tipu krošnjarijeve družine, o vlogi in mestu žene, ki je morala v času možev odsotnosti sama prevzeti odgovornost tako za družino kot celotno gospodarstvo, o njeni vlogi zunaj okvirov družine, o krošnjariju v družini kot zakonskem možu in očetu, o vzgoji otrok in podobno.

Laurence Fontaine je zapisala, da je življenje v skupnostih krošnjarijev v Franciji, Italiji, Španiji in drugje, ki jih je proučevala, temeljilo na vaški "kulturi odsotnosti"¹⁴. Odhod možkega iz skupnosti je bil vedno možen in ni bilo nobenega zagotovila, da se bo vrnil. Avtorica je bila pri tem pozorna na večjo vlogo žensk v takšnem okolju.

Informatorji za ribniško območje so še zlasti poudarili, da so ženske opravljale dela, ki so bila sicer naloga moških. Izrazito delo, ki je pripadalo moškimi, je bila košnjo. Pri obravnava izseljenske problematike se pogosto srečujemo s spremembami v delitvi dela v družini. Mojca Ravnik je v prispevku o izseljevanju prebivalcev Grosuplja in okolice do I. svetovne vojne opozorila, da je odsotnost izseljencev močno spremenila delitev dela v družini. Moški, ki so ostali v domačem okolju, so morali poprijeti tudi za dela, ki so jih pred izselitvijo opravljale ženske. In obratno: ženske, ki so ostale, so se morale lotiti del, ki jih je pred izselitvijo opravljal moški. (Ravnik 1981, 47) V primeru ribniških krošnjarijev velja le, da so ženske opravljale dela, ki so jih drugje moški. Obratno ne velja, ker ženske večinoma niso krošnjarije oziroma zaradi krošnjarijenja niso ostajale zdoma dlje časa. "Tukaj so ženske kosile. To pa žiher zapišete, da tukaj po Ribnici (po ribniškem

območju, op. avt.) so ženske kosile. Ker ni bilo moških, ker so šli v Avstrijo. Ženske, poleg pa tisti fantje, ki niso znali zdomat. ... Pa z otroki. ... Kakor sem bil osem let star, sem že šel s konjem na njivo. ... Tukaj je morala pa ženska vse delati. Je ona komandirala, kaj se bo skuhalo in kaj se bo naredilo. Moški je bil za preskrbeti denar tukaj."¹⁵

"To je pa problem vsake krošnjarijeve žene. Mož je recimo pol leta od doma, je bilo treba marsikje odločati, narediti in ženska se navadi pri tem komandirati, kot pravimo po ribniško. Pol pa mož pride slučajno domov, pa kakšno stvar iz rok vzame, je to že ogenj v strehi. ... To sem jaz dostikrat rekel. To... ženske od rešetarjev, to so imele vso komando pri hiši. Moja mati tudi. Ker je oče bil rešetar. Tako gre to. Nimaš kaj. Ker moža ni doma. Danes je vsaj telefon, lahko pokličeš sem pa tja. Prej ni bilo tega nič. Pismo pisat in tako naprej. Je trajalo štirinajst dni, da se je ena novica okoli obrnila. Danes se pa v desetih minutah. Je to spet drugače."¹⁶

"Ja, morate tako računati: Sigurno, eden je mogel odgovarjati pri hiši. Pa če ni bilo moža doma, je bila pa žena. Ta prva za njim. To je jasna stvar."¹⁷

"So mogle ženske same vse pokosit, pa vse ročno. ... Teško je kositi. Za žensko pa še hujše, ker ženska je le ženska. ... To je bila muka. So ženske trpele pri nas..."¹⁸

"Ženske so mogle vse rihtati, tudi kositi, koso sklepati."¹⁹

"Ženske so pa bolj trpele. Mama (tašča, op. avt.) je večkrat rekla: 'Njemu (možu, op. avt.) je bilo lahko: tisto krošnjo je dal na ramo, pa je šel. Jaz sem pa sama z otroki ostala.'"²⁰

"Pa dobile smo koga. Prej se je dobilo, tako da so rekli: 'Na žrnado.' 'Gremo pa na žrnado,' so rekli. Pa so prišli radi."²¹

Družine krošnjarijev, ki so bili mali posestniki, so za vse leto najemale dekle. Na območje okoli Sodražice in Žlebiča so prihajale predvsem iz Loškega potoka. Tako kot žena je morala tudi dekla delati dela, ki so jih v družinah, kjer niso krošnjariji, opravljali moški člani, pri premožnejših družinah tudi hlapci.

"Ženske so mogle pa vse narediti. Tisti, ki so hodili v Avstrijo, so imeli vsi deklet."²²

"Pol grunta, pa dekla je bila. Saj je bila še poleg dekla, ko sem bila že jaz. Je bilo pa tudi hudo. Meni se je tako hudo zdelo, poleg deklo plačat. Sem rekla: 'Saj sem jaz tukaj. Ni škoda denarja, da bo dekla dobila?' Jo je bilo treba plačat, ne. Sem rekla: 'Saj sem jaz tukaj. Bomo lahko naredile.'"²³ Prav zaradi velike odgovornosti in dela, ki ga je morala opraviti krošnjarijeva žena, je po ustnem

opozorilu Božene Gabrijelčič z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, rojene v Prigorici, med dekleti v tistih krajih ribniškega območja, kjer je bilo razvito lončarstvo, veljala poroka z lončarjem za boljše od poroke s krošnjarijem.

V času možev odsotnosti je odgovornost za družino in gospodarstvo prevzela žena. Toda takoj po moževi vrnitvi je spet sprejela vlogo, ki so jo imele ženske, katerih možje niso bili krošnjariji oziroma niso za daljši čas odhajali z doma. Za obdobje med svetovnimi vojnami lahko zapišemo, da so nekateri moški svojo ženo zaradi njene vloge v družini bolj spoštovali in upoštevali. Zdi se, da je bilo podobno ponekod drugod,

3 Odlomek iz pogovora z informatorjem Rudijem Zajcem leta 1997. Špotati: zmerjati. Prim. nem. spotten v pomenu 'norčevati se (iz)', 'rogati se čemu'.

4 Odlomek iz pogovora z informatorjem Antonom Koširjem leta 1996. Obrajati: spoštovati. Slovenski etimološki slovar Marka Snoja in Etimološki slovar slovenskega jezika Franceta Bezlaja ne vsebujeta tega gesla (prim. geslo rajtati v: Snaj 1997, 521).

5 Odlomek iz pogovora z informatorjem Francem Gorštom leta 1997.

6 Odlomek iz pogovora z informatorjem Alojzom Marnom leta 1997. Cigajnarbanda: ciganska tolpa. Nem. Zigeuner Bande. Špijonkel: lina na vhodnih vratih. Prim. nem. spionieren v pomenu 'vohuniti', 'oprezati'. Špotati: okarati, okregati. Prim. nem. spotten v pomenu 'zasmehovati'.

7 Pisni odgovor informatorja Alojza Šilca na pisno vprašanje P. Šega iz leta 1996.

8 Der billige Jakob = poceni Jakob.

9 Odlomek iz pogovora z informatorjem Janezom Ambrožičem leta 1997.

10 Siebmacher = sitar.

11 Reitermacher = rešetar.

12 Odlomek iz pogovora z informatorjem Dominikom Bartlom leta 1991. Šimfati: zmerjati, obrekovati. Prim. nem. schimpfen v pomenu 'zmerjati'.

13 Odlomek iz pogovora z informatorjem Alojzom Marnom leta 1997.

14 "...culture of absence..." (Fontaine 1996, 173).

15 Odlomek iz pogovora z informatorjem Rudijem Zajcem leta 1997.

16 Odlomek iz pogovora z informatorjem Janezom Ambrožičem leta 1997.

17 Odlomek iz pogovora z informatorjem Francem Gorštom leta 1997.

18 Odlomek iz pogovora z informatorjem Alojzom Marnom leta 1997.

19 Odlomek iz pogovora z informatorjem Jožetom Pakižem leta 1998. Rihtati: urejati, skrbeti. Prevzeto iz nem. richten, kar med drugim pomeni 'urediti' (Snaj 1997, 538).

20 Odlomek iz pogovora z informatorko Anico Košir leta 1996.

21 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997. Žrnada: dnina. Prim. it. giornata.

22 Odlomek iz pogovora z informatorjem Jožetom Pakižem leta 1998.

23 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997.

kjer so bili moške prav tako del leta zdoma, npr. v Terski dolini. Tam so svojo ženo s spoštovanjem nazivali "gospodinja". (Furlan 1992/93, 54-55)

Vendar ugotovitve, da je krošnjar na ribniškem območju spoštoval ženo, ne moremo posploševati. Več izjav jo namreč tudi izpodbija. "Mož je mislil: 'Saj moraš.' Ženska je pa tudi mislila: 'Saj moram.'"²⁴ Fantje, ki so delovali na Dunaju in širši okolici, so si ženo pogosto našli na svojih krošnjarskih poteh. Če je bilo deklet nemško govoreče, je krošnjar po poroki praviloma ostal v njenem domačem okolju. Ni znan primer, da bi jo pripeljal na svoj dom na slovensko govorno območje. Nekateri so se izselili tudi v Ameriko in se poročili tam bodisi s Slovenko bodisi z dekletom druge narodnosti. Med štirimi prijatelji iz Sodražice in okoliških vasi, ki so vedno skupaj krošnjarili po Dunaju in okolici med svetovnimi vojnami, so se trije poročili z nemško govorečim dekletom in eden s Slovenko iz domačega okolja.

Mnogi, ki so krošnjarili na Dunaju in/ali v njegovi okolici, so prodajali tudi na Hrvaškem ali v Srbiji - pogosto celo v istem letu kot na Dunaju - in tam prav tako lahko spoznali svojo bodočo zakonsko ženo.

Uspešni krošnjarji so imeli v domačem okolju, torej v okolju, kjer so imeli družino in kamor so se vračali po sezoni krošnjarjenja, velik ugled. Bili so premožnejši od tistih, ki so sodili v isti sloj, a so vse leto ostajali doma. Čeprav so morale žene krošnjarjev trdo delati in določen del leta same nositi odgovornost za vso družino in gospodarstvo, je bil uspešen krošnjar zelo zaželen ženin.

Za nekatere vasi je znano, da so bili krošnjarji iskani kot krstni ali birmanski botri. V Kotu pri Ribnici so bili "trije, ki so šli vsem (v vasi, op. avt.) za botra".²⁵ To so bili trgovec z lesnino in dva krošnjarja. Dunajskega krošnjarja iz Zamosteca so trije sorodniki iz Gornjih Lazov klicali "botrček", ker je bil vsem trem krstni boter.²⁶

Krošnjarji so tako kot vsi drugi, ki so si določeno obdobje služili kruh zunaj svojega domačega okolja, iz tujega okolja prinašali novice in ideje za boljše kmetovanje, iz enega okolja v drugega pa so prenašali tudi kulturne dobrine. Tako so npr. krošnjarji z Bavarskega in Slovaškega prinašali na Slovensko slike na steklo (Cevc 1980, 246), kostelski krošnjarji so, po pisanju Marije Makarovič, med prvimi v svojem okolju začeli nositi uro z verižico in okrasne prstane... (Makarovič 188, 36-37).

Ribniški krošnjarji so vnašali spremembe predvsem v gospodarstvu, tako npr. za

učinkovitejše obdelovanje njiv. To je veljalo še zlasti za krošnjarje, ki so delovali na območju današnje Avstrije. Navedem naj izjavi, ki se nanašata na uvajanje novosti v domače okolje ribniških krošnjarjev pred 2. svetovno vojno: "Okopalnik je bil. Še pred vojsko. Še so se smejali (vaščani, op. avt.), ker je ata naš kupil okopalnik. So se mu smejali. 'Kako bo to...?' Za krompir, ne. Pol so ga imeli pa vsi... So pa v Avstriji videli. Je bilo pa vse napredno. Ali pa okna."²⁷

"Oče je dal pa narediti taka trodelna okna. 'Ha, taka velika okna...!' So hodili poleg noter gledat (vaščani, op. avt.), kako zgleda ven čez taka velika okna."²⁸

Ob vrnitvi so domačim vedno prinesli kakšno darilo, otrokom večinoma oblačilo, npr. jopico ali pokrivalo, ženam in materam pa rute, po ustnih virih za čas med svetovnimi vojnami tudi kavo, sladkor in riž. Po navajanju Antona Lesarja sodimo, da so vsaj v drugi polovici 19. stoletja takšnemu darilu rekli "hlebec". (Lesar 1864, 17)²⁹ Poleg daril, kulturnih dobrin, idej in podobnega so se vračali z denarjem, ki so ga v večji meri trošili v domačem okolju in zato posledično pomenili korist zanj. Dohodek od krošnjarstva je pripomogel k lepemu in urejenemu videzu naselij s hišami, ki so bile po nekaterih virih iz druge polovice 19. stoletja že tedaj v veliki meri zidane. Anton Lesar je v delu, ki je izšlo leta 1864, zapisal: "Ozir selišč je sploh pomniti, da ima malo krajev lepše in večje vasi. Mislim, da preveč ne rečem, ako pravim, da je dobre dve tretjini hiš zidanih." (Lesar 1864, 6) In na drugem mestu: "Reči moram, da imate z malo izjemami lepe, prostorne, primerne, večidel zidane, v lepe verste postavljene hiše. V tem obziru imate malo sebi enacih krajev na Kranjskem, še manj tacih, ki bi vas prekosili." (Lesar 1864, 16)

Tudi informatorji so poudarili, da je tuje okolje vplivalo na krošnjarje in ti potem na svoje domače okolje. "Ta ribniška dolina je bila zmeraj nekako, da so ljudje šli ven. Ker če bi bili mi tukaj, brez teh dohodkov - ko smo hodili po svetu... Tukaj je bila revščina. Kaj je bilo? Gor, tukaj, ko so v Avstrijo hodili pred vojsko, tam se je tudi marsikaj... Bi rekel, kakor je bil moj oča, pa ti ta stari, oni so marsikaj videli gor, kakšno življenje je, razumeš? So tudi znali poleg doma svetovat, kaj se da. Tukaj v zapečku da bom sedel, ne bom prav nič vedel, kaj se dogaja kje. Tako je. Če greš po svetu, se malo razgledaš. Pa vidiš vse sorte, dobre stvari in slabe."³⁰

Pri vplivih krošnjarjev, ki so delovali v Avstriji, na svoje domače okolje moramo nenazadnje omeniti nemške besede, ki so

jih uporabljali tudi po vrnitvi domov in so postale del vsakodnevnega besednjaka. Tako so npr. v vasi Jurjevica pri Ribnici v času med svetovnimi vojnami uporabljali veliko več izposojenk iz nemškega jezika kot v krajih, iz katerih krošnjarji niso v takšni meri odhajali na nemška govorna območja. Če bi sledili teoriji sociologa Williama Fieldinga Ogburna, bi krošnjarje po nekaterih značilnostih lahko uvrstili med predstavnike "spreminjajoče se družbe"³¹, ki v nasprotju s "statično družbo"³² išče napredek in poizkuša nove stvari, ne verjame preveč v usodo in neizogibnost, v njej prevladujeta optimizem in pragmatizem, velik vpliv v njej pa si pogosto pridobijo mladi. Vendar je raziskava za čas med svetovnimi vojnami pokazala, da so vsaj tisti krošnjarji, ki so se po končani sezoni redno vračali domov, kljub dolgotrajnejši odsotnosti iz družinske in vaške skupnosti tudi v tujem okolju izpolnjevali dolžnosti, ki jim jih je nalagala vera. Po Ogburnu je to značilnost statične družbe, medtem ko v spreminjajoči se "tradicionalna vera najde bolj sovražno okolje".³³

Za številne avtorje, ki so obravnavali vprašanje kočevskih krošnjarjev, je značilno, da so bili do njihovega krošnjarjenja zadržani. Navajali so ga kot vzrok za propadanje kmetij, za odtujevanje družini in veri, za gizdavost. Do krošnjarstva na ribniškem območju so bili avtorji vsaj v 20. stoletju bolj strpni in manj kritični. Večina jih je obravnavala z naklonjenostjo; predstavljali so jih kot veseljake in prebrisanice. Domnevamo lahko, da so si večjo naklonjenost pridobili zato, ker niso le npr. prekupčevali s kupljenim blagom, temveč so prodajali izdelke, narejene doma, poleg tega pa so lesene izdelke tudi popravljali in izdelovali in so torej združevali vlogo potujočega prodajalca in obrtnika, ki so ga ljudje potrebovali.

Raziskava Dolenjski krošnjarji na Dunaju, katere del izsledkov prinaša ta prispevek, je pokazala velike razlike med krošnjarjenjem na Dunaju in krošnjarjenjem v okolici, zato lahko upravičeno pričakujemo, da bi se podobno pokazalo tudi pri primerjalnih raziskavah krošnjarjenja na drugih območjih, tako npr. na preostalih območjih današnje Avstrije, v Nemčiji, Italiji, na Hrvaškem in v Srbiji, na Madžarskem in v Romuniji ter nenazadnje v slovenskem prostoru. Proučevanje ribniškega krošnjarstva na nekaterih od naštetih območij, kjer je dejavnost še navzoča, bo moralo upoštevati tudi sodobni vidik, ko se oblika krošnjarjenja sicer spreminja.

prodajanja s krošnjo ni več, število in raznolikost izdelkov se povečujeta, medtem ko so nekateri izdelki izginili ipd., vendar pa s tem pojav dobiva le druge značilnosti. Nikakor ne zamira, ampak še vedno ohranja sledi nekdanjega načina krošnjarenja. Dejavnost je v delno spremenjeni obliki, večkrat tudi pod drugimi nazivi, preživela in ostala do konca 20. stoletja. Tematika ribniškega krošnjarstva zlasti v obdobju po 2. svetovni vojni še čaka na raziskavo. Tudi raziskave tujih krošnjarjev na Slovenskem in odnos domačinov do njih bi olajšale razumevanje problematike krošnjarjev na slovenskem etničnem ozemlju in drugje, tako tudi problematike ribniških krošnjarjev.

Takšne in druge tovrstne, morda primerjalne raziskave bi prispevale k boljšemu poznavanju enega izmed tipov trgovanja, njegovih nosilcev in strank v različnih obdobjih, k poznavanju tipa trgovanja, ki nikakor ni bilo nekaj posebnega in obrobnega, temveč vsaj do časa med svetovnima vojnima, na območjih zunaj večjih naselij pa še kasneje, pomembna oblika prodaje oziroma nakupovanja.

LITERATURA IN PISNI VIRI:

- CEVC, Emilijan 1980: Likovna umetnost. V: Slovensko ljudsko izročilo. Ljubljana, str. 232-247.
- COSTA, Heinrich 1834: Das Österreichische Hausirhandelsrecht. Grtz.
- FONTAINE, Laurence 1996: History of Pedlars in Europe. Cambridge.
- FURLAN, Andrej 1992/1993: Strumenti di lavoro e cultura dell'Alta Val del Torre. (Facolt di lettere e filosofia, Universit degli studi di Udine, diplomska naloga. Tipkopis.)
- KREN, Ludwig 1993: "... zu handeln und zu gelt zu bringen..." V: Gottscheer Zeitung 90 (77) Jnner. Klagenfurt, str. I (7).
- KUMER, Zmaga 1968: Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini. Maribor.
- LESAR, Anton 1864: Ribniška dolina. Ljubljana.
- MAKAROVIČ, Marija 1988: Kostel. Ljubljana.
- MONDL, Alfred 1985: V: Beitrge zur Sachvolkskunde 11 November. Wien, str. 4-5.
- Nova postava za kramarstvo po hišah 1852. V: Novice 10/104. Ljubljana, str. 413-414.
- OGBURN, William Fielding 1964: On Culture and Social Change. Chicago and London.
- OTOREPEC, Božo 1982: Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku. V: Kronika 30/2. Ljubljana, str. 79-87.
- RAESCH, Arnold 1897: Soll der Hausirhandel abgeschafft werden? Wien.
- RAVNIK, Mojca 1981: Način življenja in izseljevanje prebivalcev Grosupljeja in okolice do prve svetovne vojne. V: Lous Adamič. Ljubljana, str. 41-48.
- SNOJ, Marko 1997: Slovenski etimološki slovar. Ljubljana.
- TOI, fascikel 42. Arhiv RS.
- Uredbe osrednje vlade, 266. V: Uradni list

Ivan Lovšin iz Zapotoka kot krošnjar z lesenimi izdelki na Salzburškem v začetku 70. let. Ribniško krošnjarstvo v drugi polovici 20. stoletja še čaka na raziskavo. Izvirnik fotografije hrani Francka Lovšin, Zapotok.

ljubljske in mariborske oblasti 10/7. 8. 1928. Ljubljana, str. 529-530.

- 24 Odlomek iz pogovora z informatorko Marijo Leskovec leta 1998.
- 25 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997.
- 26 Podatek iz pogovora z informatorjem Tonijem Silcem leta 1993.
- 27 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997.
- 28 Odlomek iz pogovora z informatorjem Janezom Gorštom leta 1997.

- 29 Avtor je v opombi na isti strani zapisal: "Hlebec" imenujemo tista darila, ki jih rešetarji nosijo družini od zdomu, t. j. s krajev, kjer so teržili z lesenino."
- 30 Odlomek iz pogovora z informatorjem Francom Gorštom leta 1997.
- 31 "...a changing society..." (Ogburn 1964, 44-61)
- 32 "...a stationary society..." (Ogburn 1964, 44-61)
- 33 "Traditional religion finds a more hostile environment." (Ogburn 1964, 61)

SKRB ZA GROBOVE IN NJIHOVO OBISKOVANJE KOT PREDMET ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA

V prispevku¹ avtorica utemeljuje skrb za grobove in obiskovanje pokopališč kot predmet etnološkega raziskovanja. Predstavlja metodo svojega dela, analizo pojavljanja vsebin v periodiki, njene rezultate, ki jih primerja s podatki, pridobljenimi s pogovori in z opazovanjem ob soudeležbi v dogajanju.

Med odgovori na vprašanje, kaj je novega doma, in lokalnimi trači deloma polglasno in občasno pritaženo, a polno začudenega skimavanja poslušajočih ("Kaj, a je to možno...?") poteka izvajanje o odstranitvi nagrobnika z nekega groba. O tem govori zgodba o pred leti ločenem starejšem paru, ko je mož šel živeti k ljubici, ženi pa sta ostala hiša in posestvo. Nova prijateljica je skrbela za ostarelo teto, ki pa sta jo z ločencem po krajšem obdobju skupnega življenja poslala v oskrbo njegovi nekdanji ženi. Nato je več let skrbela zanjo le-ta, jo po smrti pokopala v grobu, ki sta ga bivša zakonca najela zase, ter ji nad tem istim grobom postavila nagrobnik na svoje stroške in na izbranem delu pokopališča, za katerega je vseskozi plačevala najemnino in zanj skrbela.

Nato pa je umrl še on, nekdanji mož, za katerega naj bi se ona druga, njegova prijateljica, odločila, da ga pokopljejo kar v grobu, kjer je bila že njena pokojna teta,

njegovo ime pa na nagrobnik le dopišejo. Po pogrebu naj bi ta nejasna svojina in družinska nerazmejitev postala vse manj vseč njegovi bivši ženi: češ da pa naj na grobu, ki ga je urejala in zanj skrbela, dala na njem postaviti vreden nagrobnik... prijateljica bivšega moža kar sama postavi "svoj" nagrobnik, če sta v njem že pokopana njena teta in on in če zdaj namerava za grob skrbeti ta "druga ženska". Kot da ne bi bilo bistveno, kdo h grobu hodi, ga ureja in zanj plačuje. In gospa naj bi nekega dopoldneva v prisotnosti, a ne tudi ob pomoči in vnaprejšnjem vedenju kamnosekov ali upravnikov pokopališča sama razstavila nagrobnik, ga naložila v avto in odpeljala k sebi v klet, kjer naj bi ostal tudi po obisku zaposlenih na komunalnem podjetju, ki je upravnik pokopališča in njegovih delov.

Iz opisanega primera je lepo viden svojinski odnos do groba in plačevanje najemnine zanj že pred smrtjo, pa naj bo le-ta nov ali pa grob npr. katerega od bližnjih ali daljnjih sorodnikov. Interpretacija pripovedovalca in odzivi poslušajočih kažejo na ekstremnost primera, a s tem tudi na sicer manj očitne in poudarjene značilnosti odnosov do grobov in pokopališč nasploh. Gre za razmišljanja, porojena ob opisani zgodbi in situaciji.

In njen subjektivni kontekst: "Gresta v nedeljo popoldne na pokopališče?" kot standardno vprašanje, ki ga npr. v telefonskem pogovoru z oddaljenima staršema zastavim enemu od njiju, ker domnevam, da bo odgovor pritrdilen in se jima bo "vsaj to dogajalo" ter zame ne bosta imela izgovora, da nikjer nista bila. Skoraj redni nedeljski obisk pokopališča, prižiganje sveč na nekaj grobovih sorodnikov po očetovi strani in sveže cvetje v nagrobno vazo

njegovih staršev, ki jo drugi obiskovalci vedno pustijo prazno za njiju, je kot utečen ritual staršev. Še posebej sta zadovoljna, če gre (recimo prostovoljno) na tedenski obhod z njima tudi katera od hčera, ki ji potem razlagata že nič kolikokrat slišane, a nikoli v celoti zapomnjene genealogije, zgodbe o znancih in v njunih očeh pomembnih someščanih. Naša pojmovanja obiskov se razlikujejo, včasih skušamo drug drugega dobiti na finto, tako da jaz nimam časa, onadva pa slučajno s popoldanskega skupnega izleta zavijeta še na pokopališče. In tako mi gradita vsaj slabo vest, občutek odgovornosti. Vzgjajata.

Kot etnologinjo so me začele zanimati še druge zgodbe in pogledi na to tematiko.

Obiskovanje pokopališč in skrb za grobove

Ker se s smrtjo in pokopališči ukvarjajo različne stroke, tako arhitektura (urbanizem), zgodovina, arheologija, umetnostna zgodovina, sociologija in druge, je bila ena temeljnih nalog, ki sem si jih zastavila v raziskavi, utemeljiti obiskovanje in skrb za grobove kot etnološko problematiko.

Osnova raziskovanja pokopališča je v nekaterih strokah ponekod prostor sam ali njegovi deli (npr. arhitektura, arheologija, umetnostna zgodovina, jezikoslovje ...), pri drugih pa s prostorom povezane vrednote, pojmovanja, ki naj bi bila značilna za določena obdobja, družbe in okolja. Etnologa naj bi že po definiciji zanimal predvsem t.i. nosilec kulturnih sestavin,² človek, torej tudi v svojih dejanjih v navezavi na pokopališča in grobove. Vsaj

del te navezave sta po mojem mnenju vloga pokopališča in groba pri pogrebu oziroma v pogrebnem ritualu, pa tudi siceršnje "vsakdanje" (občasno) posameznikovo ali skupinsko (ne-)obiskovanje pokopališč in (ne-)skrb za grobove. Tako področje etnološkega interesa od že omenjenih socioloških, umetnostnozgodovinskih ipd. razmejujem s pogrebnim ritualom in obiskovanjem ter skrbjo za grobove, pri čemer slednji dve dejavnosti predstavljata samo po sebi umevno, splošno in vsakdanje jedro, iz katerega izhajajo proučevanja vseh navedenih ved, a ga nobena od naštetih ne obravnava posebej. Obiskovanje in skrb za grobove v obdobju koledarskega leta, pa tudi posameznikovega življenja, obravnava ločeno od pogreba in časa žalovanja v slovenski etnologiji še nista bila obravnavana kot samostojno interesno področje. Sama sem se ukvarjala z vprašanji, kako je pokopališče kot družbeni (javni) in obenem zasebni prostor vpeto v vsakdanji način življenja večine, pri izbrani skupini informatorjev pa sem skušala tudi ugotoviti, s katerimi dejanji (pričakovanji, vrednotami ...) se obisk grobov danes povezuje in kaj

posameznikom pomeni.

Pri pregledu različne literature in virov³ o smrti kot pojavu, pogrebnem ritualu in o odnosu do pokopališč, nekaterih besedil v zvezi s t.i. vražami, pri(-e)povedmi ipd. sem ugotovila, da so se do sedaj redki avtorji ukvarjali predvsem z odnosom do pokopališča kot tipa arhitekture, urbanistične ureditve ali do delov le-tega; poleg omemb, da se za grobove skrbi skozi vse leto, sem zasledila tudi maloštevilne podatke o skrbi za grobove predvsem od konca 19. stoletja, več je bilo zapisov o praznovanju dneva spomina na mrtve,⁴ nekaj avtorjev je v zvezi s 1. 11. in grobovi kot izrazi potrošništva razmišljalo tudi kritično.

O pokopališčih in grobovih so na Slovenskem pisali tudi nekateri zgodovinarji, pri čemer so se večinoma ukvarjali z razvojem lokalnih pokopališč, smernicami in določili, ki so jih vodila, s tem v zvezi pa se je kot koristna izkazala tudi urbanistična literatura, v kateri se avtorji s pokopališči ukvarjajo kot z deli krajine, ki naj bi jih načrtovali predvsem, kar se da racionalno, a (v zadnjih dvajsetih letih pri nekaterih avtorjih tudi) upoštevajoč lokalne tradicije. Kot kontekst navedenih besedil pa se v ZDA in zahodni Evropi vse pogosteje pojavljajo tudi dela o odnosu človeka do smrti, izpraševanja, ali je smrt kot pojav in tema pogovorov tabu sodobnosti.

Raziskovanje obiskovanja in skrbi za grobove sem pri svojem delu opirala na tri v etnologiji že uveljavljena področja (šege, verovanje, rituali /prehoda/) in pogoj, da nas zanimajo množični, vsakdanji pojavi.⁵ Če sta danes osnovna predmeta, ki ju v navezavi na nosilce iz vseh družbenih slojev in časovnih obdobjih raziskuje etnologija, ljudska kultura in način življenja,⁶ potem se obiskovanje pokopališč in skrb za grobove kot del načina življenja (in s tem interesno področje etnologije) po etnološki sistematiki⁷ uvršča na področje šeg in verovanja, in sicer v okviru letnega cikla (npr. obiskovanje grobov za praznik spomina na mrtve in novo leto), kot del (sklenitev) kroga človekovega življenja, vprašanja o skrbi za grobove, pokopavanju, predstavah, npr. kaj je lep grob oziroma pokopališče, in podobna pa so, kot navajajo avtorji Vprašalnic ETSEO, lahko povezana tudi z verovanjem.

Smrt in pogreb kot del življenjskega cikla sta predvsem v tradicionalnih družbah pojmovana kot obred (ritual) prehoda,⁸ a v nalogi obiskovanja pokopališč in skrbi za grobove prvenstveno nisem raziskovala kot del končnega stanja pogrebnega rituala, del agregacije pokojnika in žalujočih v nove

statusne položaje, saj sem se s sogovorniki pogovarjala predvsem o periodičnem obiskovanju pokopališč, ko so ta prva (npr. enoletna) obdobja žalovanja že minila, ko so bili (v tradicionalnih družbah) nagrobni spomeniki in grob že urejeni, ko ni bilo več potrebno nositi črnine. Zanimalo me je je ohranjanje stikov z grobovi umrlih, odhajanje na pokopališče zaradi različnih, morda ne več toliko ritualnih vzrokov - komunikacija z umrlim, ki se nadaljuje po obdobju žalovanja; tudi v materializirani obliki, npr. z dejanji v zvezi s pokojnikovim grobom.⁹

Po nekajletnem opazovanju, prebiranju in spremljanju vsebin množičnih občil pa tudi predvidevam, da sta obiskovanje pokopališč in skrb za grobove še posebej ob določenih priložnostih in na nekaterih področjih javna zadeva, stvar javnega rezoniranja, kar kažejo npr. sodobna zakonodaja,¹⁰ ki

1 Gre za delni povzetek in razmišljanje ob diplomski nalogi: "Gresta v nedeljo popoldne na pokopališče?" O skrbi za grobove in njihovem obiskovanju na primeru brežiških pokopališč od tridesetih let 20. stoletja do danes. Diplomaska naloga, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani 1997/98. Mentor: izr. prof. dr. Janez Bogataj.

2 Glej npr.: Slavko Kremenšek, Obča etnologija. Ljubljana 1973, str. 115.

3 Za podrobnejše podatke glej sprotne opombe in seznam virov ter literature v navedeni diplomski nalogi. V prispevku želim samo nakazati teme, na katere sem naletela pri opredeljevanju interesnega področja in predvsem sestavi vprašalnika za lastno raziskavo.

4 Danes po koledarjih zapisano poimenovanje praznika na 1. 11., sicer tudi dan mrtvih in vsi sveti, pri čemer slednje poimenovanje zaznamuje praznik kot verski, dan mrtvih pa se je uveljavil v obdobju socialističnega državnega sistema.

5 Slavko Kremenšek, op. c., str. 119.

6 Glej npr.: ibid., str. 111-125.

7 Glej: Niko Kuret, Helena Ložar - Podlogar, Šege. In: Janez Bogataj, Duša Krnel - Umek, Zmago Šmitek, Verovanje. Oboje v: Slavko Kremenšek, Vilko Novak, Valens Vodušek (ur.). Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja (ETSEO) - Vprašalnice 9. Ljubljana 1978, str. 1-94 in 95-118.

8 Več o tem: Mirjana Prošić - Dvornič, Pogrebni ritual u svetlu obreda prelaza. V: Etnološki pregled 18. Beograd 1982, str. 41-53. Avtorica izhaja iz dela: Arnold Van Gennep, The Rites of Passage. London 1960.

9 Mystical Rites and Rituals. London 1975, str. 32-41.

10 Zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč. V: Uradni list SRS 34. Ljubljana 19. 11. 1984, str. 1875-1879. / Popravek. V: Uradni list SRS 33. Ljubljana 11. 10. 1985, str. 1734. / Zakon o spremembah zakona o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč. V: Uradni list RS 26. Ljubljana 6. 7. 1990, str. 1399. / Odllok o pokopališkem redu in pogrebnih svečanostih. V: Uradni list RS 3. Ljubljana 25. 1. 1991, str. 124-126.

Kaj lahko pove medijska realnost?

Z metodo analize pojavljanja vsebin¹³ v periodiki, ki je uporabna za pridobitev informacij in pregleda nad določenimi vsebinami, ki so bile v različnih obdobjih najbolj aktualne za bralce ali zgolj urednike periodike, sem pri večini časopisov/časnikov v povezavi s praznikom spomina na mrtve skušala razbrati informacije v zvezi z brežiškima pokopališčema in teme, ki se v občilih pojavljajo v zvezi s pokopališči, grobovi in dnevom spomina na mrtve. Gre za prepletanje dveh ravni - informativne in tematske - z obema pa sem skušala izrisati približno (ponekod bolj lokalno, drugje bolj vseslovensko) sliko o dogajanju v zvezi s 1. novembrom oziroma s pokopališči in z grobovi nasploh v izbranih časovnih obdobjih.¹⁴ S tem sem želela razkriti spekter (javnih) dejanj, dogodkov in njihove dele, krajevno raziskavo pa tudi umestiti v širši družbeno-zgodovinski kontekst.

Predvidevala sem, da je omenjeni spekter vsebin, ki se pojavljajo v zvezi z obiskovanjem in skrbjo za grobove zelo širok in da zasebnost na pokopališčih (vsaj za omenjeni praznik) skorajda ni možna, ampak da so "pod krinko" zasebnega izkazovanja spoštovanja in spomina tudi (nacionalne, politične in družinske) socializacijske metode in javno (samo) potrjevanje splošno sprejetih vrednot ter vedenjskih vzorcev. Postavilo se je vprašanje, ali je to pretežno sodoben pojav ali je v enaki meri obstajal tudi že v preteklosti.

Izbor periodike in način obravnave prispevkov

Iz obdobja tridesetih let 20. stoletja sem v analizo pojavljanja vsebin vključila časopis Naš prijatelj,¹⁵ List za gospodarstvo, prosveto in tujski promet, ki je izhajal dvakrat na mesec od leta 1936 v Rajhenburgu (današnji Brestanici) in ki v omenjenem obdobju pomeni tudi edini posavski časopis. Za približno predstavo o (širšeslovenskem) dogajanju in pisanju v zvezi s praznikom ter pokopališči/grobovi pred drugo svetovno vojno sem si izbrala časnik Slovenec, ki je začel izhajati v Ljubljani leta 1873 trikrat tedensko, od 11. 7. 1883 pa je postal dnevnik.¹⁶ Gre za osrednji časopis oziroma od leta 1883 časnik katoliškega tabora na Slovenskem v obdobju do konca druge svetovne vojne.¹⁷

pokopališko dejavnost opredeljuje kot del komunalne nepridobitniške dejavnosti, pa tudi vsakoletni praznik spomina na mrtve, ki se zaradi pomena za večino zdi vreden objave v množičnih občilih. Pokopališča kot javni prostori, ki so obče dostopni in del javnega dogovarjanja, so po drugi strani po mojem mnenju obenem tudi prostori zasebnosti, osebnih spominov vsakega posameznika. Javno sem v kontekstu naloge pojmovala kot obče dostopno, nasprotno zasebnemu ali po Jürgenju Habermasu¹¹ prostor, področje liberalne javnosti, v kateri zasebniki, zbrani v publikumu, občujejo med seboj in s predstavniki oblasti z javnim rezoniranjem, z racionalno argumentacijo. Gre za politično javnost, katere predstava je danes vpisana v ustavne temelje modernih

demokracij, v sodobnosti pa lahko zaradi partikularizacije družbenega sistema govorimo samo o specifičnih oziroma specializiranih javnostih, medtem ko liberalna ostaja po obdobju fevdalizma krajši čas obstoječ idealen tip javnosti. Pokopališča in grobove lahko povežem tudi s slovarsko opredelitvijo pojma javno,¹² saj so (vsaj deloma) v zvezi z družbeno skupnostjo in ne posameznikom namenjena uporabi, koristi vseh ljudi, skupnosti, dejavnost, npr. pokopališka, pa se opravi tako, da se z njo javnost, ljudje lahko seznanijo.

Ker sta bila praznika vseh svetih in vernih duš do obdobja po drugi svetovni vojni predvsem verska praznika, sem izbrala časnik, ki naj bi predvidoma (v primerjavi z liberalno periodiko, npr. Slovenskim narodom 1868-1943) o takšnih verskih dogodkih poročal obširneje. Domnevala sem sicer, da katoliško usmerjena uredniška politika pomeni določeno vsebinsko obarvanost prispevkov, ki sem jo v pregledu izbranih številk časnika skušala vsaj delno tudi razbrati, a moj glavni namen ni bil, primerjati morebitne različne pomene, ki (so) jih na Slovenskem (tudi medijsko očitne) različne svetovnonazorske in politične struje namenjajo(-le) nekemu dogodku.

Kot povojno primerjalno protiutež Slovencu sem izbrala časnik Delo, ki je začel izhajati 1. 5. 1959 po združitvi Ljudske pravice, glasila Komunistične partije Slovenije, in Slovenskega poročevalca, ki ga je ustanovila Osvobodilna fronta (OF) slovenskega naroda. Do leta 1974 je izhajal vsak dan, odtlej pa šestkrat na teden.¹⁸ Izbira (že zaradi povojnega družbenega sistema) svetovnonazorsko sicer ne pomeni kontinuitete s predvojnimi Slovencem, toda gre za edini dnevnik, katerega pisanje naj bi poleg jugoslovanskih zajemalo tudi dogodke iz vse Slovenije in ga lahko spremljam med leti 1959-1967 in 1987-1997. To se mi zdi bolj smiselno, predvsem manj razdrobljeno in v vsaj približno časovno kontinuiteto povezano spremljanje vsebin prispevkov o prvem novembru in pokopališčih/grobovih nasploh.

Za povojno obdobje sem poleg (širšeslovenskih prispevkov) Dela izbrala še (bolj lokalna) Dolenjski list in Naš glas. Dolenjski list,¹⁹ pokrajinski politično-informativni tednik Dolenjske, je v Novem mestu začel izhajati leta 1950 kot glasilo Osvobodilne fronte - okrajev Črnomelj, Novo mesto in Trebnje, kasneje pa se je razširil na kočevsko-ribniško območje in na Spodnje Posavje.

Leta 1978 je začel izhajati bilten INDOK, leta 1980 preimenovan v Naš glas,²⁰ ki je z 20. številko leta 1994 postal Časopis za Posavje, in je bil v zadnjih letih svojega izhajanja, kot je dejal njegov glavni urednik, tudi edini posavski časopis, zato sem ga avtomatično vključila v raziskavo.

V izbranem periodičnem gradivu sem bila pozorna na vse prispevke (informative in interpretativne, publicistične in literarne), ki omenjajo praznik spomina na mrtve ali pokopališča in grobove. Prebiranje je pomenilo izpisovanje oziroma uvrščanje vsebine prispevka v tabelo, pri čemer sem

se omejila na pregled števil, ki so izšle v dnevih ali tednih blizu 1. novembra, verskega in/ali državnega praznika, ki (predvidoma) predstavlja jedro javnega ukvarjanja s pokopališči in grobovi. Vsebine sem v teh primerih razdelila na tiste, ki vsaj omenjajo navedeni praznik, in tiste, ki obravnavajo pokopališča oziroma grobove, a brez neposredne zveze s praznikom. Če je bilo ohranjenih le nekaj izvodov posameznega časopisa ali revije, sem pregledala vse izvode neke publikacije, dostopne v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK), sicer pa sem pregledala izvode periodike, ki jih hrani NUK,²¹ v obdobjih 1927-1937, 1957(9)-1967 in 1987-1997, in sicer v tednu dni pred 1. 11. in po njem (24. 10.-7. 11.) ali v mesecu pred 1. 11. in po njem (oktober, november).

Za takšno vsebinsko in časovno omejitev (na teden, mesec dni pred praznikom in po njem) sem se odločila, ker je 1. november javni praznik (dogodek), ob čemer sem predvidevala, da v zvezi z njim tudi občila najpogosteje objavljajo prispevke v zvezi s skrbjo za grobove, obiskovanjem pokopališč in skrbjo za ureditev pokopališč nasploh.

Omejila sem se na prispevke iz Slovenije in večinoma nisem prebirala daljših poročil, reportaž ipd., ki so morebiti le z nekaj stavki ali besedami omenjale pokopališča in dan spomina na mrtve. Pozorna sem bila na samostojne prispevke v zvezi s tem, tudi če se niso (npr. v Slovencu) pojavljali pod samostojnimi naslovi, ampak v okviru členjene rubrike.

Kjer je bilo možno, sem posamezne

predvidene vsebine, t.i. kategorije vsebine, obdelala tabelarično in s tem skušala ugotoviti (ne)enakomernost njihovega objavjanja v izbranih obdobjih. Pozorna

11 Kot njegovo zgodovinsko analizo pojma javnosti (Jürgen Habermas, Strukturne spremembe javnosti. Ljubljana 1989.) povzema in pojasnjuje Andrej Škerlep v poglavju Pojmovanje javnosti v kritični teoriji Jürgena Habermasa. V: Obča komunikologija, Ljubljana 1992, str. 486-490.

12 Po: Anton Bajec ... (gl. ur. odbor), Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana 1994, str. 358-359.

13 O razliki med to metodo in metodo analize vsebine glej več v diplomski nalogi.

14 O čem in kako so izbrana občila pisala v zvezi s prvim novembrom in pokopališčih/grobovih nasploh (kaj je občila, javna skrb za tovrstne prostore, kaj naj bi v zvezi z dnevom spomina na mrtve, ki naj bi bil že sam po sebi večinski praznik, zadevalo "vsakogar") - takšen (še bolj razširjeni) oris, shemo bi bilo morda zanimivo primerjati s podobno analizo, opravljeno za občila drugih držav. Morda bi ob tem značilnosti tovrstnih besedil (slovenskega/medijskega odnosa do 1. novembra, pokopališč ipd.) prišle še bolj do izraza; podobno kot je z analizo nekrologov Alenka Puhar prikazala nekatere značilnosti slovenskega/medijskega (v primerjavi s tujimi) odnosa do smrti javnih osebnosti. Glej: Alenka Puhar, Si šel na vrt, si videl smrt, se je kaj bojiš?! V: Delo, 19. 4. 1997,

str. 35. Alenka Puhar, Smrt na prehodu po angleškem vrtu. V: Delo, 26. 4. 1997, str. 35.

Alenka Puhar, Pomen prostate v političnih prevratih. V: Delo, 3. 5. 1997, str. 34.

15 Janko Šlebinger, Slovenski časniki in časopisi. Ljubljana 1937. Zap. št. 1071, str. 162.

16 ibid, zap. št. 82, str. 19.

17 Smilja Amon, Časopisje. V: Marjan Javornik (gl. ur.), Enciklopedija Slovenije 2 (Ce-Ed). Ljubljana 1988, str. 95-98.

18 Mirko Čepič, Delo. V: Marjan Javornik (gl. ur.), Enciklopedija Slovenije 2 (Ce-Ed). Ljubljana 1988, str. 215.

19 Predstavitev časopisa je povzeta po: Tone Gošnik, Dolenjski list. V: Marjan Javornik (gl. ur.), Enciklopedija Slovenije 2 (Ce-Ed). Ljubljana 1988, str. 295.

20 Glej podrobnejšo predstavitev v: Mateja Habinc, Pojmovanje slovenske ljudske kulture v slovenskih občilih na primeru Dela, Nedeljskega dnevnika in Našega glasa. Seminarska naloga 1/2, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani 1993/94. Mentor: asistent dr. Vito Hazler, str. 12.

21 Za natančnejše podatke o pregledani periodiki glej diplomsko nalogo, katere izsek je prispevek.

sem bila na: 1 - skrb za grobove (urejanje, preskrba s svečami in cvetjem, pomoč ...); 2 - komemoracije, spominske slovesnosti; 3 - oskrumbe²² spomenikov, grobov in pokopališč; 4 - odkritja spominskih obeležij (pobude za skrb za spomenike), arheološke najdbe (grobišča); 5 - policijska, prometna obvestila/opozorila o možnosti tatvin, prometni ureditvi za praznik; 6 - urejanje pokopališča, mrliških vežic, zakonodaja, predpisi; 7 - drugi prispevki (teme, ki jih ni mogoče razvrstiti med navedene v tabeli: poezija, literatura, publicistika, interpretativni novinarski idr. žanri). Slednja besedila sem razdelala in analizirala za vsak časnik/časopis posebej, saj po mojem mnenju predstavljajo enega izmed meril, ali je po sondažnem pregledu nekaj številke posamezne publikacije predvidevanje, da lahko prispevke časopisa ali časnika razvrstim tabelarično, uporabno in dejansko. Tako sem poleg upoštevanja večje ali manjše raznolikosti vsebin prispevkov skušala dognati, ali drži, da se kot javne pojavljajo predvidene vsebine, ali se poleg teh pojavljajo še katere (in katere so).

Kjer je bilo gradiva za tabelarično obdelavo premalo (predvojni časopis), sem si zgolj izpisovala, kaj se v zvezi s tematiko, ki me zanima, v časopisu pojavlja.

Analiza pa je pomenila številčno obdelavo tabele, in sicer, če je šlo za pregled dveh obdobij (1997-1987 in 1967-1957/9/), najprej po posameznih časovnih izsekih, nato pa še primerjalno. Za vsako obdobje sem ločeno analizirala prispevke v neposredni zvezi s praznikom spomina na mrtve in brez nje.

Vsebine, ki so se pojavljale²³ v občinah

Če skušam časovno (1927-1937, 1957(9)-1967 in 1987-1997) primerjati vsebine prispevkov, ki se v zvezi s praznikom in tematiko pokopališč/grobov pojavljajo v izbranih publikacijah, iz katerih je največ pregledanega gradiva (Naš glas, Dolenjski list, Delo, Slovenec), ugotavljam, da je hipoteza o možnosti razvrstitve prispevkov po kategorijah vsebine v tabele v večji meri veljavna. Pestrost in večplastnost problematike dneva mrtvih, pokopališč in grobov pa sta prišli do izraza predvsem pri prispevkih, uvrščenih v kategorijo "drugo", kjer se je kazala povezava z literaturo (in osebno ravni problematike), znanostjo, politiko, vprašanji nacionalnosti, smrti na splošno in podobno. Pokazalo se je tudi, da so bili tovrstne tematike in večplastno

videnje praznika, pokopališč/grobov v določenih obdobjih bolj v ospredju in se je o njih več pisalo.

Primerjava pregledanega gradiva je pokazala, da so vse obravnavane publikacije v zvezi s 1. novembrom v vseh obdobjih objavljale največ besedil o spominskih slovesnostih po slovenskih krajih, v različnih zaporedjih pa tem sledijo besedila o skrbi za grobove, prometnovarnostna in policijska obvestila, pa tudi prispevki o spomenikih. Očitno je tudi, da je časnik Slovenec v primerjavi z drugimi publikacijami - morda zlasti zaradi časovnega obdobja in katoliške usmerjenosti uredniške politike - tedaj praznikoma vseh svetih in vernih duš posvečal več predvsem vsebinsko raznolike

pozornosti. Poleg navedenih stalnih vsebin je ob 1. 11. objavjal tudi veliko novinarskih in nepublicističnih besedil, npr. pesmi, osebnoizpovednih prispevkov ipd. vsebin, ki so vse izražale krščanski pogled na svet in ljudem skušale posredovati norme ter vrednote katoliške cerkve. Ne glede na taka besedila, in če primerjam tudi zgolj prispevke, ki sem jih kot kategorije vsebin razvrščala v tabele, se je izkazalo, da so tudi te t.i. vesti in poročila znotraj posameznih kategorij bolj raznoliki od podobnih v kateri koli obravnavani publikaciji, ki je izhajala v drugih dveh obravnavanih obdobjih. Toda ker ni res, da so vsebine občil odraz realnosti, ampak realnost sama proizvajajo,²⁴ ostaja odprto vprašanje, ali opisana (ne)raznovernost

medijsko obravnavanih tem (kot primer /ne/objavljanje prispevkov o oskrumbah grobov skozi vsa ti obravnavana obdobja) res izraža (ne)raznovrstnost dogajanja v zvezi s praznikom ali pokopališči/grobovi nasploh. Glede na različne funkcije, ki so jih imeli že po uredniški politiki različni tiskani mediji v različnih obdobjih,²⁵ ostaja možnost, da medijske vsebine zgolj izražajo realnost, kot bi si jo njihovi uredniki želeli, da bi bila.

Splošna analiza pojavljanja vsebin lahko zato ostaja zgolj na ravni medijsko proizvedene (in ne dejanske) realnosti in primerja tri različna obdobja le-te.

Realnost medijskih vsebin tako kaže na določene podobnosti dogodkov med obdobjem pred 2. svetovno vojno in obdobjem (osamosvajajoče se) samostojne Slovenije. Slovenec v obdobju 1927-1937 in Delo, Dolenjski list ter Naš glas v obdobju 1987-1997 namenjajo precej prostora pripravam na praznik 1. 11. Tako so bile npr. že pred drugo svetovno vojno krizanteme cvetje, ki naj bi bilo za praznik vseh svetih in vernih duš najprimernejše za okrasitev grobov, a ker si jih naj ne bi mogli vsi privoščiti, je Slovenec priporočal tudi šopke umetnega, suhega idr. cvetja, različne vence ali zgolj zelenje. Prispevki so bralce tudi seznanjali, kaj in kako naj bi bilo treba storiti, da bi bil grob kot celota (ne le okrašen s cvetjem in svečami, kot kažejo povojna besedila iz Dela, Dolenjskega lista in Našega glasa) videti urejen.

Poleg besedil o svojcih, ki so čistili in krasili grobove pred 1. 11., je Slovenec že pred drugo svetovno vojno pozival tudi k družbeni skrbi (npr. za grobove vojakov), ki je v vseh treh obdobjih poleg svojcem in predstavnikom organizacij, združenj ipd. pripisovana predvsem šolajoči se mladini (tabornikom, pionirjem, šolarjem) kot del narodnozavedne vzgoje in spoštovanja starejših/pokojnih. Mladi so največkrat tudi tisti, nad katerimi se zaradi nepietetnosti nekajkrat zgražajo pisci posameznih besedil. Poleg kraja (nacionalnega) spoštovanja, odgovornosti (do starejših, pokojnih) idr. vrednot je pokopališče še posebej na dan spomina na mrtve v obeh

22 Po: Anton Bajec ... (gl. ur. odbor), op. c., str. 792: oskruniti - storiti dejanje, s katerim se izrazi nespoštovanje do stvari, ki se jim navadno izkazuje spoštovanje. Podrobneje je o oskrunitvi cerkve in pokopališča pisal tudi France Ušeničnik, Pastoralno bogoslovje (3. zvezek), Ljubljana 1940, str. 472-478. (Povzetek: pokopališče se oskruni z umorom, samomorom, prelivanjem krvi, uporabo v brezbožne/krivoverske, grde namene, s pokopom nevernika). Pokopališče ni oskrunjeno, če je uporabljeno za politične shode ali če ga ljudje

oziroma živali ponesnažijo. Med dejanji, ki so v prispevkih iz izbranih občil prikazana kot nespoštljiva do grobov oziroma pokopališč, a po Ušeničnikovi opredelitvi ne gre za oskrumbe, so tudi razmetavanje in teptanje cvetja po grobovih, prevračanje sveč itn. O oskrumbi po klasični zakonodaji, ko miren počitek mrtvih ni bil zasebna, družinska zadeva, ampak javna (oskrumba kot vandalizem, začasno prebivališče za brezdomce, kraje ali uporabe nagrobnih spomenikov kot gradbenih materialov, škoda nad truplom) piše

tudi Jill Harries, Death and the Dead in the late Roman West. V: Steven Bassett (ur.), Death in Towns. London, New York, 1992, str. 62.

23 Za katere prispevke gre in kje so bili objavljeni, glej podrobnejše navedbe v diplomski nalogi. Na tem mestu želim izpostaviti le vsebine kot take.

24 Glej: Manca Košir, Nastavki za teorijo novinarskih vrst. Ljubljana 1988, str. 11 in 14. 25 ibid., str. 11-23.

obdobjih pomenilo tudi priložnost za zaslužek, porabništvo, izražanje (socialne) premožnosti in statusa. Na to kaže že raznolika ponudba nagrobnega okrasja, katerega zaželene lastnosti pa v obeh obdobjih niso le pestrost, vsečnost, domiselnost aranžmajev, ampak tudi njihova trajnost (npr. v sodobnosti večdnevne sveče s pokrovi, na mraz odporne lončnice ipd., v preteklosti pa večne luči). Prodaja in ponudba sta bili v obeh obdobjih priložnosti za (tudi nelegalen) zaslužek (in posredovanje inšpektorskih služb) za stalne (npr. v zadnjih letih pokopališko cvetličarstvo) in zgolj občasne prodajalce, vir prihodka pa je bila obakrat tudi pomoč pri urejanju grobov. V obeh obdobjih, pa tudi še med letoma 1957-1967, so avtorji prispevkov kritizirali razsipnost, bahaštvo živih na račun mrtvih. Obenem so se v pred- in povojnem obdobju pojavljali številni pozivi k dobroti, darovanju denarja, sicer namenjenega za cvetje in sveče po grobovih. Prispevki kažejo, da je bil pred drugo svetovno vojno 1. 11. priložnost tudi za reveže in da so v istem obdobju ljudje množično obiskovali grobove celo vse do mraka in večernih ur (česar naj bi se po literaturi in nekaterih ustnih pričevanjih sicer izogibali). Za nekatere avtorje so bila pokopališča v svetlobi sveč najlepša, a ne poročajo, da bi npr. tako kot danes posamezniki zvečer še enkrat obiskali grobove.

Praznik spomina na mrtve je v obeh obdobjih pomenil tudi posebno prometno ureditev, nadzorovanje pokopališč in čas številnih tatvin, vlomov, pa tudi preprirov,

pretepev ipd.

Med letoma 1957(59)-1967 sta Delo in Dolenjski list v zvezi s 1. 11. pisala o ponudbi in, npr. v primerjavi s takratno Jugoslavijo, bolj množičnem povpraševanju Ljubljancev (Slovencev?) po cvetju (tudi vencih) za praznik, o inšpekcijskih nadzorih, a bolj kot o vsem drugem o družbeni skrbi za grobove, novih spomenikov in dnevu mrtvih predvsem kot spominu na padle med 2. svetovno vojno.

Med prispevki, ki se ne navezujejo neposredno na dan spomina na mrtve, so v vseh obdobjih prevladovala besedila o spomenikov in pokopališko-pogrebni dejavnosti, le da se poleg zapisov o odkritju oziroma skrbi za spomenike, arheoloških najdbah, razvoju pokopališko-pogrebne dejavnosti kot delu komunalne dejavnosti v vesticarsko-poročevalskih žanrih vsebinsko bolj raznolika besedila pojavljajo v Slovincu, kjer so pisali tudi o pokopavanju in pokopališčih nasploh, umetnostnozgodovinskih značilnostih spomenikov ipd. V obravnavanem obdobju je Slovenec v primerjavi s povojnimi publikacijami objavjal vsebinsko bolj raznolike prispevke, v katerih so avtorji precej bolj kot v kateri koli drugi publikaciji dan mrtvih ali pokopališča/grobove prikazovali tudi osebnizpovedno, s spominom na pokojne javne osebnosti, s (krščansko usmerjenimi) razmišljanji.

Navedeni časnik je tudi z drugimi prispevki vnesel največ vsebinske in ne le informativno-aktualistične (fotografije, uvodniki) raznolikosti, v zadnjih letih pa je tudi Delo začelo objavljati prispevke, ki se sicer navezujejo na praznik, a tudi informirajo, kot npr. predvojni Slovenčev prispevek o muslimanskih nagrobnikih in Delov o dogajanju s truplom nekaj dni po smrti, do pokopa.

V obdobju 1957-1967 so avtorji teh drugih prispevkov pisali predvsem o pomenu smrti padlih med drugo svetovno vojno in opozarjali na včasih ne dovolj izraženo spoštovanje do pokopališč in grobov.

Če naj bi pregled periodike, kot sem zapisala uvodoma, pokazal nekaj osnovnih tem, vsebin, vrednot, razvojnih smernic, o katerih se je v izbranih časovnih obdobjih v obravnavanem gradivu pisalo, potem obširnejša posplošitev zaradi raznolikosti izbranega gradiva sicer ni možna, očitno pa je, da je periodika nakazala dve osnovni področji, skozi katera sta 1. 11. in pokopališče/grob vpeta v način življenja večine. Gre za letoletni niz dejanj od ponudbe do porabništva in opremljanja prostora na pokopališču ter obširen in raznovrsten splet

vrednot, pričakovanj, prepričanj in občutij, ki se vežejo na smrt, pokopališče ... vsakega posameznika in narod kot celoto. Vse bi bilo v navezavi na način življenja lahko obravnavano zase (npr. življenje cvetličarjev, pomočnikov pri urejanju grobov), a ker se večina teh vlog v človekovem življenju prepleta, kot se prepletajo in spreminjajo vloge v družini in družbi, sem se skušala osredotočiti le na stalnico, ki povezuje vse navedeno in opisovano v občilih: odhajanje na pokopališče in skrb za grobove.

Namesto sklepa: Vsebine, ki jih medijska realnost izpušča

Obiskovanje pokopališč in skrb za grobove je specifično interesno področje etnologije, saj se izraža (z urejanjem, krašenjem ...) tako na materialni plati posameznikovega življenja, socialni (prenašanje/prevzemanje skrbi za določene grobove, delitev dela, najpogostejši obiskovalci, praznovanje dneva spomina na mrtve ...), pa tudi duhovni, ko pokopališče in grobovi s prepričanji, strahovi, željami puščajo tudi danes sledi tako v ustnem slovstvu (z npr. pesmijo o igranju nogometa na pokopališču, ko sestavljajo nasprotnikovo moštvo sami okostnjaki) kot na področju (verske, nacionalne, osebne) zavesti. Omenjeni elementi življenja so v določenem obsegu sicer razvidni tudi iz medijskih vsebin, toda področje, pri obravnavi katerega se pokažajo različni odnosi do hierarhično pojmovanih grobov (družine kot sorodstva, družine kot domače hiše,²⁶ grobov znancev ipd.), po mojem mnenju etnologom nudi predvsem možen vpogled v družinsko življenje in sorodstvene zveze, pa tudi (v skladu z analizo evidence najemnikov grobov) razčlenjevanje socialne strukture nekega kraja ali širšega območja nasploh.

Pri tem je analiza pojavljanja vsebin v periodiki pokazala, da je obsežen spekter dejanj in dogodkov v zvezi s skrbjo in obiskovanjem grobov javnega značaja. Dogodek obiska in dogodek skrbi. Dogodek praznika in njegovega ideološkega, nacionalnega, verskega pomena. Lastništvo, urejanje in krašenje, obnašanje na pokopališču - prepovedi, vrednote - vse to je razvidno iz objav v občilih ali iz različnih pravilnikov, zakonskih določb.

Pri tem pa ozadje ostaja zakrito. Katere grobove posamezniki obiskujejo in kako pogosto? Zakaj in na kakšen način so

prevzeli ali jim je pripadla skrb za določen grob? Kdo najpogosteje krasi in obiskuje grobove? Kaj posameznikom to pomeni, kako skrb za grob in obiskovanje pokopališča doživljajo: kot obvezo, dolžnost, nekaj samoumevnega? Na ta vprašanja odgovarjajo sogovorniki sami, delno pa se jih da razrešiti tudi z opazovanjem in sodelovanjem v dogajanju. Šele s tem postane očitno tisto, kar zaradi samoumevnosti, gotovosti, nevprašljivosti medijska realnost izpušča. Šele tako lahko spoznamo sistem, kako obiskovanje in skrb sploh funkcionirata, na kakšnih temeljih in po kakšnih pričakovanjih.

Na primeru brežiških pokopališč se je iz pogovorov z ljudmi, ki za grobove skrbijo, npr. izkazalo, da je prevzem skrbi za grobove ena od "samoumevnih" stvari v življenju: "To so že ljudje kar tak vedli, da to je tak ..."27 Urejanje in krašenje groba pokojnih staršev naj bi bilo običajno nenapisano sporazumno dejanje, ki ga tudi pred drugo svetovno vojno ljudje niso vključevali v darilne pogodbe ali oporoke, saj naj bi veljalo, da za grob skrbi, kdor ostane na domačiji "...To se nismo nič zmenili,

to je blo čist avtomatsko."28 Podobno naj bi bilo npr. s člani družine (sorodstva), ki niso ostali na domačiji: "Tam, ko si se poročiu, za tist grob si skrbeu."29

Sorodstvo kot hierarhični sistem deluje, a včasih ne tako očitno, tudi za pokojne sorodnike. Med člani družine (sorodstva) obstaja tako tudi hierarhija grobov glede na to, za katere posamezniki skrbijo oziroma jih obiskujejo. Vsak grob je vsaj deloma pojmovan tudi kot nepremičnina, torej določena vrsta lastnine, na katero se vežejo dostikrat z materialnimi povezavami za časa življenja vzpostavljene vezi oziroma obveznosti (da se npr. po smrti posameznika, ki je nekomu kaj podaril, skrbi za njegov grob).

Pri razbiranju vseh teh ozadij, povezav pa se je podobno kot za še živeče sorodstvo izkazalo kot morebitno napotilo za bodoče raziskave ravno risanje, shematiziranje mrež mrtvih sorodnikov. Ko se npr. za neko širše sorodstvo (z zarisano mejo npr. sticov in tet) prešteje vse grobove, v katerih so pokopani, izpiše, kateri od sorodnikov so pokopani kje, ali so vsi (in kako, s katerimi priimki, letnicami/datumi rojstva/smrti

ipd.) izpisani na nagrobnikih, kje so pokopani otroci in kje nezakonske matere, vdovci ipd. Z več podobnimi mrežami bi verjetno lahko prišli do relevantnejših podatkov, ki bi morda pokazali na (krajevno omejen) vzorec razmišljanja, čutenja v zvezi z obveznostmi do pokojnih, pravili, ki so "vsem jasna".

Tako se je na primeru današnjega obsega mesta Brežice pri obravnavanem vzorcu sogovornikov izkazalo, da kraj s še pred nekaj leti (tudi npr. zaradi bližine vojaškega letališča) številnimi priseljenci sicer deluje kot enota, a navznoter razdrobljena na številne manjše, do nedavna okoliške vasi ali zaselke okoli mestnega jedra, kar odseva tudi v delovanju in razmišljanju njegovih prebivalcev v zvezi s pokopališči in grobovi. Razlike med nekoč okoličani in meščani (npr. zaradi namenjanja časa različnim dejavnostim in različnih ekonomskih zmožnosti sta tako v preteklosti kot sodobnosti pri slednjih pomembnejša stalni videz grobov in odnos do nagrobnikov, pri prvih pa je okrasje, ki mu nasploh posvečajo več pozornosti, bolj pestro) se kljub nekaterim skupnim značilnostim kažejo na več ravneh. Obojim je grob poleg v osnovi večinoma žalostnega spomina na bližnje tudi stvar identitete, predvsem družinske, pa tudi skupnostne, krajevne, lahko tudi nacionalne. Več ko je grobov, ki jih posamezniki (lahko da) obiskujejo, bolj ko so ti razvejani (grob družine sorodstva, družine domače hiše, od sorodnikov, prijateljev, znancev), bolj je možno tudi identificiranje z določeno skupnostjo in krajem. Kot kažejo živi na različnost, (ne-)razvejanost vlog posameznika, tako se pripadnost izraža tudi z obveznostmi, dolžnostmi v zvezi z mrtvimi, možnostjo

26 Poimenovanje grobov je izpeljano iz pojmovanja družine pri: Jean-Louis Flandrin, Družina. Ljubljana 1986, str. 10-11. "Beseda 'družina' se danes različno uporablja. V širšem pomenu je 'skupnost oseb, povezanih med sabo s poroko ali rodом'; ali 'zaporedje posameznikov, ki izvirajo drug iz drugega', se pravi 'rodovina', 'rodbina', 'dinastija' (Petit Robert). Obstaja pa tudi ožji, dosti običajnejši pomen /.../ označuje 'osebe, ki so si v sorodu in živijo pod isto streho', in 'še zlasti očeta, mater in otroke' (Petit Robert)." (str. 10) Tako lahko ločimo pojmovanje družine v smislu hiše ali gospodinjstva (družina - domača hiša) in razumemo pod tem pojmom "gospodinjstvo, ki ga sestavljajo poglavar in člani njegove družine, bodisi žena, otroci ali služabniki", in družine sorodstva brez omembe skupnega bivanja, družine kot združbe oseb, povezanih s krvnimi ali svaškimi vezmi." (str. 11).

27 Terenski zapiski. Milka Lepšina, str. 24.

28 Terenski zapiski. Milan Habinc, str. 1.

29 Terenski zapiski. Antonija Szabo, str. 15.

prenašanja spomina nanje, kar je na ravni delovanja (npr. urejenja, krašenja grobov) in vzgajanja (ko se otroke vzame na izlet na pokopališče) običajno stvar ženske. Na primeru Brežic se ukoreninjenost v kraju v nasprotju s (postmoderno) mobilnostjo, nezasidranostjo in poznavanje, cenjenje kolektivnosti v nasprotju z individualizirano kažeta kot prevladujoči vrednoti. "Rastejo mesta, rastejo tudi grobovi. /.../ Toda ali je družinska grobnica samo izraz porabništva? Lahko je tudi dokaz stabilizacije mestne, da ne rečemo meščanske družine na novem kraju, potrditev identitete živih, ki verjamejo, da bodo tu počivali, ko bodo umrli, ki so med drugim dobili meščansko pravico."³⁰ (prevod M. H.) Kot meni Auguštinova, je kult grobov izraz utrjevanja neke identitete, zaradi česar so ugotovitve v zvezi z Brežicami le delno lahko primerljive z v nalogi navedenimi bolj ali manj sodobnimi anketnimi podatki in smernicami iz zahodnoevropskih držav.

Po Ariesu³¹ naj bi vsi sveti, praznik, ki naj bi zaradi podobnih verovanj in navad prekril tudi spomin vernih duš (2. 11.), postali praznik odhajanja na pokopališča šele v 19. stoletju, ko naj bi kult groba postal vezan na (viden) spomin na pokojnika. Kerševan³² pa meni, da je bilo v socializmu vprašanje odnosa do smrti osnova obstoja religije in da je na dan vseh svetih in vernih duš že od začetkov praznovanja sovpadal cerkveni (pokopališče kot blagoslovljeni del ozemlja) in rodbinsko-družinski interes (po npr. izkazovanju identitete z nagrobniki). Z dnevom mrtvih so bile uvedene javne komemoracije ob grobovih, spomenikih padlim borcem in žrtvam 2. svetovne vojne, kar naj bi kazalo na elemente civilne

religije, ki na retorični, obredni in simbolni ravni obuja in časti spomin na ljudi, katerih dejavnost in žrtve naj bi konstituirale temelje tedanje družbe. Dan mrtvih je bil v SRS kot v edini izmed nekdanjih republik SFRJ priznan za državni praznik (dela prost dan), na katerega naj bi se po letu 1945 srečevale (tudi prekrivale) tri vrste ideologij: cerkvene, družinske in skupnostne. Tako naj ne bi šlo za politično vsiljen državni kult, ampak realno zgodovinsko oblikovano družbeno ideologijo, ki predvsem zaradi množičnosti udeležbe v NOB naj ne bi delovala razdruževalno. Uvedba dneva mrtvih naj bi po Kerševanu omogočila razmah družinskih ideologij, tudi pri nereligioznih ljudeh (ki se prej niso strinjali s cerkvenim okvirjem praznovanja dneva vseh svetih in vernih duš) ter dala dodatno idejno in simbolno oporo tudi cerkveno-religioznim. Družina naj bi postala nosilec občega načela zavezanosti mrtvim zaradi ohranjanja konkretne skupnosti živih, obenem pa tudi vezni člen, pogoj funkcioniranja civilne in cerkvene ideologije.

Vtis, da gre večinoma še za en dan, ko zgolj sodobna, komercialno in porabniško naravnana družba zablešči v vsem svojem sijaju in bedi in ko se prebujajo nostalgija po navidezno preprostih, nedolžnih časih preteklosti, pa, (večinoma) sodeč po objavah v tisku, ni utemeljen. Vzeto pod drobnogled in primerjano s ponudbo in povpraševanjem obdobja pred drugo svetovno vojno (ali še prej), se je namreč izkazalo, da je kritika bahaštva nagrobnikov, razkazovanja grobov kot prostorov razsipništva³³ starejšega izvora, le da se je v povojnem času tudi zaradi pomanjkanja nekoliko prikrila, a je v zavesti vseskozi navzoča. Večinoma jo prekrije le družbena obveza do mrtvih - urediti grob za ravno določen dan in s tem obnoviti tudi zavest o vpetosti lastne individualnosti v kolektivnost.

Na širši ravni je pregled periodike pokazal, da so prispevki lahko zelo dober vir za analizo materialnih in vrednostnih elementov skrbi za grobove in obiskovanja pokopališč, pa tudi upravljanja z njimi, predvsem pa njihove povezave z nacionalno ideologijo oziroma družbeno ureditvijo. Mediji torej zaznavajo t.i. civilno in cerkveno ideologijo, a družinska kot vezni element med obema ostaja zakrita.

Viri in literatura:

- Ivan **ALBREHT**, Umetnost na naših grobeh. Ljubljana 1936.
- Smilja **AMON**, Časopisje. V: Marjan Javornik (gl. ur.), Enciklopedija Slovenije 2 (Ce-Ed). Ljubljana 1988, str. 95-98.
- Philippe **ARIES**, Eseji o istoriji smrti na Zapadu od srednjega veka do naših dana Beograd 1989.
- Anton **BAJEC** ... (gl. ur. odbor), Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana 1994, str. 358-359, 792.
- Janez **BOGATAJ**, Duša **KRNEL** - **UMEK**, Zmago **ŠMITEK**, Verovanje. V: Slavko Kremenssek, Vilko Novak, Valens Vodusek (ur.), Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja (ETSEO) - Vprašalnice 9. Ljubljana 1978, str. 95-118.
- Mirko **ČEPIČ**, Delo. V: Marjan Javornik (gl. ur.), Enciklopedija Slovenije 2 (Ce-Ed). Ljubljana 1988, str. 215.
- Alojz **DRAVEC**, Narodna vera i navade v vesi. V: Traditiones 3. Ljubljana 1974, str. 166-174.
- Jean-Louis **FLANDRIN**, Družina. Ljubljana 1986.
- Tone **GOŠNIK**, Dolenjski list. V: Marjan Javornik (gl. ur.), Enciklopedija Slovenije 2 (Ce-Ed). Ljubljana 1988, str. 295.
- Mateja **HABINC**, "Gresta v nedeljo popoldne na pokopališču?" O skrbi za grobove in njihovem obiskovanju na primeru brežjskih pokopališč od tridesetih let 20. stoletja do danes. Diplomatska naloga, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani 1997/98. Mentor: izr. prof. dr. Janez Bogataj.
- Pojmovanje slovenske ljudske kulture v slovenskih občinah na primeru Dela, Nedeljskega dnevnika in Našega glasa. Seminarska naloga 1/2. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani 1993/94. Mentor: asistent dr. Vito Hazler. Terenski zapiski.
- Jill **HARRIES**, Death and the Dead in the late Roman West. V: Steven Bassett (ur.), Death in Towns. London, New York, 1992, str. 56-67.
- Manca **KOŠIR**, Nastavki za teorijo novinarskih vrst. Ljubljana 1988.
- Marko **KERŠEVAN**, Religija in slovenska kultura. Ljubljana 1989.
- Slavko **KREMENSEK**, Obča etnologija. Ljubljana 1973.
- Niko **KURET**, Helena **LOŽAR** - **PODLOGAR**, Šege. V: Slavko Kremenssek, Vilko Novak, Valens Vodusek (ur.), Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja (ETSEO) - Vprašalnice 9. Ljubljana 1978, str. 1-94.
- Adolf M., Stopil sem med grobove ... V: Naš

prijatelj, 1. 11. 1936, str. 3.
 Mystical Rites and Rituals. London 1975. Odlok o pokopališkem redu in pogrebnih svečanostih. V: Uradni list RS 3. Ljubljana 25. 1. 1991, str. 124-126.
 Popravek. V: Uradni list SRS 33. Ljubljana 11. 10. 1985, str. 1734.
 Mirjana PROŠIČ - DVORNIČ, Pogrebni ritual u svetlu obreda prelaza. V: Etnološki pregled 18. Beograd 1982, str. 41-53.
 Dunja RIHTMAN - AUGUŠTIN, Etnologija naše svakodnevice. Zagreb 1988.
 Andrej ŠKERLEP, Pojmovanje javnosti v kritični teoriji Jürgena Habermasa. V: Obča komunikologija, Ljubljana 1992, str. 486-490.
 Janko ŠLEBINGER, Slovenski časniki in časopisi. Ljubljana 1937.
 France UŠENIČNIK, Pastoralno bogoslovje (3. zvezek). Ljubljana 1940.
 Zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč. V: Uradni list SRS 34. Ljubljana 19. 11. 1984, str. 1875-1879.
 Zakon o spremembah zakona o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč. V: Uradni list RS 26. Ljubljana 6. 7. 1990, str. 1399.

Objavljene fotografije so iz etnološke fototeke Muzeja novejšje zgodovine Celje, foto Božidar Premrl, 1993.

30 Dunja Rihtman - Auguštin, Etnologija naše svakodnevice. Zagreb 1988, str. 163. Podobno naj bi se v Nemčiji dogajalo ob koncu 19. stoletja, ko se je tam utrdila meščanska družina.

31 Philippe Aries, Eseji o istoriji smrti na Zapadu od srednjeg veka do naših dana Beograd 1989, str. 167-173.

32 Marko Kerševan, Religija in slovenska kultura. Ljubljana 1989, str. 80-84.

33 Glej tudi npr.: Ivan Albreht, Umetnost na naših grobeh. Ljubljana 1936, str. /2-3/. Tudi: Alojz Dravec (Alojz Dravec, Narodna vera i navade v vesi. V: Traditiones 3. Ljubljana 1974, str. 170.) Za območje Posavja pa glej prispevek iz časopisa Naš prijatelj: Adolf M., Stopil sem med grobove ... V: Naš prijatelj, 1. 11. 1936, str. 3.

Maruška Markovič

"SO BILI V VAŠEM KRAJU KAKŠNI REZBARJI?"

Problemi pri raziskovanju neraziskane rezbarske obrti

Rezbarstvo poznamo bolj preko predmetov kot pa preko njegovih nosilcev. V prispevku bom predstavila probleme, s katerimi sem se srečala med raziskovanjem, in začetne korake pri oblikovanju nomenklature rezbarske obrti, na področju katere stvari še niso dorečene. Prispevek je nastal na osnovi diplomske naloge z naslovom : " Okvir je že notri, samo ven ga je treba vzeti", ki sem jo pripravila pod mentorstvom izr. prof. dr. Janeza Bogataja na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Z rezljanimi izdelki se srečujemo skoraj vsak dan. V naših cerkvah, v zasebni lasti, v galerijah in antikvariatih lahko najdemo številne rezljane oltarje iz različnih stilnih obdobj, okvirje, svečnike, lestence..., ki pričajo o nekdanji razširjenosti rezbarske obrti pri nas. Ti izdelki govorijo o spretnosti mojstrov, ki so jih izdelali, razvijajo naše estetske občutke, ne povedo pa, kako so ti mojstri živeli. Ravno to me je vodilo k odločitvi, da sem za predmet diplomske naloge izbrala rezbarstvo, ki je bilo v minulih stoletjih pri nas bogato zastopana obrt, danes pa se z njo ukvarjajo le še nekateri posamezniki. Poleg načina življenja rezbarjev me je zanimal tudi sam postopek izdelave rezljanega izdelka. S pomočjo rezbarja mlajše generacije, Erika Curka z Bleda, sem ta tehnološki postopek v obliki krajšega filma posnela tudi na video kaseto. Ravno vizualni pristop nudi številne možnosti predstavitve nekega problema. Številni ljudje si namreč stvari laže predstavljajo, če jih vidijo, kot pa če samo preberejo opis nekega postopka in so prepuščeni svoji domišljiji.

Rezbarska obrt pri nas še ni bila deležna temeljite raziskave. V nekaterih zbornikih tako lahko najdemo le prispevke o posameznih rezbarjih.¹ Največ je to področje raziskoval Ivan Sedej, ki pa se je v svojih prispevkih omejil predvsem na prikaz umetniških kvalitet posameznih rezbarjev, manj pa ga je zanimala notranja urejenost delavnic. Za čas baroka so vsekakor neprecenljive vrednosti dela Sergeja Vrišerja *Barok v Osrednji Sloveniji*, *Barok na Štajerskem* in *Barok na Primorskem*, medtem ko za obdobje, ki sem ga sama raziskovala (prva polovica 20. stoletja), skoraj ne najdemo literature. Dostopna je literatura z angleškega ali nemškega govornega območja, kjer so predstavljeni

Orodje rezbarja Erika Curka (foto: Maruška Markovič, januar 1998).

predvsem tehnološki postopki rezbarjenja,² le redki pa so podatki o samem načinu življenja v delavnicah.

Pomemben vir, s pomočjo katerega sem tudi začela raziskavo, saj je bilo potrebno najprej ugotoviti, kdo je bil v Sloveniji rezbar, predstavljajo adresarji iz prve polovice 20. stoletja, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, v njih pa lahko najdemo popise rezbarjev, naslove njihovih delavnic in oglase, s katerimi so hvalili kvalitete svojih del. Pričakovala sem, da bom našla kar nekaj podatkov v registrih Zbornice za trgovino, obrt in industrijo,³ kjer pa razen nekaterih dokumentov, ki pričajo o opravljanju mojstrskih izpitov, nisem našla nič uporabnega.

Svetniški kipi v delavnici Erika Curka čakajo na restavracijo (foto: Maruška Markovčič, januar 1998).

Ravno zaradi pomanjkanja pisnega gradiva sem se pri zbiranju podatkov oprla predvsem na pogovore s še delujočimi rezbarji ali pa z njihovimi potomci. V veliko pomoč pa so mi bili tudi številni kustosi po različnih muzejih, ki so mi s posredovanjem podatkov omogočili vpogled v rezbarsko obrt.

Poleg pomankanja pisnih virov o življenju in delu rezbarjev sem imela precej težav tudi z rezbarsko terminologijo. Tu namreč vlada manjša zmeda. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika lahko najdemo nekatere izraze, povezane z rezbarstvom, podobarstvom in kiparstvom na sploh. Tako najdemo gesla: *rezbariti* (z rezilom izdelovati, oblikovati okrasne predmete, figure, zlasti iz lesa; že v mladosti je rad rezbaril in kiparil), *rezbarstvo* (rezbarska obrt; uči se rezbarstva), *rezbar* (kdor se ukvarja z rezbarstvom; okvir je dal izdelati rezbarju), *rezbarija* (delo, izdelek iz lesa, namenjen olepšavi, okrasitvi; z rezbarijo krasiti strop; rezbarija iz slonove kosti). Pojavljajo se še nekateri drugi izrazi - *rezbarjenje*, *rezbarski*, *rezba* (SSKJ 1995, 1166). Zasledimo tudi starejša izraza

podobarstvo (podobarska obrt, ki predstavlja predvsem izdelovanje kipov, cerkvene opreme in okrasnih predmetov; družina je živela od podobarstva) in *podobar* (kdor se ukvarja s podobarstvom, lahko tudi izraz za slikarja ali kiparja; kipi, slike vaških podobarjev) (SSKJ 1995, 872). Naletimo tudi na uporabo besede *kipar* (kdor izdeluje kipe, če jih izdeluje iz lesa, se imenuje kipar v lesu) (SSKJ 1995, 395).

Rezbarji so se ločili med seboj tudi po delih, ki so jih opravljali. Rezbarji podobarji so izdelovali predvsem kipe oz. figure. Rezbarji ornamentiki so večinoma znali izdelovati ornamente, v primeru, da so hoteli postati podobarji, pa so se morali še dodatno izobraževati. Posebno mesto je pripadlo rezbarjem, ki so izdelovali rezljane aplikacije na stilno pohištvo, kar je zahtevalo veliko spretnost in natančnost. Nepogrešljiv del delavnice so bili nekoč tudi pozlatarji, ki so znali opravljati le svoje delo in se z rezbarstvom niso ukvarjali. V rezbarskih delavnicah lahko v preteklosti zasledimo tudi številne mizarje, katerih naloga je bila izdelava ogrodij za oltarje in različnega pohištva, ki so ga polepšali

ponekod tudi intarzisti. Sprva so bili rezbarji specializirani le za eno vrsto opravil (rezanje ornamentov, izdelovanje kipov, pozlatarstvo...). Ko so izginile velike delavnice in je začelo primanjkovati delovne sile, so začeli rezbarji posegati tudi po drugi vrsti rezbarskega dela. Tako mora danes dober rezbar združevati znanje in spretnosti vseh zgoraj omenjenih smeri te obrti.

Takoj na začetku se mi je zastavilo vprašanje, kdo je kipar in kdo je podobar. Pojem podobar namreč ni natančno določljiv. Gre za poklic, ki ni identičen niti s kiparjem niti s slikarjem, vendar pa lahko pomeni oba skupaj in ga označuje

1 Veliko člankov o rezbarjih je objavljeno predvsem v zborniku Loški razgledi in v Radovljiskem zborniku.

2 Predvsem s tehnološkega stališča so zanimive knjige: J. B. Johnstone, *Woodcarving - Techniques & Projects*. London 1973. / C. Dell'Antonio, *Eine Anleitung zum Ornament- Relief- und Figurenschnitzen*. Hamburg 1940. / Erwin Born, *Die Kunst zu Schnitzen. Technik der Schnitzerei und Holzbildhaurei*. München 1985.

3 Hranijo v Arhivu Republike Slovenije.

predvsem obrtniška pridobitna praksa, ki pa ni več podrejena cehovski organizaciji. Prav tako kot podobar tudi podobarska delavnica ni natančno določljiv pojem. Ta naziv velja predvsem za vrsto delavnic od konca 18. stoletja do začetka 20. stoletja, ki so opravljale tako kiparska kot tudi slikarska dela. (Enciklopedija Slovenije 1995, 19) Poklic rezbarja zahteva poleg ročnih spretnosti tudi poznavanje zgradbe in lastnosti lesa ter postopke, s katerimi se podaljša njegovo življenjsko dobo. Da bi ga zaščitili, so les začeli prekrivati z najrazličnejšimi sredstvi, predvsem z barvo in z zlatom, kar je pripeljalo do tesnega sodelovanja med slikarjem (polihromator in pozlatar) in kiparjem. (Enciklopedija Slovenije 1996, 189) Zaradi povednosti in preglednosti sem se odločila, da uporabljam izraz rezbar, pri čemer ne ločim podobarjev od ornamentikov, medtem ko sem termin podobarske delavnice prevzela za delavnice, ki so delovale konec 19. in na začetku 20. stoletja.

Vsaka raziskava mora imeti tudi časovni okvir. Postavitev le-tega nemalokrat predstavlja veliko težav. Preširok časovni okvir prinese tudi preveliko količino materiala, posamezne značilnosti mikroobdobja pa lahko razvedeni.

Začetek 20. stoletja ravno na področju rezbarske obrti predstavlja eno zanimivejših obdobja, saj se pri nas začne vztrajen propad te obrti, ki izzvani leta 1945, ko večina večjih obrtnih delavnic propade. Zaradi same kontinuiranosti obrti, ki je večinoma prehajala iz rok v roke, v okviru družine ali pa z mojstra na pomočnika, ostanejo samo nekateri posamezniki. Ravno zaradi tega se nisem omejila le na prvo polovico 20. stoletja temveč sem posegla tako v čas 19. stoletja, pa tudi v današnji čas, ko lahko zasledimo poskuse oživljanja te obrti.

Na področju te obrti so delovali tudi rezbarji samouki. Izdelki, ki so jih izdelovali (rezljane skrinje, vrata, pohištvo, hišni oltarčki, modelčki za mali kruhek...), pričajo o njihovi spretnosti, vendar pa sem se jih v raziskavi le bežno dotaknila, saj predstavljajo preveliko skupino, ki si po mojem mnenju zasluži samostojno raziskavo. Tako sem se omejila le na prikaz načina življenja v večjih delavnicah.

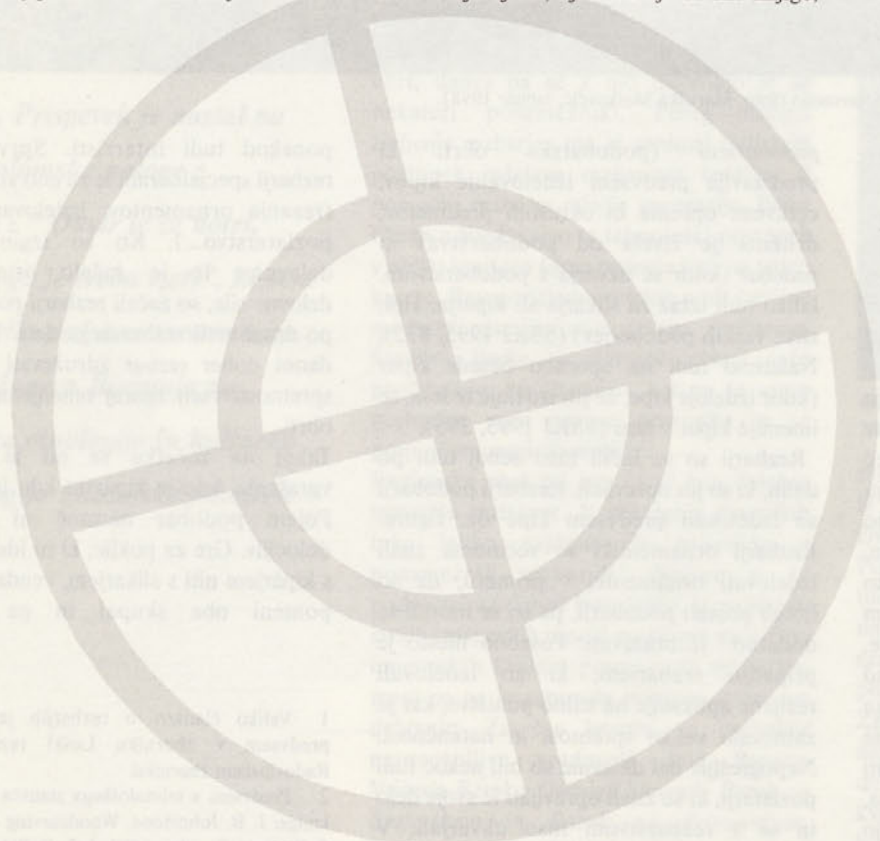
Pomembno mesto v nalogi sem namenila tudi izobraževanju. Zanimalo me je tako učenje v delavnicah - uk kot tudi šolanje na Obrtni šoli v Ljubljani, za kar sem pomembne podatke našla v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, kjer hranijo šolske knjige,

v katerih so zapisani vsi, ki so to šolo obiskovali. Zabeležen je njihov učni uspeh, hranijo pa tudi učni program šole. Ker se v zadnjem času pojavlja težnja po oživitvi pouka te obrti, sem vključila tudi prikaz fakultativnega pouka rezbarstva na Srednji lesarski šoli v Škofji Loki in v Novi Gorici, ki poteka od srede 90-tih let 20. stoletja.

S svojo diplomsko nalogo sem postavila osnovo za nadaljnje raziskovanje te obrti, pri čemer bi morali bistven pomen nameniti vzpostavljanju interdisciplinarnega raziskovanja. Rezbarstvo bi lahko označili za mejno obrt. V obdobju največjega razcveta - baroku, ga obravnava predvsem umetnostnozgodovinska stroka, ko pa upade njegova kvaliteta, dobi kar naenkrat pridevnik ljudski in z njim naj bi se ukvarjala etnologija. Ravno na primeru rezbarske obrti lahko prikažemo pomen interdisciplinarnega raziskovanja, kjer bi skupaj z lesarsko stroko in umetnostnozgodovinsko stroko ustvarili celostno podobo obrti.

Viri in literatura:

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1995: Ljubljana.
Enciklopedija Slovenije 1995: 9: Plo/Ps. Ljubljana.
Enciklopedija Slovenije 1996: 10: Pt/Savn. Ljubljana.

Tadeja Primožič

TEHNIKE, ELEMENTI, MOTIVIKA IN APLIKACIJE KLEKLJANIH ČIPK NA SLOVENSKEM V 20. STOLETJU

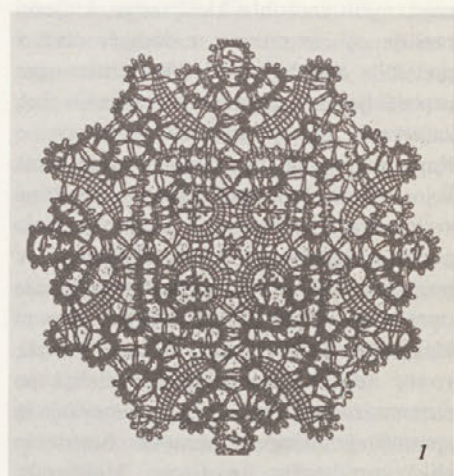
Prispevek je povzetek diplomske naloge z istim naslovom, ki je nastala v okviru študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, njen mentor je bil izr. prof. dr. Janez Bogataj. Predstavljena je bila meseca maja leta 1997 v prostorih Stare šole (Žirovskega muzeja) v Žireh. Naloga skuša prikazati različne tehnike, elemente, vzorce in aplikacije naših klekljanih čipk v obravnavanem obdobju ter vzroke za njihove spremembe. Odgovoriti pa želi tudi še na vprašanje, kakšno vlogo je imela klekljana čipka pri nas v različnih obdobjih 20. stoletja in ali jo poznamo tudi kot sredstvo komunikacije. Poleg besedila je sestavni del diplomske naloge slikovno gradivo, brez katerega je opisovanje čipk po mojem mnenju pomanjkljivo, zlasti pa težko razumljivo.

Odločilni dejavnik pri izbiri teme diplomske naloge je bilo dejstvo, da ta tematika, razen študij posameznih področij in podjetij, pri nas še ni bila strokovno obdelana. Moj namen je bil, zajeti čim širše klekljarsko področje pri nas (vsa področja oz. institucije in posameznike, ki so bistveno vplivali na obravnavano temo).

Naloga temelji zlasti na analizi primarnih virov (ohranjene čipke, katalogi trgovcev, učni programi klekljarskih šol, vzorci in aplikacije) in na podatkih, ki so mi jih posredovali informatorji. Razen terenskih zapiskov sem v nalogo vključila tudi sekundarne vire - našo redko tovrstno strokovno literaturo in gradivo iz hemerotek.

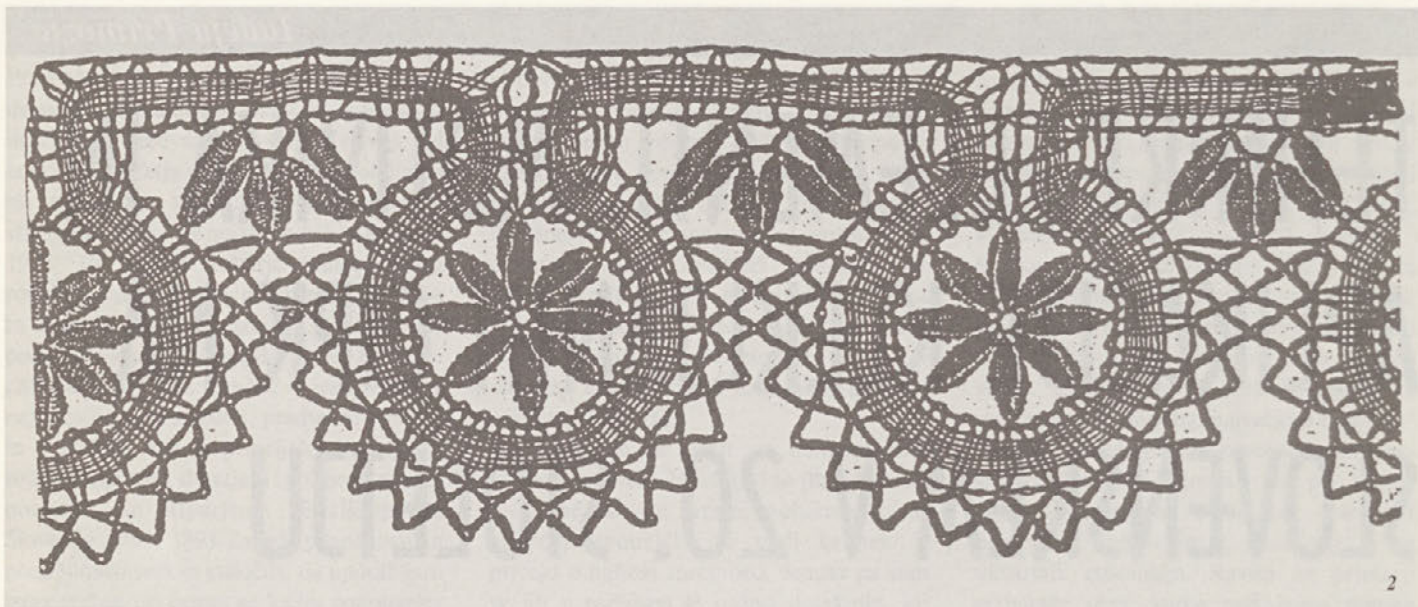
Metodiko zbiranja podatkov sem prilagodila zahtevam klekljanih čipk in tematiki, ki jo obravnavam. Osnova, po kateri so razvrščeni analizirani vzorci, je tehnična izdelava oziroma tehnike in elementi, ki jih poznamo v naših klekljanih čipkah, in čas, v katerem so se te čipke v največji meri izdelovale oziroma je bila njihova izdelava najpogostejša glede na podatke, ki o njih obstajajo. Pri opisu in razvrščanju posameznih čipk ali skupin uporabljam strokovno terminologijo, ki se uporablja v klekljarstvu.

Moje terensko delo je v veliki meri oviralo dejstvo, da gradivo, ki ga hranijo različne institucije, ni sistematično urejeno, kaj šele opremljeno s strokovno terminologijo. V nekaterih primerih ni niti inventarizirano niti ustrezno hranjeno. O tem gradivu, razen redkih izjem, ni praktično nobenih podatkov, kot so časovna in prostorska datacija, avtorstvo posameznih vzorcev, socialni izvor uporabnikov ipd. Skratka,

manjkajo predvsem tisti podatki, ki so iz etnološkega zornega kota najpomembnejši. V nalogi sem se tako kot vedno doslej namenoma izogibala uporabi najrazličnejših poimenovanj naših klekljanih čipk (npr. "idrijska čipka", "žirovska čipka", "selška čipka", "slovenska čipka"), ker menim, da bi bila za iskanje "avtohtonih" tehnik, elementov in vzorcev ter s tem povezano poimenovanje naših klekljanih čipk potrebna komparativna raziskava, ki bi našo čipko uvrstila v evropski in svetovni prostor.

Nalogo poleg osrednjega dela sestavlja nekaj uvodnih poglavij. V poglavju *Čipka v evropskem prostoru* razdelim čipke po načinu izdelave in spregovorim na kratko o zgodovini čipk in čipkarstva v Evropi ter o materialih, iz katerih so se le-le izdelovale ali se še izdelujejo. Sledi *Zgodovina klekljarstva na Slovenskem in njegova podoba danes*, kjer na podlagi literature povzamem do sedaj znane podatke o začetkih čipkarstva in klekljarstva pri nas,

2

najstarejših zapisih o klekljarstvu, krajevni razširjenosti in razvoju te domače obrti v preteklih obdobjih, začetkih strokovnega usposabljanja oziroma ustanavljanju šol, začetku in razvoju trgovine, razmerah po Rapalski pogodbi in v obdobju med obema vojnoma ter skrbi za klekljarstvo po drugi svetovni vojni. Ob koncu dodam še svojo oceno klekljarstva v devetdesetih letih. V poglavju *Osnovna klekljarska terminologija* opredelim termin klekljanje in osnovni klekljarski pribor (npr. *klekelj, blazina, vzorec* itd.), klekljane čipke razdelim po sistemu izdelave ter za lažje razumevanje in spremljanje naloge s pomočjo besede in slike predstavim osnovne klekljarske tehnike in elemente. Poglavje zaključim s tabelo nekaterih poimenovanih posameznih klekljarskih izrazov v treh največjih klekljarskih centrih Idriji, Železnikih in Žireh. Uvodni del sklenem s poglavjem *Tehnike, elementi, motivika in aplikacije klekljanih čipk na Slovenskem do 20. stoletja*, kjer najprej po kronološkem zaporedju navedem ugotovitve naših avtorjev Lada Božiča, Boža Račiča, Marije Verbič, Marije Makarovič in Jurija Bavdaža ter na osnovi podatkov, ki nam jih le-ti posredujejo, naše najstarejše čipke tipološko razdelim v tri osnovne skupine, *torhon, pečne čipke in vejevke*, ter navedem njihove glavne značilnosti. V nadaljevanju spregovorim še nekaj besed o uporabi čipk oziroma o njenih aplikacijah, pri tem pa se oprem na ugotovitve Stanka Vurnika, Marije Makarovič in Angelosa Baša.

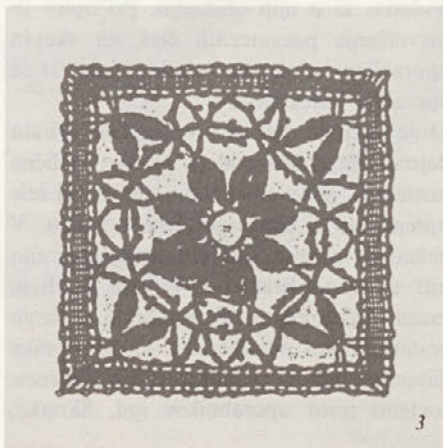
Osrednje poglavje naloge *Tehnike, elementi, motivika in aplikacije klekljanih čipk na Slovenskem v 20. stoletju* je razdeljeno v več časovnih obdobjih oziroma podpoglavij:

- *obdobje od začetka stoletja do okoli leta 1920,*
- *obdobje med obema vojnoma in čas druge svetovne vojne,*
- *obdobje od konca druge svetovne vojne do začetka sedemdesetih let,*
- *sedemdeseta in osemdeseta leta,*
- *po letu 1990.*

V vsakem od teh obdobjih analiziram tri sklope: *tehnike, elemente in motiviko, tehnike, elemente in motiviko klekljarskih šol ter aplikacije*. Za predstavitev obravnavanih tem poleg besedila uporabljam slikovno gradivo.

Sledi še poglavje *Klekljana čipka kot sredstvo komunikacije v 20. stoletju*, v katerem spregovorim o klekljani čipki kot sredstvu komunikacije v različnih obdobjih tega stoletja.

Svoje ugotovitve lahko sklenem v naslednje misli. V 20. stoletju so bile tehnike, elementi, motivika in aplikacije klekljanih čipk na Slovenskem zelo raznolike. Nanje je v bistveni meri vplivalo povpraševanje na trgu.

3

Proti koncu 19., zlasti pa na začetku 20. stoletja so se pri nas na celotnem klekljarskem področju uveljavile *tračne čipke* v t.i. tehniki *širokega risa*, ki so zaradi lažje izdelave izpodrinile tehnično zahtevnejše *pečne čipke, torhon in vejevke*. Drugo skupino čipk so v tem obdobju predstavljale t.i. *stavljenе čipke*, za izdelavo katerih potrebujemo večje število parov, v tretji in četrti skupini pa so bile čipke, kjer je šlo za kombinacijo tako tračnega kot stavljenega sistema izdelave ter *figuralika*. Nekaterim od teh čipk, po vsej verjetnosti predvsem tistim, ki so se množično izdelovale, so ljudje naredili domača, zelo slikovita imena. Le-ta zelo realistično poimenujejo glavne motive in oblike, npr. *žabji skoki, pogačke, gobice, kranclovke, bunke, srčkovke, pajki, slince, žabice, štručke, mizice, podkvice, krote* itd. Poleg metrskih oblik so vse pomembnejše postajale tudi že čipke zaključenih geometričnih ter negeometričnih oblik, imenovane *vrane*. Največji potrošnik klekljanih čipk v tem obdobju je bila Cerkev, vse bolj pa se je naša klekljana čipka uveljavljala tudi kot bogata dekoracija meščanskih domov in oblačil (posteljno perilo, spodnje perilo, prti, zavese, prtički itd.).

Politične in družbene spremembe po koncu 1. svetovne vojne so vplivale tudi na podobo klekljanih čipk v krajih, ki so z Rapalsko pogodbo leta 1920 pripadli Italiji. Z vzorci klekljarske šole v Gorici, z italijanskimi klekljarskimi učiteljicami ter z vzorci, ki so jih pošiljali iz drugih čipkarskih središč v Italiji, se je v teh krajih v naslednjih letih uveljavil tehnično enostaven t.i. *ozki ris* oziroma njegove različice. Vse pomembnejše aplikacije so tu že postajali najrazličnejši prti in prtički.

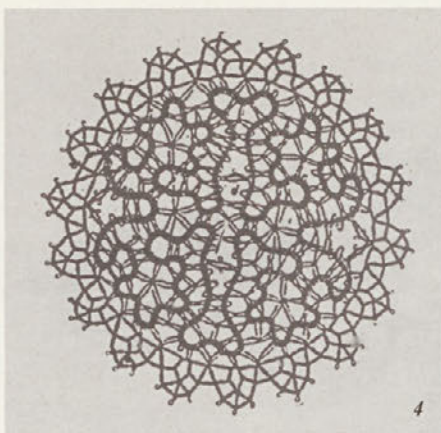
V krajih, ki so z novo politično ureditvijo pripadli Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Jugoslaviji, tehnične in oblikovne spremembe klekljanih čipk niso bile tako izrazite. V teh krajih so se poleg čipk iz preteklega obdobja uveljavili še številni drugi vzorci, sestavljeni iz zahtevnejših tehnik in elementov. Najpomembnejše aplikacije v tem obdobju so bile zavese, posteljnina ter različni prti in prtiči.

Po koncu 2. svetovne vojne, zlasti v 50. in 60. letih, so zaradi vse večjega povpraševanja po čipkah v tehniki *ozkega risa* tudi v krajih, kjer se do tedaj še niso klekljali prav pogosto, začeli izdelovati te vrste čipk, zlasti t.i. *idrijski ris*. Le-ta je v naslednjih desetletjih zaradi enostavnejše in hitre izdelave ter s tem povezane nizke cene v veliki meri izpodrinil druge vrste tako tračnih kot stavljenih klekljanih čipk na celotnem klekljarskem področju. Najpogostejše aplikacije v tem obdobju so bili še vedno prti in prtiči ter posteljnina.

Že od srede 60. let dalje, zlasti pa v 70. in 80. letih je bilo opazno zmanjševanje števila klekljaric in njihovega znanja. Vzorca, ki so nastajali v tem času, so bili zmeraj manjši, tehnično enostavni, za njihovo izdelavo je bilo potrebno vse manj časa. Aplikacije so bile sestavljene iz vse manjših čipk in vse večje površine blaga. Nema lokrat so tudi ročno klekljane čipke in njihove aplikacije postajale kič.

Od začetka 90. letih je pri nas zaznati vse večje zanimanje za klekljarstvo, toda še vedno predvsem v smeri romantičnega povelečevanja "samo naše" avtohtonosti, enkratnosti, izjemnosti ipd. Le-to pa je daleč od resnične vloge našega klekljarstva in klekljane čipke v izredno razvitem evropskem prostoru, za katerega smo bili in smo še vedno prevečkrat zgolj "poceni delovna sila".

Danes se pri nas ponovno uveljavljajo tudi nekatere zahtevnejše tehnike in elementi. Vendar pa je prav znanje klekljaric in

njihova pripravljenost ure in ure presedeti "pr povstru" največja težava, ki se bo v prihodnje, po mojem mnenju, le še stopnjevala. Starostna meja dobrih klekljaric, ki obvladajo vsaj nekatere zahtevnejše tehnike in elemente in ki so čipke pripravljene izdelovati za "priboljšek", v povprečju namreč presega 70 let. Kot vse kaže, bodo razmere v klekljarstvu pri nas v prihodnje podobne, kot so danes v zahodni Evropi, kjer je njihova klekljana čipka redka in visoko cenjena, za povprečni okus in žep pa se uporablja cenena čipka z Vzhoda.

Čipke, ki nastajajo v današnjem času, lahko razdelimo v več skupin, vse pa so svoje bistvene značilnosti prevzele od čipk, ki so jih izdelovale v preteklih obdobjih. Tudi aplikacije so zelo raznolike in so v glavnem sestavljene iz manjših vložkov čipk ter se tako kot vedno v veliki meri prilagajajo namembnosti in zahtevam trga. Nedvomno najbolj razveseljivo pa je dejstvo, da so tehnike, elementi, motivika in aplikacije, ki jih poznamo na Slovenskem iz preteklih obdobjih, danes izziv nekaterim ustvarjalcem za sodobne oblikovalske dosežke, kajti klekljana čipka ne more in ne sme biti zgolj replika dediščine!

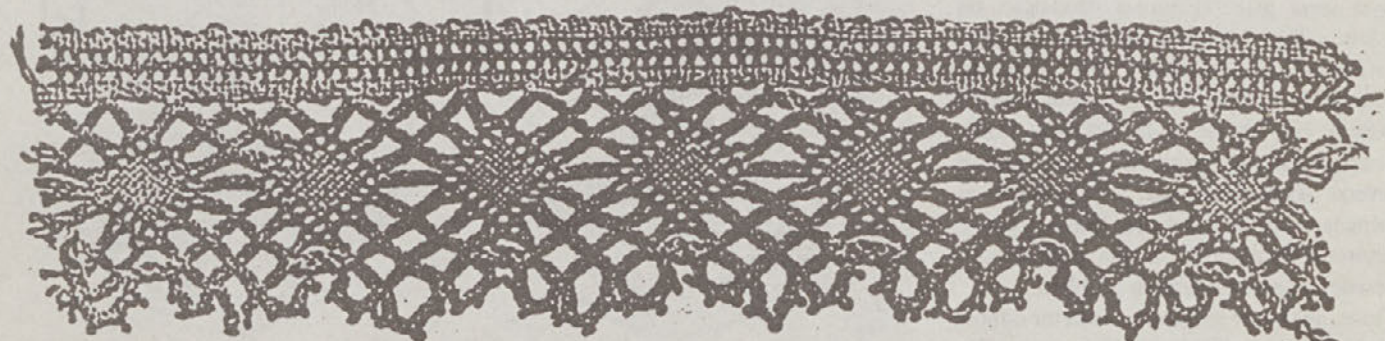
Zelo velik vpliv na obravnavano tematiko so pri nas v 20. stoletju imele tudi klekljarske šole. Na tehnike, elemente in motiviko šol je

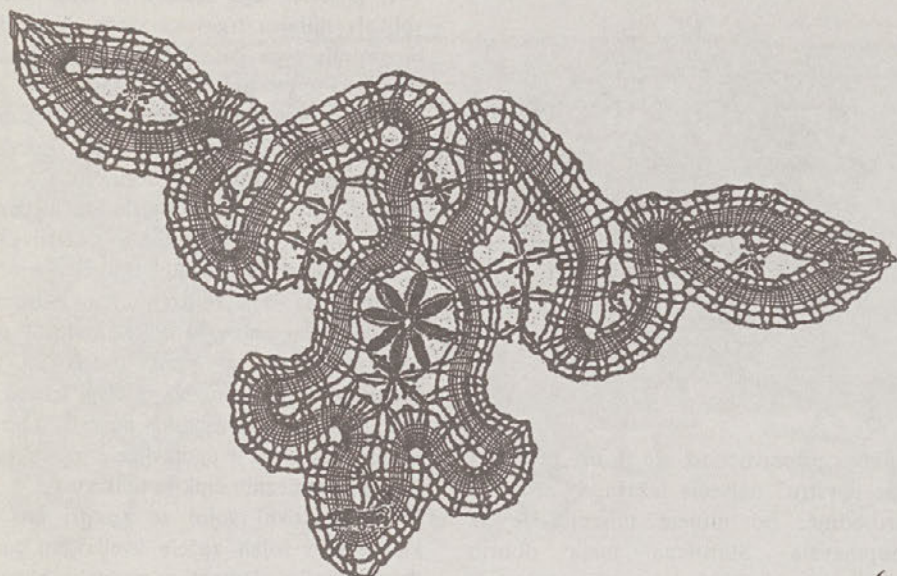
v 1. polovici tega stoletja v veliki meri vplivala njihova trgovska vloga. V učnih programih tega časa so bili tako zlasti vzorci, ki so bili tudi tržno zanimivi.

Šole so vzorce dobivale iz njim nadrejenih ustanov (Zentralspitzenkurs na Dunaju, Corsi merletti Gorizia v Gorici itd.), ki so jim za plačilo tudi oddajale naklekljane čipke. Iz primerjave učnih načrtov in vzorcev šol ter vzorcev čipk trgovcev je moč ugotoviti, da se je veliko vzorcev oziroma tehnik in elementov, ki so se izdelovali po šolah, kasneje pri nas uveljavilo in množično izdelovalo. Na podlagi teh so z majhnimi spremembami nastajali novi vzorci. Tudi zato je ugotavljanje resničnega izvora posameznih čipk še toliko težje.

Po 2. svetovni vojni so se pri nas v klekljarskih šolah začele uveljavljati tudi druge tehnike, elementi in motivika, ki so v naslednjih desetletjih postale stalnica v učnih programih. Šole so v tem času izgubile trgovsko vlogo, zato je njihova najpomembnejša vloga postala podajanje raznolikega klekljarskega znanja. Nekdaj tržno zanimive vzorce so zamenjali tehnično raznovrstni vzorci, ki zahtevajo veliko klekljarskega znanja. Z zmanjševanjem pomena klekljarstva je v 70. letih prišlo do krčenja učnih načrtov in tako so se prav v tem obdobju dokončno opustili nekateri starejši zahtevnejši vzorci. Danes poteka učenje klekljanja po ustaljenih učnih načrtih. Tako kot v preteklosti je opazno vnašanje posameznih pri nas še nepoznanih aplikacij, vzorcev, elementov, tehnik ali njihovih načinov izdelave v naše klekljarske šole. Vendar pa moramo kljub temu ohraniti pri nas že uveljavljene postopke in ne zgolj, kot je za Slovence tako značilno, "papagajsko" posnemati. Odličen zgled za nadgradnjo tujih vzorcev nam je lahko in nam bi morala biti prav klekljarska dediščina!

Čipka je bila, kot že rečeno, tako v preteklosti, kot je tudi še danes, izrazito ekonomsko pogojena kategorija, čeprav od

6

njene izdelave in prodaje danes ni več v tolikšni meri odvisno preživetje ljudi, ki jo ustvarjajo. Vendar pa so nanjo posredno s spremembami na trgu vplivale tudi družbene in socialne razmere. Lahko celo rečemo, da se v čipkah odraža duh časa. V času, ki jim je bil naklonjen, se je v njih in njihovih aplikacijah zrcalilo znanje in trud številnih ljudi. Čipka je bila statusni simbol, dostopen le premožnejšim. Na drugi strani so bile čipke in aplikacije, narejene v čipki nenaklonjenih časih, nekvalitetne in cenene.

Ob tem pa seveda ne gre pozabiti tudi vpliva posameznikov, risarjev vzorcev in trgovcev, ki so s svojim delovanjem prav tako vplivali na podobo klekljanih čipk in razvoj klekljarstva pri nas. Ob današnjem povečevanju "vsestranskih sposobnosti klekljaric", ki naj bi po mnenju večine ljudi čipke ne le naklekljale, ampak tudi narisale vzorce zanje, se nanje enostavno prevečkrat pozablja. Toda prav oni so vzorce, ki so prihajali k nam, tudi preoblikovali in jim dodali kanček svojega okusa, znanja, iznajdljivosti ipd.

Nedvomno pa so na Slovenskem, tako v preteklosti kot tudi še danes, nastajali posamezni avtorski vzorci neodvisno od tržnih razmer. Nekateri od njih so njihovim avtorjem služili tudi kot sredstvo komunikacije. Zato je po mojem mnenju skrajni čas, da se tudi klekljano čipko naučimo tako razumeti ter da uredimo in seveda spoštujemo tudi vse pravice, ki pripadajo njenemu avtorju. Prav vprašanje avtorstva je namreč na tem področju že desetletja pereč in nerešen problem.

Čipke, aplikacije in njihova vloga ter odnosi do klekljanja in klekljanih čipk so se v 20.

stoletju spreminjali. Danes je v množici takšnih in drugačnih teženj strokovni odnos še vedno prevečkrat zapostavljen. Zato naj na koncu le ponovim željo, izraženo že v diplomski nalogi, da bi v naslednjem stoletju vsi, ki se ukvarjajo s klekljanjem in klekljano čipko na Slovenskem, s strokovnim odnosom znali nadgraditi lastne interese in samozadostnost. Izzivov za to nedvomno ne manjka!

Slikovno gradivo

slika št. 1: Čipka v tehniki "idrijskega risa" in sukanega risa, hrani Mestni muzej Idrija, r = 15 cm

slika št. 2: Bunke, motiv v tehniki širokega risa, hrani Slovenski etnografski muzej, inv. št. 12376, metrska čipka, d = 9 cm

slika št. 3, 6: Čipke zaključenih geometričnih in negeometričnih oblik (vrane), hrani Slovenski etnografski muzej, inv. št. 11447, 20,5 × 10 cm, inv. št. 12028, 6,7 × 6,7 cm, inv. št. 12127, 16 × 29,5 cm

slika št. 4: Različica "italijanskega risa", ki se je uveljavila med obema vojnoma v krajih, ki so z Rapalsko pogodbo pripadli Italiji, hrani Mestni muzej Idrija, r = 10,7 cm

slika št. 5: Mizice spadajo v skupino stavljenih čipk, hrani Mestni muzej Idrija, zap. št. 538, d = 4 cm

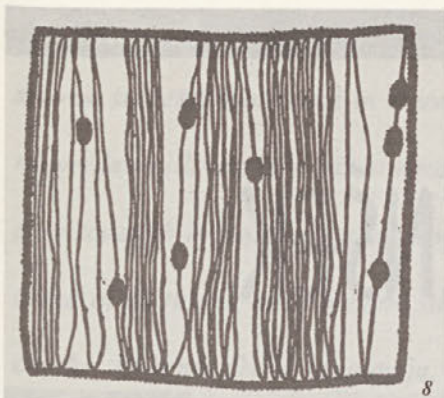
slika št. 7: Kranjec in Kranjica po osnutku Maksima Gasparija, ki je nastal v obdobju med obema vojnoma in se je izdeloval v krajih pod Jugoslavijo, katalog "Jugoslovanske čipke" Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt iz Ljubljane

slika št. 8: ANDATOMITA - klekljana čipka kot sredstvo komunikacije avtorice

slika št. 9: Figuralika z rastlinskimi motivi, hrani Loški muzej Škofja Loka, E 1001, 23 × 14 cm

7

Temeljna literatura:

- BAS, Angelos 1970: Noša na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16. stoletju. Ljubljana.
- - 1987: Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času. Ljubljana.
- - 1992: Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju. Ljubljana.
- BAVDAŽ, Jurij 1989: Idrijska čipka. Mohorjevo koledar 1990. Celje.
- BIZJAK, Simon; LAPAJNE, Marjanca; KENDA, Klemen 1996: Firma Franz Lapaine. (Naloga za gibanje znanost mladini, Gimnazija Jurija Vege) Idrija.
- BOGATAJ, Janez 1986: 40 let podjetja Dom in njegova vloga pri ohranjanju in razvijanju domače in umetne obrti - katalog razstave. Ljubljana.
- BOŽIČ, Lado 1956: Idrijsko čipkarstvo. V: Idrijski razgledi 1. Idrija.
- Dom 1946 - 1966, 1966: Brošura ob 20-letnici podjetja Dom. Ljubljana.
- JOVAN, Janko 1903: Domače obrti na Kranjskem. V: Dom in svet. Ljubljana.
- LESKOVEC, Ivana 1993: Idrijska čipka. V: Idrijska obzorja. Idrija.
- LESKOVEC, Ivana; PELHAN, Aleksandra; KODER, Cveto 1993: "Idrijska čipka" - strokovne osnove za uveljavitev geografskega porekla in blagovne znamke "Idrijska čipka". Idrija.
- MAKAROVIČ, Marija 1970: Klekljane čipke - vodnik po razstavi. Ljubljana.
- - 1974: Slovenska kmečka noša od konca 19. stoletja do danes - vodnik po razstavi. Ljubljana.
- - 1981: Govorica slovenske kmečke noše - vodnik po razstavi. Ljubljana.
- - 1991: Oblačilna kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. V: Slovenski etnograf 33 - 34. Ljubljana.
- MAKAROVIČ, Marija; DOLENC, Jana 1993: Slovenska ljudska noša v besedi in podobi - Bela Krajina - Poljanska dolina. Ljubljana.
- - 1994: Slovenska ljudska noša v besedi in podobi - Litijsko posavje. Ljubljana.
- - 1995: Slovenska ljudska noša v besedi in podobi - Notranjska. Ljubljana.
- MAKAROVIČ, Marija; KLARER, Magdalena 1987: Slovenska ljudska noša v besedi in podobi - Slovenska Istra. Ljubljana.
- PRIMOŽIČ, Tadeja 1993: "A. Primožič". (Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, seminarska naloga I. Tiskopis.)

RAČIČ, Božo 1968: Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje. V: Loški razgledi 15. Škofja Loka.

RAMOŠ, Tonika: Zgodovina čipkarstva v Železnikih (hrani Muzej Železniki).

STANONIK, Marija 1970: Čipkarstvo v Žirovski kotlini. V: Loški razgledi 17. Škofja Loka.

VALVASOR, Janez Vajkard 1984. Slava vojvodine Kranjske. Ljubljana.

VERBIČ, Marija 1963a: Gospodarski stiki Loke z Idrijo v 16. in 17. stoletju. V: Loški razgledi 10. Škofja Loka.

- - 1963b: O začetkih slovenskega čipkarstva s posebnim ozirom na Idrijo. V: Kronika 3. Ljubljana.

VRIŠER, Andreja 1993: Noša v baroku na Slovenskem. Ljubljana.

VURNIK, Stanko 1928: Slovenska peča. V: Etnolog 2. Ljubljana

Viri:

Arhivi avtorice, Čipkarske šole Idrija - Gimnazija Jurija Vege, Čipkarske šole Žiri, podjetja A. Primožič, podjetja Čipka in podjetja Dom

Fototeke "Čipkarstvo" Loškega muzej Škofja Loka, Mestnega muzeja Idrija in Slovenskega etnografskega muzeja

Hemeroteke avtorice, Loškega muzeja Škofja Loka, Mestnega muzeja Idrija in Slovenskega etnografskega muzeja

Katalog "Jugoslovanske čipke" Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt, Ljubljana 1938, Katalog "Slovenske ročno klekljane čipke" podjetja Domexport iz konca 50. let, Katalog "Slovenske ročno klekljane čipke, ročno delo Jugoslavije" podjetja Domexport iz sredine 60. let, Katalog klekljanih čipk podjetja Čipka iz predvidoma 60. let, Katalogi čipk (akcesijska št. 444) hrani Mestni muzej Idrija, Katalogi podjetja A. Primožič iz začetka tega stoletja

Klekljane čipke in aplikacije Ateljeja A Cereno, Irme Vončina Idrija, Mojce Jemc Škofja Loka, podjetja A. Primožič Žiri, podjetja AnArs Ljubljana, podjetja Čipka Idrija, podjetja Dom

Ljubljana, podjetja Vanda Idrija, Turističnega društva Železniki

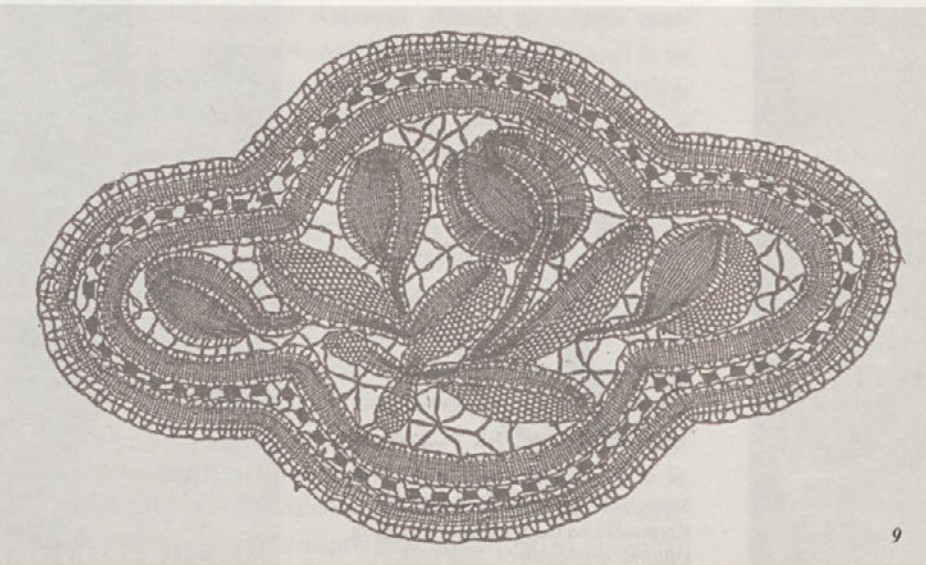
La storia - kronika Čipkarske šole Idrija - fond Čipkarske šole Idrija, IDR 168, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Oddelek v Idriji

Prospekti in propagandno gradivo podjetja Čipka

Učni programi Čipkarske šole Idrija - Gimnazija Jurija Vege, Učni program Čipkarske šole Železniki, Učni program Čipkarske šole Železniki iz začetka tega stoletja (hrani Muzej Železniki), Učni program Čipkarske šole Žiri, Učni program "1945 - 1962", Čipkarska šola Idrija - Gimnazija Jurija Vege, Učni program poklicnega programa "čipkarstvo" - Gimnazija Jurija Vege, Učni program in vaje Šole za umetno obrt oz. Šole za oblikovanje, Učni program za Čipkarsko šolo Idrija Silve Kogej "Metodično izpopolnjen podrobni čipkarski učni načrt", Učni programi Čipkarske šole Idrija iz začetka tega stoletja ter med leti "1919 in 1943" - fascicel Čipkarske šole Idrija (hrani Mestni muzej Idrija)

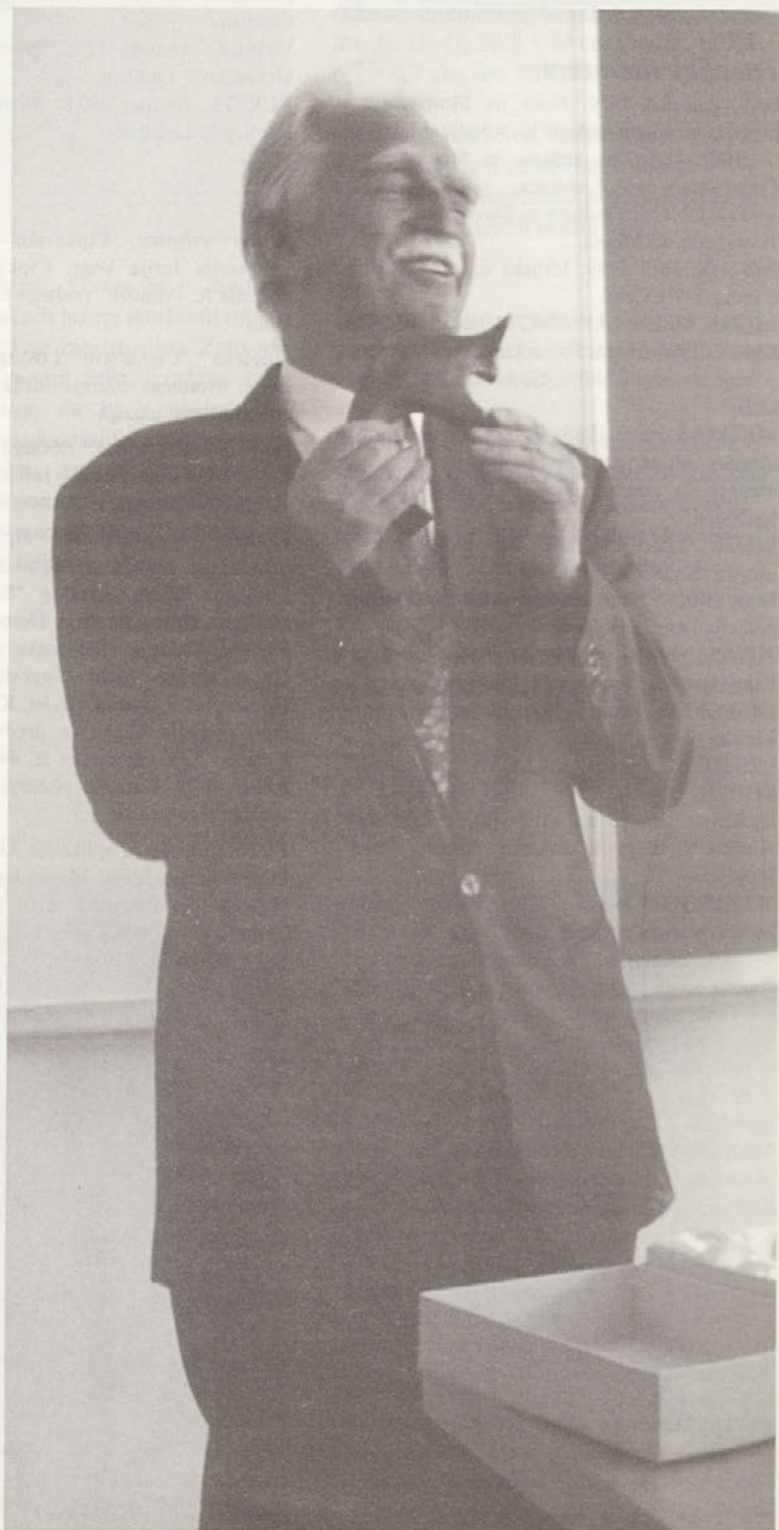
Zbirka "čipk in priprav" ter aplikacije klekljanih čipk iz "tekstilne zbirke" Slovenskega etnografskega muzeja, Zbirka "Čipkarstva" Muzeja Železniki, Zbirka "Čipkarstvo" Loškega muzeja Škofja Loka, Zbirka čipk in aplikacij Mestnega muzeja Idrija, "Čipkarska zbirka" Muzejskega društva Žiri

Zbirka vzorcev Alfonza Zajca, Irme Sedej in Mire Kežnar

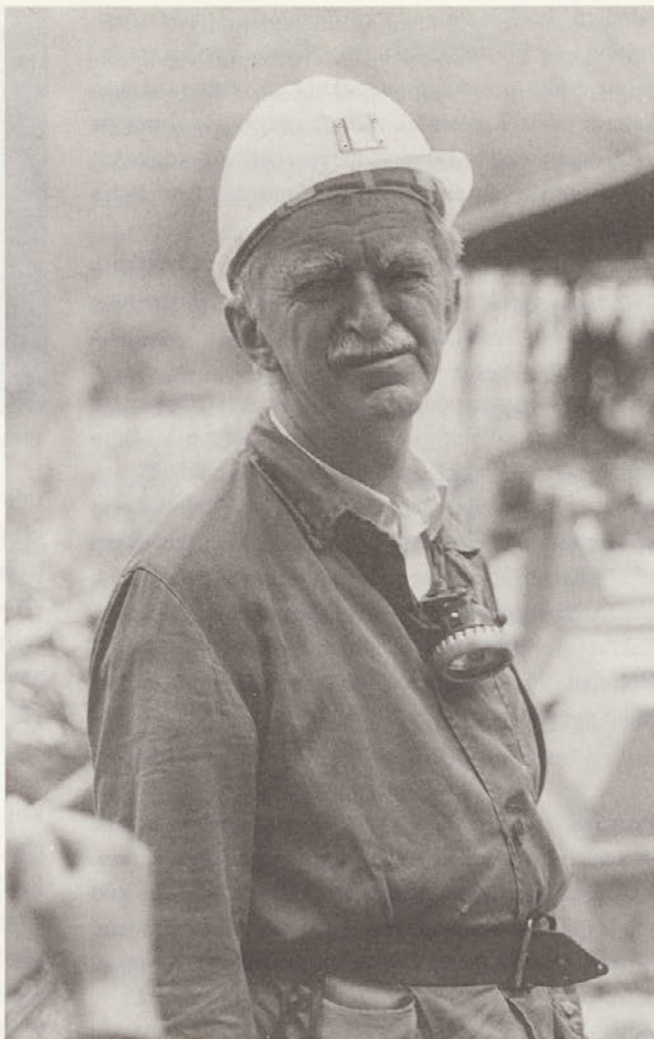
DR. SLAVKO KREMENŠEK

Dr. Slavko Kremenšek, rojen l. 1931 v Kozjem, celjski gimnazijec, zgodovinar in etnolog, se je Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani zapisal že l. 1960, sprva kot asistent, nato docent, izredni profesor in od l. 1980 kot redni profesor za občo etnologijo in etnološko metodologijo.

Slovesnost ob upokojitvi prof. Slavka Kremenska na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, junij 1998.

V njegovih desetletjih pedagoškega dela smo ga študenti spoznavali in srečevali na predavanjih, na številnih simpozijih, posvetovanjih in podobnih prireditvah doma in na tujem, brali njegove številne članke. Učbenik Obča etnologija, objavljena predavanja v zvezkih Etnoloških razgledov in dilem ter obširen projekt Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja s posameznimi knjižicami vprašalnic, so edinstveni pripomočki pri študiju in terenskemu delu. Že iz teh nekaj drobnih poudarkov njegovega dela se zrcali dejstvo, da se je zavedal svojega pedagoškega poslanstva v oblikovanju novih generacij etnologov.

Prof. Kremenšek v rudarski obleki, pred vstopom v rudnik, Mezica, maj 1992.

Izjave:

Ob upokojitvi dr.Slavka Kremenška, smo v tokratni številki Glasnika SED želeli objaviti razgovor o profesorjevem dolgoletnem teoretičnem, raziskovalnem, predvsem pa pedagoškem delu. Kljub temu, da pogovora nismo uspeli izpeljati, smo se v uredništvu odločili, da vsaj z drobci spominov nekaterih kolegov povemo, kaj in koliko pomeni dober profesor.

Letos mineva 15 let od ustanovitve Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU (AVL). Spominjam se, med drugim, tudi takratnih prizadevanj Slavka Kremenška, ki je vodil področje etnologije pri tedanji Raziskovalni skupnosti. Pobuda za odprtje etnofilmskega delovnega mesta na SAZU je sicer starejša, tudi če ne omenjam Kuretovih pobud v šestdesetih letih. Že v letu 1978 je Slovensko etnološko društvo to predlagalo celo v jugoslovanskem merilu. Pričakovati je bilo, da bi se tako delovno mesto s podporo Inštituta za slovensko narodopisje (ISN) in zveznega društva lahko odprlo v kakih dveh letih. V resnici so konkretnější dogovori stekli v letu 1982, v času izida moje Filmografije slovenskega etnološkega filma in velike retrospektive etno filma v Cankarjevem domu. Takrat me je Slavko Kremenšek predstavil direktorju novoustanovljenega Znanstvenoraziskovalnega centra. Seveda Kremenšek ni bil osamljen v podpiranju ustanovitve AVL. V ZRC je vodil pobudo Julijan Strajnar iz Glasbeno narodopisne sekcije ISN, ki si je tudi izmislil ime Avdiovizualni laboratorij. Kremenšek je sicer nameraval moje področje najprej profesionalizirati na Filozofski

fakulteti. Imel je že podporo direktorja Znanstvenega inštituta na Filozofski fakulteti, Naceta Šumija, vendar je vse padlo v vodo zaradi zakulisnih nasprotovanj, o katerih mi je Kremenšek samo namignil, še danes pa zgolj domnevam za katere konkretne osebe iz etnoloških krogov je šlo. To diskretnost sem mu že takrat štel v dobro.

Končno je k ustanovitvi AVL pripomogla Kremenškova garancija, da bo etnološko področje Raziskovalne skupnosti nekaj let plačevalo finančni delež za moje delovno mesto. Ko je k temu pristopila še SAZU, je direktor Župančič odobril ustanovitev AVL. Dobil sem pisalno mizo na Wolfovi 8, ob Julijanu Strajnarju, Mirku Ramovšu in Zmagi Kumrovi. Tako se je zaključil nek moj krog zanimanja za etnološki film. Na Wolfovi 8 sem se namreč najprej oglašil pri Valensu Vodušku in pri Urošu Kreku, ko sem se odločil, da resneje pristopim k raziskovanju problematike etnološkega filma v Sloveniji. Takrat si nisem niti v sanjah predstavljal, da bo Kremenšek kakih 5 let kasneje tako usodepolno podprl mojo pobudo.

dr. Naško Križnar, AVL ZRC SAZU

Priznam, sprva je bilo kar težko razumeti zamotane stavčne strukture, ki so prihajale izpod brkov prof. Kremenška, ko nam je predaval v prvem letniku. Bilo mu je treba res prisluhniti in napeti možgane, da so nam brucom prišle do zavesti globoka razmišljanja. A bolj ko

Na ganku Škafarjeve bajte, Škofja Loka, 1963.

Ekskurzija v Istro, 1960.

smo zoreli, lažje smo ga razumeli. Že spočetka pa nam je bilo jasno, da mu ni vseeno za nas in da je etnolog s srcem in dušo. Načelen, klen, iskren. Malo je ljudi, ki tako trdno stojijo za svojimi načeli, jih argumentirano zagovarjajo in se ne obračajo po vetru. Kot takšen nas je naučil še mnogo več, kot zgolj zapletenih etnoloških resnic.

Dan Podjed, študent etnologije

Kot študent etnologije v letih 1971 - 1976, bi želel obuditi nekaj svojih misli o prof. Slavku Kremenšku.

Prof. Kremenšek je vedno znal prisluhniti študentom in mlajšim kolegom. Njegovi nasveti so bili tehtni, preudarni in nikoli vsiljivi. Vedno smo pri njem našli odprta vrata in sproščen pogovor ali na hodniku, oddelčni knjižnici, na ulici ali v njegovem kabinetu.

Želel bi omeniti dogodek, ki se je zgodil na simpoziju Etnološkega društva Jugoslavije v Kruševcu, leta 1974. Skupina mlajših slovenskih etnologov in študentov etnologije je predstavila problematiko primestnega naselja Galjeveca pri Ljubljani. Profesorji naj bi stanovali v boljšem hotelu, študentje pa v Planinskem domu na Jastrebcu. Prof. Kremenšek se je prostovoljno odločil, da stanuje ali prenočuje z mlajšimi, z razlago: «Kjer so moji študentje, bom tudi sam.»

Kremenškovi nasveti so mi velikokrat pomagali in me vzpodbujali tudi pri nadaljnjem delu v muzeju. Prav na njegovo pobudo je prišlo v Mariboru do dveh pomembnejših srečanj, in sicer o vprašanju razmerja med etnologijo in zgodovinopisjem (Maribor 1984) in o vprašanju mestne etnologije (Maribor 1990). Za obe srečanja lahko trdim, da sta bili uspešni, gonilna sila in iniciator obeh pa je bil vsekakor prof. Kremenšek.

*Tone Petek, dipl. etnolog,
Pokrajinski muzej Maribor*

Profesor dr. Slavko Kremenšek je imel, po mojem mnenju, v zadnjih dvajsetih letih osrednji vpliv v stroki, ki jo je včasih razvijal tudi na škodo lastnega

Jeseni leta 1962.

raziskovalnega dela.

Pri svojem delu se je zelo zavzemal za študente, bil je tudi zelo liberalne, saj je vsakomur dopuščal svoje mnenje in stališče. Toda pri naših nalogah se pozna, da nas je seznanjal bolj s teorijo stroke, medtem ko je terensko delo prepustil drugim profesorjem. Čeprav naj bi bila ravno praksa osnova našega dela.

K.M., absol. etn. in kulturne antropologije

Prof. dr.Slavko Kremenšek je bil tisti, ki je znal v nas, študentih etnologije, na senzibilen način vzdramiti radovednega duha in slo po etnološkem raziskovanju. Spoštovali smo ga kot vzornika, dostopnega, kritičnega in stimulativnega, ki je v nas prebudil nekakšno

dr. Slavko Kremenšek na predstavitvi knjige Etnološki slovar madžarskih Slovencev v PEN klubu, Ljubljana 1996.

etnološko (samo) zavest. To je vrlina le redkih odličnih profesorjev, ki se zavedajo svoje vloge in poslanstva, svoje etnološke misije, ki jo utirajo in razširjajo med bodoče generacije etnologov.

Prof.Slavko Kremenšek, raziskovalec in pedagog, je eden tistih neumornih borcev za »etnološke pravice«, položaj in status ter družbeni ugled znanosti, ki svoje karizme ne gradi na puhlem populizmu in cenениh atrakcijah, temveč na mednarodno primerljivih kritičnih refleksijah znanosti. Njegov prispevek pri razvoju slovenske in evropske etnologije je neizmeren, zato sem prepričan, da ga bomo kot enega od najpomembnejših klasikov slovenske etnološke misli še veliko citirali. Nemara v prihodnosti še veliko bolj kot danes, saj se zdi, da svoje disciplinarne identitete ne znamo graditi na lastni, prepoznavni in mednarodno primerljivi znanstveni tradiciji, temveč na modnih in trendovskih metodoloških koncepcijah, skoraj praviloma privzetih iz »tujine«.

Profesorjivi karizmi ter njegovi zaupljivi in dobrohotni naravi sem dolžen zahvalo, da sem še danes prepričan o pravilnem izboru svojega poklica, ki me osrečuje ter moje življenje osmišlja in navdihuje.

*Aleš Gačnik, dipl.etnolog,
Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj*

Objavljene fotografije so iz etnološke fototeke OEIKA, FF v Ljubljani.

Tanja Roženbergar Šega

Mladinske raziskovalne naloge

O pomenu mladinskih raziskovalnih nalog, metodologiji dela ter povezovanju mladih raziskovalcev in mentorjev z različnimi strokovnjaki in znanstvenimi delavci smo spregovorili že v tematski številki Glasnika SED - Etnologija v osnovni šoli. S predstavitvami nekaterih mladinskih raziskovalnih nalog, ki posegajo na področje etnologije, pa se tudi tokrat približujemo tej temi.

Prve ideje in pobude za organizirano mladinsko raziskovalno delo segajo v 60. leta. Gibanje Znanost mladini, ki deluje v okviru Zveze organizacij za tehnično kulturo Slovenije, je z organizacijo raziskovalnih poletnih taborov, tekmovanj in srečanj raziskovalcev že desetletja eno od pomembnih gibal in in usmerjevalcev mladinskega raziskovalnega dela v Sloveniji. Tudi posamezna mesta oziroma občine same imajo velik pomen pri organizaciji in uvajanju mladih vedoželjnejšev v svet znanosti. Dober posluš občinskih struktur pomeni hkrati množičnost in uspešnost takšnih projektov. Mladi za Celje, je slogan za katerim se skriva skrbno organizirano mladinsko raziskovalno delo, ki poteka v Celju že dvajset let, zato ni iz trte zviti stavek, da je Celje tudi mesto mladih raziskovalcev. V tem obširnem projektu je letos sodelovalo tristodevetindvajset učencev, ki so izdelali stošest raziskovalnih nalog.

V začetku so se s snovanjem raziskovalnih nalog spoprijeli predvsem srednješolci, v 80. letih pa so se vključili tudi učenci osnovnih šol. Tako nam vsako leto veliko zanimivega

branja nudijo številne raziskovalne naloge osnovnošolcev, ki s pomočjo Zveze prijateljev mladine nastajajo v okviru zgodovinskih krožkov po osnovnih šolah.

Priljubljene družboslovne teme, po katerih posegajo mladi, pogosto izhajajo iz širokega okrilja etnologije. Zanimanje torej že obstaja, zato ga vzpodbujajmo in usmerjajmo. Predlagajmo teme, ki so vpete v naše širše raziskovalne projekte, in sodelujmo kot mentorji (kar bi bilo pravzaprav nujno, saj po šolah etnologi večinoma še niso zaposleni), oziroma somentorji (poleg šolnika). Tudi tovrstno mentorstvo lahko pomeni vsaj začasno delo za marsikaterega etnologa, ki si še išče pogačo za svoj kos kruha.

S predstavitvijo nalog Tako so kuhale naše babice, Srednje šole za gostinstvo in turizem Celje; Tam gori za hramom en trsek stoji, Srednje ekonomske šole; Dimnik, OŠ Kidričevo in nekaterimi razmišljanji naših kolegov nagrajujemo in potrjujemo raziskovalno delo, vabimo k sodelovanju, opozarjamo na napake ter izvemo tudi marsikaj zanimivega.

Darja Štiherl

TAKO SO KUHALE NAŠE BABICE

Raziskovalna dejavnost na Srednji šoli za gostinstvo in turizem Celje ima že dolgo tradicijo. V štirinajstih letih je bilo izdelanih že 71 raziskovalnih nalog z različnih področij. Mladi raziskovalci še posebno radi obdelujejo teme s področja stroke, to je kuharstva, strežbe in turizma. Letos je bilo v okviru gibanja Mladi za napredek Celja uspešno predstavljenih 9 nalog, med njimi tudi naloga Tako so kuhale naše babice, ki so jo izdelali dijaki drugega letnika Natalija Goleš, Valentina Srebočan, Kristijan Kolenc in Peter Skaza. V nadaljevanju prispevka predstavljam nalogo v skrajšani obliki.

Uvod

Ko smo se štirje drugošolci sestali z željo, da se pridružimo mladim raziskovalcem naše šole, smo ugotovili, da samo želja po raziskovanju še daleč ni dovolj. Iskali smo temo, ki bi nas res pritegnila, vendar se nad nobeno nismo mogli posebej navdušiti. Potem nam je pomagalo naključje. V Dnevniku z dne 31. 8. 1997 smo prebrali prispevek o Mariji Fras iz Kapele pri Radencih, ki je izdala zbirko Jedi naših babic z obrobja Slovenskih goric in Prlekije ter tako iztrgala pozabi vrsto starih receptov. Takoj smo se odločili, da poskusimo z našo raziskovalno nalogo nekaj podobnega doseči na področju celjske regije.

Glavni cilj naloge je bil zbrati čim več starih, pozabljenih kuharskih receptov iz pisnih in ustnih virov. Poleg tega smo želeli raziskati vpliv dunajske kuhinje na razvoj kuharstva pri nas, vlogo kuharskih knjig in kuharskih tečajev ter povezavo med njimi in morebitne razlike med vsebino receptov glede na različne vrste virov.

Način in potek raziskave

Način dela je potekal glede na vrsto iskanih podatkov.

Vire za teoretični del smo poiskali v knjižnicah ter opravili dva osebna razgovora z Dragom Medvedom in Vladom Šlibarjem, ki sta nas usmerila k nadaljnjim virom in nam pomagala tudi s podatki iz lastnih izkušenj. Teže je bilo z zbiranjem gradiva za empirični del, saj smo ga želeli dobiti neposredno. Zato smo med dijaki naše šole, sorodniki, znanci in prijatelji izvedli »akcijo« zbiranja starih zapiskov in receptov po ustnem izročilu. Prav pri zadnjem nam je na pomoč velikodušno priskočila Trezika Breznikar iz Slovenskih Konjic, ki je v našem imenu potrkala na marsikatera vrata.

Ko smo se lotili raziskovanja, je bilo pred nami 10 kuharskih knjig iz obdobja od leta 1902 do 1935, 6 zvezkov - zapiskov s kuharskih tečajev iz istega obdobja iz šestih različnih krajev na področju širše celjske regije (Bočna-Gornji Grad, Rečica ob Savinji, Laško, Vransko, Frankolovo, Zreče) ter precej zapiskov, nastalih po pripovedovanju naših informatorjev. Glede na cilje naše naloge smo gradivo obdelali predvsem s primerjalno, opisno in razlagalno metodo.

Teoretični del

Zgodovinsko ozadje

Za teoretično osvetlitev našega raziskovalnega problema moramo seči tja na začetek 19. stoletja, ki je pomenil prelomnico v načinu prehranjevanja. V 18. stoletju je bila obilna in raznovrstna hrana statusni simbol in privilegij bogate dvorne ter plemiške družbe. Medtem ko so se na cesarskem dvoru na Dunaju ter manjših plemiških dvorih mize kar upogibale pod oblinimi in raznovrstnimi jedmi, sta marsikje drugod vladali lakota in pomanjkanje. Z razvojem meščanske družbe pa se je pojavil nov, racionalnejši pogled na uživanje hrane, ki je pomenil pravo nasprotje plemiški potratnosti. Čeprav so premožnejši meščani še vedno radi posnemali dvorne razvade, si je načelo varčnosti počasi, a vztrajno utrla pot kot osnovni pogoj za gospodarsko rast in blagostanje. To načelo je upošteval že Valentin Vodnik v svojih Kuharskih bukvah (1799), čeprav so si jedi po njegovih receptih lahko privoščili le najpremožnejši meščani. Mesta so bila tista središča, kjer se je najhitreje uveljavljal napredek tudi na področju modernizacije prehrane, ki se je pojavila kot posledica razvoja v agrarnem sektorju. Tako so se na meščanskih jedilnih mizah kar hitro pojavili jedilniki, obogateni s krompirjem, svežim mesom ter z luksuznimi izdelki kot so kava, sladkor in sladice.

Z uveljavljanjem nove meščanske družbe je postajala zahteva po hitrejšem potovanju vedno večja. Z

otvoritvijo južne železnice, ki je povezovala Dunaj s Trstom, pa se je odprla nova možnost za potovanja. Do Celja je bila speljana leta 1846, do Ljubljane 1849 in do Trsta 1857. V letih pred prvo svetovno vojno so zgradili tudi nekaj lokalnih prog, ki so omogočile vedno številnejšim turistom z Dunaja in Gradca, da so spoznali Celje z okolico, ki je zaradi zdraviliških točk postalo njihov priljubljen cilj. Sem so prihajali bogati avstrijski grofje in grofice, baroni, vojaški oficirji ter celo člani tujih kraljevih rodbin. Naša dekleta pa so »s trebuhom za kruhom« odhajala v Gradec in na Dunaj ter ob vrnitvi prinašala domov recepte in izkušnje iz dunajskih kuhinj.

Kuharske knjige

Nov, racionalnejši pogled na prehranjevanje je zahteval tudi nov pristop k izobraževanju deklet za poklic kuharice. Ker je bila hrana v premožnih meščanskih družinah še vedno statusni simbol, so bile gospe iz višjih slojev zelo zahtevne pri izbiri kuharic. Poleg tega so morale tudi same biti dobre gospodinje, da so lahko skladno z načelom varčnosti, pa kljub temu z možnostjo postavljanja pred gosti z okusno in estetsko lepo pripravljeno hrano vodile svoja gospodinjstva.

Tako je leta 1890 izšla Slovenska kuharica Magdalene Pleiweis, ki je kmalu postala zelo priljubljena in je leta 1902 dosegla že peti ponatis.

»Vse se mika in lika na svetu - vse napreduje; tudi kuharija ne sme zaostati za umetnijami, svojimi sestricami. Dobro mi je znano, da je mnogo deklet, ktere žele naučiti se varčno, slastno in okusno kuhati, in to ne le takih, ki se pripravljajo za dotične službe, ampak tudi takih, ki hočejo biti samostojne gospodinje.« (Pleiweis, 1902, str. 3) V nadaljevanju uvoda na isti strani govori avtorica o dveh poteh, ki vodita do zaželenega cilja: »d j a n s k a v a j a na strani umetne kuharice in b u k v e, ktere je spisala dobro izurjena kuharica.« Nadalje Pleiweisova ugotavlja, da je vedno manj družin, ki dovolijo svojim kuharicam imeti ob sebi neizkušena dekleta, ki se šele učijo kuharske umetnosti, in je zato mnogim odprta le druga pot - učenje iz kuharskih knjig. Zato v pomoč slovenskim dekletom, kuharicam in gospodinjam ponuja »932 imenitnih in neimenitnih (navadnih) skozi in skozi okusnih, tečnih, zdravih in kar le moč varčno napravljenih jedil ...« (Pleiweis, 1902, str.4)

Varčnost je postala vodilo pri pisanju vseh kasnejših kuharskih knjig. Biti dobra gospodinja, je pomenilo, biti varčna gospodinja. To pojmovanje se je odražalo tudi v nekaterih slovenskih pregovorih, kot na primer:

»Ni tako velikega kupa, da bi ga kokoš ne razbrskala; ni tako trdnega grunta, da bi ga potratna gospodinja ne napravila.«

*

»Bolje je imeti slabo letino kakor slabo gospodinjjo.«

*

V želji, da bi slovenskim dekletom s kuharsko knjigo ponudile res kvalitetne recepte z razumljivimi napotki za delo in osnovnim znanjem kuharskih postopkov ter

pripomočkov, so nekatere avtorice segale po tujih virih. Milka Vasičeva je edina, ki v uvodu tudi navaja uporabljene tuje vire, med njimi najboljšo in najbolj razširjeno avstrijsko kuharsko knjigo Katharine Prato Die Süddeutsche Küche. Knjiga je prejela več zlatih medalj in častnih diplom na mednarodnih razstavah kuharske umetnosti na Dunaju in v Trstu v letih 1897 - 99. Leta 1899 je izšel dvestotisoči izvod, ki ga je avtorica podarila njeni cesarski in kraljevski visokosti nadvojvodinji Mariji Jožefi.

Skromnost je postala še posebno pomembna v kriznih časih prve svetovne vojne. Potrebam tega časa je sledila Marija Remec z Varčno kuharico iz leta 1915, s katero je ustregla želji prenekaterih slovenske gospodinje »po krajši knjigi, ki si zna pomagati tudi v skromnih razmerah s sredstvi, ki so vedno in povsod na razpolago, ali pa si jih je mogoče vsak čas preskrbeti.« (Remec, 1915, str. 3)

Ob koncu naj omenimo še eno pomembno avtorico slovenskih kuharskih knjig - S. M. Felicito Kalinšek, ki je leta 1912 najprej izpopolnila in predelala Slovensko kuharico Magdalene Pleiweis, nato pa v naslednjih letih izdala v več ponatisih svojo Slovensko kuharico.

Začetki izobraževanja za gostinski poklic v širši celjski regiji

Poleg učenja iz kuharskih knjig in s pomočjo izkušenih kuharic se je leta 1908 pojavila še tretja možnost za izobraževanje. V okviru dekliske meščanske šole, ki je bila ustanovljena v Celju leta 1903 kot naslednica nadaljevalnega tečaja za deklice v skupni deško - dekliski meščanski šoli iz leta 1889/90, sta nastala še dva posebna zavoda, in sicer dvorazredna dekliska trgovska šola leta 1905 ter gospodinjstva šola leta 1908, ki pa je bila kasneje ukinjena.

Septembra istega leta je izšel oglas za sklic ustanovnega občnega zbora Gospodinjstkega šolskega društva v Celju. 12. septembra 1908 pa je bilo objavljeno uradno poročilo o ustanovitvi tega društva, katerega predstojnica je bila Leopoldina Rakusch. Društvo je prevzelo nekdanji Institut Hausenbüchl (ustanovljen 1883) in ga preimenovalo v dekliski dom Gospodinjstkega šolskega društva Celje. Zavzemal je nekaj sob v palači mestne hranilnice.

Nato je Celje končno dobilo tudi gostinsko šolo. »Za potrebe gostinstva je bila leta 1923 ustanovljena gostinska šola. Po svojem položaju je ustrezala obrtni oziroma trgovski nadaljevalni šoli. Vodil jo je ravnatelj deške meščanske šole Beno Serajnik, nato Ivan Črnej. Poučevali sorazen ravnatelj meščanskošolski učitelj.« (Orožen, 1974, II. del, str. 484)

V letih do 1940 so v številnih krajih širše celjske regije potekali kuharski tečaji, ki so dajali slovenskim dekletom znanje, nujno potrebno zlasti pri iskanju službe, pa tudi za boljše gospodinjstvo in kuhanje doma. Žal natančnejših podatkov o teh tečajih nismo uspeli dobiti, saj bi bilo verjetno potrebno pobrskati po lokalnih občinskih ali celo cerkvenih arhivih, kajti tečaji so potekali na pobudo različnih organizatorjev

(šole, župnišča, samostani). Zapiski oziroma zvezki, ki smo jih zbrali v okviru naše naloge, so torej naš edini vir podatkov o tej vrsti izobraževanja.

Empirični del Vpliv dunajske kuhinje

Ob prebiranju starih slovenskih kuharskih knjig smo v Slovenski kuharici iz leta 1912 (Pleiweis-Kalinšek) že v prvem poglavju zasledili vrsto nemških izrazov, ki so bili zapisani v oklepajih ob »najnavadnejših kuhinjskih izrazih«, kot so:

prežganje (Einbrenn), pariti (dünsten), pražiti (rösten), cvreti (backen), zvrniti (stürzen), žvrkljati (sprudeln), pretlačiti (passieren), kvasiti (beizen).

Poleg tega so tudi imena jedi kazala na nemški izvor. Primere smo našli že v Pleiweisovi Slovenski kuharici iz leta 1902:

župe (Suppe), ajmohti (Einmachsuppen), faširani šniceljni (faschierte Schnitzel), gresov kuh (Grießkoch), knedeljni (Knödel), krafeljci (Krapferl), cesarski šmaren (Kaiserschmarrn).

Ob pregledu zvezkov s tečajev pa smo ugotovili, da so še bolj »nemški«, saj smo poleg posameznih prevodov ali fonetično zapisanih nemških izrazov v njih našli še slovenska imena jedi, ki vsebujejo geografska ali lastna imena z nemškega območja, kot na primer:

dunajski kruh, dunajska torta, dunajski narastek, dunajski zrezki, hamburške rezine, knajpova torta, pišingerjeva torta

Vsi ti podatki so že potrjevali našo prvo hipotezo, da je dunajska kuhinja pustila vidne sledi v slovenskih receptih. Ker pa smo želeli biti še bolj prepričani, smo primerjali vsebino Slovenske kuharice iz leta 1912 s takrat najbolj cenjeno avstrijsko kuharsko knjigo Katarine Prato. Ker zaradi časovne stiske nismo mogli v celoti primerjati vseh jedi, smo izbrali tri ključne skupine jedi in dobili naslednje rezultate:

Skupina jedi	Vseh skupaj v Slov. kuharici	%	Enake jedi v kuh. K. Prato	%
juhe	60	100	48	80
jedi iz govedine	41	100	33	80
torte	40	100	28	70

V vseh treh skupinah se najmanj 7 odstotkov ali več imen slovenskih jedi popolnoma ujema z nemškimi. Tudi če je odstotek enakih receptov v drugih skupinah nižji, menimo, da ne more spremeniti rezultatov v tolikšni meri, da bi to vplivalo na našo končno ugotovitev.

Povezava med kuharskimi knjigami in tečaji

Naša druga hipoteza je predvidevala povezavo med kuharskimi tečaji in vodilnimi kuharskimi knjigami

Kuharski tečaj, Frankolovo (1934)

istega obdobja. Zato smo vse jedi iz zvezkov s tečajev primerjali s Slovensko kuharico iz let 1923 in 1935, saj je iz tega obdobja izvirala tudi večina zvezkov. Vseh receptov v zvezkih je bilo 1401, vendar so se mnogi od njih v posameznih zvezkih ponavljali. Ko smo izločili vse jedi, ki smo jih našli tudi v omenjenih kuharskih knjigah, nam je ostalo le 105 izvornih receptov. Navedeni podatki niso popolnoma zanesljivi, saj temeljijo na primerjavi imen jedi, ne pa na vsebini istoimenskih receptov. Vendar je nekaj naključnih preizkusov pokazalo, da so odstopanja večinoma v količini sestavin in dodatkih. Iz tega sklepamo, da so predavatelji na kuharskih tečajih posamezne recepte malce spremenili ali popestrili po svojem okusu. Kljub temu lahko trdimo, da so kuharski tečaji temeljili na vodilnih kuharskih knjigah istega obdobja.

Zanimivo pa je, da v vseh zvezkih glede na število vseh receptov izstopa delež sladice, saj znaša povprečno kar 46,5 odstotkov. Čeprav so tečaji temeljili na kuharskih knjigah, pa je povprečni odstotek sladice v le-teh skoraj za polovico manjši - 25 odstotkov. Iz tega sklepamo, da je bil namen kuharskih tečajev, dati našim dekletom dodatno znanje za zahtevnejše službe pri premožnih meščanskih družinah, kjer je okusno in estetsko pripravljena hrana še vedno pomenila statusni simbol, domačim gospodinjam pa priložnost, da ob nedeljah in praznikih presenetijo svojo družino s sladicami, ki so se sicer le redkokdaj znašle na mizi.

Recepti po ustnih virih

Obdelava receptov, pridobljenih od iz ustnih virov, je bila prava popestritev po napornem primerjanju in štetju. Ko smo vse recepte prebrali, smo ugotovili, da imajo posebne značilnosti, po katerih se razlikujejo od drugih, iz pisnih virov zbranih receptov. Te značilnosti so:

- uporaba osnovnih sestavin, ki jih ima tudi skromna gospodinja vedno pri roki,
- zanimiva kombinacija teh sestavin,
- varčnost in uporaba ostankov,
- izvorna imena jedi.

Najpogosteje so jedi pripravljene iz moke (zlasti koruzne in ajdove), krompirja, kruha ali žemelj, jajc in mleka. Pri kruhu velja poudariti, da so pogosto uporabljeni ostanki kruha ali žemelj, narezani na rezine

ali kocke, kot v receptu »babja jeza«, ki ga je od svoje matere Lojzke Vahter, kuharice tort iz Zreč, slišala in prevzela Lojzka Očko. Narezane koščke kruha so gospodinja prelile z mlekom in spekle v pečici. Če pri hiši ni bilo dovolj mleka, so ga nadomestile z vinom in jed izboljšale z dodatkom cimeta. Od tod tudi dve različici, imenovani »babja jeza I« in »babja jeza II«. Še bolj kot recept pa je zanimivo ime in njegov izvor. Ena od razlag po ustnem izročilu je ta, da so bile gospodinja zelo jezne, če je kruh ostajal. Zato so porabile tudi ostanke in spekle iz njih novo jed - »babjo jezo«.

Značilen primer za varčnost in izvirno kombinacijo sestavin je jed, imenovana »oženjeni žganci« (Marija Stanojevič, 1998, osebni razgovor). Pri pripravi žgancev so gospodinja zmanjšale količino koruzne moke in jo nadomestile s krompirjem. Ko je bil krompir na pol kuhan, so vanj zakuhale koruzno moko in vse skupaj zmešale. Tako so »oženile« krompir in koruzno moko. Žgance so ponavadi postregle zabeljene ali pa z mlekom. Ker so bili kmetje večkrat prisiljeni mleko prodati, da so dobili denar za nakup drugih stvari, so gospodinja žgance namesto z mlekom prelile z domačim jabolčnim kisom (Trezika Breznikar, 1998, osebni razgovor).

Gospa Breznikarjeva je v našem imenu stopila tudi do Marije Polciz Oplotnice, ki je s svojimi 103 leti zagotovo najstarejši ustni vir našega raziskovalnega področja. Za našo nalogo je prispevala recept za »sadno župo«. Mešano suho sadje se skuha in podmete s »turščovo« (koruzno) moko, po želji se doda še mleko.

Da so slovenske gospodinja rade pripravile tudi za oko privlačne jedi, dokazuje recept »ponarejene mušnice«. »Trdo kuhanim jajcem odrežemo kapice, jih napolnimo z nadevom in postavimo z odrezano stranjo na zelen list. Pokrijemo jih z izdolbeno polovico paradižnika in napravimo bele pike iz beljaka« (Marija Srebočan po izročilu svoje babice Franciške Čremožnik, 1998, osebni razgovor).

Za nas najpomembnejša pa je ugotovitev, da nobenega od receptov iz ustnih virov nismo našli v knjigi Kuharstvo, s pomočjo katere smo izločevali stare ali pozabljene recepte.

Če ob koncu pogledamo še v kazalo priložene zbirke pridobljenih receptov, ugotavljamo, da smo s 117 zbranimi recepti dosegli glavni cilj naše naloge. Seveda dopuščamo možnost, da se nam je mednje pritihtapil tudi kakšen ne ravno pozabljen recept, saj je glede na pestro izrazoslovje možno, da je v kuharski knjigi zapisan pod drugačnim imenom.

Zaključili bi s spoznanjem, da je ostalo še veliko neobdelanega gradiva in kup odprtih vprašanj, npr. kako so se v tem stoletju spreminjali recepti istih jedi glede na sestavine, dodatke in način priprave, kakšne so bile razlike med kuharskimi tečaji v različnih krajih in kaj je na te razlike vplivalo in podobno.

Poseben izziv predstavlja tudi pestro izrazoslovje v slovenskem jeziku, kakršnega so govorili pred skoraj sto leti in je v uporabi še danes. Menimo, da je ta tema vredna samostojne raziskovalne naloge, in upamo, da bo naš predlog morda vzbudil kakšno skupino mladih raziskovalcev.

Ob koncu naloge lahko vsa naša spoznanja strnemo v en

Marija Polc, Oplotnica (103 leta)

stavek: Iskali smo kapljice, padli pa smo v potok. Vsekakor smo z nalogo dokazali, da tudi področje kuharstva pri nas skriva še neodkrita delčka naše etnološke dediščine.

Zato smo namesto predlogov za rešitev tega problema stopili korak naprej. V želji, da nadaljujemo začeto delo, smo za pomoč prosili Radio Ognjišče, ki se je takoj odzvalo na naš predlog za skupno, medijsko podprto akcijo zbiranja starih receptov po vsej Sloveniji. Njihove poslušalke so namreč prav tiste skromne slovenske gospodinja, ki v zaprašenih zapiskih ali svojih spominih hranijo za nas tako dragocene podatke.

Upamo, da se nam bo v naslednjem šolskem letu pridružila še kakšna skupina mladih raziskovalcev in da bomo s skupnimi močmi prispevali kamenček v mozaik slovenske etnološke dediščine.

Raziskovalci

Mentorica: Darja Štiherl, profesorica nemščine in angleščine
Natalija Golež, Valentina Srebočan,
Kristijan Kolenc, Peter Skaza

Literatura:

- Južnič, S.: *Diplomska naloga: napotki za izdelavo*, Ljubljana: Amalietti, 1992.
Pleiweis, M.: *Slovenska kuharica*, Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1902.
Vasič-Govekarjeva, M.: *Dobra kuharica*, Ljubljana: L. Schwentner, 1909.
Kalinšek, F.: *Slovenska kuharica*, Ljubljana: Katoliška bukvarna,

1912.

Remec, M.: *Varčna kuharica*, Ljubljana: Slovenska knjiga, 1915.Remec, M.: *Varčna kuharica*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1920.Kalinšek, F.: *Slovenska kuharica*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1923.Remec, M.: *Kuharica*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1931.Kalinšek, F.: *Slovenska kuharica*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1935.Orožen, J.: *Zgodovina Celja in okolice, II. del*, Celje: Kulturna skupnost Celje, 1974Prato, K.: *Süddeutsche Küche*, Graz: Verlagsbuchhandlung Styria, 1902*To in ono o meščanstvu v provinci. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 1995*

Koche gut und schnell. Dunaj: Meinl Verlag. (leto ni natisnjeno)

Levstek, P. in Grum, A.: *Kuharstvo*. Ljubljana: DZS, 1996**Viri :****Pisni viri**

Zvezki z recepti :

Bočna, Gornji grad (last Mlinar J.)

Rečica ob Savinji (last Banko A.)

Laško (last Gril B.)

Vransko (last Parašuh F.)

Frankolovo (last Verk J.)

Zreče (last Skaza P.)

Ustni viri:

Trezika Breznikar, Slovenske Konjice

Marija Polc, Oplotnica

Lojzka Očko, Brezje pri Oplotnici

Marija Stanojevič, Dobrava pri Slovenskih Konjicah

Marija Srebočan, Polzela

Recepti**Pijani kapucin**

Sestavine: 6 rumenjakov, 12 dag sladkorja, 40 dag čokolade, 10 dag drobtin, 1/4 litra vina, limonina lupina, cimetova lupina, klinčki

Rumenjake penasto umešamo s sladkorjem. Dodamo limonino lupino, nastrgano čokolado, trd sneg in drobtine. Zmes pečemo v marmornem modelu ali pa kuhamo v pudingovem modelu v sopari eno uro. Nato jo zvrnemo na krožnik in oblijemo z odišavljenim vinom. Za nekaj minut postavimo v pečico. Ohlajeno sladico

polijemo s šatojem.

(Frankolovo, 1934)

Rožičeva torta

Sestavine: 14 dag rožičev, 14 dag neolupljenih mandljev 5 dag citrone, 3 dag žemljevih drobtin, 9 jajc, 12 dag sladkorja, marelična marmelada, led po izbiri

Zmlete rožiče, sesekljane mandlje, drobno narezano citrono in žemljeve drobtine zmešamo. V drugem kotličku zmešamo rumenjake in sladkor, dodamo sneg iz beljakov in že pripravljeno rožičevo zmes. Spečemo v dveh modelih, pečen kolač namažemo z marelično marmelado, nanj položimo drug kolač in torto prevlečemo s kakšnim ledom.

(Zreče, 1940)

Ženska sitnost

Sestavine: 25 dag surovega masla, 2 jajci, 8 dag sladkorja, 20 dag moke, 5g pecilnega praška, limonina lupina, marmelada

Iz moke, masla, rumenjakov, sladkorja in limonine lupine naredimo testo. Ko je gladko, ga razvaljamo na pol prsta debelo plast in ga spečemo, da je lepo rumeno. Pečeno testo namažemo z marmelado, po vrhu pa s trdim snegom in damo v pečico, da sneg zarumeni.

(Vransko, leto ni znano)

Mladi raziskovalci z mentorico.

Tanja Roženberger Šega

Ocena naloge

Raziskovalna naloga Tako so kuhale naše babice je nastala v okviru letošnjega projekta Mladi za Celje. Tema, ki so se je lotili mladi raziskovalci, posega na področje materialne kulture, široka akcija zbiranja starih receptov preko medijev (radio Ognjišče) pa že presega okvire raziskovalne naloge. Poleg kvalitetne vsebine in dosledno zbranega gradiva ter ustreznih metod dela (poudarek je na delu s težje dostopnimi pisnimi viri, porazgubljenimi na terenu), nalogo

odlikuje tudi njena aplikativnost - samostojno urejena knjižica kuharskih receptov ter njihovo praktično preizkušanje. Glede na to, da so se raziskave lotili gostinci, lahko upamo, da bo katera od zbranih, a že pozabljenih jedi v prihodnosti tudi del naše gostinske ponudbe. Opozorila bi le na dve pomanjkljivosti: večji poudarek na delu z ustnimi viri (prav slednji so najbolj minljivi) ter predvsem pri zbranih receptih ustrezno citiranje virov.

Tanja Slemenjak

TAM GORI ZA HRAMOM EN TRSEK STOJI

Ljudsko izročilo je pomemben del kulture vsakega naroda. Del tega izročila so tudi običaji, ki so tesno povezani z opravili v vinogradu. Na žalost ugotavljamo, da izginjajo iz naše kulturne zakladnice, se komercializirajo in s tem izgubljajo svoj osnovni značaj. Zato je bil naš glavni cilj, predstaviti opravila v vinogradu in običaje, ki so z njimi povezani, da bi jih s tem na neki način oživile in prispevale k njihovemu ohranjanju.

V ta namen smo si ogledale nekatere vinograde, sodelovale pri opravljenih in opazovale, v kolikšni meri se razlikujejo od starega načina dela. Skušale smo ugotoviti, kateri običaji so danes še živi, in jih primerjati z običaji nekoč. Pri tem smo se omejile na Podravski (Slovenske Konjice) in Posavski (Krško, Sevnica, Boštanj) vinorodni rajon, nekatere predstavitve običajev pa smo obiskale tudi izven teh območij, saj jih v njih ne prirejajo. Vse to smo dokumentirale s fotografijami in z videoposnetki.

Pogovorile smo se tudi z nekaterimi strokovnjaki na tem področju, s publicistom in raziskovalnim novinarjem Juretom Krašovcem in z dr. Andrejem Dularjem iz Slovenskega etnografskega muzeja. Slovenski etnografski muzej v Ljubljani smo tudi obiskale in dobile izčrpne informacije o literaturi, fotodokumentaciji in metodah dela.

Obiskale smo tudi dve sejmski prireditvi, in sicer Gostur '96 v Mariboru in sejem Vino '97 v Ljubljani. Ugotovile smo, da se na sejmskih predstavljajo samo vina, možnost trgovine z njimi, ne pa tudi običaji, ki so s tem povezani, čeprav bi bila to idealna priložnost za njihovo predstavitev širšemu krogu ljudi.

9. novembra smo si ogledale martinovanje v Laškem. Na tej prireditvi smo spoznale vinske običaje in opravila skozi ples in pesem.

V času našega raziskovanja smo obiskale okoli 20 vinogradov v okolici Krškega, Sevnice in Slovenskih Konjic. V Krškem smo si ogledale vinsko klet in postopek predelave grozdja v mošt in nato v vino.

Naš glavni cilj je bil, da bi ljudem, predvsem mlajši

generaciji, predstavile opravila v vinogradih nekoč in danes ter vinske običaje. V ljudeh želimo vzbuditi zavest da je treba našo kulturno dediščino ohraniti za bodoče rodove.

Sajenje in razporeditev trte

Pred razširitvijo trtne uši so ljudje zasajali večinoma domače sadike, ki so jih jemali iz domačih vinogradov. Razmnoževanje trte so opravljali na tri načine. V zemljo so zasuli trsno vejico, ki so jo po ukoreninjenju odrezali. Sadili so tudi s ključi, tako da so ob primernem času odrezali in vsadili del stare trte in mladice. V vzhodni Sloveniji in na Dolenjskem so sadili z grobanjem. Trto so upognili v višini ene tretjine trsa, zakopali v zemljo in pogrobali kar h kolu posušene trte. Drugo leto, ko se je trta ukoreninila, so trto odrezali in tako ni več izkoriščala matičnega trsa. Trte so rasle v vinogradih brez določenega reda. Mladike so največkrat privezovali na količke, ki so jih potaknili v zemljo.

V začetku 20. stoletja se je uveljavil značilni način zasajanja trte v ravni vrsti.

Danes vinogradniki cepljenke večinoma kupijo. Za sajenje potrebujemo lopato, grebljico ali malo motiko, vedro in mokro žakljevino. Jama mora biti dovolj dolga, široka in globoka. Skopljemo jo lahko s svedrom, za ročno kopanje pa je priporočljivo, da je jama široka, dolga in globoka 40 cm. Na dno jame na kupček nasujemo rahlo in dobro prst, jo pomešamo s kompostom ali šoto, ki naj bo mokra.

Sajenje trte, (foto avtorice raziskave, 1997)

Vse skupaj dobro potlačimo z rokami. Na kupček postavimo cepljenko tako, da je glava cepljenke ob kolu, korenine razporedimo v vse smeri in nanje nasujemo preperel kompost ali šoto, pomešano s prstjo, ter vse skupaj poteptamo. Jamo zasujemo s hlevskim gnojem ali s kvalitetno prstjo in dobro potlačimo.

Podzemno deblo cepljenke obdamo s prstjo, da hlevski gnoj ne pride v neposreden stik z njo.

Prekopavanje ali rigolanje

Za obnovitev vinograda so ljudje tla v pozni jeseni prekopali ali rigolali. To težavno delo so opravljali ročno. Kopali so en meter, največkrat pa od šestdeset do osemdeset centimetrov globoko. Za rigolanje so uporabljali različno oblikovane krampe. Prekopano ali zrigolano zemljo so po vrhu zravnali z motikami. Kopači so kopali v širini štirih metrov. Gospodar je ponavadi imel zelo veliko pomagачev, ki so prišli iz cele vasi. Kopali so ves dan. Na koncu so imeli "likof".

Danes ljudje rigolajo spomladi ali jeseni. Najmanj tri mesece pred sajenjem zemljo rahljajo, ko je suha ali vsaj ne prevlažna. Globina rigolanja je odvisna od vrste tal, podnebja in nagiba zemljišča. Če so tla težka in relativno dobro namočena, rigolamo plitvo in obratno.

Za Štajersko in Dolenjsko je značilno rigolanje od 50 do 100 cm v globino, odvisno od zgoraj navedenih dejavnikov. Če so površine večje, se odločijo za rigolanje s stroji.

Gnojenje

Vinograd so običajno gnojili jeseni ali zgodaj spomladi. Po Dolenjskem in na Štajerskem so gnojili z manjšimi svežnji vej, s koruzno slamo, plevami in trtnimi ter z drevesnimi odpadki. Gnojenje se je začelo uveljavljati konec 19. stoletja. Do teže dostopnih vinogradov so gnoj nosili na glavi v škafih, v naramnih koših ali pletenih košarah. Navoženi gnoj so puščali čez zimo v kupih.

Za razliko od preteklih obdobij uporabljajo danes vinogradniki različne vrste gnoja. Gnojenje vinograda pomeni izboljševanje kakovosti tal z dodajanjem hlevskega gnoja, komposta ali drugih organskih snovi. Gnojimo tudi z rudninskimi gnojili, ki vsebujejo rastlinam potrebna gnojila.

Hlevski gnoj izboljšuje zemljo in prehrano trte in ga težko nadomestimo z rudninskimi gnojili. Hlevski gnoj mora biti v vinogradu dobro uležan in ga moramo takoj podorati. Ponavadi gnojimo s hlevskim gnojem pred prvo kopo.

Kopanje

Z leti se je kopanje vse bolj opuščalo. Danes so redki vinogradi, v katerih ljudje trto še okopavajo. Kjer je to opravilo še prisotno, ga opravijo le enkrat letno s kopači, čez leto pa samo z motikami, da odstranijo plevel. Kopanje je primerno le za mlajše vinograde, kjer morajo od glavne korenine odstraniti manjše, ki odžirajo hrano.

Ob kopanju ni več tolikšnega praznovanja, kot je bilo včasih. Ljudje kopajo po opravljeni službi ali ob vikendih. Delo ni več vaško opravilo, saj ga opravijo v krogu družine.

Rezanje

Trto so rezali v februarju ali marcu. Obrezali so jo tako, da so pustili reznik in šparon. Na rezniku so ostala tri očesca, šparon je bil močnejši del trte in so mu pustili osem očesc. Na Dolenjskem so za rezanje trte uporabljali reznik za vinograde. Trte ni mogel rezati vsak, saj so morali imeti rezači že nekaj vaje, da so mladike pravilno rezali. Ponavadi je trto rezal gospodar hiše, v pomoč je lahko dobil tudi druge rezače. Odrezano trtje so imenovali rožje. Rožje so zrezali na majhne paice ter ga pustili v vinogradu; zemlja naj bi tako postala bolj rahla. Nekateri so rožje pobrali, ga zvili v »pušel« ter ga znosili domov, da so z njim podkurili krušno peč.

Tudi danes velja, da je dober vinogradnik tisti, ki z pravilnim rezanjem usklajuje svoje koristi s koristmi trte. Prvotno je bila trta plezalka, zato z rezanjem posegamo v njeno "naravno življenje".

Vežanje trte

Prvo vežanje trte so opravili že takoj po rezanju oziroma po koljenju. Nato so največ vezali od konca junija do sredine julija. Za vez po prvi kopi so uporabljali visoko travo, nekateri pa so trto naslonili h kolu z navlaženo rženo slamo. V Slovenskih goricah so za zavijanje slame uporabljali lesen klinec. Vežatelj je vzel dve do tri slame, jih na klinu razpolovil, zavil klin in napravil pentljo. Za vežanje so uporabljali mekove trte, rafijo ali ličje. Drugo vežatev so opravili po drugi kopi. Za vežanje so uporabljali rafijo, juto ali že prej navedena veziva.

Danes vežanje trte vse bolj izumira, saj so skozi vinograde speljane žice. Namesto da bi mladike vezali, jih le speljejo med žice, da jih ne polomi veter. Kjer je vinograd izpostavljen vetru, je priporočljivo, da mladike privežejo k prvemu paru žic.

Kjer pa je vežanje trte prisotno v večji meri, se pojavlja v isti obliki kot včasih. Vežanja vinogradnik ne prepusti vsakomur, saj se boji, da mu lahko kdo zlomi kakšen šparon. Očesa morajo razporediti na opori, zato vežejo šparone. S tem povečajo tudi enakomerno obrast in rodnost očes. Od vzgojne oblike pa je odvisen način upogibanja. Da se šparon na osnovi ne odlomi, ga upognejo vedno prek odrezanega ostanka. Lok mora biti čim bližji osnovi šparona, ker tako upognjen in vezan rodi več in se lepše obraste. Poznamo več vrst vežanja šparonov, npr. vodoravna, navpična, srčasta, royatova vez... Za vežanje danes uporabljajo različna veziva: vrbovec, plastične mase, žice, vrvice...

Škropljenje

Včasih so preganjali smod tako, da so v posodo z galico namakali brinjevo vejo ali slamo ter z njo škropili po vinogradu. Drugod (v Prekmurju) so v galico pomočili krtačo, jo držali nad trto in drgnili po njej z nožem, da je rosilo na trto. S škropljenjem je bilo veliko stroškov, zato so v Halozah in na Dolenjskem največ gojili samorodne, proti različnim škodljivcem odporne trte, kot je šmarnica.

Današnje škropljenje se od preteklega razlikuje predvsem v načinu. Vinogradnik škropi vinograd približno osemkrat na leto, če je potrebno, pa to stori tudi večkrat. Prvič se škropi, ko začne trta odganjati.

»Štucanje«

Vinogradniki so trto konec julija štucali. To delo so opravili tako, da so nad kolom poščipali jalovo mladje. S tem so bila vsa opravila v vinogradu do trgatve opravljena.

Danes pravijo »štucanju« vršičkanje. To pomeni, da je potrebno trte nad kolom odrezati. Vršičkanje se opravlja takrat, ko preneha rasti mladik, to pa je sredi avgusta. Mladike vršičkajo od 20 do 30 cm nad normalno visokim kolom. Če vršičkajo prezgodaj, se dozorevanje grozdja upočasni, kar vpliva na močnejšo rast zalistnikov. Če se vinogradniki bojijo toče, s tem opravilom počakajo do konca avgusta ali ga sploh ne opravijo. Vršičkanje je tudi danes pomembno v prvih letih rasti trte in pri ozkih medvrstnih razdaljah.

Omenile smo, da se pri trti pojavljajo zalistniki. Te je potrebno v čim večji meri odstraniti, saj zalistniki trti pobirajo hrano in jo izčrpavajo, zaradi njih se trta ne razvija pravilno. Če jih je zelo veliko, delajo grozdju senco in ne more dozoreti. Tako kot zalistnike smo na trti prisiljeni odpraviti grozdčice, če jih je preveč, saj bi lahko zavrli rasti trte. Grozdčice odstranjujemo po oploditvi, ko začnejo rasti jagode.

Trganje in prenašanje grozdja

S trgatvijo se za vinogradnika končajo letna opravila v vinogradu. Čas trgatve je odvisen od zrelosti grozdja, od sorte in načina pridelovanja grozdja.

Grozdje trgamo le v suhem vremenu. Gnilo grozdje beremo posebej, medtem ko plesnivega pustimo v vinogradu. Tudi nezrelo grozdje pustimo v vinogradu in ga pobere posebej. Za grozdje je najboljša, da pride do stiskalnice nezmečkano.

Vinogradi so se z leti zmanjšali, za pomoč pri delu zato ni potrebnih veliko ljudi; s tem pa so se porazgubili tudi običaji in navade. Tudi tehnologija se je razvila in olajšala dela v vinogradih.

Prešanje ali tlačjenje

Ustno izročilo pravi, da so konec 19. stoletja in tudi v začetku 20. stoletja tlačili grozdje z bosimi nogami.

Prenašanje grozdja, (foto avtorice raziskave, 1997)

Kasneje so še vedno tlačili grozdje z nogami, vendar so bili obuti v gumijaste škornje. Pretlačeno grozdje so precedili skozi pleten koš, ki so ga potopili v kad; ko se je vanj natekel mošt, so ga z zajemalko prenesli v večjo posodo ali v sod.

Pretlačeno grozdje so pustili v kadeh približno tri, največ pa osem dni, nato so ga s posebnimi vilami za grozdje dali v stiskalnico.

Tlačnja grozdja z nogami danes ni več. Vinogradniki imajo mline, s katerimi ga zmečkajo.

Zaključek

Nekoč so se vsa dela v vinogradu opravljala ročno, kar je bilo zelo naporno. To je tudi eden od razlogov, da je gospodar potreboval toliko pomagačev. Družčina se je ob delu zabavala, saj so si pripovedovali razne šale in anekdote in jim je čas hitreje minil. Ženske so opravljale lažja dela, moški pa so poprijeli za težja in zahtevnejša dela. Ob končanem delu so imeli »likof«, ki se je ponavadi zavlekel pozno v noč.

Danes se delo v vinogradu večinoma opravlja strojno, nekatera dela so opustili ali so si jih zelo olajšali. Za delo v vinogradu porabijo ljudje danes popoldan, ko pridejo iz službe. Zaradi naglice, ki jih vseskozi spremlja, hitro opravijo potrebno delo, na koncu pojedjo hrano in spijejo kozarec vina, zopet odhitijo domov in naslednji dan ponovno v službo. To se ponavlja iz dneva v dan, dokler ne opravijo vseh del v vinogradu.

Za vinogradnika se vsa dela v povezavi z vinom končajo ob prazniku svetega Martina. Martinovanje se je iz

Pretlačeno grozdje. (foto avtorice raziskave, 1997)

vinjskih goric in zidanic preneslo tudi v gostilne. Nekateri skušajo star način praznovanja ohraniti, a le redkim to uspeva. Ljudem ni več pomembno pokušanje novega vina, ampak le zaslužek. Ohranila se je le tradicionalna jed, Martinova gos.

Naše hipoteze so se v večini uresničile. Ugotovile smo kar nekaj razlik med opravili in običaji v vinogradu nekoč in danes. Te se kažejo predvsem v načinu predelave vina, ki je bil nekoč predvsem ročen. Danes je drugačno tudi vzdušje ob opravljanju teh del. Tudi končni rezultat je bistveno drugačen, saj danes

pridelujemo kvalitetnejša vina kot nekoč. Slovenci smo po kvaliteti vina zelo konkurenčni, nismo pa konkurenčni v kvantiteti, saj ga pridelamo bistveno manj od drugih evropskih držav. Pravijo, da se lahko z njimi najbolj primerjamo po količini popitega vina.

Čas, ki smo ga preživele ob naši raziskovalni nalogi, je bil nadvse zanimiv. Obiskale smo veliko vinogradov, si ogledale star način trgatve in martinovanje. Izvedele smo zelo veliko novega in vesele smo, da smo lahko pripomogle k ohranjanju naše kulturne dediščine.

Upamo, da smo s to raziskovalno nalogo pomagale dijakom pri spoznavanju naše bogate kulturne dediščine, da je ne bodo zanemarjali, ampak jo bodo ohranili zase in za naslednje rodove.

Mateja Konajzler, Vanja Kopar,
Mojca Krajnc - 4.letnik,
mentorica Tanja Slemenjak, prof.,
Srednja ekonomska šola Celje, marec 1998

Viri in literatura:

Drago MEDVED, Najlepše trte na Slovenskem. Založba Obzorja. Maribor 1995.

Drago MEDVED, Trta življenja. ČZP Kmečki glas. Ljubljana 1992.

Janez VAJKARD VALVASOR, Slava vojvodine Kranjske. Mladinska knjiga. Ljubljana 1984.

Jože COLNARIČ, Stojan VRABL, Vinogradništvo. ČZP Kmečki glas. Ljubljana 1983.

Marija MAKAROVIC, Kmečko gospodarstvo na Slovenskem. Mladinska knjiga. Ljubljana 1978.

Niko KURET, Praznično leto Slovencev. Zima. Mohorjeva družba. Celje 1971 (str. 31-33, 41-51).

Predavanje v okviru oživljanja martinovanja. Laško, 8. november 1996. Predavatelj Jože MAČEK.

Tanja Roženberger Šega

Ocena naloge

Naloga s poetičnim naslovom Tam gori za hramom en trsek stoji je bila predstavljena v okviru letošnjega projekta Mladi za Celje. Obsežna in dosledno urejena naloga, ki jo odlikuje tudi bogato slikovno gradivo ter vizualna dokumentacija in katere zgodba sledi delokrogu v vinogradu, priča o marljivosti dijakinj in njihovem kontinuiranem delu skozi vse leto. Raziskave so se lotile z različnimi metodami dela (intervjuji, ankete, opazovanje s soudeležbo), vendar pa kljub temu naloga le malokje presega deskriptivni nivo. Glede na terensko zasnovano raziskovalno nalogo so ustni viri premalo izkoriščeni, preveč pa je

opiranja na literaturo. Uporabljen je primerjalni vidik sedanjega stanja s preteklostjo, ki pa časovno ni dovolj natančno omejena. Nalogo namenjajo mlade raziskovalke dijakom, oziroma svoji generaciji, kar je pohvalna in vzpodbudna poteza, ki kaže na prisotnost zavesti o naši kulturni dediščini - tudi med mladimi.

Aleš Gačnik

ZNANOST V VSAKO SLOVENSKO REGIJO

6. regijsko srečanje mladih raziskovalcev osnovnošolcev Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja med zaupanim poslanstvom in rezultati s področja družboslovja in humanistike

Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj in Zveza za tehnično kulturo Slovenije, Regionalni center Murska Sobota, sta organizirala že 6. regijsko srečanje mladih raziskovalcev osnovnošolcev, ki je potekalo 22. maja 1998 v prostorih osnovne šole Olge Meglič na Ptujju.¹

V petih skupinah (družboslovje, humanistika, naravoslovje) je 236 mladih raziskovalcev predstavilo številna nova spoznanja, do katerih so pod vodstvom 58 mentorjev prišli v 44 raziskovalnih nalogah. Njihove dosežke je ovrednotilo 15 recenzentov.

Na tokratnem regijskem srečanju je številčno nekoliko izstopal obseg raziskovalnih nalog s področja družboslovja in humanistike. To so bile predvsem naloge z domoznanskimi vsebinami, med katerimi jih je bilo veliko povezanih z raziskavami najrazličnejših društev (gasilska, telovadna ipd.), z ustnim slovstvom, s turizmom, prometno varnostjo in celo s straniščno kulturo na Ptujju.

Raziskave s področja naravoslovja so bile usmerjene v raziskovanje lokalnih naravnih dediščin, pa naj gre za bogastva ormoškega grajskega parka ali šolskega okoliša v Kuzmi. Mladi raziskovalci so se lotili tudi raziskovanja aktualnih ekoloških vsebin, medicine, pa tudi skrivnostnega sveta materialov, npr. vitamina C, kristalov ali kremenovega peska.

Namen regijskih srečanj mladih raziskovalcev je predvsem, da v mladih vzpodbujamo zanimanje za kreativno in inovativno delo na področju raziskovalne dejavnosti, da krepimo radovednega duha, da razblinjamo predsodke o pogledih na znanost kot zaprašeno, neatraktivno, nedostopno in vzvišeno dejavnost, ki naj bi bila privilegij določenih izbrancev zlasti iz urbanih središč. Zavedamo se, da je poslanstvo takih srečanj tako spodbujevalne kot tekmovalne narave. Takšna, na videz majhna in manj pomembna srečanja naših najmlajših raziskovalcev govorijo o družbenem položaju otroške kulture, o otroški ambicioznosti in njihovi ustvarjalnosti, pa tudi o otroškem pogledu na svet odraslih, ki postaja z odraščanjem vse bolj tudi njihov. Regijska srečanja mladih raziskovalcev so tudi odlični medij za splošno promocijo znanosti in znanja med našimi bodočimi »velikimi« raziskovalci, brez

Na otvoritveni slovesnosti je nastopila skupina mladih raperjev iz Osnovne šole Olge Meglič, ki je v žanrskem vzdušju predstavila bogato dediščino Ptujja. (Foto Langerholc).

katerih si težko predstavljamo našo svetlo prihodnost znotraj planetarne družine različnih kultur in narodov. Izredno pomembno poslanstvo moramo pripisati tudi požrtvovalnemu mentorskemu delu, saj smo lahko prav številnim mentorjem še kako hvaležni, da mlade uvajajo v lep in skrivnostni, veseli in zabavni svet znanosti. Prav od njih je odvisno, ali jim bodo znali na privlačen in dostopen način odpirati vrata v neznano, jih pri tem ustrezno informirati in usmerjati. Ob vodstvih šol, ki se vse bolj zavedajo pomembnosti raziskovalnega dela med našimi najmlajšimi, ki znajo ustrezno motivirati mentorje in učence, pa je posebno poslanstvo zaupano tudi odboru recenzentov, ki morajo ovrednotiti raziskovalne dosežke mladih raziskovalcev, in to na način, ki naj bi pozitivno vplival na njihova nadaljnja tovrstna prizadevanja in še dodatno vzpodbudil zanimanje za njihovo ustvarjalno raziskovalno delo.

Da pa to le ni nekaj samo po sebi umevnega, še zlasti ne med visoko usposobljenim pedagoškim kadrom na fakultetah in akademijah, nas prepričujejo številna razočaranja in slabe izkušnje mladih raziskovalcev in njihovih mentorjev. Naloga vseh zaposlenih profesorjev in asistentov na obeh univerzah mora biti, da navdušujejo mlajše za znanstvenoraziskovalno delo in razvoj, ne pa da v imenu znanosti in strokovnih kriterijev zapostavljajo prizadevanja mladih raziskovalcev, bodočih potencialnih študentov.

V treh ocenjevalnih skupinah (od skupno petih skupin) s področja družboslovja in humanistike so recenzenti med 25 raziskovalnimi nalogami podelili nekaj bronastih, srebrnih in kar 8 zlatih priznanj, med katerimi bom izpostavil le slednje:²

• Naš dimnik - včeraj in danes, OŠ Boris Kidrič

Dr. Štefan Čelan, direktor Znanstvenoraziskovalnega središča Bistra Ptuj, vabi mlade raziskovalce in njihove mentorje k ustvarjalnosti pri uvajanju mladih v znanost. (Foto Langerholc).

Kidričevo, mentorica Romana Lepoša,

- Na Goričkem smo živeli tako..., OŠ Sveti Jurij, mentorica Emica Gaber,
- Oddih na deželi, OŠ Tišina, mentorica Erika Cifer,
- Učne navade učencev na naši šoli, OŠ Olge Meglič Ptuj, mentorica Nataša Rantaša,
- Ingoličeva ptujski leta, OŠ Olge Meglič Ptuj, mentorica Vera Golob,
- Otroški večeri med živo besedo in elektronskimi mediji, OŠ Gornja Radgona, mentorja Miran Korošec in Andrej Škrjanec,
- Telovadno društvo Orel - Žižki, OŠ France Prešeren Črenšovci, mentorica Majda Ladič,
- Prostovoljno gasilsko društvo Leskovec, OŠ Videm, podružnica Leskovec, mentorica Marija Srdinšek,
- Oprostite, kje je stranišče?, OŠ Olge Meglič Ptuj, mentorja Dušan Lubaj in Marjana Tomanič Jevremov.

V kratki, a izredno zanimivi in plodni zgodovini naših regijskih srečanj se nam je prvič pripetilo, da smo med okoli 120 do sedaj predstavljenimi raziskovalnimi nalogami s področja družboslovja in humanistike, ki smo jih na že omenjenih regijskih srečanjih mladih raziskovalcev ocenili v minulih šestih letih podelili nepričakovano veliko število zlatih priznanj najboljšim raziskovalnim nalogam. Tega ne smemo razumeti kot nekakšno devaluacijo nagrad, kot veliko omilitev ocenjevalnih kriterijev ipd., temveč samo kot izvrsten rezultat dela naših najmlajših raziskovalcev in njihovih mentorjev. In še nekaj. Splošna kvaliteta osnovnošolskih

raziskovalnih nalog skoraj praviloma presega raven raziskovalnih nalog srednješolcev, kar nas lahko tako veseli kot žalosti.

Kljub optimizmu in dobri volji vseh, ki smo vključeni v ta raziskovalno - razvojni projekt, obstaja nekak grenak priokus. Najboljši mladi raziskovalci se s svojimi izvrstnimi spoznanji namreč ne morejo primerjati oziroma tekmovati z vrstniki v drugih predelih Slovenije na državnem srečanju mladih raziskovalcev osnovnošolcev. Škoda je tudi, da v številnih primerih njihove raziskave obtičijo na knjižnih policah šol, v predalih mentorjev itn. Skromen in svetel prispevek k »nepozabljivosti« teh raziskovalnih prizadevanj in spoznanj predstavlja posebna publikacija s povzetki in recenzijami vseh nalog mladih raziskovalcev, ki praviloma izide še v tekočem letu zaključenega regijskega srečanja.

Prizadevanja vseh tistih, ki nas skrbi naš skupni jutri, prihodnost mladih in starejših, tistih, ki se zanimajo za ustrezno mesto in vlogo znanosti in znanja v naši družbi, so usmerjena v približevanjih k sloganu:

»Ptuj - znanosti in znanju prijazno mesto!«

1 Omenjeni instituciji sta organizirali in izpeljali tudi 6. regijsko srečanje mladih raziskovalcev srednješolcev Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja, ki je potekalo 8. maja 1998 v prostorih Gimnazije v Murski Soboti.

2 Zaradi večjega števila raziskovalcev pri posameznih nalogah izpostavljam le njihove mentorje, kar seveda ni prav. Vsi podatki bodo objavljeni v publikaciji s povzetki in recenzijami raziskovalnih nalog, ki bo predvidoma izšla še v letu 1998.

3 Zakaj je temu tako, bi lahko bil predmet samostojne analize in raziskave.

Romana Lepoša

NAŠ DIMNIK – VČERAJ IN DANES

Na 6. regijskem srečanju mladih raziskovalcev osnovnošolcev Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja (Ptuj, 22. maj 1998) je bila med najboljšimi nalogami tudi interdisciplinarno zasnovana raziskovalna naloga, polna etnološko povednih informacij, ki jo v skrajšani verziji, v obliki izbranih poglavij, objavljamo tudi v GSED. Po dogovoru z avtorji raziskave je nalogo priredil Aleš Gačnik.

Naloga sestoji iz naslednjih poglavij: Uvod, Predgovor, Naš kraj Kidričevo, Tovarna Talum, Splošno o dimnikih, Tehnični podatki o dimniku, Gradnja dimnika, Dimnik od gradnje do rušenja, Dimnik v očeh prebivalcev Kidričevega in okolice, Dimnik in premog, Dimnik in okolje, Ogleđ merilnega laboratorija v Talumu, Rušenje dimnika, Dimnik v očeh učencev OŠ Kidričevo, Zaključek, Povzetek, Summary, Zahvala, Viri in literatura, Priloga. Zaradi omejenosti prostora bomo izpostavili le nekaj, bolj družboslovno obarvanih poglavij.

Uvod

Sprva smo se raziskovalke (Morana Lubaj, Maja Ornik, Nataša Pišek, Barbara Zafošnik) nasmehnila, ko smo slišale za temo raziskovalne naloge, saj je toliko dimnikov, vsi pa opravljajo zelo podobno nalogo. Vendar smo kmalu spoznale, da je naš dimnik vendarle drugačen od drugih, nekaj posebnega. Zanimati nas je začelo, kdo in kdaj ga je gradil, zakaj je sedaj naenkrat odslužil svojemu namenu, kako se ga spominjajo krajanji in zakaj bo ostal v spominu nam, ki smo ga skozi našo raziskovalno nalogo spoznale bolj temeljito.

Predgovor

Ob prebiranju naslova raziskovalne naloge ste se verjetno vprašali, zakaj smo si izbrale tako nenavaden objekt kot predmet raziskovanja. Dimnik velikan je prav gotovo zaznamoval življenja ljudi v naših krajih. Odkrivala smo, kako se je dimnik vtisnil ljudem v spomin, kakšno škodo je naredil dim, ki se je valil iz njega, kako so ga gradili, kakšen je bil njegov pomen. Naša raziskovalna naloga nam je odprla veliko možnosti. Raziskovale smo na terenu, se pogovarjale,

poslušale, snemale pogovore na trak, zbirale stare zapise in fotografije, prebirale stare časopise, anketirale,...

Ob odkrivanju podatkov o dimniku se nam je širilo naše obzorje, zavedle smo se pomena prave komunikacije, medsebojne povezanosti preteklosti s sedanostjo in prihodnostjo. Ob odkrivanju podatkov smo veliko izvedele o povezanosti kraja Kidričevo s tovarno; že od prvih začetkov je bil dimnik povezan s tovarno, tovarna pa s krajem. Kraj in tovarna sta še vedno v sožitju, saj je marsikateri krajan zaposlen v tovarni, ravno zato je dimnik marsikomu pomenil simbol preživetja.

Vsaka stvar združuje v sebi dobre in slabe strani. Ravno tako je tudi z dimnikom. Mnogim je dajal vsakodnevni kos kruha in zaradi njegove veličine so ga mnogi občudovali. Veliko pa je bilo ljudi, ki so nemočno opazovali posledice škodljivosti dima okolju - živi naravi.

Splošno o dimnikih

Dimnik je navpični kanal v stavbi ali zunaj nje. Namenjen je odvodu plinov, ki nastanejo pri izogrevanju trdega, tekočega ali plinskega goriva. Dimnik zidajo iz opeke, raznih tuljav in cevi. Če so materiali neprimerni ali pa zastareli, so dimniki povzročitelji večjega onesnaževanja okolja (požari in zastrupitve). Dimnik je projektiran tako, da zagotavlja normalen odvod dimnih plinov v atmosfero. Dobro toplotno izolirani dimniki bolje funkcionirajo. Zunanja stran dimnika mora biti ometana. Postavljen mora biti na čvrsti in negorljivi podlagi. Kurilne naprave so vse naprave, v katerih se dogaja proces zgorevanja trdega, tekočega ali plinastega goriva. Smo dežela, ki se razsipniško obnaša glede porabe različnih vrst goriv, saj še vedno preveč kurimo s premogi, ki imajo previsoko stopnjo žvepla, jalovine, ipd.; veliko je število kotlov, ki jih uporabljamo v industriji, s slabimi izkoristki, kar je vir onesnaženja ozračja.¹

TEHNIČNI PODATKI O DIMNIKU

Temelji:	betonski
Višina:	cca 143 m
Premer spodaj:	8,8 m
Premer na vrhu:	4,6 m
Debelina stene spodaj:	1,1 m
Debelina temeljev:	3 m
Porabljen material:	cca 4000 m ³

Gradnja dimnika / Na obisku v tehnične arhivu tovarne TALUM

Dimnik so začeli graditi Nemci med drugo svetovno vojno leta 1943. Poleg mojstrov zidarjev, ki so bili najbrž Nizozemci in Čehi, so na dimniku delali tudi ujetniki iz Poljske. Zgrajen je bil za potrebe kotlovnice za kasnejšo proizvodnjo glinice in aluminija. Tovarna v Kidričevem (takrat v Strnišču) je spadala v koncept tovarne letal v Mariboru in elektrarn na Dravi.¹

V tehničnem arhivu tovarne TALUM nas je sprejel gospod Andrej Gornik. Pokazal nam je dokumentacijo, s katero razpola-

gajo. Pisnih virov o poteku gradnje v arhivu nimajo. Gradivo še zbirajo in urejajo, ker se dokumentacija nahaja še pri drugih ljudeh. Najbolj nas je zanimalo, kateri dokumenti obstajajo o dimniku in njegovi gradnji. Imele smo možnost ogledati si načrt za gradnjo dimnika in energetskega objekta, nimajo pa načrta o temeljih, na katerih se je oboje gradilo. Načrt je v zelo slabem stanju, je original, zato je še posebej dragocen.⁴ Na načrtu je zapisano:

HEIZKRAFTWERK

DIPL. ING. FRITZ BAUMSTARK

Dortmund im Januar 1944

Prva sanacija dimnika je bila potrebna in opravljena komaj 12 let po novogradnji, to je leta 1956. O tej sanaciji hranijo načrte in pisno gradivo. Na dimniku so nastajale razpoke, ki jih je bilo potrebno sanirati. Za saniranje razpok je bilo potrebno najprej napraviti dvizni oder, ki so ga dvigali in spuščali, ko so sanirali dimnik.

Glavna sanacija dimnika je potekala leta 1973. Dvizne odre so postavljali od leta 1971 do leta 1973. Po letu 1973 so se opravljala samo še pleskarska dela, ki so jih strokovno in varno opravljali člani Planinskega društva Slovenska Bistrica.

Leta 1973 je bila na dimnik nameščena strelovodna napeljava. Istega leta so vrh dimnika opremili s svetili za varnost zračnega prometa, takšno signalizacijo mora imeti vsak objekt, ki je višji od 30 metrov. Zavod za geodezijo iz Ljubljane je na dimniku opravljal tudi meritve nagibanja tovarniškega dimnika. Rezultate opazovanj so zapisovali v razpredelnico, ki je vsebovala naslednje podatke: datum, nagib, vreme, veter. Iz zapisanega se da razbrati, da je meril največji nagib 0,5 metra, in sicer v smeri proti jugu.

Prave zgodovine dimnika nihče natančno ne pozna. Na vprašanje, kako so dimnik gradili, je Marjan Berlič odgovoril takole:

»Vsa dela so potekla od znotraj dimnika, tudi material so dvigovali v njegovi notranjosti. Dimnik je bil do

približno 40 m višine betoniran in obdan z opeko, naprej pa je bil zidan. Ocenjujejo, da je bilo v njem približno 4000 m³ materiala. Zidali so ga s pomočjo ogrodja z notranje strani vse do vrha. Od znotraj dimnika ni bilo potrebno popravljati, ko pa je sčasoma začel pokati, je bilo nujno na dimnik namestiti jeklene oklepe, da je masa opeko zadržala na istem nivoju.«

Dimnik od gradnje do rušenja / Spomini g Marjana Berliča, ki je prisostvoval »ROJSTVU IN SMRTI« dimnika

»Leta 1943 sem bil zaposlen pri gradbenem podjetju, ki je gradilo kotlarno oziroma energetskega objekta. Tam sem bil zaposlen kot strojni tehnik. V času, ko smo gradili kotlarno, se je začela tudi gradnja dimnika. Dimnik je stal na zahodni strani kotlarne. Pri gradnji smo morali izkopati globoko jamo za močne temelje, ki jih je dimnik potreboval. Ob njegovi višini 144 metrov veter maje celoten dimnik, zato je potreboval močan temelj. V temelju je bilo ogromno železa, ki je še danes na istem mestu, saj ga niso izkopali iz zemlje. Na temelj so začeli graditi dimnik. Dimnik je bil do višine 30 metrov betoniran, od zunaj zidan. Od 30 metrov naprej je v celoti zidan. Gradnja se je vršila v notranjosti dimnika, kjer so podaljševali oder, zidali in vgrajevali v notranjosti in zunanosti stopnice oziroma lestev za vhod na vrh dimnika. Gradnja je trajala skoraj vse leto. Dimnik so gradili štirje Holanci, specialisti za gradnjo dimnikov, ki so takrat stanovali na Ptujju. Jaz sem bil mobiliziran v nemško vojno mornarico. Po vrnitvi sem se leta 1947 ponovno zaposlil pri gradnji oz. montaži kotlarne v takratni Tovarni glinice in aluminija Strnišče; kraj se je med vojno imenoval Sterntal. Montaža je trajala vse do 1954. leta. Še istega leta je začela tovarna obratovati, s tem pa tudi energetskega obrat za proizvodnjo pare in elektrike, katerega vodja sem bil. Paro so potrebovali v separaciji, pozimi pa tudi za ogrevanje. Višek pare je šel v turbino, ki je dala okrog 4MW elektrike, znižani tlak pa tudi v proizvodnjo samo. Dimnik je moral biti tako visok zato, da se je strupeni dim, ki je vsa ta leta škodoval Kidričevemu, razpršil visoko v atmosfero. Vlek

1 Slovenski posvet dimnikarjev o ekologiji, varčevanju z energijo in požarni preventivi. Ptujski tednik, letnik 41, št. 8 (feb. 1988), str. 16; Dimniki in dimnikarska služba. Ptujski tednik, letnik 40, št. 34 (nov. 1987), str. 411. Varstvo okolja: miselnost, stanje in trendi. Aluminij, letnik 30, št. 10 (dec. 1994), str. 5 - 8.

2 Rušenje dimnika. Gradivo za novinarje. Kidričevo, 21.11.1996.

3 Rušenje dimnika. Gradivo za novinarje. Kidričevo, 21.11.1996.

4 Največ dokumentacije v povezavi z dimnikom obstaja o njegovi sanaciji, in sicer načrti in pisno gradivo.

dimnika je zaradi višine pomagal tudi pri izgorevanju premoga v kotlu. Lahko si mislite, koliko dima je šlo v zrak, saj smo dnevno pokurili 50 - 70 ton premoga, to pa je 5-7 vagonov. Vsak vagon je pripeljal 10 ton. Premog je šel v granulacijo zdroba v bunkerje, od tam pa v mline, kjer so ga zmelili v prah, ki se je pihal v kotle; tam je zgorel in nadaljeval pot v dimnik. Večinoma smo uporabljali premog iz Velenja, pa tudi iz drugih slovenskih rudnikov. Zaradi velike porabe smo nekaj premoga dobili tudi iz Šege pri Makolah; tu je bil zelo kvaliteten premog, a so rudnik zaradi majhne količine zaprli. Pred dvema letoma in pol so ustavili proizvodnjo v zahodnem delu tovarne.

Med delom sem marsikaj doživel, kar mlajše generacije danes težko razumejo. Na delo sem prihajal s kolesom iz Ptuja; malic ni bilo. Zračnice smo nadomestili z vodovodnimi cevmi. Bil sem ustanovitelj gasilskega in športnega društva.

Tovarna je imela načrte samo za izgradnjo opreme. Čiščenje dimnika ni bilo potrebno zaradi močnega vleka. Spomnim se tudi novinarja, ki je hotel slikati tovarno z dimnika. Ko je preplezal tričetrt dimnika, se je ustavil in se ni niti za ped premaknil. Zelo me je skrbelo. V gasilski dom sem šel po pas in vrv, se povzpел po dimniku ter novinarja, ki je imel od šoka že modre prste, privedel na tla. To je bilo prvič in zadnjič, da sem se povzpел na dimnik.

Dimnik se je na vrhu vedno majal za 20 - 25 cm. Temu primerno je bil tudi elastično grajen. Porušiti se je moral zaradi izbokline, ki je nastala, in je bila nevarna, ker bi se dimnik lahko sam porušil. Pa tudi potrebovali ga niso več, ker se je ustavil obrat v kotlarni. Če ga ne bi porušili, bi se lahko zgodila nesreča. Dimnik je imel na vrhu bele označbe zaradi letalskega prometa, imel je tudi rdečo signalizacijo. Kurjač je po dimu lahko sklepal, koliko premoga se je pokurilo. Če je bil temen, je izgorevalo veliko premoga, če je bil presvetel, je bilo preveč zraka. Ob rušenju me je navdajala žalost, celo solzo sem potočil. Bil sem pri njegovem rojstvu in smrti.«

Dimnik v očeh prebivalcev Kidričevega in okolice (anketni vprašalnik)

Zanimalo nas je kaj več o tovarni, predvsem pa velikani, ki so ga prejšnje leto porušili. Odločile smo se, da v ta namen pripravimo anketni vprašalnik, s katerim smo želele ugotoviti, koliko ljudje vedo o dimniku in tudi o tovarni. Anketirale smo 45 ljudi, ki so se prijazno odzvali z odgovori na anketna vprašanja. Njihovi odgovori so zbrani na naslednjih straneh.

1. S katerim namenom so zgradili dimnik?

- Zgradili so ga za vlek dima.
- Dimnik so zgradili zaradi tovarne glinice, ki je potrebovala paro za proizvodnjo glinice in za proizvodnjo električne energije 4MW.
- Zgradili so ga za potrebe tovarne.
- Dimnik so zgradili z namenom, da bo odvajal ogljikov dioksid, žveplo in druge pline čim više v

ozračje, saj bi drugače bilo Kidričevo ovito v pline.

- Namen gradnje dimnika je bil v zmanjšanju onesnaževanja bližnje okolice.
 - Zgradili so ga z namenom, da ne bi zmanjšali kvalitete zraka; tako bi se zaščitilo zdravje ljudi Dravskega polja.
 - Dimnik so zgradili za odvajanje dimov visoko v zrak.
2. ***Koliko časa so dimnik gradili?***
- 2 leti. · 3 leta. · 2-3 leta.
 - 5 let. · 1,5 let. · 4 leta.
 - 7 let.

3. Kakšen material in katero tehnologijo so uporabljali?

- Za gradnjo dimnika so uporabljali boksit.
- Posebno žgano opeko.
- Opeko in trdno malto.
- Šamotno opeko.
- Šamotno opeko in beton.
- Opeko malega formata, beton in jeklo.
- Beton, opeko, železje.

4. Čemu je služil?

- Odvajanju dimnih plinov iz kotlarnice v višje plasti atmosfere.
- Ogrevanju celotnega podjetja (proizvodnja pare).
- Odvajanju pepela iz kotlarnice pri ogrevanju s premogom.
- Zmanjševal je onesnaževanje okolja.

5. Kako dolgo že ne služi svojemu osnovnemu namenu?

- 3 leta. · 5 let. · 4 leta.
- 2 leti. · 4 - 5 let. · 2 - 3 leta.
- 8 let. · 5 let.

6. Kako so dimnik vzdrževali?

- S pleskanjem (PD).
- Z notranjim čiščenjem.
- Dimnik so dvakrat letno temeljito obnovili.
- S kovanjem obročev, s svetilnimi oznakami zaradi letal.
- Vzdrževali so ga alpinisti.
- Na njem so vzdrževali in obnavljali strelovod.
- Vezali so ga z objemkami, da ni razpadel.
- S čiščenjem in pleskanjem železnih vezi.
- Z obzidavanjem in z barvanjem.
- Z izsesavanjem usedlih plinov na dnu, z osvetljevanjem in zaznamovanjem z obroči.

7. Zakaj so dimnik porušili?

- Ker je razpadel.
- Zaradi nagnjenosti in okrušenosti.
- Ker je bila sanacija predraga.
- Niso ga več potrebovali.
- Bil je nevaren zaradi dotrajanosti.
- Zaradi ustavitve proizvodnje pare za sistem proizvodnje glinice in zaradi ekološkega onesnaževanja okolja.

8. Ste prisostvovali temu dogodku

21 anketiranih ljudi dogodku ni prisostvovalo; 24 anketirancev pa je bilo prisotnih pri rušenju dimnika velikana.

9. Kako ste to doživljali?

- Zelo me je pretreslo.
- Zdelo se mi je, da se je zgodilo tako naenkrat. Zdaj ostaja praznina, a ostali so spomini nanj.
- Ob padanju velikana mi ni bilo vseeno.
- Opazovala sem, koliko ljudi se je zbralo. Prišli so

- Ljudje iz tovarne, bivši zaposleni in ljudje iz naselja. Upokojenci so se z nostalgijo spominjali svojih delovnih zmag v tej tovarni. Ko je dimnik padel, se je marsikomu orosilo oko.
 - Po eni strani je bilo zelo žalostno, po drugo strani pa nekaj izjemnega, saj se je v nekaj sekundah sesul v eno samo grmado opeke.
 - V tovarni sem bil-a zaposlen-a in me je ta dogodek pretresel.
 - Bilo me je težko, kajti bil je simbol Kidričevega.
 - Bil je lep dogodek.
 - Čutil sem veselje in obenem tudi strah.
 - Točno ob 15. uri se je sprožilo 400 kg razstreliva in dimnik se je pogreznil vase (kot so pričakovali). Ob njegovem vznožju je ostal le kup sivo - rdeče opeke.
 - Bil sem prisoten in ni mi bilo vseeno. Pri vseh so bili občutki, ki so bili kakorkoli povezani s tovarno in z dimnikom, drugačni. To ni bila samo atrakcija.
10. *Ali menite, da je prav, da so dimnik porušili?*
- 27 ljudi je menilo, da je odločitev glede rušenja dimnika pravilna, 18 ljudi je imelo pomisleke.

Zakaj?

10.1. *Odgovori ljudi, ki so bili za odstranitev dimnika:*

- Onesnaževal je okolje.
- Prenova dimnika je bila predraga, ni pa služil več svojemu namenu.
- Dimnik ni bil več varen.
- Dimnik ne sodi v ta prostor.
- Bil je dotrajan in ni služil svojemu namenu.

10.2. *Odgovori ljudi, ki so bili proti odstranitvi dimnika:*

- Bil je simbol Dravskega in Ptujkega polja, bil je smerokaz.
- Dimnik bi lahko samo znižali.
- Dimnik bi lahko pustili, saj je bil svojevrsten spomenik nekega časa.

11. *Katere ekološke posledice dimnika poznate?*

- Dimnik je letno izbruhal v okolico več kot 25 000 ton pepela in okoli 7 500 ton žvepla.
- Sušila so se drevesa, umirale so čebele.
- Onesnaževal je okolje z nevarnim žveplovim dioksidom.
- Zaradi plinov je uničen gozd v okolici Kidričevega in Haloz.
- Tudi premog je onesnaževal okolje, posledica pa je obolevanje ljudi.
- Posledice so bile še posebej vidne kot črne sledi na snegu.
- Pepel, ki se je valil iz dimnika, se je usedal tudi na okolico (sušenje perila, okenske police).
- Posledica plina in prahu je bila onesnaženost vrtnin.
- Žveplo in pepel, ki sta uhajala iz dimnika, sta povzročala ekološko škodo.

12. *Zakaj je ta dimnik poznalo toliko ljudi? Kaj vse je ljudem pomenil?*

- Veliko ljudi je poznalo dimnik zato, ker je bil najvišji na Balkanu.
- Zaradi tovarne.
- Bil je zelo visok.

- Bil je najvišji v Evropi.
- Bil je gradbena mojstrovina.
- Bil je simbol Kidričevega.
- Ta dimnik je bil tudi markacija pilotom.
- Veliko ljudi je delalo v tovarni, zato jim je ostal v spominu.
- Bil je simbol tovarne.
- Bil je najvišji v Sloveniji.
- Veliko ljudi ga je poznalo s televizije.
- Bil je simbol Dravskega polja.

13. *Ali se česa posebej spomnite ob misli na tega velikana?*

- Spominov je veliko. Bilo je ogromno prahu in smradu v bližnji in daljni okolici; količina je bila odvisna od vetra.
- Ob misli na dimnik se spomnim na TGA.
- Spomin na tega velikana me popelje v dobre stare čase, ko je tovarna dajala kruh mnogim ljudem od blizu in daleč.
- Najbolj se spomnim dogodka, ko so gradili dimnik ruski ujetniki.
- Nič ne ostane večno. Tudi velikan je padel v trenutku in ostal ljudem v spominu.
- Vedno, kadar se spomnim na velikana, me prevzame mogočnost, ki jo je posebej imel.
- Škoda, da so ga morali porušiti, kajti simbola velikana ni več.
- Spomin na tega velikana se nanaša na višino in orientacijo.
- Ob misli na tega velikana se ne spomnim ničesar. Kljub vlogi, ki jo je imel, ne sodi v to okolje, saj je sredi gozdov, polj, zelenih hribov; onesnažuje in zastruplja zemljo ter ljudi.
- Pod dimnikom bi lahko spal, ker je bilo tako toplo. Spomnim se tudi tega, da naj bi maja ali novembra na vrh dimnika ponesel zastavo neki Čeh, ki naj bi skočil z vrha in se ubil.

Rušenje dimnika

Dimnik v Kidričevem je bil eden najvišjih zidanih dimnikov v Srednji Evropi. Predstavljal je svojevrsten tehniški spomenik. Od daleč se je vzpenjal sredi borovcev in je bil viden skoraj po vsej severovzhodni Sloveniji. Zaradi ustavitve stare kotlovnice je prenehal delati. Pred rušenjem že dve leti ni služil namenu, zaradi česar se je v zgornjem delu vidno ukrivil. Vremenske razmere so ga načele do te mere, da je postal nevaren za okolico.⁵

Dvakrat so dimnik temeljito obnovili, ker pa bi ponovna sanacija zahtevala preveč sredstev, so se odločili, da ga v celoti porušijo. Če bi ga ohranili, bi ga morali skrajšati za približno 15 metrov. Za njegovo ohranitev so se zavzemali na Zavodu za naravno in kulturno dediščino v Mariboru, saj tovrstni objekti sodijo v tehniško dediščino naroda. Menijo, da je zaradi veličastne starosti (54 let) dajal Dravskemu polju, Kidričevemu in tovarni svoj imidž. Zavod za naravno in kulturno

5 Rušenje dimnika. Gradivo za novinarje, Kidričevo, 21.11.1996.

dediščino bo poskrbel za to, da bo podoba kidričevske tovarne z zidanim dimnikom ostala dokumentirana in arhivirana za prihodnje rodove.

Podrli so ga na tovarniški praznik. Običajno se ob takih dneh odpirajo novo zgrajeni objekti. Torej so praznik proslavili svojevrstno, predvsem glasno. V četrtek, 21. novembra 1996, ob koncu dopoldanske delovne izmene, potem ko je zatulila sirena, natanko minuto čez 15. uro, so porušili dolgoletni simbol Kidričevega. Za rušenje so pridobili soglasje Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Maribora in odločbo Upravne enote Ptuj - Oddelek za okolje in prostor. Rušenje so odlično opravili strokovnjaki družbe Minervo iz Ljubljane; v dimnik so izvrtali več kot 120 lukenj in ga minirali s 86 kg gospodarskega razstreliva, tako da se je po prvi eksploziji v sredini prelomil in se sesul vase.⁶ Svojevrstno medijsko atrakcijo si je v tovarni ogledalo nekaj sto gostov, TALUM-ovih delavcev in novinarjev, rušenje so snemali tudi z letalom, zmajem in balonom, padec velikana pa je bil lepo viden tudi s Ptujске Gore. Dimnik pa je zarezal globoke sledi v življenja nekaterih delavcev - današnjih upokojencev, ki se dimnika spominjajo na različne načine:

- Delavci so se povzpeli na dimnik.
- Včasih so se vžgale saje čiščenje ni bilo potrebno.
- Delo pri gradnji dimnika naj bi vodila dva Poljaka, ki so jima obljubili svobodo, ko bo zgrajen - besede naj ne bi bili držali (eden od njiju bi se naj vrgel v globino);
- Eden od delavcev je telovadil na vrhu dimnika (zgoraj je bil zid širok 1 m in 20 cm), pogumnežu se ni nič zgodilo.
- Ko je prišla televizijska ekipa v tovarno, so stavili, kdo si upa splezati na dimnik. Ko je največji korenjak prišel do polovice, so ga prosili, naj pride dol. Spodaj se je tako tresel, da si ni mogel prižgati cigarete.⁷

Dimnik v očeh učencev Osnovne šole Kidričevo

Dimnik je imel poseben pomen tudi za nas, učence Osnovne šole Kidričevo:

- Proti njemu smo se ozirali, ko smo se učili o osnovah orientacije.
- Dim nam je pomagal pri določanju smeri vetra, tako smo lahko napovedovali vreme.
- Z njegovo pomočjo smo se predstavljali v drugih krajih - doma smo tam, kjer je tisti visoki dimnik.
- Zaradi boljše predstave smo njegovo višino uporabljali za primerjavo z nekaterimi znamenitostmi sveta, kot npr. višina egipčanskih piramid.
- Ko smo naštevati značilnosti domačega kraja, smo kaj

hitro omenili tovarno in dimnik. Spomin nanj hranimo pred našo šolo.

Naš dimnik v Kidričevem je bil:⁸

- simbol tega kraja;
- je bil med najvišjimi zidanimi dimniki v Evropi;
- je bil viden že od daleč.

Ko so ga lani podirali:

- sem opazovala njegov konec;
- bila sem žalostna;
- sem bila na svojem balkonu.
- Brez njega so vozniki prevoznih sredstev izgubljeni na cesti.

Naš dimnik v Kidričevem je bil:⁹

- znamenitost tega kraja;
- zelo star, imel jih je že čez 50;
- zelo visok;

· viden že od daleč.

Ko so ga lani podirali, sem:¹⁰

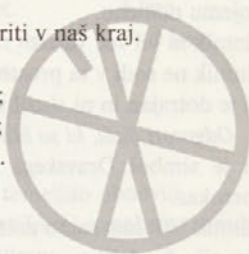
- strmela v njegovo veličino;
- mislil, da je potres;
- nemo poslušal sirene, ki so opozarjale na bližajočo se nevarnost.

Brez njega je:

- zelo pušč;
- za nekatere nemogoče priti v naš kraj.

Spomin nanj:

- je delček pred našo šolo;
- prikazuje manjši dimnik;
- nas ne bo nikoli zapustil.

Zaključek

Pred raziskovanjem je dimnik za nas pomenil visoko gmoto kamenja, iz katerega se je valil dim in se spuščal na bližnjo in daljno floro in favno. Raziskovalna naloga je to tudi potrdila. A poleg tega smo odkrile navezanost ljudi na dimnik in simbol, ki ga je predstavljal. Verjetno vsi poznate slavne slike padajočega dimnika. Ne sklepajte po tem, da je o njem veliko zapisanega. Ravno to je bila naša prva in največja težava: pomanjkanje gradiva in informacij. Zato smo pri raziskovanju uporabljale različne metode raziskovalnega dela: pogovarjale smo se s tistimi, ki so dimnik najbolj poznali (intervju), se z vprašalniki podale med krajane in zaposlene v tovarni, obiskale smo merilni laboratorij in tehnični arhiv v tovarni ter veliko brskale po literaturi. Namen naloge je bil izvedeti in zapisati o dimniku čim več. Upamo, da nam je to uspelo, saj smo za to žrtvovali veliko prostega časa.

Dimnik je prav gotovo zapustil sledi v zgodovini Kidričevega. V tej raziskovalni nalogi smo se posvetile »življenju« dimnika in tako njegove sledi še poglobile. Naloga pa zajema še veliko več kot le zgodbo o dimniku. Prikazale smo zgodovino Kidričevega, kar nekaj poglavij se nanaša na ekološko problematiko našega kraja. Skozi različne oblike dela smo se dokopale do spoznanj, ki nam bodo koristila vse življenje.

Ugotovile smo, da je bil dimnik za kraj in tovarno zelo pomemben. Ob gospodarskem pomenu dimnika za kraj in tovarno nas je ves čas zanimal odnos tovarne do okolja nekoč pa tudi danes.

TALUM se v javnosti vse bolj pojavlja kot proizvajalec, ki ima osveščen odnos do okolja, saj zanj skrbi z zmanjšanim onesnaževanjem okolja skozi proizvodni proces. Onesnaženosti, ki jo je povzročala tovarna, niso bili deležni samo krajanji, ampak tudi delavci v tovarni. Na osnovi vrste poročil o delu obratne ambulante smo ugotovile, da so v tovarni posvečali veliko pozornost delavcem, ki so bolehalo na dihalih (letovanje, reakcija ipd.).

Dimnik v Kidričevem smo raziskovale ravno v času, ko je v Kiotu na Japonskem potekala svetovna konferenca o zmanjšanju izpusta škodljivih plinov v ozračje, ki povzročata učinek tople grede. Znižanje emisij SO₂ in drugih strupenih snovi bi naj znašalo 8%. To listino je podpisala tudi Slovenija. Mislimo, da bo k temu zmanjšanju prispevala tudi tovarna TALUM.

Zanimalo pa nas je, koliko si je tovarna že pred tem prizadevala, da bi izboljšala razmere na področju zaščite okolja. »Ali se Kidričevo lahko znebi črnih saj, ki so mu jih prinašali dimni plini iz velikana?« so se v tovarni spraševali že v začetku devetdesetih letih. To možnost je napovedala filtracija dimnih plinov v novem kotlu, vendar pa elektrofilter SO₂ plina ne zadržuje. Elektrofilter lovi trdne delce z električnim poljem. Vedeli so, da bi bil to velik prispevek za zaščito okolja in izboljševanja čistosti zraka, saj bi na ta način bilo za polovico manj onesnaževanja Kidričevega in okolice. Takšna odločitev bi zahtevala velika finančna sredstva, kljub temu pa bi v ozračje še vedno uhajali škodljivi plini, kot npr. SO₂ in fluoridi. Največje in najpomembnejše korake na področju zaščite okolja je napravila tovarna po letu 1990 v sklopu različnih projektov:

- eden največjih korakov je bil projekt MPPAL (modernizacija proizvodnje primarnega aluminija) z izgradnjo vseh potrebnih naprav za zaščito okolja;
- ustavitev proizvodnje v hali A, ki je bila posledica pritiskov inšpekcijskih služb, krajanov in sredstev javnega obveščanja v zvezi z onesnaževanjem;
- uvajanje uporabe plinov namesto praškastih čistil za obdelavo taline;
- prodaja katodnih odpadkov (uporaba v železarstvu);
- nadzorovanje vpliva deponije rdečega blata na podtalnico;
- pokritje deponije s plastjo zemlje, saj je raznašanje pepela, ki ga je povzročal veter, predstavljalo poseben ekološki problem; temu je sledila ozelenitev in akcija pogozdovanja v okolici deponije, ki so se je poleg krajanov udeležili tudi učenci naše šole;
- zmanjšanje porabe pare, s tem pa tudi zmanjšanje količine pepela in dimnih plinov;
- uporaba neoporečnega goriva zemeljskega plina;
- izgradnja dodatnega filtra za izločanje glinice iz dimnih plinov kalcinacijskih peči. To je zmanjšalo za 70% emisije glinice skozi dimnik v okolje.11

Priporočilo vsem tistim, ki ste prebrali to raziskovalno nalogo, še posebej mladim! Pomagajte pri proučevanju širjenja zraka, ki je osnova za uspešne ukrepe

zmanjšanja onesnaževanja (gibanje zraka in dima, zgornja meja megle, inverzija, ivje ipd.).

Skrbno opazujte vsa dogajanja v atmosferi ter zapisujte svoja opazovanja in ugotovitve. Spoznali boste mnogo več, kot je bilo napisanega, seznanili se boste z nastajanjem in širjenjem onesnaženega zraka ter posledicami na vašem področju (za marsikatero podatke tudi strokovnjaki ne vedo).

S skrbnim zapisom boste bogatili svoje znanje in obenem prispevali k reševanju problemov onesnaženega zraka na vašem področju. Tako boste pripomogli k pravilnejšemu odločanju in uporabi najučinkovitejših ukrepov.

Pomagali boste ustvarjati bolj zdravo okolje, nemoten razvoj rastlin in čist zrak, ki ga boste dihali tudi sami. V primeru, da dimnika ne bi bilo potrebno porušiti, bi ga lahko uporabili kot razgledni stolp.

Iz raziskovalne naloge je razvidno, da je bilo veliko razlogov, ki so govorili v prid rušenju tega velikana. Da pa njegove sledi ne bi povsem izginile, predlagamo, da se na mestu, kjer je dimnik stal, postavi skromno obeležje, ki bo spominjalo sedanje in prihodnje rodove na delček našega kraja, tovarne in nenazadnje tudi ljudi.

Povzetek

Pri raziskovanju dimnika smo dobro spoznale naš kraj in tovarno. Ugotovile smo, da je imel dimnik velik pomen, čeprav do sedaj to ni bilo nikjer zapisano. Domačini se ga spominjajo v dobrem in slabem pomenu. V času obratovanja jim je povzročal veliko težav, marsikomu pa istočasno dajal kruh za preživetje. Ob rušenju pa so na dimnik gledali s solznimi očmi, saj je predstavljal simbol kraja in tovarne. Da ne bi bil tako hitro pozabljen, smo se lotile zbiranja podatkov in informacij, ki smo jih strnile v tej nalogi. Koliko nam je uspelo, presodite sami! Ne samo, da smo bogatejše z znanjem o domačem kraju, tovarni in še posebej o dimniku, toliko več, nabrале smo si veliko delovnih izkušenj, ki nam bodo koristile v življenju.

Objavljeni fotografiji sta iz fotoarhiva tovarne TALUM d.d., Kidričevo.

5 Rušenje dimnika. Gradivo za novinarje, Kidričevo, 21.11.1996.

6 Po pol stoletja je dimnik odslužil. Ptujski tednik, letnik 49 (nov. 1996), str. 16

7 Kam bo padel kidričevski dimnik, 7D, 13. november 1996, stran 42 - 43

8 Laura Sršen, 7.a

9 Laura Sršen, 7.a

10 Uroš Trstenjak, 7.a

Viri in literatura:

Dimniki in dimnikarska služba. Ptujski tednik, letnik 40, št. 34 (nov. 1987).
 Lastninsko prestrukturiranje. Aluminij, letnik 29, št. 6 (jul. 1992).
 Mejne koncentracije. Uradni list Republike Slovenije, št. 73 (25. 11. 1994).
 Nikoli več črnega dima in saj. Ptujski tednik, letnik 48, št. 46 (nov. 1995).
 Padel je velikan. Ptuj: Videoprodukcija Tinček Ivanuša, 1996.
 Po pol stoletja je dimnik odslužil. Ptujski tednik, letnik 41, št. 8 (feb. 1988).
 Po zeleni stezi 7-8. Ljubljana: DZS, 1997.
 Postali smo državni. Aluminij, letnik 29, št. 7 (nov. 1992).
 Primarno gospodarstvo in varstvo okolja. Maribor: ARAM, 1993.
 Raziskovanje onesnaženega zraka v Sloveniji. Ljubljana: Prirodoslovno društvo Slovenije, 1978.
 Vida Rojc: Nenavadna zgodovina Kidričevega. 1-14 nadaljevanje. Ptujski

tednik, letnik 33, št. 37 - 50 (18. sept. 1980 - 18. Dec. 1980).
 Rušenje dimnika. Gradivo za novinarje. Kidričevo, 1996 (brošura).
 Skrb za okolje - naša naloga. Aluminij, letnik 27, št. 10 (dec. 1990).
 Slovenski posvet dimnikarjev o ekologiji, varčevanju z energijo in požarni preventivi. Ptujski tednik, letnik 41, št. 8 (feb. 1988).
 Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1996.
 Statistični letopis. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 1997.
 40 let proizvodnje. Aluminij, letnik 30, št. 9 (nov. 1994).
 Talum, Kidričevo. Aluminij, letnik 30, št. 4 (jun. 1993).
 Tudi na področju zagotavljanja kakovosti smo postali mednarodno primerljivi. Aluminij, letnik 32, št. 2 (jul. 1996).
 Varstvo okolja: miselnost, stanje in trendi. Aluminij, letnik 30, št. 10 (dec. 1994).

Aleš Gačnik**Ocena naloge**

Pohvalno je, da so se mlade raziskovalke lotile proučevanja zelo zanimive teme, ki so jo obdelale zelo domiselno in celovito, pri tem pa uporabile različne metode, tako tiste, ki jih poznamo na področju družboslovja in humanistike kot tudi tiste iz naravoslovja. Ob dejstvu, da je bil fenomen dimnika v Kidričevem do sedaj še neraziskan, da so viri razpršeni ipd., je še toliko bolj razveseljivo, da je struktura naloge zelo dodelana, pregledna in zato je tudi zgodba o dimniku dovolj jasna in prepričljiva. Očitno se lahko ljudje zelo navežemo tudi na dimnike, seveda ne na

vsakega in to iz različnih razlogov, na katere pa nas mlade raziskovalke tudi opozorijo. Pohvalno je, da so pri tem vzpostavile »objektiven« in kar se da nepristranski odnos, kar je zagotovo vrlina dobrih in redkih mladih raziskovalcev. Zanimive so tudi nekatere sugestije, ki so jih ob zaključku naloge podale mlade raziskovalke in s tem nakazale, da zgodba o dimniku še zdaleč ni končana. Naloga je odlična in naj služi kot vzor prihajajočim generacijam mladih raziskovalk in raziskovalcev osnovnošolcev.

Vladimir Šlibar**MLADINSKE RAZISKOVALNE NALOGE IN MUZEJ**

Z mladinskimi in pionirskimi raziskovalnimi tabori in nalogami smo se v muzejih prvič srečali že pred več kot desetletjem.

Raziskovalni tabori v celjski regiji, v katerih smo sodelovali ali pa smo bili njihovi nosilci, so dali dobre rezultate in prinesli zadovoljive topografske preglede področij. Na podlagi tega so nastali različni strokovni članki. Z mnogimi na ta način zbranimi predmeti pa smo obogatili naše muzejske zbirke.

Popolnoma drugače pa je bilo z raziskovalnimi nalogami. Teme posameznih družboslovnih področij, med njimi tudi etnoloških, so določali mentorji na šolah samostojno, tako da največkrat zanje nismo niti vedeli, dokler nismo dobili izdelanih nalog, kot recenzenti, na svoje mize.

V sestavku ne želim govoriti o kvaliteti posameznih nalog, ampak o smiselnosti sodelovanja pri določanju raziskovalnih tem v bodoče. To sodelovanje bi lahko glede na usmeritve, potrebe in izkušnje muzeja bistveno prispevalo k aktualnosti izbrane teme ter njeni umestitvi v širše raziskovalne projekte.

Seveda pa bi tako zastavljeno delo zahtevalo mnogo skupnih aktivnosti, predvsem dogovarjanja med mentorji posameznih skupin na šolah, učenci in dijaki, ki temo obdelujejo ter strokovnimi delavci v muzeju ali

v drugih ustreznih ustanovah. Pri tem pa moramo upoštevati, da morajo biti izbrane teme zanimive za vse sodelujoče, predvsem pa morajo biti prilagojene zmožnostim, to je starosti, znanju, razgledanosti... raziskovalcev v skupini, tako da najdejo mladi raziskovalci v delu tudi svoj interes. Ob upoštevanju vseh navedenih kriterijev se lahko zagotovo nadejamo kvalitetnih rezultatov.

Še enkrat želim poudariti pomen sodelovanja med strokovnimi ustanovami in šolo. Tudi strokovnjaki v muzejih bi se morali še kako zavedati, da mora znanje, ki ga imamo služiti tudi širši javnosti. Ne le profesorji mentorji na šolah, tudi mi se moramo vprašati, koliko smo pripravljeni pomagati mladim raziskovalcem, jim odpreti svoje zaprašene kartoteke in podatkovne baze ter jih s svojimi nasveti pravilno usmerjati in s tem izboljšati rezultate njihovega dela. Pogosto bi lahko s tem skrajšali čas obdelave posamezne teme ali pa raziskavo preusmerili iz nepotrebnih stranpoti, zaradi česar žal raziskovalne naloge marsikdaj ne dosežejo svojega osnovnega namena.

Namen tega pisanja pa je, da bi bili muzeji in ostale strokovne ustanove pripravljeni bolj aktivno sodelovati pri izbiri raziskovalne teme, kakor tudi pri njeni obdelavi. Le na ta način bomo pridobili vsi.

Magda Peršič

MLADI RAZISKOVALCI ZGODOVINE PRI ZVEZI PRIJATELJEV MLADINE SLOVENIJE

Prispevek predstavlja raziskovalno delo mladih raziskovalcev zgodovine v okviru Komisije za delo z zgodovinskimi krožki pri ZPMS. Največ raziskovalcev je med učenci višjih razredov OŠ, nekaj pa jih je tudi iz nižjih razredov. Delujejo predvsem v zgodovinskih krožkih, pa v likovnih, tehničnih, fotografskih, novinarskih, zadnja leta pa tudi v etnoloških krožkih.¹ Tudi med mentorji je največ zgodovinarjev, geografov, likovnikov, slavistov, v zadnjem desetletju pa se kot mentorji ali somentorji etnoloških krožkov tu in tam pojavljajo tudi etnologi,² kar kaže na razširjanje zgodovinskih tem na etnološko področje v šolskem pomenu besede, ki poteka nekako od l. 1986³ oziroma od devetdesetih let.

Kratek pregled delovanja mladih raziskovalcev zgodovine in Komisije za delo z zgodovinskimi krožki pri ZPMS

Začetki delovanja mladih raziskovalcev segajo v leto 1966, ko so se pri ZPMS pogovarjali o razširitvi dejavnosti te organizacije. Pobudo za tovrstno dejavnost je sprožil kustos zgodovinar Matija Žgajnar iz Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani, ki je poznal problematiko novonastalih muzejev, katerih poglavitna naloga je bila, zbirati gradivo iz druge svetovne vojne. Tako je prišlo do odločitve, da se povežejo s šolami⁴ in sodelujejo pri zbiranju terenskega gradiva za potrebe muzeja. V skladu s tem končni izdelek prvega razpisa Moj kraj v NOB ni bila naloga, ampak razstava zbrane gradiva, ki si ga je komisija ogledala po posameznih šolah (6). Namen in cilj teh srečanj je torej bil, da bi mladi spoznali našo polpreteklo zgodovino, predvsem

pa, da bi sodelovali pri zbiranju gradiva iz vojnih dni. O pravem začetku pa lahko govorimo, ko je leta 1969 prišlo do prvega srečanja mladih zgodovinarjev na Ptuj.

ZPMS je v dolgoletni akciji povabila k sodelovanju številne strokovnjake iz muzejev, arhivov, inštitutov, knjižnic, zavodov in univerz, da bi glede na predlagane naloge prevzeli del strokovnih nalog. V prvem obdobju so največ sodelovali Muzej novejšje zgodovine, Zavod SRS za šolstvo, Inštitut za novejšjo zgodovino in Slovenski šolski muzej.

Glavni podbudniki in koordinatorji gibanja so bili: Svet zveze pionirjev in komisija za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij pri RK ZSMS, sredi 80-ih sekretarji ZPMS in v 90-ih letih predsedniki strokovne komisije za delo zgodovinskih krožkov.

Do trinajstega srečanja je *Strokovna komisija za delo zgodovinskih krožkov*, ki je navadno štela le 3 člane, vse naloge in arhivsko gradivo ocenila šele na tekmovanju samem; tudi vsa odlikovanja in priznanja so napisali tik pred podelitvijo.

Zaradi povečanega števila sodelujočih, se je v zadnjih letih povečalo tudi število članov komisije (20 - 30 aktivnih članov), pa tudi samo ocenjevanje in zaključni program srečanj. Strokovna komisija tako vsako leto posebej razpiše eno ali več raziskovalnih tem, mentorjem, za katere pripravlja tudi uvodne seminarje,

25. srečanje mladih raziskovalcev zgodovine, Stična (foto: M. Ribarič, Šolski muzej, 1995)

pa posreduje navodila za raziskovalno delo. Člani komisije spoštujejo tradicijo in opravljajo svoje delo prostovoljno.

Tematske vsebine nalog:

Kot je bilo že omenjeno, je imela pobuda za pričujoči raziskovalni projekt določen namen, zato je bilo z razen nekaj izjemami tudi polje raziskovanja do leta 1986⁵ omejeno na vojno tematiko oziroma povojno socialistično izgradnjo domovine; po tem letu pa se je področje raziskovanja začelo dopolnjevati z drugimi družboslovnimi vsebinami, v 90-ih letih predvsem z etnološkimi.

Ocenjevanje raziskovalnega dela:

Na zaključnih srečanjih so v začetnem obdobju sodelovali le najboljši, ki so jih v okviru pionirskih odredov v posameznih občinah izbrale občinske komisije ZPMS. Danes vse naloge oceni strokovna komisija že pred srečanjem.⁷ Posamezno nalogo ocenijo najmanj trije člani komisije, ki po pogovoru uskladijo končno oceno, tako da je ta znana že pred srečanjem. Pomembno vodilo članom za ocenjevanje so ocenjevalni listi, ki vsebujejo kratek zapis o vsebinskih zasnovah naloge, posebnostih, slabostih, delu z viri in literaturo, seznam prilog oziroma zbranega gradiva in videz oziroma oblikovanost naloge.

Končna ocena naloge vključuje strukturo naloge - vsebinsko in oblikovno (kronološka oziroma tematska razdelitev, interpretacija in analiza podatkov, pridobljenih iz anketnih vprašanj, intervjujev, diagrami, grafikoni, tabele, starost sodelujočih, tehnična izvedba, navedba virov in literature, oprema prilog, fotografij, citiranje...), ustvarjalnost, izvirnost učencev, mentorjev delež v raziskovalni nalogi... Nad tako obliko ocenjevanja imamo člani komisije pomisleke, saj z njo ni ocenjen trud, ki ga učenci in mentorji vložijo v predstavitev nalog, zato so se že pojavili predlogi, da bi ocenjevali tudi sam zagovor. Realizacija take oblike ocenjevanja pa zaenkrat ni mogoča, ker bi spremenila celotno organizacijo srečanja. Dvodnevno zaključno

29. srečanje mladih raziskovalcev zgodovine, (foto: B. Suštar, Šolski muzej)

srečanje bi se podaljšalo oziroma zmanjšalo bi se število udeležencev.

Nagrajevanje nalog:

Od začetnih denarnih in materialnih nagrad (dvokolo, fotoaparati, športni rekviziti),⁸ se zadnji dve desetletji nagrajuje trud mladih raziskovalcev zgodovine z zlatim, srebrnim in bronastim priznanjem; letos (29. srečanje) smo člani komisije izbrali 11 superzlatih nagrajencev, ki so dobili knjižno nagrado in CD rom o slovenskih muzejih.⁹

Vsebinska zasnova srečanj:

Začetnemu zbiranju gradiva v obliki razstav in pisnih izdelkov smo na 6. srečanju v Postojni pridružili t. im. "kviz" - tekmovanje z vprašanji za najboljše krožke v zaključnem tekmovanju. Na tem srečanju so na isto temo prvič sodelovali tudi mladi likovniki. Na 14. srečanju v Novi Gorici se je poleg testnega preverjanja prvič kot metodološka novost pojavil zagovor najboljših nalog. Po letu 1986 v programu srečanja ni več kviza niti testnega preverjanja znanja, ampak so srečanja pripravljena tako, da učenci svoje naloge javno predstavijo pred člani komisije in mentorji, jih ustno zagovarjajo ter se s člani komisije pogovarjajo o svojih pogledih in problemih v zvezi z nalogo. Namen srečanja oziroma raziskovalnega dela ni tekmovalnost, ampak srečanje sodelavcev na področju raziskovanja, ki se bogatijo z medsebojnimi spoznanji.

Sam razgovor oziroma zaključna predstavitev nalog poteka po skupinah, v katerih je 10 do 20 krožkov (2

1 Zadrega zaradi nepoznavanja etnološkega predmeta se kaže tudi v poimenovanju nekaterih krožkov kot 'družboslovnih' in 'raziskovalnih'.

2 Natančnih podatkov o mentorjih etnologih ni, saj bi bilo potrebno pregledati celoten arhiv nalog oziroma ocenjevalnih listov, vsi mentorji pa tudi ne navedejo profesionalnega statusa.

3 Prvenka Turk, Od pionirjev zgodovinarjev in likovnikov do mladih raziskovalcev zgodovine 1969-1995. V: Šolska kronika 4/28. Ljubljana 1995, str. 216-222.

4 Že od začetka raziskovalnega projekta je bil poudarek na skupinskem delu; še vedno je zaželeno in velja, da lahko sodelujejo le krožki oz. šole in ne posamezniki.

5 Božidar Jezernik je bil na 17. srečanju v Metliki (1986) poleg zgodovinarja Jožeta Dežmana prvič kot etnolog soavtor razpisane teme Kako smo živeli in vprašanj za učence Pomisli - odgovori.

6 Nekaj naslovov raziskovalnih nalog: Mladina v obnovi domovine, Proučevanje življenja živečih narodov, Ustvarjalna osebnost 20. stol. v šolskem okolišju, Nastanek in razvoj domačega kraja, Način življenja med obema vojnima, Izseljevanje iz domačega kraja do 2. sv. vojne, Šolske muzejske zbirke, Iz zgodovine šole v mojem kraju, Društva v mojem kraju, Promet, Zgodovina otroštva "Ko sem še majhen bil", Kulturni spomeniki in njihov pomen, Razvoj turizma v domačem kraju, Iz družinskega arhiva, Tako smo se zdravili pri nas, Priseljenci med nami, Društvena dejavnost v našem kraju...

7 Naloge se ocenjujejo od 31. marca pa do konca maja oziroma najmanj 40 dni.

8 Matija Žgajnar, Ob visokem jubileju. V: Razvoj turizma v domačem kraju, Informacije ZPMS 1. Ljubljana 1994.

9 Sponzorje so pridobili člani komisije.

23. srečanje mladih raziskovalce zgodovine, Velenje (foto: B Suštar, Šolski muzej, 1992)

učenca in mentor) z vsaj dvema članoma komisije. Zagovor je omejen na 3 šolske ure, tako da ima vsaka skupina na razpolago enako časa za predstavitev raziskovalnega dela. Želja članov komisije, da nalogo zagovarjajo učenci in ne mentorji, se v zadnjih letih vedno bolj izpolnjuje. Seveda je sam potek predstavitve nalog odvisen od več dejavnikov, zanemariti pa ne gre psihološke sestavine (trema), ki jo lahko člani komisije s pravilnim pristopom presežejo. Veliko krožkov poleg skoraj obveznih posterjev prinese na razgovor tudi predmete, povezane s preučevano tematiko (preostanek začetnih razstav), v zadnjih letih pa tudi diapozitive in video kasete; za predstavitev vsega pa zmanjkuje časa.¹⁰ Zaradi objektivnih razlogov je tako razgovor večkrat bolj ali manj posrečena improvizacija, ki je odvisna od sodelovanja mentorja z učenci in od ocenjevalca. Najpomembnejše pa je, da ocenjevalcu uspe usmeriti razgovor ne samo na temo določene raziskovalne naloge, ampak da vključi tudi načine pristopa, probleme, s katerimi so se raziskovalci srečevali, izmenjavo izkušenj oziroma mnenj med sodelujočimi, tako učenci kot mentorji...

Organizacija srečanj:

Srečanja mladih raziskovalcev zgodovine organizira ZPMS. Odkar obstaja ta raziskovalni projekt, so srečanja spreminjala nazive; sprva - do 13. srečanja (1982) - so bila Srečanja pionirjev zgodovinarjev in likovnikov, zatem do 20. srečanja (1989) Srečanja pionirjev zgodovinarjev, do leta 1993 Srečanja mladih zgodovinarjev in nato Srečanja mladih raziskovalcev zgodovine.

Poleg vsebine se je skozi zgodovino srečanj spreminjala tudi oblika: začetni obiski strokovne komisije posameznih šol so prerasli v enodnevna, dvodnevna, pa

tudi trodnevna srečanja. Potek oziroma program srečanja je odvisen od kraja srečanja (oddaljenost). Prvi dan se udeleženci zberejo, ponavadi si z lokalnimi vodiči ogledajo kraj, nato sledi zagovor, ki večinoma poteka v učilnicah gostujoče šole. Po predstavitvi sledi razgovor članov komisije z mentorji, po večerji pa družabno srečanje oziroma prevzem otrok po domovih družin gostiteljic. Drugi dan se vsi sodelujoči udeležijo ekskurzije ali pa si ogledajo pomembne kulturne spomenike oziroma zanimivosti določenega kraja; po ekskurziji in kosilu sledi podelitev nagrad, ki jih izročita predsednica (ali sekretarka) ZPMS in predsednik Strokovne komisije za delo z zgodovinskimi krožki.

Srečanja mentorjev, seminarji za mentorje:

Do prelomnice v strokovnem izpopolnjevanju mentorjev je prišlo po letu 1980 s septembrskimi srečanji mentorjev v Slovenskem šolskem muzeju.¹¹ Strokovna komisija je mentorjem posredovala uvodne napotke za delo z učenci v raziskovalnem procesu. Zaradi sprememb v šolski zakonodaji na področju strokovnega izobraževanja pedagoških delavcev od leta 1993 potekajo seminarji za mentorje. Člani strokovne komisije seznanijo mentorje z razpisano temo ter pristopom k njej, na razpisano temo povabijo različne predavatelje, seveda pa je nujno tudi vsakoletno seznanjanje mentorjev z načini dela: z iskanjem virov in literature ter interpretacijo le-teh, s seznanjanjem z ustanovami, ki mladim raziskovalcem lahko nudijo pomoč, z metodološkimi pristopi, metodičnimi pripomočki, navodili za analizo oziroma interpretacijo zbranega gradiva ter vsebinsko-oblikovno izdelavo (strukturno) naloge. Strokovna komisija ima pomisleke glede mentorjevega deleža v raziskovalnem procesu, zato mentorje opozarja na čimbolj samostojno delo učencev in jim posreduje osnovna navodila za raziskovalno delo tudi v pisni obliki.

Objavljanje raziskovalnih nalog:

Strokovna komisija spodbuja mentorje, da raziskovalne naloge objavijo in sicer v posebnih številkah šolskega glasila, v sodelovanju s krajevnim kulturnim ali turističnim društvom, v krajevnih zgodovinskih zbornikih, določene vsebine pa tudi v drugi strokovni literaturi. Za popularizacijo raziskovalnih nalog so poskrbeli tudi že krožki sami z izdajo vezanih nalog kataloškega značaja. Vrhunec prizadevanj v tem smislu pa predstavljata Zbornika povzetkov raziskovalnih nalog kot številki Informacij ZPMS.¹²

Etnološki vidik raziskovanja skozi metodologijo in predmet raziskave

Namen tokratnega prispevka ni bil samo predstavitev raziskovalnih nalog mladih raziskovalcev zgodovine v

okviru projekta Strokovne komisije pri ZPMS, temveč tudi razmišljanje o aplikativnosti etnologije v šolskih dejavnostih na primeru raziskovalnega dela predvsem zgodovinskih krožkov. V nadaljevanju predstavljam nekaj odlomkov iz raziskovalnih nalog, ki so z etnološkega vidika zanimivi, predvsem zaradi metodologije dela, pa tudi zaradi za etnologa zanimivih tem oziroma etnoloških konceptov.

"Še danes mi gre na smeh, ko pomislim na tisti prvi intervju, ki sva ga morali opraviti s sošolko. Vstopili sva v stolpnico in nepremično stali pred vrati. Skregali sva se, katera bo pozvonila, katera bo govorila in kako naj sploh začneva, skratka, bilo je grozno. Ko pa smo skozi dali kar nekaj takih preizkušenj, je bila to za nas, po domače rečeno, ta mala malca. Verjamem, da sem se marsikateremu gospodu ali gospe zamerila, ko sem iz njih hotela izvleči podatke skoraj do minute natančno, zanje pa je 10 let prej ali kasneje čisto isto!"¹³

"Pokukali smo v arhive, intervjuvali, prebirali stare časopise in revije, povabili na razgovor etnologinjo in še marsičesa drugega smo se lotili."

"Prav radi smo pokramljali z našimi dedki in babicami. Sestajali smo se enkrat tedensko po šolsko uro. Včasih smo jo povlekli in podaljšali na dve. Etnologinja Katja Kogej nam je dala nekaj napotkov in besedil o rojstvu otroka in vrednotenju matere. Tako smo npr. izvedeli, da je otrok "po upi priplaval, peč se je podrla". Ko pa se je izvedelo, da bo ena rodila, so dejali, "da bo šla čez nekaj tednov v Rim". A nismo se zanesli le nanjo. Odšli smo tudi v novogoriški Pokrajinski arhiv. Kakšen užitek je bil brskati po starih papirjih, potrdilih in dokumentih. Pripetila pa se nam je smola, saj so bili vsi dokumenti v italijanskem jeziku... Hoteli smo več, hoteli smo največ. V šoli se učimo angleški jezik in italijanskega ne znamo prav dobro, čeprav smo tik ob meji. Tako smo dokumente le na kratko prevedli s pomočjo slovarjev."¹⁴

"Nalogo smo na koncu "začinili" še s fotografijami, zemljevidi, miselnimi vzorci in intervjuji, ki so jih pripravili učenci in seveda mi, zgodovinarji. Potrebovali smo čim več gradiva, preteklih prepustnic, potnih listov in drugega, pa smo se tudi tokrat zatekli v arhiv."¹⁵

23. srečanje mladih raziskovalcev zgodovine, Velenje (foto: B. Suštar, Šolski muzej, 1992)

"Zbrano gradivo, tudi tisto iz arhivov, so otroci obdelovali posamič ali v skupinah po navodilih in z delovnimi listi. Tako je nastala vrsta krajših in daljših besedil. V enotno besedilo jih je nato postavila mentorica, njeni vezni stavki in pojasnila so natisnjeni ležeče."¹⁶

Metodologija raziskovanja v nalogah, predvsem v tistih, ki obravnavajo ožjo problematiko, posamezne kulturne sestavine in so, lahko rečemo bolj etnološke, se le malo ali skoraj nič ne razlikuje od etnološke metodologije: vključena je strukturalno-genetična metoda, upoštevanje so kritična obravnava in interpretacija pisnih ter ustnih virov, delo z informatorji (intervjuji, ankete...), analitični, historični, primerjalni, statistični pristop pri oblikovanju in urejanju dobljenih informacij (tabele, grafikoni, diagrami...), upoštevanje socialnega vidika, uporaba etnološke klasifikacije, kabinetno in terensko delo... Še manj razlik je pri uporabi metodičnih pripomočkov: skicirke, vprašalniki, navodila za uporabo arhivskega in knjižničnega gradiva, fotoaparati, videokamere, magnetofon, meter, računalnik..

Sama organizacija dela je odvisna od koncepta posamezne naloge, tako se znotraj razredne skupine dopolnjujeta skupinsko in individualno delo, delo v dvojicah, sodelovanje z zunanjimi sodelavci, somentorji in seveda mentorji.

Tematsko se etnologija vedno bolj vključuje v raziskovalne naloge mladih raziskovalcev zgodovine: tako so med nalogami zastopani etnografski, etnološki, pa tudi antropološki koncepti. Izpostavila bi nekaj tem, ki pričajo o etnološki aplikaciji v raziskovalno delo: romska problematika, priseljenci, pravo, etnološki spomeniki, ljudsko zdravilstvo, nabiralništvo, prehrana, stavbarstvo, promet in komunikacija, družina, društva, turistična dejavnost, obrt in rokodelstvo, poljedelstvo, čebelarstvo, lovstvo, ribištvo, gostilne, običaji (rojstvo, poroka, smrt), vrednote in moralne norme, noša, ples, pripovedništvo, slikarstvo, glasba, igra, verovanje, znanje...

10 Letošnjega srečanja se je na primer udeležilo 141 krožkov (3 zamejski) z dvema učencema in mentorjem, skupaj s člani komisije torej okoli 450 udeležencev.

11 Slovenski šolski muzej je leta 1994 pripravil razstavo 25 srečanj mladih raziskovalcev zgodovine 1969-1994.

12 Glej: Kulturni spomeniki in njihovo sporočilo: XXIV srečanje mladih raziskovalcev zgodovine, Informacije ZPMS 3, Ljubljana 1993. In: Razvoj turizma v domačem kraju: XXV srečanje mladih raziskovalcev zgodovine, Informacije ZPMS 1, Ljubljana 1994.

13 Zgodovinski krožek OŠ M. Štrukelj Nova Gorica. Iz družinskega arhiva. Kuhinja (uvod), 26. srečanje mladih raziskovalcev zgodovine Slovenije, 1995.

14 Zgodovinski krožek OŠ M. Štrukelj Nova Gorica. Otroštvo ali Ko sem še majhen bil (uvod), 23. srečanje pionirjev zgodovinarjev Slovenije, 1992.

15 Zgodovinski krožek OŠ M. Štrukelj Nova Gorica, Promet; Carina, 22. srečanje pionirjev zgodovinarjev Slovenije, 1991.

16 Učenci nižje srednje šole Sv. Cirila in Metoda na Katinari. Društvena dejavnost: Otroci v društvu - Iz zgodovine KD Lonjer-Katinara (Trst), 29. srečanje mladih raziskovalcev zgodovine, 1998.

Etnologova ocena izbrane¹⁷ raziskovalne naloge Grafiti¹⁸

Že izbira teme bi med etnologi kaj šele med zgodovinarji, veljala za precej pogumno dejanje. Toda raziskovalci te teme so mladi, nadebudni, polni domišljije in ustvarjalnega zagona, s katerim mimogrede rušijo ustaljene dogme oziroma zidove različnih strok. Vsa pohvala mentorici, ki te sveže raziskovalne energije ni poskušala kakorkoli uokviriti, temveč je z izkušnjami in pravilnim pristopom izkoristila ustvarjalni kaos raziskovalcev in obilico vsemogočih informacij.

Pri ustvarjanju naloge so sodelovali učenci od petega do osmega razreda OŠ.

V uvodnem poglavju se člani krožka poigravajo z besedami spomin, spominek, spomenik in jih individualno interpretirajo, saj so bili razpisana tema raziskovalne naloge kulturni spomeniki.

"Beseda spomenik ima več pomenov. Z besedo se lahko tudi igramo. Iz besede lahko sestavimo besede, kot so: pomnik, spomenik, spomin in druge."

"Spominek je del spomina, je stvar, ki si jo ohraniš kot materialni vir nekega dejanja. Imam kapo z napisom Lakers. Spominja me na nekoga, ki mi jo je podaril. Ostala mi je spominek nanj."

V nadaljevanju z logično izpeljavo preidejo na besedo oziroma pojem grafita, ki ga pospremljajo z literarnimi opredelitvami in s svojimi razmišljanji in razlagami. Temo naloge torej skrčijo na "grafit kot svojevrsten spomenik - spomenik časa". Opredelitev naloge je utemeljena, saj ustreza razpisani tematiki, še več, ustreza tako predlogom komisije kot etnološki usmeritvi po obravnavanju ožjih, specifičnih tem na nivoju vsakdanjega načina življenja v različnih družbenih in kulturnih okoljih. Poudarek na mikrotematski študiji kot osnovi etnološkega raziskovanja je v obravnavani nalogi torej dosežen. Prav tako naloga ustreza etnološkim prizadevanjem po proučevanju aktualnih oziroma današnjih kulturnih fenomenov in njihovih nosilcev na mikronivoju, ki je za mlade raziskovalce tudi najbolj privlačno.

Za uvodno opredelitvijo raziskovanja oziroma raziskovalne teme učenci v strukturo naloge vključijo poglavje Pregled grafitov od najstarejših časov do danes, v katerem iščejo vzporednice med grafiti in jamskim slikarstvom, arheologijo (etruščanske ciste), antičnimi dokumenti (Pompeji), srednjeveškimi grafiti (rezenančni dvorec v Bratislavi s pobarvanimi obokenskimi pasovi), poigravajo se z mislijo, da so tudi napisi na portalih primorskih hiš svojevrstni grafiti. Nadaljujejo s predstavitev grafitov v 20. stol.: zapisi iz rovov iz I. svetovne vojne, napisi na različnih objektih v medvojnem obdobju, iz II. svetovne vojne in po vojni do današnjih dni. Sledi izpisek narodnopolitičnih grafitov iz predvojnega in poveljnega obdobja, pospremljenih z risbami oziroma skicami (grafična oprema). Zbrani grafiti so iz širšega območja (Goriške, Brd, Vipavske doline, Krasi). Nadaljujejo z interpretacijo sodobnih grafitov po svetu in razmišljanjem o različnem

vrednotenju tovrstnega ustvarjanja v različnih kulturnih okoljih. Namen tega poglavja je bil torej historično-informativni prikaz grafitov, zato etnološki očitek (posebej na nekaterih mestih) o prostorski opredelitvi predmeta raziskave ne vzdrži.

Sledi poglavje o novogoriških grafutih 90-ih let, razdeljenih in interpretiranih po tematiki: ljubezenski, glasbeni, športni, protisrbski, grafiti proti JLA, grafiti s slovensko osamosvojitveno tematiko, grafiti raznih združb (klap)... Poglavje je pospremljeno s prevodom tujk v slovenščino. Še posebej zanimiv je dodatek oziroma primerjava med starimi in sodobnimi grafiti glede na nahajališče, vsebino, avtorje, pripomočke, vzroke nastanka, dostop in odzive javnosti. Raziskovalci so v tem poglavju torej kritično pristopili k interpretaciji virov, upoštevali so primerjalno in delno strukturalno-genetično metodo.

Posebno poglavje tvorijo grafiti v šoli: na šolskih klopeh, torbah, zvezkih, peresnicah, stranišču, ki jim sledijo priloge s prepisi grafitov. V poglavje vključijo pogovor z enim od ustvarjalcev grafitov, na primeru literarnega odlomka¹⁹ razmišljanje o tem, ali jih učitelji in starši razumejo ter predstavitev projekta Triptih (grafit o vojni, ljubezni in miru na zidovih telovadnice), ki je ob tridesetletnici šole nastal na pobudo učitelja likovnega pouka. Vsekakor je to poglavje izviren, pester in zanimiv dodatek nalogi. Tudi z etnološkega vidika mu ni kaj očitati, saj so tu še posebej poudarjeni nosilci kulturne sestavine, grafiti so kot medij, skozi katerega spoznavamo vsakokratni način življenja ljudi.

Zadnje tematsko poglavje naloge vsebuje Zakonodajo o grafutih, pospremljeno pa je z razmišljanji ene od avtoric raziskave o različnem vrednotenju grafitov, s poučnim časopisnim člankom ter citatom 7. člena Zakona o prekrških zoper javni red in mir...

Nalogo nadaljuje poglavje Vprašanja, v katerem se mladi raziskovalci sprašujejo o tetoviranju kot možni obliki grafita in tako, podobno kot v uvodu, logično zaključijo nadaljevanje teme o grafutih.

Če utemeljim strnjeno strokovno oceno, bi raziskovalno nalogo ocenila kot etnološko, napisano izvirno, s pravilnim metodološkim pristopom, z uporabo različnih metodičnih pripomočkov, primerno tehnično izdelano, z upoštevanjem napotkov strokovne komisije... Seveda bi se dalo nalogo o grafutih zastaviti tudi drugače, toda to je že stvar poklicnih etnologov.

Za boljši vtis o nalogi bi predstavila njen odlomek oziroma zaključek:

" 'Preromali' smo Novo Gorico in okolico. Odkrili smo marsikaj zanimivega. Terensko delo je opravljal vsak učenec posebej. Ponedeljki so bili naši dnevi - dnevi, namenjeni raziskovalcem zgodovinarskega krožka. Delo smo si razdelili.

Mentorica je bila z našim delom zadovoljna - zakaj ne, saj smo delali kot čebelice. Veliko smo se nasmejali. Na pomoč so nam priskočili delavci Pokrajinskega arhiva, kjer smo izbrskali marsikaj zanimivega. Že v začetku šolskega leta smo pljunili v roke in se lotili dela. Zatekli smo se tudi v Goriški muzej, na Upravo notranjih zadev, Sodišče. In kaj smo pravzaprav delali, ste že prebrali iz

vsebine - pojem grafit smo obdelali po dolgem in počez. Ugotavljali smo, kdaj so nastali, kje in zakaj. Grafite smo razdelili v skupine pred 1. svetovno vojno, po njej, med 2. sv. vojno in tako naprej vse do danes. Pri današnjih grafutih pa smo zapazili, da jih je večina pisana v angleškem, nemškem ali katerem drugem tujem jeziku. Pa saj smo v Sloveniji, če smo že tukaj, pa še pišimo in govorimo tako. Prav zanima nas, ali v Ameriki in drugod tudi pišejo grafite v slovenskem jeziku. Oh! Nekateri grafiti so že pobledeli, drugi so prebeljeni, ostali odstranjeni, da ne bi alili javne morale. Jih morda čez nekaj let ne bo več? Se bo kateri še ohranil - mogoče, sicer bodo nastajali novi. Ni nam uspelo razvozlati zanke, če so tudi freske v cerkvah umetnostni grafiti.

Grafite in spomenike vidi in sprejema vsak človek drugače. Resnica je pa le ena, postavljeni so in tam so v spomin na nekaj in na nekoga."

Postržek

Na koncu, toda ne nazadnje, bi kot ocenjevalka raziskovalnih nalog in etnologinja rada izpostavila nekaj zaključnih razmišljanj o raziskovalnem delu mladih raziskovalcev zgodovine in o etnologiji v šoli.

Svoja opažanja bi strnila v ugotovitev, da postajajo teme nalog iz leta v leto vse bolj etnografske, etnološke oziroma antropološke,²⁰ tako tematsko kot v metodološkem smislu. V devetdesetih letih se je torej etnologija infiltrirala v zgodovinsko raziskovanje, seveda utemeljeno, kajti polje zgodovinskega raziskovanja je preseglo svoje okvire. Zdi se, kot da bi se napetosti med etnologijo in zgodovino zbrisale prav na točki sodelovanja s šolami. Prav verjetno je, da se je laže naučiti sodelovanja oziroma interdisciplinarnega raziskovanja v mladih letih, ko smo kot otroci radovedni in željni vsakršnega znanja, kot pa v zrelih letih, ko smo prepolni fiktivnih podatkov, ki jih v skladu s strokovno izobrazbo in iz osebnih razlogov omejujemo na eno strokovno polje. Vsekakor pa mladi raziskovalci in mentorji v tem procesu ne igrata zanemarljive vloge, saj jih samo raziskovalno polje sili k temu, da iščejo pomoč pri različnih strokovnjakih. In tako je tudi prav. Mladi raziskovalci potemtakem pogojujejo etnologe med člani komisije in obratno. Seveda ostaja ob tem odprto vprašanje prisotnosti etnologov v samem raziskovalnem procesu. Stanje se je sicer v zadnjih letih nekoliko izboljšalo; nekaj etnologov je mentorjev etnoloških krožkov ali somentorjev le-teh, pa tudi somentorjev oziroma zunanjih svetovalcev zgodovinskih krožkov. Še vedno pa je večina mentorjev zgodovinarjev, ti pa z željo po nečem novem, drugačnem ali zaradi čustvene motivacije posegajo po etnologiji. Sentimentalno romantični vzgib skušamo etnologji v komisiji preseči s posredovanjem primerne literature, z metodološkimi pristopi in nenazadnje z ocenjevanjem samih nalog ter s končnim razgovorom na določeno temo. Tovrstno etnološko delovanje seveda poteka na individualni ravni, na nič boljšem pa ne bi bili tudi zgodovinarji, vsaj po besedah Braneta Šuštarja: "Če je skrb za delo z osnovnošolci na področju kemije, fizike in matematike

pretežno v rokah njihovih strokovnih društev, se zgodovinarji ne moremo pohvaliti z večjim interesom naših strokovnih društev (Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Zgodovinsko društvo Ljubljana) za sodelovanje pri spodbujanju raziskovalne dejavnosti na osnovnih šolah."²¹

Mogoče je tako bolje oziroma je takšen individualni način začetni stadij sprememb tudi v izobraževanju samem, saj bi z novimi vsebinami (domoznanstvo) lahko pokrival dosedanje neobvezno šolsko in občolsko dejavnost.

Sama vidim problem "neprodornosti" oziroma skromne prisotnosti etnologije v šolskem izobraževanju predvsem v nesodelovanju oziroma totalni izolaciji različnih društev. Znanja druge stroke ne moremo spoznati, če se od nje ogradimo, saj se prav v sodelovanju vzpostavijo posamezne stroke (ne samo formalno), ki tako tudi spoštujejo področje delovanja oziroma posamezni raziskovalni predmet in se nenazadnje dopolnjujejo. Verjetno bi bilo zanimivo izpeljati skupno akcijo različnih društev (etnološkega, zgodovinskega, muzejskega, konservatorskega, arhivskega, likovnega...) in jo ponuditi šolam. Mogoče bi bil ta skupni projekt ena od poti oziroma moči posredovanja pobud na višji, državni nivo, kjer se odloča tudi o šolskih programih in predmetih, nenazadnje tudi o aplikativnosti etnologije v šolski sistem. Strinjam se z Markom Terseglavom, ki je v intervjuju izrekel: "Takrat, ko bodo etnološke teme 'požegnane' od šolskih oblasti ali pa bodo že morda vključene v učni načrt, takrat se bodo na posvetovanju pojavili tudi učitelji."²² Podobno velja za mentorje mladih raziskovalcev zgodovine, ki so se začeli ozirati po etnološkem znanju oziroma so iskali pomoč etnologov takrat, ko so raziskovalne teme to od njih zahtevale, nosilci teh tem pa so bili poleg zgodovinarjev tudi etnologi. Etnologi moramo najprej pristaviti en velik lonček in ne posameznih lončkov, če hočemo kaj dobiti v njega, saj bi moralo biti etnologom ali antropologom dobro znano, da je golaž boljši, če se kuha v velikem loncu.

17 Naj bralce opomnim, da izbrana naloga ni edina niti najboljše med t. im. etnološkimi nalogami, je pa vsekakor med najbolj izzivalnimi. Izbiro naloge je pogojevala poleg nemogočega pregleda vseh nalog oz. tistih bolj etnološko naravnanih, čisto objektivna okoliščina, njena dostopnost.

18 Zgodovinski krožek OŠ M. Štrukelj Nova Gorica, Kulturni spomeniki in njihov pomen: Grafiti, 24. srečanje mladih zgodovinarjev, 1993.

19 Ivo Zorman, V sedemnajstem. Ljubljana 1972.

20 V klasičnem pomenu besede, kajti mislim da bi morala biti, razen redkih izjem, tudi tematika NOB zanimiva za etnologe.

21 Brane Šuštar, Beseda ob zborniku in XXIV. srečanju. V: Kulturni spomeniki in njihov pomen, Informacije ZPMS 3. Ljubljana 1993.

22 Glasnik SED 34/4. Ljubljana 1994.

IZTOK SAKSIDA

Konec aprila je nesreča vzela Iztoka Saksido Saxa, izrednega profesorja na Oddelku za sociologijo kulture na Filozofski fakulteti. Človeka, ki je v iskanju ideala človeškosti postal anarhist, sociolog, teoretik kulturnih formacij, socialni antropolog, socioekolog, primatolog, paleoantropolog in socionom.

Etnologi in antropologi si ga bomo zapomnili kot sooblikovalca novega predmetnika na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, (so)ustanovitelja Inštituta za humanistične študije, Mediteranske etnološke poletne šole in Društva za širjenje in pospeševanje multidisciplinarnih in avanturističnih oblik znanstvenega raziskovanja SVOD, nosilca najbolj ambiciozno zastavljenega multidisciplinarnega terenskega projekta v novejši slovenski humanistiki in družboslovju, člana številnih uredniških odborov in tudi Studie Humanitatis ter neutrudnega sogovornika, ki je zaradi prepričanja, da je družboslovje oblika političnega hlapčevstva in da je znanost dobra ter uporabna le, če je nekoristna, žel zgražanja in nasprotovanja institucionalnih akademskih dušebrižnikov in jih vedno znova spravljal v obup z uresničevanjem svojih utopičnih projektov.

Prijatelji in prijateljice pa ga srečujemo na kosilih, sprehodih, med prebiranju knjig, na Radiu Študent, v KUD France Prešeren, na Metelkovi, v Istri, v Pragi, v Afriki, na Kitajskem, v sanjah, v prazgodovini in na Blejski Dobravi. Ker mu je počitek potrata časa, ga pozdravljamo z "divjaj v miru", in se ravnamo po parafrazi njegovega reka:

"Če že tonemo gospoda, potonimo s plapolajočimi zastavami .

BORUT BRUMEN

ZGODBE VSAKDANA

Risba: Tamara Korošec

Okamenela graščakinja in njenih dvanajst psov

Vam povem eno od Velike Planine. Na Veliki Planini je bila nekoč graščina. V njej je živela graščakinja, ki je imela dvanajst (12) psov. Graščakinja je bila zelo skopa. Nikomur ni ničesar dala. Eden revež je rekel: "Če ji nobeden ne more priti do živega, jaz ji zagotovo bom!"

Šel je h graščakinja na Planino in jo prosil za košček kruha. Prinesla mu je kosti. Rekel ji je: "To je za pse!"

Še enkrat jo je prosil. Graščakinja mu je odgovorila: "Na njivi sta repa in korenje!"

Rekel ji je: "To je za prašiče. Jaz ne bom tega jedel!"

Še naprej jo je prosil za košček kruha, toda graščakinja mu ga ni hotela dati. Končno je nanj napodila svoje pse. Revež se je pred njimi komaj skrtil na skalo. Graščakinja pa je preklel. Graščina se je pogreznila v tla, graščakinja in njenih 12 psov pa so se spremenili v kamne.

Še danes se na Veliki Planini (Pasje pečine) vidi okamenela graščakinja in njenih 12 psov.

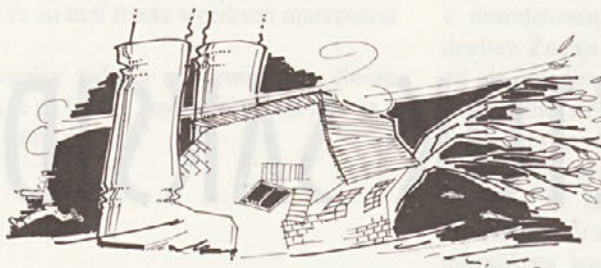
Pripovedovala je Ančka Žagar iz Kopišč, 2.8.1997

"Boga so kuhali"

V drvarski hiši na Veliki Planini je bilo pet drvarjev. Eden se je spomnil in je s križa snel Boga, vrgel v lonec in so ga kuhali.

Ez eas je eden od njih stopil k loncu in zaeel pokušati, ee je Bog že skuhan in kako diši. Takrat je nastal vihar, grozno je pihalo in v bajto je prišel majhen možieek, ki pa je pred njihovimi oemi zaeel rasti in postajal vse veeji in veeji. Drvarje je postalo strah, popustili so lonec in kuho Boga in zbežali iz koee.

Vsi, ki so bili pri tem poeetju zraven,

kasneje niso umrli naravne smrti. Eden je bil Štebaverjev iz Godiea, eden je bil iz Nevelj, eden iz Bistrieice. Štebaverejvega so kasneje moški nagovarjali in mu ponujali 2 litra vina samo ee pove, kako je bilo, ko so Boga kuhali. Pa je rajе moleal. Samo to je povedal, da je tak veter nastal, da kaj takega nikoli vee v življenju ni doživel.

Božje stvari je najbolje pustiti pri miru.

Pripovedovala je Ančka Žagar iz Kopišč, 2.8.1997

Čudaška žena iz Planine

Gospa Ivanka Melive je bila doma iz Planine. Tam je oče imel žago in trgovino. Spominjala se je, da je v kraju živela nekoliko čudaška ženska, ki ni imela običajnih stikov z drugimi krajani, zato so se okoli nje začele plesti nenavadne zgodbe.

Vedno je imela na glavi ruto in ljudje so govorili, da zato, ker je imela na glavi rožičke.

Tudi je imela lastnosti, ki so bile neobičajne in za druge težko razumljive. Vaščani so vozili govedo piti k skupnemu napajalniku. Večina jih je na poti do napajalnika imela hude težave z govedom, ki je bilo neposlušno in je uhajalo v škodo. Ta ženska je imela tudi kravo, ki pa je bila popolnoma poslušna. Starka je šla naprej, krava pa brez povoden za njo, vendar tako, da ni na vsej poti niti poskusila pomuliti kako travo ali zelenje.

Temu so se vsi zelo čudili.

Nekoč je oče Ivanki in njeni sestri naročil, naj neseta določeno pošto ravno tej

ženski. Ubogali sta in šli. Ženska je pošto sprejela in obema rekla: "Ker sta bili tako pridni, bom pa vsaki dala po en košček potice." To rekoč je odšla v sobo in za seboj zaprla vrata.

Punci sta se v hodniku spogledali in v zadregi nista vedeli, kaj bi naredili. Ivanka je z rokami sestri pokazala, da ona ne bo jedla. Sestra pa je neodločena za sebe samo skomignila z rameni. Čez čas se ženska vrne, toda le z enim koščkom potice in ga izroči sestri. Ivanka pa je rekla: "Ti si pa tako rekla, da ne boš vzela potice!"

Gospa Ivanka še na stara leta ni našla prave razlage za ta nenavaden dogodek.

Ob neki drugi priliki je žandar prinesel sporočilo, da je bil sin te ženske umorjen. V tistih časih so take novice prišle počasi, časopisov, ki bi o tem pisali, ni bilo. Žandar je šel z novico proti hiši, ki je stala nekoliko bolj na vzpetini. Predno je prišel do hiše, se je na pragu pokazala ženska in mu rekla: "Ni treba hoditi sem gor, že vse vem!" Presenečen se je obrnil in šel nazaj.

Pripovedovala je Olga Bezeg iz Ankarana, 1997

OB STOLETNICI ROJSTVA STANKA VURNIKA

Na velikonočno soboto letošnje pomladi je tiho zdrsnila mimo nas 100-letnica rojstva umetnostnega zgodovinarja, etnologa in muzikologa Stanka Vurnika.

Mineva pa tudi že 66 let od njegove prezgodnje smrti na veliko sredo leta 1932. Za slovensko kulturno in znanstveno javnost očitno dovolj dolga doba, da pozabi na tega vsestranskega znanstvenika, saj se ga ob omenjenih obletnicah nismo spomnili niti z besedo. Naše društvo zdaj nekoliko z zamudo popravlja ta dolg.

Če bi bilo Stanku Vurniku naklonjeno živeti še kakšno leto več kot le 34 let, bi se naše društvo verjetno lahko ponašalo s precej starejšo letnico rojstva. Tudi med etnologi je namreč manj znano, da je prav Stanko Vurnik, v času svojega službovanja v Etnografskem muzeju, prvi načrtoval ustanovitev etnografskega društva. Zato se ga spominjamo s fotografijo iz ustanove, ki si je za svojega prvega kustosa izbrala Stanka Vurnika in ki danes hrani tudi njegov osebni arhiv. S tem želimo predstaviti delček iz njegovega, tudi tedanji javnosti manj znanega, zasebnega življenja.

Kot znanstvenika in kot osebnost pa ga predstavljamo z besedami, s katerimi so se ob njegovi smrti od njega poslovili njegovi sodelavci, sodobniki in prijatelji Franjo Baš, France Stele in Mia Brejčeva.

Rojen 11. aprila 1898 v Št. Vidu pri Stični, je umrl 23. marca 1932 v Ljubljani. Impulzivna, vsestranska, nikdar mirujoča in vedno snujoča osebnost.

Študiral je, kakor pač študira slovenski študent. Med študijem umetnostne zgodovine na ljubljanski univerzi si je služil kruh začasno kot uradnik dopisnega urada in kot žurnalist. ... Kot uradnik Etnografskega muzeja se je poglobljal v narodopisje, postal steber Etnologa in s svojimi študiji podal vzor znanstvenika, ki se je rešil birokra-

Stanko Vurnik v Krogu družine (iz fototeke SEM)

tiziranja, ki je bil in ostal kulturni delavec. Kot uradnik Etnografskega muzeja je vzdrževal miselni stik med našo javnostjo in Etnografskim muzejem z mnogimi članki o Etnografskem muzeju v dnevnem časopisu; njegova osebnost pa je povzročala, da so njemu sledili po njegovi poti tudi tovariši, umetnostni zgodovinarji.

Vurnikov mentor v narodopisju je bil v prvi vrsti Valvasor.

Skupno z nekaterimi Mariborčani je začel misliti na ustanovitev slovenskega Etnografskega društva. Ko pa je ugotovil število naših narodopisnih delavcev in ko je videl težave, ki bi nastopile v vodstvu nove organizacije, je svojo namero opustil, zato pa je pristopil k delitvi narodopisnega dela. V narodopisju je Vurnik podčrtal umetnostno-zgodovinsko metodo, poudaril pa antropogeografsko ter tako prispeval dober delež k metodični jasnosti, na pomanjkanju katere naše narodopisje tako zelo trpi.

Odšel je mlad od nas. V svoji mladosti pa je ustvaril delo, katero je vredno življenjsko doraslega moža.

(Franjo Baš: Nekrolog : Dr. Stanko Vurnik. - V: Časopis za zgodovino in narodopisje 27/1932)

V naši mladi znanosti je Vurnikov pojav osamljen in zato tako nenadomestljiv. On je družil v eni osebi umetnostnega zgodovinarja, muzikologa, etnografa in vse tri povezal z bujnim osebnim temperamentom

publicista. Če je v likovni umetnosti temperament bistvena lastnost, ni nič manj pomemben pri napredku znanosti, kjer ga le prepogosto pogrešamo.

(France Stele: Dr. Stanko Vurnik. - V: Zbornik za umetnostno zgodovino 11/1931)

Ljubljanskemu Etnografskem muzeju se je v letu 1932 usoda prav res izkazala kot kruto mačeho. Neizprosna smrt ni vprašala, ko je zasekala težko rano Etnografskem muzeju ter odvedla kustosa dr. Stanka Vurnika s polja kulturnega delovanja. Etnografska znanost ga zastoj kliče - ne prikljče ga več.

Priden kot čebelica je žrtvoval slovenski kulturi in umetnosti svoje moči.

Hitel je in neumorno snoval, kot bi slutil, da mu je čas kratko odmerjen, ko se bo moral posloviti od svojega peresa. In tako ga je zemlja pritegnila nase v najlepši moški dobi, ko je ravno posegal po vrhuncu svojega razmaha. Ob njegovi krsti je zaplakala vdova in dvoje sirotic, v slovo mu je zapelo glasbeno društvo "Ljubljana" in z ganljivimi besedami so se poslovili od našega Stanka zastopniki: Etnografskega muzeja, Slovenskega katoliškega starešinstva in "Dom in sveta", ravnatelj dr. Niko Zupanič, konservator dr. Fran Stele in dr. Rajko Ložar.

(Mia Brejčeva: Dr. Stanko Vurnik. - V: Etnolog 5-6/1933)

Irena Keršič

TRETJA GENERALNA KONFERENCA MREŽE EVROPSKIH ETNOGRAFSKIH MUZEJEV

10 - 12 februar 1999, La Marlagne (Wépion, Namur, Belgija)

NET - Network of European Ethnography and Social History Museums - Mreža evropskih etnografskih muzejev, v okviru katere deluje skupina nacionalnih korespondentov iz vseh evropskih držav, je bila ustanovljena februarja 1993 na prvi konferenci evropskih etnografskih muzejev v Parizu.

Organizatorji prve konference so bili Musée National des Arts et Traditions Populaires, francoski komite ICOM-a ter francosko Ministrstvo za kulturo. Namen prvega srečanja je bil, povezati probleme evropskih etnografskih muzejev v novonastali situaciji v Evropi, da bi jih z združenimi močmi lažje reševali.

NET deluje že pet let in v tem času nam je uspelo izdati Repertorij evropskih etnografskih muzejev, Repertorij oživljanja tradicionalnih obrti v Evropi, izdali smo skupni Bilten NET, ki ga distribuiramo tudi vsem etnografskim muzejem in oddelkom po Sloveniji, skupaj pa smo organizirali tudi drugi kongres evropskih etnografskih muzejev, ki je bil maja 1996 v Bukarešti.

Na letošnjem sestanku nacionalnih in regionalnih dopisnih članov NET-a, ki je potekal od 16. do 19. maja v Etnografskem muzeju v Krakovu na Poljskem, smo se v glavnem pogovarjali o pripravi na tretjo generalno konferenco, ki bo potekala februarja naslednjega leta v Belgiji.

Sestavili smo predhodni program, ki ga, čeprav ne dokončnega, zaradi časovne stiske objavljamo v tej številki Glasnika, da bi tisti, ki jih konferenca zanima, imeli še dovolj časa za prijavo, kajti že septembra začnemo pripravljati programe za naslednje leto.

Predhodni program konference

Naslov glavne teme konference:

IZZIVI ZA ETNOGRAFSKE MUZEJE NA PRAGU NOVEGA TISOČLETJA

Poleg plenarnega dela konference bodo potekale še okrogle mize.

1. okrogla miza:

Zloraba kulturne dediščine in njena napačna interpretacija

Kulturna dediščina ne bi smela biti uporabljena v namene, ki vzbujajo strah in ksenofobijo. Nepremišljena uporaba dediščine ima lahko negativne in nezaželene posledice. Odgovorno delo zahteva od muzejev, da nprestano preverjajo iterpretacije kulturne dediščine ne samo znotraj sebe, temveč tudi širše.

Na Švedskem je vlada na primer podprla projekt "Dediščina za vsakogar" in pri tem projektu dala muzejem možnost, da se aktivneje vključujejo v javne razprave o socialnih vprašanjih.

2. okrogla miza:

Sodelovanje različnih etničnih identitet v evropski perspektivi

- V okviru naslova naj bi se udeleženci pogovarjali o temah, kot so:
- zastopanost vseh etničnih skupnosti v etnografskih muzejih v večnacionalnih državah;
 - Izpostave etnografskih muzejev v zamejstvu in zastopanost tujih manjšin v etnografskih muzejih dežele, kjer ti bivajo;
 - vključenost zbirk neevropskih etničnih skupin, ki danes živijo v Evropi, v neevropske zbirke v evropskih etnografskih muzejih, ki naj bi bile tudi priče načina življenja manjšin v neki novi skupnosti;
 - zastopanost nomadov (npr. Romov) v evropskih etnografskih muzejih;
 - zgodovinske zbirke tujih evropskih etničnih skupin v etnografskih muzejih danes;
 - ukvarjanje etnografskih muzejev s temami znotraj evropskih migracij? (npr. z delovno silo, ki se seli z juga na sever).

3. okrogla miza:

Dokumentacija sodobnega življenja, zbiranje dediščine za novo tisočletje

Dokumentacija sodobnega vsakodnevnega življenja je pomembna dejavnost mnogih muzejev, ki se ukvarjajo tudi s sodobno kulturo. Ko se muzeji danes soočajo s številnimi predmeti, ki jih uporablja sodoben človek, se trudijo, da bi razvili pravila dokumentacije, ki bi pomagala pri načrtnem zbiranju predmetov za zbirke 20. stoletja. Dokumentacija sega tudi na področja raziskovanja in interpretacije.

4. okrogla miza:

Problemi sodobne kulturne identitete - etnografski muzeji kot akterji.

V skoraj vsaki evropski državi živijo avtohtone etnične manjšine, ki so bile vse do nedavnega izpostavljene asimilaciji in je njihov položaj še danes težak.

V zadnjem času smo priča procesu zavedanja lastne identitete teh ljudi in izražanja zahtev za enake pravice, kot jih ima večina.

Prav v zadnjih letih se je povečalo število inštitucij, ki se ukvarjajo s študijem in z ohranjanjem kulturne identitete teh ljudi.

5. okrogla miza:

Izmenjava informacij med evropskimi etnografskimi muzeji

Vedno močnejše so pobude za različna sodelovanja. Nekaterim etnonarodom je bila v zgodovini odvzeta pravica do izražanja njihove identitete. Za muzeje bi bile lahko zanimive izmenjave prikazov materialne, socialne in duhovne kulture teh etnonarodov, in sicer v obliki izmenjave razstav, skupne baze podatkov, izpopolnjevanja kadrov, Internet...

6. okrogla miza:

Naravne in politične katastrofe, ki vplivajo na vsakdanje življenje in kulturo

V 20. stoletju je veliko število naravnih in političnih kataklizem prekinilo oziroma spremenilo vsakdanje življenje več milijonov ljudi in s tem uničilo tudi njihove kulturne relikte.

Zato naj bi v okviru te okrogle mize analizirali situacije in izdelali učinkovite metode in načine ohranjanja kulturne dediščine ljudi, ki so bili žrtve tehničnih katastrof, političnih prisil ali naravnih nesreč.

Diskusija o šestih predlaganih temah bo potekala najprej v manjših skupinah (okrog 50 udeležencev), nato bodo o sintezah teh diskusij posamezniki poročali še na plenarnem zasedanju, kjer bomo sprejemali tudi spremembe ustanovne listine NET-a, govorili o nadaljnji identiteti Mreže evropskih etnografskih muzejev in njenega Biltena ter o prihodnjih skupnih programih in možnih pridobitvah sredstev za izpeljavo skupnih akcij (program Raphael, ki deluje v sklopu Evropske skupnosti in ima sedež v Bruslju, sredstva za kulturo v okviru Sveta Evrope itd.).

Za soboto 13. februarja so predlagane štiri izbirne strokovne ekskurzije z ogledi belgijskih muzejev:

- Liège, Musée de la Vie Wallonne in Maison de la Metallurgie et de l'Industrie du Pays de Liège;
- Saint Hubert, Musée de la Vie Rurale en Wallonie (Muzej na prostem) in Bastogne, Musée en Piconrue;
- Bruxelles, La Fonderie (Ekomuzej industrijske arheologije in vsakdanjega življenja);
- Binche, Musée International du Carnaval et du Masque in Louvière, Ecomusée régional du Centre.

Ob kongresu bo predstavljena tudi skupna fotografska razstava o treh življenjskih obdobjih ob koncu 19. stoletja in ob izteku 20. stoletja: o rojstvu, srednjih letih in smrti v časovnem razmaku sto let. Ob razstavi bo izšel tudi dvojezični katalog v francoščini in angleščini, ki se bosta uporabljali tudi na konferenci.

Tretja generalna konferenca evropskih etnografskih muzejev bo torej namenjena obravnavi njihove pomembne vloge, spremenjenemu položaju na pragu novega tisočletja, poudarila pa bo tudi potrebo, da se etnografski muzeji aktivneje vključujejo v sodobne družbene tokove. Samo tako bodo zanimivi tudi za širšo strukturo obiskovalcev.

V kulturnem vsakdanjiku stare celine se iz leta v leto pojavlja vse več skupnih programov. Slovenci si prizadevamo izboriti legitimno pravico, da bi prispevali svoj delež pri teh povezovanjih, ki jih aktivno podpira tudi Ministrstvo za kulturo, saj se evropski multikulturni prostor s sodelovanjem čim več držav pomembno krepi in dobiva prednosti pred določenimi programi.

Alja Kotar

KOLEDAR POLETNIH ETNOLOŠKIH DELAVNIC

Letošnje poletje je bilo organiziranih kar nekaj etnoloških raziskovalnih delavnic.

V času od 20. do 27. junija 1998 je v *Skomarjih* že drugo leto potekala etnološka delavnica, v kateri so študentje raziskovali domače obrti na Pohorju.

Od 1. do 10. julija 1998 je v organizaciji Mariborskega muzeja potekala raziskovalna delavnica na *Lovrencu na Pohorju*.

V organizaciji Muzeja novejšje zgodovine Celje je od 3. do 9. julija 1998 zopet potekala *Muzejska poletna delavnica Gabejke*. Udeležili so se je tako študentje kot tudi dijaki, ki so pod vodstvom mentorjev raziskovali delavsko naselje Gabejke.

19. julija 1998 se je začela *Poletna delavnica Ledine v Spodnji Idriji*,

ki je trajala do 26. julija. Skupine so na terenu raziskovale različne tematike: čipkarstvo, postopke predelovanja lanu, domače obrti, tihotapstvo prepovedanega blaga (kontrabant), zdravilstvo, inventarizirale pa so tudi predme zasebne zbirke.

Peta mednarodna šola v Piranu bo letos potekala od 15. do 21. septembra 1998. Študentom etnologije in sociologije kulture bodo predavali naši in tuji predavatelji o temah iz etnologije, zgodovine, antropologije in arheologije. Predavanja bodo potekala dopoldne, popoldne pa bodo sledile diskusije na vsako temo. Poleg strokovnega dela delavnice je pomemben tudi njen družabni del, na katerem si bodo udeleženci izmenjali različne informacije.

Od 21. do 27. septembra 1998 bo v *Novi Gorici* že drugo leto potekala *Letna šola vizualnega*. Šola je namenjena študentom družboslovja in humanistike, skratka vsem, ki si želijo spoznati avdiovizualne metode in se naučiti predstavitve vizualnih zapisov. Udeležencem bo na razpolago sodobna video oprema za snemanje in montažo. Cilj njihovega dela bo načrtovanje, izdelovanje in analiza vizualnih zapisov.

Zadnja raziskovalna delavnica pa bo od 5. do 10. oktobra potekala v *Podsredi*. Študenti etnologije bodo lahko na njej sodelovali v okviru dveh skupin. Ena bo pregledovala stopnjo ohranjenosti obrti na področju Kozjanskega parka, druga pa bo dokumentirala in inventarizirala Fiketovo domačijo na Lesičnem.

Sodelovanje na teh delavnicah študentom omogoča, da poleg teoretičnega znanja, ki ga pridobijo v času študija, svoje znanje poglobijo tudi praktično. Namen teh delavnic pa je seveda tudi ta, da ob zaključku raziskovanj vse sodelujoče skupine predstavijo metode in tehnike svojega dela ter tudi ugotovitve.

Dan Podjed

PRIMESTNE PUSTOLOVŠČINE MLADIH RAZISKOVALCEV

»Kri u luft, čreve na plot,« je star celjski bojni slogan. Pravijo, da so se ga še posebej dosledno držali v Gabejki, le slab kilometer od središča Celja oddaljenem delavskem naselju. A udeleženci Muzejske poletne delavnice '98 smo bili »neustrašni« in smo se podali raziskat prav ta del mesta.

Z delom smo pričeli že lansko leto, ko so se na pobudo dipl. etnologinje Tanje Rozenberger Šega v Muzeju novejšje zgodovine Celje odločili prirediti delovne počitnice v Gabejki. Že tedaj smo ugotovili, da so bili vsi strahovi o krvoželjnih »domorodcih« odveč, saj so nas domačini sprejeli izredno prijazno in nam na stežaj odprli vrata. Tako smo se lani vpeljali v proučevanje zanimivega in svojskega načina življenja v tem naselju, ki se je ob koncu 19. stoletja pričelo razvijati vzporedno z industrializacijo Celja. Na nekdanjem kmetijskem območju sta na severu mesta nastali dve veliki tovarni - najprej Cinkarna, nato pa Westnova tovarna emaljirane posode, ob njih pa še nekaj manjših obratov. V posebej za delavce zgrajene stanovanjske objekte so se »s trehuhom za kruhom« pričeli priseljevati prebivalci Celja in okolice. Gabejke so se tako širile proti severu in vrh razvoja dosegle pred 2. svetovno vojno.

Tudi po vojni, v novih družbenih razmerah, so Gabejke še precej intenzivno živele, a zaradi gospodarske krize v naši nekdanji

domovini, ki se je pričela v sedemdesetih letih, je naselje začelo propadati. Spremenilo se je v pozabljen in zanemarjen del mesta, ki je tudi danes mnogim v napoto.

V zadnjem času naselje spet doživlja kapital(istič)ne spremembe. Nenadoma so pričeli graditi velike prodajne centre, avtohiše, bencinske črpalke... Vse te novitete so za celjsko gospodarstvo seveda koristne, a Gaberje s tem izgubljajo podobo delavskega naselja in postajajo brezoblična gmota brez prave vsebine.

Prav zato smo se odpravili tja, da ostaline delavske kulture rešimo pozabe. Kot kaže, smo se akcije lotili v zadnjem hipu, saj so spremembe tako nagle in agresivne, da bi bilo čez nekaj let že prepozno. Delo smo si razdelili po skupinah in tako po segmentih skušali sestaviti podobo življenja v preteklosti in seveda opisati sedanje stanje.

Skupina pod vodstvom mladega profesorja Toneta Kregarja se je poimenovala »Od šestih do dveh«. Kaj kmalu so ugotovili, da so se pri izbiri naslova uštel, saj so vsaj pri Westnu delavci prišli ob osmih, delali do poldneva, nato imeli uro odmora za kosilo in nato ponovno šli na delo do petih popoldne. Evropski delovni čas se je tako pri nas uveljavil že v prvi polovici stoletja.

Disciplina je bila v tovarniških obratih zelo stroga. Prepovedano je bilo celo potešiti si lakoto pred za to odmerjenim časom, kar je še posebej prizadelo mlade, zmeraj lačne vajence. Vendar pa je bilo fizično kaznovanje prej izjema kot pravilo. Leta 1936 je prišlo celo do stavke, ko je mojster oklofutal neko delavko.

»Položaj delavskih otrok« so udeleženci delavnice proučevali pod mentorstvom mag. Jožeta Hudalesa in ugotovili, da delavske družine niso bile velike; v povprečju so imeli tri otroke. Ker je bila večina staršev zaposlenih v tovarni, so bili otroci prepuščeni sami sebi in so večino dneva preživeli na dvorišču. Tudi igrače so si izdelovali sami: žogo – »fecko«, frače, sulice, loke... Zelo aktualno je bilo tedaj tudi tekanje za »rajfno« (obodom kolesa), ki so ga poganjali s palico.

Med prijatelji (foto Dan Podjed, iz etnološke fototeke MNZC, MPD Gaberje 97)

V osnovno šolo so hodili vsi, nazaj pa mnogokrat tudi tekli... Neki informator je namreč dejal, da je, kadar je imel s sabo »rajfno«, prišel oziroma pritekel iz šole trikrat hitreje kot sicer. Nekateri so šolanje nadaljevali v mestni šoli, drugi so šli v uk ali pa delat v tovarno. Le redkim izjemam se je uspelo prebiti do študija.

Gaberska prehrana je bila pičla in verjetno bi ustrezala tudi vegetarijancem, saj so meso jedli le ob nedeljah in praznikih, drugače pa »natepavali« žgance in krompir. Otroci so se najbolj veselili Miklavža, ko so dobili suho sadje, rožiče in včasih celo pomaranče ali čokolado.

»Kulturo bivanja« je proučevala skupina pod vodstvom izkušene umetnostne zgodovinarke, prof. Anke Aškerc, in ob asistenci spodaj podpisanega Dana Podjeda. Terensko delo je bilo pri njih glavni vir podatkov, saj so »vdirali« v stanovanja in domačine »morili« z najrazličnejšimi vprašanji. A ti so bili izredno prijazni; prišlo je le do enega manjšega incidenta, ko si je skupina zaželela ogledati neko stanovanje ravno med televizijsko nadaljevanko Esmeralda, kar pa lastnici seveda ni bilo po godu in je mladeniče in mladenke ob besnih krikih (malce karikirano, seveda) napodila drugam.

Delavci (predvsem Westnovi) so živeli v posebej zanje postavljenih zgradbah, drugi so stanovali v majhnih hišah, nekateri pa so prebivali kot podnajemniki v individualnih hišah. Delavsko stanovanje je praviloma obsegalo kuhinjo in sobo, imelo je elektriko in običajno tudi vodo. Stanovanja višjih delavcev (npr. mojstrov) in uradnikov so bila večja, tudi trisobna, imela so lastno stranišče (za tiste čase izjemen luksuz), včasih tudi kopalnico in nekatera celo centralno ogrevanje. Ironično je, da je v nekem bloku, zgrajenem pred drugo svetovno vojno, bila centralna kurjava, danes pa spet kurijo na drva! Posebej »komfortna« so bila bivališča visokih uradnikov in inženirjev, kjer so imeli celo posebno sobo za služkinjo.

Stensko okrasje, Gaberje (foto Dan Podjed, iz etnološke fototeke MNZC, MPD Gaberje 98)

Prav tako zanimiv kot nekdanji je današnji bivalni standard. Ker so socialne razmere zelo slabe, lahko marsikje odkrijemo tudi takšno »reariteto«, kot je skupno stranišče na koncu hodnika. Ker so Gaberje precej izoliran in za bivanje ne posebej privlačen del mesta, se mladi odseljujejo, prvotno prebivalstvo se stara, s propadanjem industrije pa je uplahnil tudi val priseljevanja delovne sile iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. Opazna je tudi precejšnja vrzel med »staroselci« in mladimi priseljenci.

Pod vodstvom etnologinje Tanje Roženbergar-Šega so se udeležence delavnice odločile raziskati društveno življenje v Gaberjah. Izkazalo se je, da so prav društva, ki so delovala v tem okolju, refleksija socialno-političnih razmer družbe. V prvi vrsti naj

omenimo leta 1919 ustanovljeno delavsko izobraževalno in telovadno društvo Svoboda. V socialnodemokratsko usmerjeni Svobodi se je združevala večina naprednih delavcev v Celju in okolici. Leta 1935 je gaberska Svoboda organizirala tudi zgodovinski Zlet Svobod v Celju. Društvo obstaja še danes, svoj prvobitni naboj pa je začelo izgubljati že v 80. letih. Svojestven pečat je društvenemu življenju v Gaberjah dal tudi leta 1907 zgrajen Sokolski dom, ki je pomenil središčno točko vsestranskega druženja Gaberčanov in Celjanov tudi še leta po vojni. Današnje telovadno društvo Partizan je le še blede senca živahnega dogajanja v preteklosti. Leta 1912 je bilo kot protiutež nemškemu gasilskemu društvu v Celju v Gaberjah ustanovljeno tudi Gasilsko društvo Gaberje-Celje, ki je poleg požarne brambe skrbelo tudi za mnoga družabna srečanja.

Društva so zrcalo razmer. Tako tudi rezultati te skupine potrjujejo dejstvo, da prvobitna vsebina Gaberja izginja.

Nad vse zanimivo delo je imela tudi skupina, ki je pod mentorstvom dr. Jožice Škofic ugotavljala, ali je gabersčina celjsko narečje. Gaberčani imajo namreč svoj govor, v katerem so vse posebnosti celjskega narečja še dodatno poudarjene. Dalo bi se reči, da je gabersčina celjsčina »na kvadrat«. Govoriti gabersko je v Celju simbol za trdo, grdo in preprosto izražanje, kar je seveda povezano s tem, da so v okolici tovarn živeli predvsem preprosti ljudje, ki jim je ob naporih vsakdanega pehanja za kruhom bilo bolj malo mar, kakšna je njihova kultura govora. Svojega govora se nekateri Gaberčani danes kar malo sramujejo. »Še to nam sponašajo, ko mammo vnukinjo, de po gabersk govori. Prej sn pa rekla, de dokler bo gabersk govorila, bo še šlo, ko bo pa latouščino začela...« je prenašanje tradicije govora na nove rodove opravičila starejša domačinka.

Naše lingvistične raziskovalke so ugotovile naslednje: Gaberski govor je ena od različic celjskega govora in kot tak sodi v osrednjesevinsko narečje. Njegove posebnosti se predvsem pri mlajši generaciji že izgubljajo, saj imata knjižni jezik šole in medijev ter celjski pogovorni jezik kot eno od štajerskih nadnarečij zaradi drugačnega načina življenja vedno močnejši vpliv.

Svoja dognanja smo ob zaključku sedemdnevne delavnice predstavili na razstavi v avli Muzeja novejšje zgodovine Celje. Na ogled je bila cel mesec julij z željo, da seznanja obiskovalce s preteklostjo Gaberja in jih opozarja na tekoče dogajanje in spremembe.

Vsekakor je bilo vredno raziskovati neznane Gaberje, preden njihove posebnosti in zanimivosti uniči moderno življenje in preden se izseli še zadnji »staroselec«, ki bi o nas rekel nekako takole: »Pje, sam rečt je pa treba! Fajn folk je pršu u Gaberje. Pa čist fajn smo se mel, prou fajn je blo. So nas neki pouprašal, pa kr h nam domou so pršl. Nam usaj dougcajt ni blo. Mal je sam zasral, ko je vzunih dječ padu, sam kua češ. Sej nam pa zej spet sonce sije.«

Vesela Gaberčanka (foto Dan Podjed, iz etnološke fototeke MNZC, Gaberje 98)

Maruška Markovčič

ETNOLOŠKI RAZISKOVALNI TABOR LEDINE 1998

Na pobudo Lokalnega podjetniškega centra Idrija je od 19. do 26. 7. 1998 potekal študentski etnološki raziskovalni tabor na Ledinah nad Idrijo. Krajevna skupnost Ledine je bila lansko leto vključena v republiški program CRP (Celostni razvoj podeželja), kjer so poskušali ugotoviti, kako oživiti podeželje in oblikovati predloge za možni način preživljanja. V povezavi s tem programom so bile zastavljene tudi letošnje raziskovalne teme, ki so obravnavale predvsem obrti, njihov popis in ugotavljanje današnjega stanja. Tabora se je udeležilo deset študentk etnologije z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani ter dve diplomirani etnologinji, vse pa so raziskovale šest različnih tem.

Kraj Ledine ima dolgo zgodovino, saj lahko prve naseljenice zasledimo že v 12. stoletju. Pretežno kmetijsko območje, na katerem so se razvile nekatere velike kmetije, je začelo po drugi svetovni vojni počasi, a vztrajno propadati, tako da nekdanja primarna dejavnost, kmetijstvo, danes predstavlja le dopolnilo službi v Kolektorju v Idriji ali v Alpini v Žireh. Dolgo je zaslužek nudil tudi rudnik v Idriji, kamor je hodilo veliko moških z vasi na ledinski planoti. Kljub bližini Idrije in Žirov so Ledine in druge vasi, danes združene v Krajevno skupnost Ledine (Ledine, Govejek, Mrzli Vrh, Idršk, Pečnik, Ledinske Krnice, Gorenji in Spodnji Vrsnik, Korita), živele dokaj samostojno in odmaknjeno življenje. Pomemben vir zaslužka so predstavljale čipke, ki so jih izdelovale pretežno ženske, prodajale pa so jih preprodajalkam v Idrijo ali v Žiri. Tradicija klekljanja čipk je živa še danes in je zaradi svoje dejanske prisotnosti

Razstava v avli Muzeja novejšje zgodovine (foto Alenka Čas, iz etnološke fototeke MNZC, Gaberje 98)

Žetev (foto: Alenka Čas, Ledine, julij 1998)

predstavljala odlično raziskovalno temo. V povezavi s čipko je druga skupina raziskovala lan, njegovo pridelavo in predelavo. Posamezni postopki obdelave lanu niso več živi, saj so ga prenehali sejati že v tridesetih letih, tako da je jedro raziskave predstavljala predvsem rekonstrukcija. Zaradi pretežno ruralnega načina življenja so se na tem območju razvile številne obrti, ki so služile nemotenemu delu. Zasedimo lahko kolarje, kovače (skoraj vsaka vas je imela svojega kovača), mlinarje (znani so Pečniški mlini, katerih začetki segajo v začetek 19. stoletja, z delovanjem pa so prenehali v petdesetih letih našega stoletja), mizarje, zidarje (nekaj je bilo domačih, prihajali pa so tudi zidarji iz Vipave), oglarje (oglje so kuhali predvsem za svoje potrebe) in apneničarje.

Rapalska pogodba je to območje razmejila na Italijo in Jugoslavijo, meja pa je tekla po slemenu nad Mrzlim vrhom. Ravno zaradi te meje se je razvila močna tihotapska povezava, ki je nudila dober zaslužek ljudem ob meji, nam pa zanimivo temo za raziskovanje. Ljudje so živeli pretežno od tega, kar jim je nudila narava, tako da je bilo nabiranje zelišč eden poglavitnih načinov zdravljenja na tem območju. Ni hiše, kjer ženske ali moški ne bi znali nabirati zelišč in izdelovati različnih zdravilnih napitkov.

Na terenu večkrat srečaš ljudi, ki zbirajo stare predmete, le redko pa jih znajo ponovno oživiti. To je uspelo Turistični kmetiji Pr' Jureč na Ledinah, kjer lahko otrokom prikažejo celoten postopek pridelave in predelave žita in kot končni produkt - peko kruha.

Ponudba turistične kmetije Pr' Jureč vsebuje tudi prikaz postopka od setve do peke kruha. Pri žetvi smo sodelovali tudi udeleženci delavnice.

Poleg strojev in orodij za predelavo žita hrani zasebna zbirka še nekaj manj kot 300 kosov različnega orodja in strojev, ki jih je posebna skupina fotodokumentirala in uredila po namembnostnih sklopih.

Kraj in način preživljanja ljudi je bil zabeležen s kamero, konec leta pa bo narejen film, ki bo predstavljal tako predstavitevno gradivo kraja kot tudi trajni dokument načina življenja na Ledinah danes in v preteklosti ter poglavitve mejnike v zgodovini vasi. Vsi rezultati in ugotovitve bodo zbrani tudi v zborniku.

Vesna Moličnik

V PRIČAKOVANJU DRUGE POLETNE ŠOLE VIZUALNEGA

Sprva predvideni datum tokrat že druge Poletne šole vizualnega v Novi Gorici je bil prestavljen na novi termin, med 14. in 20. septembrom, ker smo pričakovali sodelovanje priznane ameriške vizualne antropologinje Allison Jablonko.

Letošnja poletna šola vizualnega je bila organizirana v obliki treh delavnic, katerih osrednja nit sta bili metoda in praksa vizualne prezentacije resničnosti od vidikov samopredstavitve do predstavitve drugega v različnih manirah dokumentarnega filma.

Allison Jablonko je vodila delavnico o načrtovanju in izdelavi t.i. raziskovalnega vizualnega gradiva, ki je potrebno pri antropološki raziskavi. Vključevala je snemanje, terenske metode in analizo gradiva.

Naško Križnar je vodil delavnico za proizvodnjo vizualne dokumentacije, ki vključuje raziskavo, načrtovanje, snemanje in montažo. V središču pozornosti je bila izdelava vizualnega zapisa kulture kot osnovne enote vizualne raziskave in različne oblike dokumentarnega filma, ki lahko nastanejo iz tega.

Amir Muratović (režiser) je vodil delavnico o izdelavi dokumentarne televizijske oddaje o kulturi, ki je obsegala načrtovanje, snemanje in montažo gradiva.

Tako kot letošnja je bila tudi lanska Poletna šola vizualnega izpeljana po zamisli in vsebinski pripravi Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, organizacijo pa je izpeljala Zveza kulturnih organizacij Nova Gorica. Zanju sta tandem prevzela dr. Naško Križnar in Boleslav Simoniti.

Vsebinsko pomeni letošnja Poletna šola vizualnega nadaljevanje lanske, ki je potekala med 29. junijem in 6. julijem 1997 in je bila posvečena večdisciplinarni predstavitvi sodobne vizualne sfere.

Predavanja so bila organizirana v mali dvorani Kulturnega doma v Novi Gorici, kar je predavateljem omogočalo vključevanje vizualnega materiala v njihova predavanja.

Prvi dan (30. 6. 1997) smo prisluhnili predavanjema Jožeta Dolmarka in Mihe Zadnikarja. Jože Dolmark je v predavanju z naslovom Pisanje filmske zgodbe iskal vzporednice med pisanjem zgodbe in vizualnim ustvarjanjem. Naracija pomeni v prvi vrsti rušenje in vzpostavljanje reda. Tudi pri montaži dajemo posnetemu materialu ponovni smisel. Torej sta si pisava in montaža podobni v iskanju smisla, v ponovnem vzpostavljanju reda.

Miha Zadnikar je v predavanju z naslovom Nova glasba za nemi film na Slovenskem spregovoril o paradoksu nemega filma, ki ni nikoli obstajal brez glasbe. Ta je obstajala kot narativni princip filma. Glasbenik je v vizualnem iskal ideje in se z glasbo podajal na pot abstraktnih idej. Izziv današnjim ustvarjalcem je način predstavitve občinstvu, ki ga zaznamujejo novi pogledi in novi načini razmišljanja. Tako smo se lahko prepričali, da nemi film ni stvar preteklosti, ampak ima svojo kontinuiteto.

Ob koncu dneva smo si lahko v celoti ogledali projekcijo sovjetskega nemega filma Sreča (1934 ga je režiral Medvedov) ob spremljavi Seksteta Pavla Vlasova.

Drugi dan (1. 7. 1997) smo se udeležili predavanja in delavnice, ki ju je pod naslovom Učinki filmske in video slike pripravil Tone Rački. Celotno predavanje je vodilo vprašanje, kako na gledalca

deluje vsebina, transformirana v sliko. Tone Rački je poudaril, da je za dojetje filmske slike potrebna fantazija, še tako realističen film ni stvarnost. Film predpostavlja prisotnost koncepta predstavnega sveta, saj v njem vedno nekaj manjka. Kadiranje in montiranje vzpodbujata domišljijo in se umeščata v koncept, ki je ustvarjen že vnaprej. Realnost pred kamero daje zgolj ustvarjalne možnosti, za branje filma pa je potrebna kreativna domišljija. Na delavnici smo se lahko prepričali o pomenu in vplivu kompozicije in ritma na vsebino. Kratak povzetek: film se zgodi v gledalcu!

Stavek iz filma *Casablanca* – "It's looking at you, kid, si je izbrala za naslov svojega predavanja Melita Zajc. Temo njenega predavanja bi na kratko povzela z besedami Orlan: "Mene ni bolelo, vem pa, da vas, ko gledate!" Ja, pogled je po mnenju Zajčeve lahko ostrejši od skalpela. Od oči kot zrcala duše do filma kot gibajočih se podob, ki v gledalca povzročajo gibanje. Od platonističnega prepoznavanja resničnosti prek Descartovega breztelesnega videnja in Lacanovega pogleda kot objekta do kamere obscure, ki nas pripelje do aktivnega gledalca.

Za konec dneva še nekaj lažjega. Oglad filma *Ekspres ekspres* in pogovor z režiserjem Igorjem Šterkom.

Tretji dan (2. 7. 1997) je pod naslovom *Vizualno in znanost* Naško Križnar podal odgovore na dve vprašanji. Prvič: Kaj je znanost prispevala k spoznanju in razumevanju vizualnega? In drugič: Katera dognanja in realizacije so pripomogle k znanosti? Pri prvem vprašanju je iskal odgovore na temo znanosti o vizualnem, pri drugem na temo vizualnega v znanosti.

Borko Radešček je v predavanju *Filmska in video ustvarjalnost* kot aktivna oblika korekcije psihofizične posebnosti apliciral uporabo vizualnega na področje specialne pedagogike. Spregovoril je o možnostih, ki jih ponuja uporaba kamere na področjih socializacije, sproščanja nakopičenih in odrinjenih frustracij ter učenja.

Sledila so tri (nadaljevala so se četrty dan) izjemno zanimiva predavanja Janeza Srehovca: *Slike - telesa / vizualnost in novi mediji*. Orisala jih bom s pojmi, med katerimi smo se virtualno premikali: holografija, računalnik, interaktivne instalacije, virtualna resničnost, interaktivni kino in interaktivna tv, domače strani na medmrežju, hipertekstualna literatura, digitalna fotografija, fraktali, teorija kaosa, morfing, smart technology, kiberkultura, artificial life, cyber muzeji in virtualne galerije, cyber sex... Vse našete pojme zaznamujejo: ustvarjalna sinteza, kaotično in naključno stopanje v prostor, torej kompleksno pristopanje k vizualnemu, nova estetika, ki se pomika od fascinacije do specifične oblike, ta pa ponuja mediju primerno poetiko in strukturo, ter globalna komunikacija v realnem času.

Četrty dan (3. 7. 1997) smo se lahko poleg dveh predavanj Janeza Srehovca udeležili še Skupinske delavnice z video kamero, ki jo je vodil Janez Hönn. Sledil je ogled filma režiserja Andreja Zdraviča: *Reka steklo*.

Peti dan (4. 7. 1997) nas je s predavanjem *Zvočno oblikovanje filma* Andrej Zdravič vodil med svojimi zgodnejšimi deli (*Water bed* 1974, *Venecija* 1976, *Breath* 1976) in lastnimi izkušnjami, ki si jih je z leti nabral na področju snemanja in montiranja zvoka.

Silvan Furlan je s predavanjem *Pomen zgodovine filma in kinematografske izkušnje za umevanje aktualnih avdiovizualnih praks* odprl tematiko artikulacije filmske govornice. Znotraj te tematike se je posebej dotaknil novovalovskega gibanja.

S filmsko in video produkcijo med Slovenci v Italiji nas je seznanil Aleš Doktorič. Tematiko je gradil na dvojezičnem filmu *Danijela Zajca Sejem pripadnosti* (1992).

Problematike fotografije sta se podrobneje dotaknila Primož Lampič in Rajko Bizjak. Prvi je s predavanjem *Fotografija med "nevidnostjo"* in stilom opisal fotografijo kot umetniški proizvod, ki

se opira na redukcijo vidnega. Poudaril je pomen interpretacije stvarnosti in vloge, ki jo ima pri tem estetika.

Predavanje *Rajka Bizjaka* je nosilo naslov *Fotografski pristop do telesa*, avtor pa je spregovoril o odnosu do telesa, kot ga je mogoče odkrivati preko fotografskega pristopa, estetike in motivike. Podrobneje se je ustavil pri pojmi erotike in pornografije ter pri fotografski obdelavi ženskega in moškega telesa.

Šesti, zadnji dan (5. 7. 1997) je cikel predavanj začel Stojan Pelko, ki je pripravil predavanje v dveh delih: *Veliki vandravec Wim Wenders I in II*. Ob odlomkih Wandersovih filmov je razčlenil tradicijo refleksije in konstitucije sebe kot subjekta. Zgodovino filma je opisal kot zgodovino pogleda - naučili smo se gledati z očmi drugega. Triada modernega filma namreč združuje pogled režiserja, pogled junaka filma ter vprašanje, ki se postavi gledalcu o njegovem pogledu. Besede Wima Wandersa: "... in te podobe mi niso več pripadale," govorijo o zaključni fazi iskanja pogleda, ko lahko podobe oživijo. Fascinacija filmskega pogleda je v naključju.

Od filma pa še k videu. V zaporednem predavanju sta se predstavili Nataša Prošenc in Angela Melitopoulos, ki se ukvarjata s pojavnostjo video slike ne glede na njen zapis. Njune instalacije in performansi segajo na področje interaktivnosti, saj so kombinacije zgodbe, likovnih, video in zvočnih elementov ter plesa. Njune gibljive slike niso podvržene spremembam obiskovalcev, v celoti jih določata avtorici.

Nataša Prošenc se je v svojem predavanju osredotočila na izpovedno moč ustvarjalca. Kot glavna pojma bi lahko izpostavila komunikacijo in dojetje prostora.

Angela Melitopoulos, grška umetnica, delujoča v Nemčiji, je spregovorila o video kameri kot pripomočku za odkrivanje novega, drugačnega pogleda na realnost, o večplastnosti pogledov in alternativni, ki jo le-ti postavljajo uradni zgodovini.

Prvo Poletno šolo vizualnega je s predavanjem *Likovna umetnost in video* zaključila umetnostna zgodovinarica in publicistka Aurora Fonda. Govorila je o videu kot kolažu, ki se razširi v prostoru in času. Ob problemu video instalacije, ki živi le v času postavitve, je poudarila sporočilnost. Privlačnost podobe, ki prevzame ritem in se spremeni v podobo, ni dovolj; sporočilnost mora biti prisotna, da ne pusti gledalca praznega.

Kot udeleženka me prva poletna šola vizualnega vsekakor ni pustila na robu fascinacije. Bogato izkušnjo mi je ponudil predvsem interdisciplinaren pogled na področje vizualnega s pestro izbiro področij, od filma, fotografije, videa, interaktivnih medijev, s še bolj pestro paleto pristopov, ki se porajajo na področjih etnologije, sociologije, filozofije, pedagogike in umetnosti. Zanimiv je bil tudi spekter slušateljev, ki ni obsegal zgolj študentov humanistike in družboslovja, ampak tudi že zaposlene etnologe, pedagoge in raziskovalce, ki se ukvarjajo z vizualnimi raziskavami.

Sonja Kogej Rus

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ V LETU 1997¹

V prvih dneh junija 1997 je Slovenski etnografski muzej odprl vrata svojim obiskovalcem na novem naslovu, na Metelkovi 2. Preselil se je v prvo obnovljeno hišo na jugu stavbnega sestava nekdanje vojašnice, ki je bila zgrajena med leti 1886 in 1889 v nekdanjem ljubljanskem šempetrskem predmestju. Leta 1994 je bil ta južni del kompleksa s sklepom Vlade Republike Slovenije dodeljen Ministrstvu za kulturo. Slovenski etnografski muzej je spomladi leta 1995 dobil v njem v rabo dve stavbi. Najprej je bila omogočena notranja prenova manjšega, manj zahtevnega objekta, začasno imenovanega upravna hiša, namenjenega upravni, informacijski, raziskovalni, avdiovizualni, založniški, konservatorsko-restavratorski dejavnosti in drugim dejavnostim (z javno čitalnico, predavalnico in manjšim razstaviščem).

Slavnostni dogodek, odprtje prve stavbe, je bil 5. junija 1997, v času Evropskega meseca kulture. Udeležilo se ga je več kot osemsto gostov.

Za temeljno javno delovanje Slovenskega etnografskega muzeja, za razstavno dejavnost, pa ostaja bistvenega pomena začetek prenove sosednjega razstavnega objekta. Brez slednjega muzej na novi lokaciji ne bi mogel polno zaživeti in izpolniti pričakovanih svojih obiskovalcev.

Odprtje nove muzejske hiše je Slovenski etnografski muzej pospremil z novo celostno podobo, ki jo je zasnovala dia Mojca Turk, in s tridelnim razstavnim projektom, s katerim je SEM z dvema izsekom upodobil svoja snovanja bodoče stalne razstave (Kabinet čudes in Vrata kroga) in obiskovalcem z reprezentančnim izborom razkril vsebinski razpon vseh svojih zbirk, slovenskih in zunajevropskih (Okna zbirka).

Razstavna dejavnost

Lastne razstave (in prireditve)

1. Tridelni razstavni projekt:

Slovenski etnografski muzej, prvo dejanje: Predstavitev

- Kabinet čudes? *Baragova zbirka predmetov iz Severne Amerike: korak od kabineta čudes k moderni znanstveno-raziskovalni zbirki* (avtorica razstave: mag. Marija-Mojca Terčelj; oblikovalec: Jurij Kocbek)

Ob razstavi so med 16. in 20. junijem 1997 v prostorih knjižnice Slovenskega etnografskega muzeja potekali **Baragovi študijski dnevi: Slovenski misijonar Irenej Friderik Baraga (1797-1868) in njegov prispevek k etnologiji**, ki so bili posvečeni dvestoti letnici njegovega rojstva.

- **Vrata Kroga O rojstvu in zgodnjem otroštvu na Slovenskem** (avtorica razstave: mag. Janja Žagar; oblikovanje razstave: dia Tomaž Marolt, scenograf; zvok: Boštjan Perovšek, Arhiv Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU; svetloba: Miran Brumat)

- **Okna zbirke Pogled v muzejski thesaurus** (zamisel in besedila naslovov: mag. Inja Smerdel;

izbor in besedila k posameznim predmetom oziroma k skupinam predmetov: mag. Inja Smerdel, mag. Andrej Dular, Irena Keršič, Tanja Tomažič, dr. Gorazd Makarovič, mag. Janja Žagar, mag.

Marija-Mojca Terčelj; izbor fotografij in koordinacija: Sonja Kogej Rus; oblikovanje razstave: dia Mojca Turk)

2. Udomačena svetloba

Razstava Udomačena svetloba je bila postavljena že v letu 1996 in je bila na ogled do 24. avgusta 1997 v starih prostorih Slovenskega etnografskega muzeja na Muzejski ulici. V letu 1997 si jo je ogledalo 10426 obiskovalcev (skupno 21883 obiskovalcev). Zaradi velikega zanimanja za razstavo, za katero je avtorica Irena Keršič prejela Murkovo priznanje, ki ga podeljuje Slovensko etnološko društvo, je bila le-ta v začetku septembra (odprta je bila 8. septembra 1997) preseljena v Pokrajinski muzej Celje, kjer je bila na ogled do začetka aprila 1998. Do konca decembra 1997 si jo je ogledalo 2687 obiskovalcev.

3. V SEM po secesijsko pričesko

Priročnostna razstava in muzejska delavnica ob Dnevih evropske kulturne dediščine. Slovenski etnografski muzej se je odzval z razstavo pričesek, interierja, nekaterih uporabnih predmetov in frizerskih pripomočkov s preloma stoletja ter muzejsko delavnico, ki je potekala 25. septembra. Vodil jo je frizerski mojster Daniel Vertačnik, povezovala pa muzejska svetovalka Tanja Tomažič s predavanjem *Zelo na kretko o "frizirjih" in "secesjonu"*.

Gostujoče razstave (in prireditve)

1. **V zavetju svetnikov. Svetniki zavetniki v belgijski provinci Luksemburg.** (9. oktober do 30. november 1997)

Nekateri svetniki, zaščitniki, predstavljeni na razstavi, so del skupne evropske kulturne dediščine. Da bi nekatere kulturne sestavine primerjali z vedenjem o lastni dediščini, je v času razstave potekal program spremljajočih dejavnosti:

- 12. novembra 1997 je v čitalnici Slovenskega etnografskega muzeja s predavanjem *Kako so Slovenci spoznavali svetnike* gostoval dr. Marjan Smolik, profesor liturgike na Teološki fakulteti v Ljubljani
- 19. novembra 1997 je minorit doc. mag. Andrej Kropej iz Sostrega s predavanjem *Svetniki - kdo in od kod so* podal kratek prerez razvoja čaščenja svetnikov in svetniške ikonografije
- 25. novembra je bila videoprojekcija filma Sv. Jurij avtorice kustodinje dokumentalistke Darje Skrt iz Goriškega muzeja. Film je nastal v okviru projekta raziskovanja šeg in navad na Primorskem.

V sklopu pedagoške dejavnosti muzeja so v času razstave od torka do petka potekale muzejske delavnice. Na njih so otroci in šolarji preko legend spoznavali zavetnike, značilne za slovensko območje; zvedeli so, kdaj godujejo in kdo je zavetnik njihovega imena. Svetnike so risali na lesene deščice.

2. **Makedonija - podobe podeželske arhitekture** (odprta 11. decembra 1997)

Obisk razstav

Od junija 1997, ko se je Slovenski etnografski muzej preselil na novo lokacijo, ga obiskovalci počasi odkrivajo in obiskujejo. Doslej so ga obiskovali predvsem posamezniki (povprečno okoli 26 obiskovalcev na dan), saj se organizirane in šolske skupine zaradi majhnosti "začasnega" razstavnega prostora, ki omogoča ogled le manjši skupini, redkeje odločajo zanj.

¹ Razširjena različica poročila o delovanju muzeja je bila objavljena že v: *Etnolog* 7/(LVIII). Ljubljana 1997, str. 409-435.

Sodelovanje pri razstavah in prireditvah

Od 5. do 9. maja so v Cankarjevem domu potekali Dnevi slovenskega izobraževanja. Irena Keršič je v sodelovanju z vzgojiteljicami iz vrta Murgle pripravila razstavo **Počitek nekdanj in danes**.

Skupnost muzejev Slovenije je v dneh med 17. in 25. majem 1997 v prostorih Narodne galerije v Ljubljani organizirala **3. slovenski muzejski salon** na temo **Izobraževalna vloga muzejev**. Slovenski etnografski muzej se je na njem predstavil z razstavo, ki sta jo pripravili Irena Keršič in Sonja Kogej Rus. Obiskovalci so se seznanili s selitvijo Slovenskega etnografskega muzeja na novo lokacijo ter pedagoško dejavnostjo ob razstavi Udomačena svetloba. Na forumu, kjer so se odvijale specifične aktivnosti posameznih muzejev, je Slovenski etnografski muzej pripravil tri delavnice za otroke:

- 20. maja delavnico izdelovanja gregorčkov, ki jo je vodila Marija Erman,
- 21. maja okraševanje sveč z voskom pod vodstvom Vide Lah,
- 22. maja pa barvanje lesenih svečnikov Janje Slabe.

21. maja je mag. Inja Smerdel namesto v predavalnici Narodne galerije kar sredi stavbnega sestava na Metelkovi predstavila projekt Slovenskega etnografskega muzeja, 23. maja pa mag. Marjeta Mikuž rezultate evalvacije potencialnih obiskovalcev Slovenskega etnografskega muzeja.

Slovenski etnografski muzej je s posredovanjem podatkov in z izposojjo predmetov sodeloval pri naslednjih razstavah:

- *Sto let fotografije* v Slovenskem filmskem muzeju (maj 1997),
- *Friderik Irenej Baraga (1797-1868). Svetost v dejanju* v Verskem muzeju v Stični (junij 1997),
- *Indonezijske lutke* v Slovenskem gledališkem in filmskem muzeju (junij 1997) in
- *Dediščina stavbarstva Primorske in Krasa* v Gradbenem centru Slovenije (oktober 1997).

Koncerti

- 7. junija 1997 je bil po programu Evropskega meseca kulture pred Slovenskim etnografskim muzejem **koncert skupine Janosi**, ki je predstavila madžarsko instrumentalno tradicijo 18. in 19. stoletja, iz katere se je razvil znani madžarski stil ljudske glasbe.
- 21. junija je bil koncert poustvarjalcev ljudske glasbe Kulturnega društva Folk Slovenija z naslovom **O kresi se dan obesi**. Nastopili so Bogdana Herman, Ljuba Jenče, Marko banda, Trutamora Slovenica, Tolovaj Mataj, Kurja koža, Istrijanski mužikanti in Katice. Koncert je bil darilo nastopajočih novi muzejski hiši in njenim obiskovalcem.

Predavanja

Med 5. in 7. oktobrom 1997 je bila gostja Slovenskega etnografskega muzeja Adelina Pusineri, diplomirana antropologinja in ravnateljica Etnografskega muzeja Andrs Barbero iz Asunciona v Paragvaju. A. Pusineri je učenka, dolgoletna sodelavka in naslednica dr. Branislave Sušnik, eminentne slovenske znanstvenice, zgodovinske in kulturne antropologinje ter ravnateljice Etnografskega muzeja Andrs Barbero v letih med 1955 in 1996. Obiskovalcem Slovenskega etnografskega muzeja se je predstavila:

- 6. oktobra 1997 s predavanjem, spremljanim z diapozitivi in 10-

minutnim videofilmom *Paragvajski domorodci* ter

- 7. oktobra 1997 s predavanjem o življenju in delu dr. Branislave Sušnik.

Videoprojekcije

25. novembra je Slovenski etnografski muzej organiziral *Popoldan etnoloških videoprojekcij*, na katerem so bili predstavljeni dokumentarni filmi:

- *Sv. Jurij* etnologinje in kustodinje Darje Skrt iz Goriškega muzeja,
- *Podbrdo bi bilo brez železnice ena zakotna vas*, ki govori o razvoju železnice na Slovenskem,
- *Usak dobi dobi soj par kokr tica*, ki govori o porokah in družbenem ozračju v prvi polovici 20. stoletja. Videofilma sta delo etnologinje Nađe Valentinčič.

Strokovna in druga srečanja

V sklopu tradicionalnega sodelovanja Slovenskega etnografskega muzeja in Etnografskega muzeja iz Zagreba so nas 21. maja obiskali zagrebški kolegi. Pogovarjali smo se tudi o možnostih nadaljnega sodelovanja dveh muzejev.

Slovenski etnografski muzej (koordinatorka Irena Keršič) je od 10. do 14. septembra organiziral redni letni sestanek nacionalnih in regionalnih korespondentov NET-a, Evropske mreže etnografskih muzejev. Srečanje je potekalo v Ljubljani in na Bledu.

16. decembra je bilo v Slovenskem etnografskem muzeju tradicionalno prednovoletno srečanje slovenskih muzealcev.

18. decembra je bilo v Slovenskem etnografskem muzeju srečanje Društva restavradorjev Slovenije. Poleg sestanka odbora in kratkih predavanj na temo restavriranja tekstila so si ogledali pogoje dela in opremljenost novih delavnic Slovenskega etnografskega muzeja.

Muzejske delavnice

Poleg delavnic, ki so potekale ob razstavah *Udomačena svetloba* (okraševanje sveč z voskom, barvanje lesenih svečnikov, izdelovanje gregorčkov) in *V zavetju svetnikov*, je muzejska pedagoginja Sonja Kogej Rus pripravila mesečne programe muzejskih delavnic za uvajanje otrok v spoznavanje kulturne dediščine. Z zanimanjem so jih obiskovali tudi odrasli. Program smo začeli izvajati ob vselitvi v novo stavbo:

- Od 24. do 27. junija so potekale **lončarske delavnice** na prostem. Diplomirani etnolog in lončar Rok Komel je demonstriral lončarjevo delo, obiskovalci pa so lahko na štirih vretenih poizkušali izdelati preproste posode.
- Od 1. do 4. julija so pod vodstvom muzejske pedagoginje potekale **delavnice vezenja in tkanja trakov**.
- Od 26. do 29. avgusta so otroci iz naravnih materialov izdelovali **otroške igrače**. Delavnico je vodila muzejska pedagoginja.
- 16. in 17. septembra je potekala **pletarska delavnica**. Pod vodstvom Tončke Jemec so udeleženci izdelali pletene koške in okrogle podstavke za na mizo.
- 21. in 22. oktobra so udeleženci delavnice pod vodstvom Vide Jeras izdelovali **cvetje iz papirja**.
- 9. in 15. decembra je ena najbolj znanih izdelovalk belokranjskih božičnikov, šestinosemdesetletna Marija Korošec, vodila **delavnico izdelovanja jaslic iz testa**. V predbožičnem času so bili izdelki udeležencev razstavljeni na hodniku Slovenskega etnografskega muzeja.

V duhu koncepta muzeja, da je potrebno obiskovalce postaviti v aktivno vlogo, in zaradi povpraševanja osnovnih šol po organizaciji muzejskih delavnic za učence je bilo od oktobra do decembra ob vodenih ogledih muzeja tudi več delavnic izdelovanja cvetja iz papirja.

Delo po kustodiatih

Kljub selitvi in pripravam na tridelni razstveni projekt, pri katerem so sodelovali skoraj vsi kustosi, je po kustodiatih in oddelkih potekalo tudi redno delo z muzejskimi zbirkami.

Kustodiat za ruralno gospodarstvo

Polona Sketelj je januarja, februarja in predsem v poletnih mesecih intenzivno delala na terenu v Bilčovsu na južnem Koroškem, kjer je zbirala podatke za etnološko monografijo omenjene občine. Podatke je zbirala tudi v Deželnem arhivu v Celovcu. Opravila je nekaj ogledov predmetov za odkup v Tišini, Ljubljani in Kočevju. Uporabnikom je posredovala željene informacije o predmetih in vprašanih, povezanih z ruralnim gospodarstvom. V juliju je mag. Inja Smerdel pridobila za zbirko troje žrnelj iz okolice Ptuja.

Kustodiat za bivanjsko kulturo

Irena Keršič je za kustodiat pridobila osem predmetov ter za Hišni arhiv šest dokumentov in en molitvenik iz leta 1930. Nadaljevala je z raziskovanjem in dokumentiranjem svetil za publikacijo Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja. Zaradi selitve razstave Udomačena svetloba v Pokrajinski muzej Celje je organizirala izdelavo kopije kamna za ugašanje bakel in kopije prižigalca plinske luči, ki sta last Mestnega muzeja Ljubljana. 2. oktobra si je s kolegi ogledala secesijsko stanovanjsko hišo s celotnim inventarjem. Odkupljenih je bilo le nekaj drobnih predmetov, arhitektura in oprema pa sta bili fotografirani.

Kustodiat za obrt in trgovino

Mag. Andrej Dular je nadaljeval urejanje Krbavčičeve svečarske in medicinske zbirke. Iz te zbirke je bila narejena akcesija 289 predmetov. V letu 1997 je pridobil 17 novih predmetov iz Metlike (čevljarstvo), Kamnika, Grajenščaka pri Ptujju (kovaštvo), Lesc (žganjekuha) in Ljubljane (pisni dokumenti). Narejenih je bilo 176 posnetkov modelov za modrotisk.

Kustodiat za oblačilno kulturo

Mag. Janja Žagar je preverjala prisotnost in stanje predmetov v zbirkah in fotografirala nekatere predmete: pokrivala, papirnate šopke, venčke, vajenice ter novo pridobljene predmete, ilustrativne vire in predmete za razstavo Vrata kroga, ki sodijo v druge kustodiate.

Raznim strankam je posredovala informacije o nošah posameznih krajev in širših geografskih območij ter z njimi povezanih poskusih rekonstrukcij, ki se jih lotevajo folklorne skupine, kustomografi, izdelovalci replik oziroma spominkov. Ugotavljala je krajevni in časovni izvor prinesenih predmetov, svetovala o mestih prodaje ali o izdelovalcih noš. Pomagala je Raffaelli Sgubin, ki je v okviru mednarodne štipendije v prvih mesecih leta pregledovala in evidentirala predmetno gradivo, literaturo in druge vire, ki so vezani na slovenske ljudske noše v okolici Trsta. Imela je tudi redne konzultacije z Ano Motnikar, študentko podiplomskega študija tekstilne tehnologije na FNT in etnologije na FF ter štipendistko Slovenskega etnografskega muzeja, ki se v času študija vključuje v delo kustodiat in tekstilne restavratorske delavnice.

Skupaj sta pripravili načrte za tekstilno restavratorsko delavnico na Metelkovi 2.

Kustodiat za socialno kulturo

Delo muzejske svetovalke Tanje Tomažič, ki pripravlja izdajo kataloga igrač iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja (ta šteje 250 predmetov), je bilo usmerjeno v raziskovanje obravnave tematike. V letu 1997 je bilo precej novih nakupov igrač (na terenu, na boljšem sejmu), nekaj pa jih je bilo tudi podarjenih (Mehano iz Izole, Mladinska knjiga). Pregledala je stare časopise (Novice, Laibacher Zeitung, Slovenec, Jutro, Dolenjski listi, Morgen Zeitung itd.), listke na slovarkem oddelku SAZU, terenske zapiske, arhivske vire in literaturo, ki omenja igrače. V Goriškem muzeju in Pokrajinskem muzeju Maribor je pregledala zbirke igrač, obiskala tovarno Cicibaby v Mirnu pri Novi Gorici in Mehano v Izoli ter nakatere ljubljanske trgovine z igračami. V zaključni fazi je tudi fotografiranje zbirke. Poleg tega glavnega dela si je ogledala in dokumentirala razstavo jaslic v Nabrežini (januarja), škoromate v Podgradu (11. februarja) in kostanjeviške šelme v Kostanjevici (12. februarja).

Kustodiat za ljudsko umetnost

Dr. Gorazd Makarovič je v letu 1997 napisal večino prispevka o problematiki tipologije in razvoja tako imenovane panonske hiše s posebnim ozirom na ohranjenost dokumentacije oz. pričevanja Kosijeve hiše v Mekotnjaku. Prispevek bo objavljen v naslednjem Etnologu, posvečenem spominu dr. Ivana Sedeja. Nadaljeval je z izpisovanjem in s presnemanjem virov in literature ter z izdelavo konstrukcij vizualnih predstav, ki so predpogoj za kratek film, ki naj bi uvedel obiskovalce v bodočo stalno razstavo Slovenskega etnografskega muzeja. Temeljna poglavja tega dela, ki bo zajelo čas od naselitve do agrarno-tehnične revolucije (okoli 12 stoletij), ki na stalni razstavi ne bodo predstavljena, so temelj in okvir slovenskega etnosa in kulture. To so: geografija naselitve, demografski razvoj, družbene ureditve oziroma diferenciacija, obleka, nastanek vasi, mest in gradov, načini proizvodnje, jezik, deloma stavbarstvo in religija. Pisni in vizualni dokumenti izvirajo doslej iz okoli 600 enot.

Kustodiat za stike Slovencev z drugimi kulturami

Mag. Marija-Mojca Terčelj, ki je v prvi polovici leta 1997 obdelovala Baragovo, Čebuljevo in Pirčevo zbirko ter pripravila razstavo *Kabinet Čudes?*, od jeseni obdeluje indonezijsko zbirko dr. Aleša in Vere Bebler. Njeno raziskovalno in terensko delo je povezano s tematiko doktorske disertacije *Sokejevska kozmologija* v Chiapasu v Mehiki.

Kustodinja je opravila več ogledov in cenitev predmetov tujih kultur: zbirko 275 razglednic s Filipinov (januar), Baragovih knjig pri družini Kodrič v Gorici (julij), keramičnih predmetov starega Peruja pri gospodu Danijelu Uršiču v Škofji Loki (avgust) in zbirko razglednic iz Afrike za Mladinsko knjigo. V oktobru je bila mag. Marija-Mojca Terčelj v Mehiki. Od 7. do 25. oktobra je v studiu AV v Tuxtli Mequ, Chiapas, potekala končna montaža njenega enajsturnega materila v končni 40- minutni etnološki videofilm *Tzuni mequ*.

Nove pridobitve

Slovenskega etnografskega muzeja

Slovenski etnografski muzej je v letu 1997 pridobil 139 novih

predmetov. Po podatkih iz akcisijske knjige jih je bilo 61 podarjenih, 78 pa odkupljenih.

Informacijsko-dokumentacijski oddelek

V prvi polovici 1997. leta je bil narejen popis celotne dokumentacije, ki smo jo preselili na novo lokacijo. Poleg skrbnega urejanja dokumentacije, ki že omogoča uporabo kustosom in zunanjim strankam, se je v dokumentaciji nadaljevalo tudi redno delo.

Fototeka:

- Inventariziranih je bilo 1149 fotografij in 1062 negativov.
- Začeli smo pregledovati fotografske plošče dr. Nika Županiča ter plošče dr. Stanka Vurnika.
- Po sistemu, po katerem je urejena fototeka, so bili urejeni duplikati fotografij.

Diateka:

- Inventariziranih je bilo 456 diapozitivov.
- Izdelane so bile kartoteke 3773 diapozitivov.
- Urejenih je bilo okoli 300 diapozitivov bengalskega misijona.

Slikovno gradivo:

Mag. Marjeta Mikuž je v depoju urejala slikovno gradivo. Del gradiva je pripravila za restavriranje in identifikacijo.

Predmetna kartoteka:

- Zaključen je bil prenos osnovnih podatkov o predmetih (ime predmeta, klasifikacija, provenienca, datacija), ki jih hrani Slovenski etnografski muzej, v računalnik.

- V računalnik so bili vneseni podatki o zbirki votivov in igrače.

Dokumentacijski oddelek in kustosi so sodelovali z Enciklopedijo Slovenije, DZS - Veliki splošni leksikon, Loterijo Slovenije, Adrio Airways, Kmečkim glasom, Cicibanom in Delom & Domom.

Knjižnica

Zaradi selitve v nove prostore je bilo delovanje knjižnice v letu 1997 moteno. Večji del leta je bila zaprta za obiskovalce. S selitvijo je knjižnica pridobila precej novega prostora, tako za knjige kot za zaposlene, povsem nova pa je čitalnica, ki je doslej knjižnica ni imela. Ker knjižnica še nekaj časa po preselitvi ni bila vključena v sistem Cobiss, je zastalo vnašanje monografij v Cobiss. Z vzpostavitev računalniške mreže po celi hiši bo tudi v čitalnici možen dostop do podatkovnih baz prek interneta.

V knjižnici je potekala izposoja gradiva, posredovanje raznih informacij, izmenjava in prodaja publikacij, akcesija novih publikacij, oblikovanje hemeroteke in zbiranje bibliografskih enot sodelavcev Slovenskega etnografskega muzeja. V letu 1997 je knjižnica pridobila 270 novih monografij in 385 enot periodike. Zaposleni v knjižnici so se izpopolnjevali in obiskali osnovni tečaj za pridobivanje licence, tečaj EDT, začetni tečaj za avtomatizirano izposajo in ter tečaj za obdelavo članka za potrebe bibliografije.

Tehnični oddelek

Sodeloval je pri postavitvah in podiranju razstav ter izdelavi razstavne tehnike za razstave: *Slovenski etnografski muzej, prvo dejanje: Predstavitev, 3. muzejski sejem, V SEM po secesijsko pričesko, V zavetju svetnikov, Podobe podeželske arhitekture in Udomačena svetloba*. Od aprila je bila na porodniškem dopustu restavratorka za tekstil, je pa v delavnico občasno prihajala štipendistka Slovenskega

etnografskega muzeja Ana Motnikar.

Dela v oddelku za les in kovino so potekala:

- V delavnici, kjer so restavrirali predmete za razstave kot tudi nekatere druge muzealije (npr. žrmlje, modele, male kruhke, igrače).
- V depoju, kjer so imeli stalen pregled in nadzor nad muzealijami. Nekatere črvojede predmete so očistili in injicirali. Uredili so sobo 10, deponirali in očistili so dele hiše Hosta 1 ter selili muzealije in kovinske omare s Prešernove 20.
- Na terenu. Kot že prejšnja leta se je nadaljevalo sodelovanje in strokovna pomoč zamejskemu Škedenjskemu etnografskemu muzeju v Trstu. Tam sta dr. France Golob in restavrator Janez Črne od 1. do 20. oktobra restavrirala intarzirano skrinjo, stensko omaro, stensko ogledalo, spalnico in glavo putta.

Dr. Golob je tudi v letu 1997 sodeloval v komisiji za ocenjevanje predmetov za Upravo RS za kulturno dediščino.

Druga strokovna aktivnost in študijsko izpopolnjevanje

Kustosi Slovenskega etnografskega muzeja aktivno sodelujejo v raznih muzejskih in etnoloških združenjih: ICOM-u, ICOM - CIDOC-u (članica predsedstva in delovne skupine za etnologijo je Alenka Simikič), NET-u - Mreži evropskih etnografskih muzejev (korespondentka za Slovenijo je Irena Keršič), Skupnosti muzejev Slovenije (mag. Inja Smerdel), Društvu muzealcev Slovenije (Irena Keršič je članica komisije za podelitev Valvasorjevih nagrad in priznanj) in Slovenskem etnološkem društvu (podpredsednica je Polona Sketelj, tajnica pa Nives Špeh).

V letu 1997 so se odprle tudi nove možnosti sodelovanja pri raznih mednarodnih projektih. Slovenski etnografski muzej je bil povabljen k sodelovanju pri dveh projektih v okviru programa EU Raphael (dostopnost kulturne dediščine), pri projektih tekstil in orna orodja. Svoji prijavi je uspešno oddal.

Udeležba na simpozijih

Tanja Tomažič se je od 3. do 11. februarja z referatom *Vloga posameznika pri obnavljanju (ali spreminjanju) starih pustnih običajev (obnova škoromatije v dveh brkinskih vaseh)* udeležila Mednarodnega simpozija o maskah v Binchu v Belgiji.

Dr. Nena Židov je 24. in 25. maja z referatom *Življenjske zgodbe zdraviteljev* sodelovala na mednarodnem simpoziju v Tinjah v Avstriji.

V okviru simpozija Doks in Portorožu je mag. Marjeta Mikuž pripravila članek za zbornik Doks 97 in imela 30. maja predavanje na temo *Plakat in njegova računalniška obdelava*.

Mag. Inja Smerdel se je udeležila mednarodnega kongresa Scots & Slavs, ki ga je od 28. do 30. junija organizirala Univerza v Dundeeju na Škotskem. Njen referat je imel naslov *Scottish Traces in Slovenia, Historical Fragments and Modern Stereotypes*.

Od 6. do 10. septembra se je Alenka Simikič udeležila ICOM - CIDOC-ove letne konference v Nrnbergu v Germanisches National Museumu, ki je potekala pod naslovom *Kvaliteta in dokumentacija*. Aktivno je sodelovala na dveh forumih: na sejah predsedstva ICOM - CIDOC o načrtih za prihodnost, o organiziranosti WG (delovnih skupin) ter vlogi CIDOC-a v MoU, ACE2000, Africom in ISO in v delovni skupini za etnologijo, ki je začela z novim projektom Vodič po klasifikacijskih sistemih v etnografskih muzejih.

Od 20. do 24. septembra se je Nina Zdravič Polič udeležila mednarodnega srečanja ICOM - MPR (mednarodni odbor za

marketing in odnose z javnostmi) v Kopenhagnu. Udeležbo je finančno podprl ICOM, Slovenski odbor.

Med 25. in 27. septembrom je v Grenoblu potekal mednarodni kolokvij z naslovom *Mobilité et frontiers dans les Alpes*. Mag. Inja Smerdel je bila povabljená na okroglo mizo o alpskih muzejih in raziskovanju. Nastopila je s pisnim prispevkom *Recherches dans les musées alpins Slovnes - quoi et comment*.

28. septembra se je dr. Nena Židov z referatom *Alternative medicine in Slovenia* v Piranu udeležila mednarodnega simpozija o vlogi etnologije v deželah v tranziciji.

Od 8. do 10. oktobra je v Murski Soboti potekalo posvetovanje Slovenskega muzejskega društva. Iz Slovenskega etnografskega muzeja so se ga udeležili: Irena Keršič, Alenka Simikič in mag. Marjeta Mikuž, ki je pripravila članek in predavanje o *muzejskih trgovinah*.

Slovensko etnološko društvo je organiziralo seminar z naslovom *Etnologija v osnovni šoli*, ki je potekal med 15. in 17. oktobrom v Portorožu. Na njem so s predavanji sodelovale:

- Irena Keršič: *Etnologija je povsod*,
- Sonja Kogej Rus: *O pedagoškem delu v Slovenskem etnografskem muzeju*,
- dr. Nena Židov: *Raziskovalne naloge v osnovni šoli*. Štirim učiteljem, udeležencem seminarja, je bila tudi mentorica pri njihovih seminarskih nalogah.

Od 29. do 31. oktobra se je mag. Marija-Mojca Terčelj v San Christbalu de las Casas, Chiapas, Mehika udeležila simpozija II. Reunide investigadores del area zoque. Na njem je 30. oktobra predstavila videofilm *Tzuni mequ*, 31. oktobra pa je imela predavanje *Joyo naque, joya soc toc - Flor Costurada, Flor Amarrada* (Flor y el simbolismo zoque de los floreados).

Od 15. do 19. novembra se je mag. Marjeta Mikuž z referatom udeležila tretjega simpozija strokovnjakov iz devetih evropskih držav na temo *Muzejska statistika v evropskih državah*. Na dvodnevem simpoziju v berlinskem Institutu für Museumskunde je tekla beseda o pripravah na muzejsko statistiko pri prehodu na unificirano regulativo EU za bodoče članice - države skupnosti.

Mentorstva, predavanja in drugo strokovno delo

Dr. Gorazd Makarovič (ljudska umetnost), mag. Janja Žagar (področje oblačilne kulture, meščanstva in delavstva), Irena Keršič (stanovanjska kultura), Polona Sketelj (ruralno gospodarstvo) in mag. Inja Smerdel (s posameznimi gesli s področja ruralnega gospodarstva) so v letu 1997 sodelovali pri že več let trajajočem projektu, pisanju gesel za *Priročnik slovenske etnologije*.

Kustosi Slovenskega etnografskega muzeja so vabljeni k sodelovanju v razne komisije za ocenjevanje. V letu 1997 je bila 11. marca Irena Keršič v komisiji za ocenjevanje gregorčkov v Kropi, jeseni pa v komisiji, ki je ocenjevala najboljši spominek celjske regije in mesta Celja. Mag. Inja Smerdel je bila v oktobru članica žirije, ki je izbrala najboljše turistične spominke v letu 1997. Projekt turistični spominek 1997 je pripravila Turistična zveza Slovenije v sodelovanju z Gospodarsko zbornico Slovenije, s Centrom za promocijo turizma Slovenije in Pospeševalnim centrom malega gospodarstva Slovenije.

V Slovenskem etnografskem muzeju so štirje študentje etnologije opravljali študentsko prakso in se seznanjali z muzejem. Kustosi so s konsultacijami pomagali študentom pri seminarskih in diplomskih nalogah.

Irena Keršič je imela za udeležence Šole slovenskega jezika dve predavanji: 1. februarja *O identiteti slovenske kulture* in 2. februarja *O slovenski ljudski arhitekturi*. Za udeležence poletne Šole slovenskega jezika pa je 16. julija pripravila predavanje *Načini razsvetljevanja pri*

slovenskem večinskem prebivalstvu v 19. in 20. stoletju.

14. februarja je mag. Andrej Dular slovenskim zamejskim učiteljem v Proseku v Italiji predaval o *vinogradništvu na Slovenskem*.

Mag. Janja Žagar, kustodinja za nošo, že več let nudi strokovno pomoč vodjem folklornih skupin. V organizaciji Zveze kulturnih organizacij Slovenije je 23. marca vodila začetni seminar za vodje folklornih skupin, katerega naslov je bil *Ljudska noša na Slovenskem*, 26. novembra pa nadaljevalni seminar z naslovom *Ljudska noša v Beli krajini*.

Polona Sketelj in Nives Špeh sta od 29. junija do 4. julija sodelovali na Muzejski poletni delavnici Gaberje 97, ki jo je organiziral Muzej novejšje zgodovine Celje. Bili sta mentorici skupine, ki je raziskovala oblačilno kulturo urbanega okolja.

Mag. Marija-Mojca Terčelj si je 13. avgusta v Musei Provinciali Borgo Castello v Gorici ogledala razstavo *Oro, riti e miti dell' Antico Peru* (Zlato, obredja in miti starega Peruja). Ocena razstave je bila objavljena 25. avgusta v dnevniku Delo.

28. novembra je imela mag. Marija-Mojca Terčelj v knjižnici Prežihov Voranc v Ljubljani predavanje *O položaju družin v Chiapasu*.

V decembru so bila predavanja kustosov Slovenskega etnografskega muzeja usmerjena na praznične dni:

- Sonja Kogej Rus je za male bolnike v Mestni otroški bolnišnici (3. decembra) in v Pediatrični kliniki (4. decembra) pripravila predavanje *Trije decembrski obdarovalci - Miklavž, Božiček in dedek Mraz*.
- mag. Marija-Mojca Terčelj je v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu predavala *O božiču na Slovenskem*.

Izobraževanja

Mag. Nena Židov se je udeležila tečaja *Uporaba programske opreme Cobiss - katalogizacija*, ki je potekal v Mariboru na Institutu informacijskih znanosti od 19. do 23. maja.

V organizaciji Slovenskega muzejskega društva se je mag. Marjeta Mikuž udeležila enotedenskega seminarja na temo *Muzejskega managementa*, ki sta ga vodila nizozemska strokovnjaka Johanna Kiewit in Kees Plaisier. Seminar je potekal od 16. do 20. junija v domu muzealcev na Bledu.

Štipendistka Slovenskega etnografskega muzeja Ana Motnikar je od 11. avgusta do 19. septembra v Budimpešti sodelovala na tečaju *Scientific Principles of Textile Conservation*, ki ga je organiziral ICCROM.

Mag. Andrej Dular, mag. Marija-Mojca Terčelj, Alenka Simikič, Nina Zdravič Polič in Tone Pirc so se 19. in 20. novembra udeležili računalniškega tečaja Internet.

Muzej grad Goričane

Že v letu 1996 so muzejski svet Slovenskega etnografskega muzeja, Uprava RS za kulturno dediščino in Ministrstvo za kulturo RS sklenili, da se na gradu Goričane razstavi Skušnina zbirka kitajskih predmetov ter oblikuje lasten program občasnih razstav. Razstavna dejavnost na gradu Goričane še ni mogla zaživeti, saj še vedno ni končana obnova grajskega kompleksa, ker obnovitvena dela že dve leti stojijo. Vodja Muzeja grad Goričane kustos Ralf Čeplak Mencin se je usmeril v raziskovanje in pripravo stalne postavitve kitajskih predmetov. Lotil se je tudi proučevanja Petkovškove zbirke afriške umetnosti.

Kljub nedostopnosti muzealij za širšo javnost ter še neurejenemu depozu so v letu 1997 v Goričanah gostili in seznanjali s problemi muzeja Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo ter Oddelek

za azijske in afriške študije Filozofske fakultete v Ljubljani in Oddelek za neevropsko etnologijo (Vlkerkunde) z dunajske univerze. Za internirance druge svetovne vojne so organizirali ogled grajskega kompleksa, ki je bil v letih 1944 in 1945 zbirno taborišče, od koder so zapornike pošiljali v taborišča po Evropi.

Jeseni je kljub gradbišču v grajskem atriju potekala glasbena prireditev *Jesenske serenade*:

- 2. septembra *Španski večer z glasom in kitaro*,
- 3. septembra *Bachova glasba na čembalu*,
- 3. septembra *Klasiki 20. stoletja z violončelom*,
- 5. septembra *Kvartet flaut s francosko glasbo*.

Na posvetovanju Slovenskega muzejskega društva v Murski Soboti, ki je bilo med 8. in 10. oktobrom 1997, in skupščini ICOM-a je bil Ralf Čepiak Mencin izvoljen za predsednika Slovenskega odbora te mednarodne muzejske organizacije.

Saša Florjančič

POROČILO O DELU KOVAŠKEGA MUZEJA V KROPI V LETU 1997

Kovaški muzej v Kropi sodi med specialne muzeje. Kot muzej žiluzinskega žebeljarstva prikazuje tehničnozgodovinski razvoj obdelave železa od rude do žebļa, gospodarske, socialne, demografske in kulturne razmere v Kropi in bližnjih železarskih naseljih. Od leta 1963 deluje v sklopu Muzejev radovljiške občine.

V letu 1997 sva bila v Kovaškem muzeju redno zaposlena kustodinja - pripravnica Saša Florjančič, po poklicu etnologinja in kulturna antropologinja, ter vodič in oskrbnik Joža Eržen. Honorarno je z muzejem sodelovala še vodička, študentka zgodovine. Muzej je obiskalo 9904 obiskovalcev, od tega 1896 tujih. Po muzejski zbirki, starem trškem jedru in vigenjcu Vice (spremljajočem muzejskem objektu, kjer vodič najavljenim skupinam demonstrira nekdanji način ročnega kovanja žebeljev), smo popeljali 388 skupin. Med njimi so prevladovala šolske skupine iz vse Slovenije, zato je precejšen del naše dejavnosti posvečen prav pedagoškemu delu. Maja so izšli pedagoški listi Spoznajmo vigenjce, namenjeni učencem nižje stopnje osnovne šole. V obliki delavnice (forum), ki sta jo obogatila Joža Eržen in Marjan Dermota s kovanjem žebeljev na mobilni ješi, sem jih predstavila na muzejskem sejmu v Narodni galeriji v Ljubljani. Kot vsako leto sva z vodičem vodila projektno delo s četrtnimi razredi OŠ Bičevje iz Ljubljane v okviru njihove šole v naravi.

Muzej je v lanskem letu odkupil risbo Božidarja Jakca z upodobljenim Jožo Bertonecljem, znanim kroparskim kovačem (njegova dela v Kovaškem muzeju predstavljajo posebno zbirko), in tri umetnostno kovane izdelke kovača Janeza Zupana iz Kroepe. Kot darilo je pridobil pet preslic in pet diplom telovadnega društva Orel v Kropi. Že v letu 1995 je kroparsko podjetje Plamen muzeju podarilo preko 3000 fotografij z negativi, izdelanih za potrebe tovarniškega glasila. Z evidentiranjem in dokumentiranjem tega gradiva, ki med drugim zajema tudi vse plasti lokalnega življenja v Kropi in bližnjih krajih po drugi svetovni vojni, smo tudi urejanje fototeke lahko zastavili bolj sistematično. Ob koncu leta 1997 je fototeka obsegala 4681 fotografij, 4541 negativov ter 526

diapozitivov.

Ob Kovaškem šmarnu, prazniku kroparskih kovačev (2. julij), ki ga je v letu 1997 začela oživljati KS Kropa, je muzej v ciklu razstav Naš kraj in ljudje pripravil občasno razstavo umetnostno kovanih del Adama Kržišnika. Omenjeni kovač se je rodil leta 1936 v Kropi in se je izučil na domači Šoli za umetno obrt, ki je v delovala do leta 1954 in je bila kot taka zadnja strokovna šola v dolgoletni tradiciji organiziranega, čeprav večkrat prekinjenega strokovnega šolstva v Kropi. Tu je bil njegov mentor tudi Joža Bertoneclj, ki je na šoli poučeval tehnologijo kovanja in praktični del. Vso delovno dobo je Adam Kržišnik preživel v kroparskem podjetju UKO, pretežni del kot oblikovalec. Leta 1994 mu je bil - tedaj že upokojenemu - priznan status samostojnega kulturnega delavca, leto kasneje pa je kot učenec Joža Bertoneclja za slovenski del spominskega znamenja v nacističnem taborišču Mauthausen izdelal kopijo spomenika na mestu podružnice tega taborišča v Podljubelju pri Trziču, ki sta ga leta 1954 ustvarila arhitekt Boris Kobe in Joža Bertoneclj. Na razstavi v Kovaškem muzeju se je predstavil z izdelki, ki jih je ustvaril prav za to priložnost, in nekaterimi starejšimi predmeti iz lastne zbirke. Razstava, ki jo je spremljalo vabilo s tekstom o obiskovalcu, je bila na ogled od 5. julija do 31. avgusta, v organizaciji Muzeja Jesenice pa je gostovala v Liznjekovi hiši v Kranjski Gori od 12. decembra 1997 do 22. februarja 1998.

Novembra je bila v muzeju predstavitev dveh priložnostnih poštinih znamk, božične in novoletne. Motiv na božični znamki v nominalni vrednosti 80,00 SIT je povzel po fotografiji iz fotodokumentacije Kovaškega muzeja in predstavlja jaslice iz kroparske podružnične cerkve Matere Božje, ki jih je leta 1947 izdelala akademska kiparka Liza Hribarjeva.

Že petič po vrsti je Kovaški muzej v prostorih Otroškega vrtca v Kropi organiziral poučno-družabno prednovoletno srečanje kroparskih žena in deklet. V preteklih letih so se zvrstile tako kulinarne delavnice kot tudi seznanjanje z različnimi ročnimi spretnostmi, lani pa smo srečanje pod strokovnim vodstvom Aleša Omana, tkalca in izdelovalca statev iz Bistrice pri Trziču, posvetili tkanju z malimi ročnimi statvami. Zanimanje in udeležba sta bili izjemni, saj smo tečaj morali celo ponoviti.

V drugi polovici leta me je zaposlil nenačrtovan projekt Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja, saj sem urejala in urednikovala besedilo, ki je izšlo v obliki zbornika januarja 1998 kot prvi poskusni zvezek Gorenjskega biografskega leksikona. Zbornik vključuje raziskave rodovnikov kroparskih družin treh avtorjev, Franca Kanduča, Jožeta Gašperšiča in predvsem Janeza Šmitka, ter izbor tistih Kroparjev, ki so na različne načine zaznamovali svojo dobo.

Vzdrževalna dela na muzejskih objektih je opravljal vodič in oskrbnik Joža Eržen. Poleg rednih vzdrževalnih del v sami muzejski stavbi in vigenjcu Vice je skupaj z Marjanom Dermoto, ki z muzejem sodeluje prostovoljno, izpeljal zamenjavo vigenjskega kolesa in napravil zaščitno ograjo okoli objekta. Izdelala sta tudi nova valja za navijanje verige pri vodni zapornici in pričela z deli za obnovo vigenjskega mehu. Izdelana je bila tudi mobilna ješa (kovaško ognjišče) za priložnostna gostovanja muzeja - eno takih je bil v organizaciji podjetja Jama iz Postojne Erazmov viteški turnir v Predjami (24. avgust), kjer sta Joža Eržen in Marjan Dermota na srednjeveški tržnici kovala žebļje in na tak način popularizirala muzej.

Andreja Brancelj Bednaršek

POROČILO O ETNOLOŠKEM DELU V BELOKRANJSKEM MUZEJU METLIKA

Belokranjski muzej od leta 1996 nima zaposlenega kustosa etnologa. Za etnološko delo skrbi, kolikor pač lahko, direktorica muzeja, pa tudi vsi drugi zaposleni.

Tako smo v letu 1997 zbrali 131 etnoloških predmetov. 29 jih je bilo podarjenih, 102 predmeta, ki tvorita zbirko kovaškega orodja, pa smo odkupili. Vsi podarjeni predmeti so bili vpisani v akcesijsko knjigo, iz prejšnjih let pa je bilo obdelanih 62 predmetov.

Kot gradivo za televizijo, predavanja, prispevke v poljudni literaturi in strokovne članke je bilo v letu 1997 objavljenih 340 etnoloških predmetov. Na raznih razstavah je bilo uporabljenih 474 predmetov, stalne razstave Belokranjskega muzeja pa so ponujale na ogled v Metliki 1270, v Semiču 253 in v Vinici 19 etnoloških predmetov.

V letu 1997 se je za okoli 100 enot povečala etnološka fototeka, negoteka in diateka. Pridobili pa smo tudi nekaj sto kosov drobnega tiska.

Med lastnimi občasnimi razstavami je bila likovno-etnološka Veseli vuzem, kjer je bilo razstavljenih 68 linorezov pisanic Arpada Šalamona, 40 jedkanic pisanic Jožeta Žlause in 194 velikonočnih voščilnic iz zbirke Hede Vidmar Šalamon. Razstavo si je v Ganglovem razstavišču metliškega gradu ogledalo 1030 obiskovalcev.

Pripravili smo tudi lastno gostujočo razstavo z naslovom Belokranjske pisanice v Pokrajinskem muzeju v Kočevju. Razstavili smo pisanice, vezenine, pripomočke za izdelovanje pisanic in fotografije, vse iz zbirke Belokranjskega muzeja. Razstavo je obiskalo 580 ljudi. Hkrati smo v Kočevju pripravili tudi tečaj izdelovanja belokranjskih pisanic, kjer je imela Andreja Brancelj krajše uvodno predavanje.

Ker v Belokranjskem muzeju nimamo dovolj strokovnega kadra, najbolj trpi naše raziskovalno in publicistično delo. V letu 1997 je bilo raziskovalno delo povezano z nastajanjem vinogradniške zbirke v Semiču, ki sta jo zasnovala Andreja Brancelj in arhitekt Marjan Loboda. Novo stalno razstavo je 18. julija 1997 odprl Stanislav Mrvič, direktor Uprave RS za kulturno dediščino.

V Belokranjskem muzeju je bila poleti 1997 na enomesečni praksi študentka etnologije Anita Matkovič.

Sicer pa si je zbirke Belokranjskega muzeja v letu 1997 ogledalo 23329 ljudi in mnogi med njimi so se še posebej zanimali za etnološke predmete.

V Belokranjskem muzeju si želimo, da bi se lahko kadrovsko okrepili. Če bi imeli na primer kustosa etnologa ter kustosa pedagoga, bi bilo naše delo prav gotovo bolj opazno. Upamo, da se nam bodo želje uresničile.

Aleš Gačnik

POROČILO O DELOVANJU ODDELKA ZA ETNOLOGIJO V POKRAJINSKEM MUZEJU PTUJ TER BIOGRAFIJA, BIBLIOGRAFIJA IN EXPOGRAFIJA KUSTOSOV ETNOLOGOV V LETU 1997

Na Oddelku za etnologijo PMP sva bila v letu 1997 zaposlena dva, kustos etnolog Andrej Brenceta ter višji kustos etnolog Aleš Gačnik, vodja Oddelka za etnologijo. Oddelke v preteklem letu še ni pridobil ustreznih prostorov za stalno muzejsko postavitve, zato smo bili pri našem delu vezani na izražanje skozi občasne muzejske razstave.

Pri rednem muzejskem delu smo se posebno posvetili urejanju dokumentacije, ki je povezana s kulturo mask in maskiranja ter z obsežnimi pripravami na stalno muzejsko postavitve mask (muzeološki scenarij razstave, nove pridobitve, priprava strokovnih besedil in fotografij za katalog ob stalni postavitvi, pridobivanje dodatnih finančnih sredstev za realizacijo zastavljenega projekta itn.).

Med izredno pomembnimi opravljenimi strokovnimi nalogami, ki so presegale oddelčno ambicioznost, moramo izpostaviti tudi projekt nove celostne grafične podobe Pokrajinskega muzeja Ptuj. Projekt je na iniciativo takratnega v.d. direktorja Ivana Vidoviča zasnoval, vodil in izpeljal Aleš Gačnik, ki je izdelal celotno metodologijo za izvedbo vabljenega natečaja, na katerega smo povabili tri oblikovalce in njihove studije: Vladimira Pezdrica (Quadrat design, Ljubljana), Boštjana Botasa Kendo (studio Botas, Ljubljana) ter Aleksandro Saš (Studio Saš, Maribor). Recenzentska ekipa je bila sestavljena iz nekaterih muzejskih sodelavcev, v.d. direktorja Ivana Vidoviča, arheologinje Mojce Vomer Gojkovič, umetnostne zgodovinarke Marjete Ciglenceki in dveh zunanjih ekspertov, profesorja muzeologije dr. Tomislava Šole ter arhitekta Marjana Lobode. Komisiji je predsedoval Aleš Gačnik, ki je po končanem natečaju pripravil razstavo s katalogom o osnovi in izvedbi omenjenega projekta, organiziral pa je še nekaj delovnih srečanj med ožjim odborom recenzentov in izbranim oblikovalcem Vladimирjem Pezdircem (Studio Quadrat design).

Oba kustosa sta se strokovno udeleževala tudi izven muzeja:

Expografija in bibliografija kustosa etnologa Andreja Brenceta:

- Andrej Brenceta je avtorsko sodeloval pri izvedbi naslednjih razstav:
- **Na poti k stalni postavitvi zbirke mask**, soavtor razstave z Alešom Gačnikom, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptujski grad, 19. junij - 17. avgust 1997
 - **Od zrna do kruha**. Razstavo, ki je bila del prireditve Dobrote slovenskih kmetij, je v stavbi mestne občine pripravil Oddelek za kmetijske dejavnosti občine Ptuj v času od 24.3. - 7.4.1997. Za

razstavo sem pripravil predmete in fotografski material iz muzejskega fonda. Posojenih je bilo 11 lesenih predmetov in 5 črnobelih fotopovečav na temo priprave in peke kruha.

Andrej Brencce, bibliografija v letu 1997:

- **Vinaski muzej v Ptuj od ustanovitve leta 1937 do otvoritve 1946**, Etnolog / Glasilo Slovenskega etnografskega muzeja, 6 (LVII), Ljubljana, 1996, str. 79-92
- **Starodavni pustni liki**, v: Na poti k stalni postavitvi zbirke mask v ptujskem muzeju, zloženka, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptujski grad, 1997, ni paginiranih strani
- **Zgodovina vinogradništva na ptujskem območju**, Ptujčan / Glasilo mestne občine Ptuj, III., 1997, str. 6
- **Poročilo o delu na Oddelku za etnologijo v Pokrajinskem muzeju Ptuj v letu 1996**, Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 37, 1-2, 1997, str. 67-68

Biografija, expografija in bibliografija višjega kustosa etnologa Aleša Gačnika:

- Udeležba na rednih sejah Izvršnega odbora Slovenskega etnološke društva (do maja 1997),
- sodelovanje na sejah uredniškega odbora Etnologa in Glasnika Slovenskega etnološkega društva (do maja 1997),
- recenziranje desetih raziskovalnih nalog na 6.regijskem srečanju mladih raziskovalcev srednješolcev in osnovnošolcev Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja v Murski Soboti in na Ptuj,
- vabljen udeležba na veliki mednarodni simpozij "Maske v tradicionalni kulturi Evrope" (Binche, St.Vaast: februar 1997), kjer je Aleš Gačnik imel dve predavanji oz. referata, ki bosta predvidoma objavljena v knjigi konec leta 1998:
- **Le masque comme phénomène muséologique / Expositions de masques au musée: entre fiction et réalité (The mask as a museological phenomenon / Museum exhibitions of masks between fiction and reality)**, Le masque dans la tradition européenne, Symposium scientifique, 03.02.-12.02.1997, Musée international du carnaval et du masque, Binche, Belgique,
- **Modification de la culture carnavalesque traditionnelle de Slovenie / Le syndrome de la "Kurentomania" (Modifications of the traditional carnival culture in Slovenia / "Kurentomania" as a syndrome)**, Le masque dans la tradition européenne, Symposium scientifique, 03.02.-12.02.1997, Musée international du carnaval et du masque, Binche, Belgique,
- sodelovanje pri organizaciji in izvedbi posveta Etnologija v šoli, ki ga je v Portorožu organiziralo Slovensko etnološko društvo,
- referat z objavo na simpoziju Slovenskega muzejskega društva v Murski Soboti:
- **Med virtualno mrtvimi in kibernetičnimi muzeji / Med nacionalnim in evropskim poročilom o kulturni politiki Slovenije ter globalnimi megatrendi na prelomu tisočletja**,
- sodelovanje pri oblikovanju sklepov delovne skupine za muzejsko kritiko (Zborovanje Slovenskega muzejskega društva v Murski Soboti).

Aleš Gačnik je avtorsko sodeloval pri izvedbi naslednjih razstav:

- **Koranti**, Fotografska delavnica ZKOS (Ptuj 1996), Miheličeva galerija, 30.1.-16.2.1997, Pokrajinski muzej Ptuj in ZKOS
- **Med slovenskimi kurenti in sibirskimi šamani**, razstava Ljube in Sergeja Hahonin, soavtor razstave z Stanko Gačnik, Mestna občina Ptuj, Ptuj, februar 1997
- **Podoba vašega muzej / Natečaj za celostno grafično podobo Pokrajinskega muzeja Ptuj ter predstavitev oblikovalskih dosežkov**

studia Saš, studia Botas ter studia Quadrat design, avtor razstave, Pokrajinski muzej Ptuj, Miheličeva galerija, 27.marec - 13.april 1997

- **France Mihelič - Riba Faronika**, soavtor razstave s Stanko Gačnik, Pokrajinski muzej Ptuj, Miheličeva galerija, 24.april - 21.september 1997
- **Na poti k stalni postavitvi zbirke mask**, soavtor razstave z Andrejem Brencetom, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptujski grad, 19.junij - 17.avgust 1997

Aleš Gačnik, bibliografija v letu 1997:

- **Korant kot fotografsko doživetje**, Korant / Fotografska delavnica ZKOS (Ptuj, 1996), ZKOS in Pokrajinski muzej Ptuj, 1997
- **Korant kot fotografsko doživetje**, Mentor, Mesečnik za vprašanje literature in mentorstva, 1-2, XVIII.letnik, Ljubljana, 1997, str.110
- **Foto-koranti**, Razstava fotografske delavnice pod mentorskim vodstvom Hermana Pivka, Tednik, 30.1.1997, str.10
- **Korantove foto metamorfoze**, Večer, 4.2. 1997, str.15
- & Gačnik, Stanka, **Med slovenskimi kurenti in sibirskimi šamani**, razstava Ljube in Sergeja Hahonin, zloženka, Mestna občina Ptuj, Ptuj, februar 1997
- **Identiteta muzeja / Natečaj za celostno grafično podobo Pokrajinskega muzeja Ptuj**, v: Podoba vašega muzej / Natečaj za celostno grafično podobo Pokrajinskega muzeja Ptuj ter predstavitev oblikovalskih dosežkov studia Saš, studia Botas ter studia Quadrat design, Pokrajinski muzej Ptuj, 1997, str.2-3
- **Oris izhodišč za muzeološki scenarij razstave Podoba vašega muzeja**, v: Podoba vašega muzej / Natečaj za celostno grafično podobo Pokrajinskega muzeja Ptuj ter predstavitev oblikovalskih dosežkov studia Saš, studia Botas ter studia Quadrat design, Pokrajinski muzej Ptuj, 1997, str.15
- **Sodobno oblikovanje in celostna grafična podoba muzeja**, Tednik, 27.3.1997, str.6
- **Muzeološke refleksije Miheličeve ribe Faronike / Prispevek k transformaciji umetniških galerij v umetniške muzeje**, v: France Mihelič / Riba Faronika, Pokrajinski muzej Ptuj, Miheličeva galerija, 1997, 32 str.
- **Kultura mask in maskiranja / Prispevek k štiridesetletnim prizadevanjem po ureditvi zbirke mask v ptujskem muzeju**, v: Na poti k stalni postavitvi zbirke mask v ptujskem muzeju, zloženka, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptujski grad, 1997, ni paginiranih strani
- **V pričakovanju stalne muzejske predstavitve dediščine mask in maskiranja v ptujskem muzeju**, Tednik, 19.6.1997, str.6
- **Zamegljena podoba ljudske kulture / Razstava o kulturi mask in maskiranja v Pokrajinskem muzeju Ptuj**, Ptujčan, Leto III, šte.v.7-8, 28.julij 1997, str.9
- **Znamenja - pomniki ljudske kreativnosti in religioznosti / Topografija znamenj v župniji Sv.Marjete niže Ptujja**, Tednik, 28.8.1997, str.10
- **Recenzije 10.raziskovalnih nalog: Kakšna vina lahko pijemo v ptujskih lokalih (ŠC Ptuj, Poklicna in tehniška kmetijska šola), Lükarija in lükarji (OŠ Gorišnica), Sejem bil je živ (OŠ II., Murska Sobota), Borovo gostüvanje (OŠ Tišina), Mojster s sreem (OŠ I., Murska Sobota), Dobrote iz črne kuhinje (OŠ Destrnik), Ormoški spominki (OŠ Ormož), Ormoški turizem včeraj, danes in v prihodnosti (OŠ Ormož)**, v: Mladinsko raziskovalno delo v letu 1997, 5.srečanje mladih raziskovalcev Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja, BISTRA - Biro za strateško tehnološki razvoj, Murska Sobota, Ptuj, 1997, str. 21, 42-47
- & Komavec, Maša & Terseglav, Marko & Ramšak, Mojca & Muršič, Rajko, **Iz domačijstva, Iz Tujstva**, Glasnik Slovenskega

etnološkega društva, 37, 1-2, 1997, str. 94-95

- **Poročilo o delu na Oddelku za etnologijo v Pokrajinskem muzeju Ptuj v letu 1996**, Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 37, 1-2, 1997, str. 67-68
- **Med virtualno mrtvimi in kibernetičnimi muzeji / Med nacionalnim in evropskim poročilom o kulturni politiki Slovenije ter globalnimi megatrendi na prelomu tisočletja**, Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Murska Sobota, 8.-10.oktober 1997, Ljubljana, 1997, str.86-115
- **"Maske so ful kul" / Družbena akcija v obliki občasne razstave v Pokrajinskem muzeju Ptuj**, ARGO, 40 / 2, 1997, str.63-66
- & Gačnik, Stanka, **Umetnost in znanost / Likovna umetnost v znanstvenoraziskovalnem središču Bistra Ptuj**, v: Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj, Ptuj, 1997, str.7-23
- **Umetnost naj bi nadomestila šport** (o zbirateljstvu in muzejih na prelomu tisočletja), kolumn, Dnevnik, 11.11.1997, str.19

Marija Počivavšek

MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE CELJE V LETU 1997

Muzej novejšje zgodovine Celje je zgodovinski muzej, ki se ukvarja z zbiranjem, raziskovanjem in predstavitvijo zgodovine Celja od začetka 20. stoletja do današnjih dni. Muzej, v katerem je 15 redno zaposlenih, zelo živo komunicira z javnostjo in posveča posebno pozornost kvalitetni ponudbi za muzejsko publiko. Razstavna dejavnost muzeja, ki je vidna in dostopna vsem obiskovalcem, je organizirana kot kombinacija stalnih in občasnih dejavnosti. Od stalnih razstav v muzejski zgradbi sedaj deluje otroški muzej Hermanov brlog, v dislociranem originalnem ateljeju zbirka fotografa Josipa Pelikana, v poslopju nekdanjega minoritskega samostana pa je razstava o žrtvah nacističnega nasilja (Stari pisker). Program občasnih razstav zajema teme, ki poglobljajo vsebine, ki so na drugih mestih obdelane zgolj informativno ali pa so v danem trenutku posebno aktualne. Živi del dejavnosti so muzejske delavnice, predavanja, vodstva, ankete in druga raznovrstna srečanja kustosov z vedoželjnimi obiskovalci in prijatelji muzeja. Zelo živahna pa je tudi publicistična in založniška dejavnost muzeja.

Muzejsko delo je bilo v letu 1997 organizirano v kustodiatih za zgodovino, v katerem se prepletajo zgodovinske in etnološke metode dela (zaposleni 3 kustosi zgodovinarji in 1 etnologinja), kustodiatu za pedagoško delo (1 kustosinja, 1 animatorica), kustodiatu za dokumentacijo (1 kustosinja) ter kustodiatu za restavriranje in konservacijo (1 tehnik). Strokovno delo muzeja je usmerjala direktorica Andreja Rihter.

Pridobivanje predmetov in muzejske zbirke

V okviru rednega dela je bil poudarek na zbiranju predmetov in obdelavi muzejskih zbirk. Večino novopridobljenih predmetov smo zbrali z darili – kar 1499, kar je za 23% več kot leto poprej. Od pomembnejših pridobitev bi na tem mestu omenili, da smo po

stečaju Zlatarne Celje, podjetja z bogato tradicijo, začeli z evidentiranjem izdelkov in zlatarskih delavnic, konec leta pa tudi z njihovim prevzemanjem. Tako se je zbirka obrti obogatila še z enim, za Celje zelo pomembnim segmentom.

Pri delu z zbirkami imata prednost zbiranje in obdelava posameznih zbirk; v muzeju jih imamo trenutno 11:

- zbirko poslovnih pisem,
- zbirko orožja,
- zbirko plakatov,
- zbirko razglednic,
- zbirko Westen – EMO,
- zbirko tehtnic,
- zbirko obrti,
- zbirko iz otroškega življenja,
- zbirko fotografa Josipa Pelikana,
- slovensko zobozdravstveno zbirko,
- splošno zbirko.

Omenjene zbirke ne pomenijo zaključene celote, saj nastajajo vedno nove, odvisno pač od gradiva, ki ga hranimo in ki prihaja v muzej. Ker se ukvarjamo z raziskovanjem Celja v 20.stol., zbiramo in hranimo različne ostanke življenja iz tega obdobja. Naša prioriteta pa je, kot že rečeno, zbiranje fragmentov življenja, zato je zelo porasla zbirka fotografskega gradiva. Kot eden redkih muzejev sprti beležimo dogodke tudi v obliki videodokumentacije. Tako smo v lanskem letu pridobili 47 videokaset, na katerih je zabeleženih 70 dogodkov iz Celja in celjske regije.

Raziskovalno delo

Posamezni strokovni delavci muzeja so kot strokovnjaki s svojega področja sodelovali pri različnih raziskovalnih projektih znotraj in zunaj muzeja. V kustodiatu za zgodovino je bilo težišče dela na pripravi nove stalne razstave, katere otvoritev načrtujemo za leto 1999 in ki bo govorila o življenju Celjanov v 20. stoletju.

Razstave in obiskovalci

V letu 1997 smo v muzeju in izven njega organizirali skupno 24 razstav ter vrsto dejavnosti, ki jih je obiskalo 34108 obiskovalcev. Največ obiskovalcev je bilo na lastnih občasnih razstavah, v otroškem muzeju ter na prireditvah, ki jih je muzej organiziral izven matične hiše.

STALNE RAZSTAVE:

- Celje v letih 1945 – 1980
- Slovenska zobozdravstvena zbirka
- Otroški muzej Hermanov brlog
- Stari pisker
- Atelje Josipa Pelikana

LASTNE OBČASNE RAZSTAVE:

- Glavni trg (občasni razstavni prostori)
- Hi, konjiček (otroški muzej)
- IX. mednarodni slikarski tedni (galerija Keleia)
- Ashod Bayandour (galerija Keleia)
- Ljubica Ratkajec Kočica (občasni razstavni prostori)
- Marko Andlovic (galerija Keleia)
- Tommy Lindon (galerija Keleia)
- Oj ta vojaški boben (občasni razstavni prostori)
- Narodni dom v Celju (Narodni dom)

- Celjski mednarodni slikarski tedni 1988 - 1997 (galerija Keleia)
- Hitreje, višje, močnejše (otroški muzej)

LASTNE GOSTUJOČE RAZSTAVE

- Rihard Jakopič v očeh najmlajših (Zdravstveni dom Celje)
- Avgust Deržek - Beleženje časa, ki mineva (Zdravstveni dom Celje)

- Josip Pelikan in Celje (Zdravstveni dom Celje)
- Mladinske delovne brigade (Letališče Levec)

GOSTUJOČE RAZSTAVE DRUGIH USTANOV

- Igra svetlobe (Herman Čater)
- Letna pregledna razstava DPD Svoboda (Likovna sekcija DPD Svoboda)
- Dr. Janez Bleiweis in njegov čas (Gorenjski muzej Kranj)
- Pridite z nami v gozdiček (Vrtec Tončke Čeč)

Naša največja pridobitev v letu 1997 je fotografski atelje Josipa Pelikana s površino 126 m². Atelje je bil rekonstruiran kot spomenik in situ; pri tem je sodeloval Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje. S tem se je muzej z lokacije centralne stavbe razširil na območje mesta.

Mednarodno sodelovanje

Muzej je tudi v letu 1997 nadaljeval tradicijo mednarodnega sodelovanja in odpiranja v tujino. Spet se je povezal z Berlinom (Deutsches Technikmuseum Berlin); v otroškem muzeju je gostovala namreč njihova občasna razstava Hi, konjiček - Igrače na kolesih. To sodelovanje, vzpostavljeno v letu 1996, se bo nadaljevalo tudi v bodoče.

V začetku oktobra 1997 je naš muzej v sodelovanju z Avstrijsko akademijo znanosti, Oddelkom za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani in Zgodovinskim društvom Celje organiziral odmeven mednarodni simpozij Meščanstvo na območju nekdanje Habsburške monarhije po letu 1918.

V minulem letu smo zastavili tudi sodelovanje z Etnografskim muzejem iz Zagreba; njihova razstava - Zdenka Sertić in Etnografski muzej v Zagrebu - je gostovala v Celju kot edinem kraju v Sloveniji v začetku leta 1998.

Naša sodelavka se je udeležila mednarodne delavnice (European Museum Forum Workshop Quality in Museums) v italijanski Cortoni.

Muzej v medijih

Muzej je tudi v minulem letu načrtno in odmevno nastopal v javnosti. Z aktivno udeležbo posameznikov se je pojavljal na nacionalni televiziji in lokalnih televizijah, radiu, v različnih časopisih ter revijah in drugod.

Pridobili smo svojo spletno stran na internetu znotraj dveh predstavitev: <http://www.celje.com/> (Kultura v Celju) in <http://www.creativ.si/slovenija> (Dobrodošli v Sloveniji).

Lucija Kos Bartol

POROČILO O DELU RIBNIŠKEGA MUZEJA V LETU 1997

Od leta 1995 v ribniškem muzeju ni zaposlenega kustosa. Za ogled muzeja je v preteklih letih skrbel vodička, strokovno delo pa je v glavnem stalo. Uslužbenci Miklove hiše so dali pobudo, da se oblikuje delovna skupina, ki bo poskrbela za strokovno prenovu muzeja. V delovni skupini so najprej sodelovali strokovnjaki iz Mestnega muzeja Ljubljana, Slovenskega etnografskega muzeja, s Filozofske fakultete v Ljubljani, leta 1997 pa sem delo v muzeju poleg študijskih obveznosti prevzela študentka etnologije in zgodovine Lucija Kos.

Na začetku sem se lotila samostojnega pregleda gradiva in dokumentacije. Ugotovila sem, da so predmeti neprimerno hranjeni. Lotila sem se pospravljanja zmešnjave. Pregledala sem inventarno knjigo in hemeroteke ter dopolnila manjkajoče podatke. Na novo sem pripravila tudi fotografije za fototeko.

Razstavna dejavnost v muzeju je bila v letu 1997 kar živahna. Kočevski Pokrajinski muzej je od 8. do 28. februarja v Miklovi hiši gostoval z razstavo Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja. Ob razstavi sem za šolarje pripravila učne liste za višje razrede osnovnih šol. Razstavo si je ogledalo preko 600 obiskovalcev.

Druga razstava v sklopu izseljenskih prireditev v mesecu juliju je obsegala dve postavitvi, in sicer razstavo o romarski cerkvi pri Novi Štifti, ki je predstavljala predvsem rezultate mojega raziskovalnega dela, in razstavo Utrip muzeja. Ob pisanju seminarske naloge o romarski cerkvi pri Novi Štifti sem v samostanu odkrila številno dragoceno gradivo, ki sem ga v sodelovanju z patrom Nikom Žvokljem prikazala na omenjeni razstavi. Pred tem sem se povezala tudi z Igorjem Cvetkom z Glasbenonarodopisnega inštituta pri SAZU, ki je s sodelavci posnel pritrkavanje v novotiftarski cerkvi. Zvočni posnetek smo predvajali tudi na razstavi. V okviru razstave Utrip muzeja sem s sodelavci prikazala dejavnost Ribniškega muzeja, saj so bile predstavljene dragocene fotografije in drugo gradivo, ki ga je muzej pridobil v zadnjem letu. S koordinatorjem Stanetom Kljunom in sodelavkami Mestnega muzeja Ljubljana Tajo Čopič in Dragico Trobec Zadnik smo predstavili tudi projekt prenove muzeja.

Tretja razstava, Najstarejša poselitev ribniške doline (od 24. oktobra), pomeni prvi rezultat prenove muzeja in je postala njegova nova stalna razstava. Svoje mesto je dobila v prostorih nekdanje Petkove galerije v gradu, kjer so pred tem po navodilih strokovnih sodelavcev muzeja potekala obnovitvena dela. Idejno zasnovo za razstavo so podale strokovne sodelavke iz Mestnega muzeja Ljubljana. Ob otvoritvi je bila izdana tudi zloženka o razstavi in prenovi muzeja.

Na željo učiteljev in vzgojiteljev sem med šolskim letom za šolske in predšolske otroke pripravila več strokovnih vodstev po suhorobarski in lončarski zbirki.

Ob delu muzeja sem pripravljala tudi prispevke za lokalni časopis. Poskrbela sem, da se je muzej predstavil na zgoščenki Slovenski muzeji, bil pa je večkrat odprt tudi za televizijske snemalne ekipe. V okviru muzejske dejavnosti sem s svetovanjem, razporejanjem, z zbiranjem literature in drugih podatkov pomagala pri lokalnih prireditvah, dokumentirala pa sem tudi tekoče dogodke v kraju.

Tatjana Dolžan Eržen

POROČILO O DELU KUSTODIATA ZA ETNOLOGIJO GORENJSKEGA MUZEJA V LETU 1997

Dejavnost kustosinje etnologinje je bila v letu predvsem raznovrstna. Trudila sem se inventarizirati čim več predmetov in jih fotografirati (skupaj 238 novih števil). V posebno zadovoljstvo mi je, da predmete fotografiram sama v svoji pisarni, tako da sem vse okoliščine (svetloba, posatvitev, dodajanje merila in inventarnih števil, fotoaparati) kar najbolj dognala. Postopek je zato zelo kratak - sto predmetov lahko fotografiram v dveh, treh urah. Vrednost posnetkov je seveda predvsem dokumentarna. Vse na novo inventarizirane predmete vpisujem naravnost v podatkovno bazo MODES (ta mi je najbolj pri roki, sčasoma upam na kaj bolj sodobnega, kar bo v uporabi v celotnem muzeju).

Posebno delovno veselje je bila izdelava seznama vseh predmetov v zbirki s pomočjo podatkovne baze MODES (vneseni so le osnovni podatki - ime in kraj pridobitve) in nato inventura predmetov v štirih depojih in na stalnih razstavah. Trije obsežni depoji še čakajo na obdelavo. Istočasno sva s študentko Lidijo Uranič depoje tudi pospravili, počistili in izločili vse predmete, na katerih nisva našli inventarne številke. Namestili smo tudi nekaj novih polic proizvajalca Logo Lendava.

Drugo področje dela so štiri stalne postavitve (Kranj - Ljudska umetnost na Gorenjskem, Bohinj - Oplenova hiša, Planšarski muzej in Muzej Tomaža Godca). Poleg običajnega dela smo vpeljali delavnice v Oplenovo hišo ter izdelali pedagoške liste za Planšarski muzej. Občasna razstavna dejavnost je bila aktualna spomladi; najprej smo podrli razstavo v izložbah Merkurja d.d. v Kranju in v BTC Ljubljana (razstava Sto let Merkurja /24. 9. 1996 - 4. 2. 1997/), sledilo je zanimivo sodelovanje z Mlekarsko šolo v Kranju in razstava v Stebrišni dvorani Mestne hiše v Kranju ob 90-letnici mlekarskega izobraževanja v Sloveniji v aprilu (10. 4. - 8. 5. 1997 Naših 90 let). V maju smo sodelovali na muzejskem sejmu v Narodni galeriji.

Redna tedenska zadolžitev je bilo vodenje študijskega krožka Odkrijmo svojo deželo pri III. univerzi v Kranju. Za slušatelje sem pripravljala predavanja in ekskurzije, člani krožka pa so tudi sami pisali prispevke za našo skupno knjižico o Stražišču pri Kranju. O pomenu takšnega dela za muzeje sem predavala na muzejskem sejmu (Animacija odraslih na primeru študijskih krožkov). Član krožka Lojze Zavrl je poleti kot prostovoljec začel urejati arhiv pisnega gradiva etnološkega kustodiata. Do konca leta je opravil 62,5 ur (19 delovnih dni).

Raziskovalno in terensko delo je bilo v letu 1997 omejeno na urejanje rokopisa in preverjanje iz ustnega izročila pridobljenih podatkov za Jezersko kroniko, 8. knjigo naše zbirke Gorenjski kraji in ljudje. Najobsežnejše publicistično delo pa je bila izdelava besedila za propagandno zloženko Občine Kranj. Ob tem je treba omeniti še dvajset risb izrezov gankov (lesenih balkonov) iz Gornjesavske doline, ki jih je naredila Magda Zore po gradivu v našem arhivu arhitekturnih meritev. Nastal je zvezek simpatične in uporabne vsebine.

Za konec pa naj omenim še dva muzejska večera - Magda Zore je

20. marca organizirala koncert pevke ljudskih pesmi Ljobe Jenče, jaz pa 16. oktobra predstavitev knjige A. Karničarja Jezerske štorije, zbirka Glasovi pri Kmečkem glasu.

Magda Zore

Gorenjski muzej (žal) še nima redno zaposlenega kustosa - pedagoga, zato sva imeli z mentorico mag. Tatjano Dolžan - Eržen med opravljanjem mojega pripravništva od oktobra 1996 do oktobra 1997 kar precej dela. Poleg prevzema vsakodnevnih pedagoških obveznosti (vodstva po stalnih zbirkah in občasnih razstavah) sva se lotili tudi nekaj večjih projektov. Predvsem sva želeli uresničiti vsaj del muzejskih delavnic v Oplenovi hiši, ki sem jih načrtovala v svoji diplomski nalogi.

Od 19. do 24. 5. je v Narodni galeriji potekal Muzejski sejem na temo muzejske pedagogike. Predstavili smo pedagoško ponudbo v Oplenovi hiši v Bohinju. S Tatjano Dolžan - Eržen sva pripravili zloženko s predstavitev celotne pedagoške ponudbe Gorenjskega muzeja (obisk muzeja z likovno delavnico, vodstva po stalnih zbirkah in občasnih razstavah ter učne ure, pomoč pri nastajanju raziskovalnih nalog, študijski krožki in delavnice v Oplenovi hiši). Na sejmu smo predstavili delavnico Stare otroške igre, povabili smo predice iz Stare vasi v Bohinju, predstavili tkanje s pomočjo tkalske deščice in gostili mojstra domače obrti Jerneja Kosmača.

Poleti sva uresničili del načrtovanih delavnic v Oplenovi hiši. Strokovna priprava in izvedba sta zahtevali kar precej časa in poguma, saj posebno bogatih tovrstnih izkušenj v muzeju še nis(m)o imeli.

13. 7. in 10. 8. smo tkali pisane trakove s pomočjo tkalskih deščic in se tako seznanili z na Gorenjskem že pozabljeno tkalsko tehniko, ki nam na preprost način ponazarja osnovni princip tkanja na zahtevnejših statvah. Obiskovalci so se (na)učili tudi preje lanene in volnene niti na kolovratu in z ročno presilico.

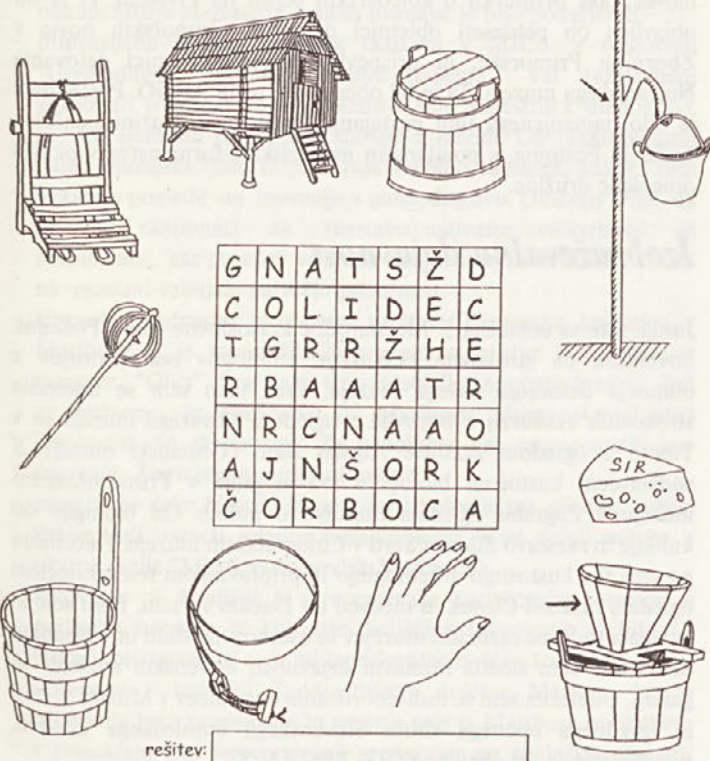
21. 7. smo imeli zehoto "po starem" - umazano perilo smo oprali tako, kakor so to delale gospodinje pri Oplenu v času pred vodovodno in električno napeljavo. Izvedba te delavnice je bila najzahtevnejša: kljub že pripravljenemu načrtu smo opravili še dodatno terensko raziskavo, pripravili replike vseh uporabljenih predmetov, v sodelovanju z občino Bohinj smo uredili dostop do potoka. Pri pripravi in izvedbi delavnice so bile nepogrešljive starejše domačinke, ki so z veseljem obudile spomin na težaško gospodinjstvo opravilo.

16. 7. in 20. 8. je bilo okrog Oplenove hiše še prav posebej živahno. Zbijali smo kozo-klamf, Kapucinarju smo iskali kapico, kotalili obroč, preizkusili hodulje ... Ko smo se utrudili, smo posedli na travnik pred hišo in si iz starih kosov blaga izdelali pisane žogice in punčke. Z delavnico starih otroških iger smo sodelovali tudi na prireditvi Teden mladih Kranja.

Poleg Oplenove hiše Gorenjski muzej strokovno upravlja še dva muzeja v Bohinju: Muzej Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici in Planšarski muzej v Stari Fužini, ki privabi največ obiskovalcev. Zanje sem pripravila učni list z nagajivimi nalogami. Eno od njih vam dajem v preizkus. Če se vam zdi pretežka, nas morate čimprej obiskati v Planšarskem muzeju!

KAJ VSE JE SPREMLJALO MAJERJA V ŽIVLJENJU NA PLANINI?

Med razstavljenimi predmeti poišči vse tiste, ki jih prikazujejo ilustracije in ugotovi, kako se imenujejo! Vsa imena so že vpisana v spodnji razpredelnici, le najti jih moraš. Išči jih v vse smeri: navzgor, navzdol, levo, desno in v diagonalo ter jih prečrtaj. Nekaj črk bo ostalo neprečrtanih. Brane po vrsti sestavljajo rešitev te osmerosmerke.

G	N	A	T	S	Ž	D
C	O	L	I	D	E	C
T	G	R	R	Ž	H	E
R	B	A	A	A	T	R
N	R	C	N	A	A	O
A	J	N	Š	O	R	K
Č	O	R	B	O	C	A

rešitev: _____

Poišči ta predmet in ugotovi, čemu je služil!

POROČILO ETNOLOŠKEGA ODDELKA NOTRANJSKEGA MUZEJA POSTOJNA ZA LETO 1997

Magda Peršič

Na etnološkem oddelku Notranjskega muzeja sem zaposlena kot edina etnologinja. Do aprila mi je pri urejanju dokumentacije pomagala delavka, zaposlena preko javnih del. Naloga kustosinje etnologinje je, da skušam zapolniti vrzeli na etnološkem področju, zlasti in dokumentaciji, ki so nastale v zadnjih petdesetih letih delovanja muzeja. Ob tem pa si prizadevam delovati v skladu s sodobnimi muzeološkimi usmeritvami, vezanimi na prihodnost oddelka v okviru muzeja. Seveda je jasno, da se zaradi neurejenih del in nalog v muzeju (regionalizacija, kadrovski problem) in zaradi "neofolklorističnega kaosa" (povečano zanimanje širše javnosti za t. im. folklorne elemente, ko posamezniki prihajajo v muzej po "osnovno dokumentacijo" za trženje le-teh, v prepričanju, da bo kustos vzel iz predala elaborat za njihovo dejavnost ali načrt za prenovo hiše in bil pri tem seveda nadvse hvaležen, da so sploh pomislili na obisk v muzeju in tako poskrbeli za njegovo zaposlitev) ne morem poglobiti v določeno etnološko problematiko oziroma raziskovalno delo v okviru posameznih etnoloških polj. Tako mi poleg del, za katera nisem usposobljena oziroma niso v opisu del in nalog kustosa (oblikovanje, tehnična dela, marketing, animacija, administracija...), ostane največ 40 odstotkov časa za strokovno delo (teren, dokumentacija, razstave...), od katerega je raziskovalnega in izobraževalnega dela največ 6 odstotkov. Zaradi takih in drugačnih okoliščin, ki obsegajo širšo muzejsko politiko s poudarjeno regionalizacijo in o katerih na tem mestu ne bi govorila, je moje delovanje odvisno od trenutnih okoliščin in izpolnjevanja naročil, ki prihajajo od zunaj: ad hoc razstave, raziskave, svetovanje...

Za projekte oziroma naloge, ki jih oblikujem v vsakoletnih programih dela, ni finančnih sredstev, zato ostajajo **načrti dela nerealizirani**. Naj naštejemo samo nekaj teh projektov iz programa za leto 1997: pridobivanje predmetov v zvezi s polharstvom, ribiško kulturo, bloškim smučanjem, obiskovalci jam... Prav tako je bilo okrnjeno terensko in raziskovalno delo na tem področju. Nerealizirani sta ostali priprava CD-roma o ribiški kulturi na Cerkniskem jezeru in postavitve stalne razstave na to temo v Kravanjevi hiši v Cerknici. Prav tako mi je bilo zaradi neposlušne znotraj organizacije onemogočeno izobraževanje - izpopolnjevanje muzeološkega znanja na Mednarodni poletni muzeološki šoli (ISSOM) v Brnu (nadaljevalni tečaj).

V sklopu **redne dejavnosti** etnološkega oddelka ostaja med osnovnimi nalogami evidentiranje etnološke premične dediščine v družbeni in zasebni lasti. Tako je bilo dokumentiranih oziroma s programom MODES računalniško obdelanih 136 predmetov. V Fužini (Grahovo), kjer naj bi bila bodoča muzejska dependansa, je bilo inventariziranih 73 predmetov. Diateka se je povečala za 500, fototeka pa za 150 novih enot. Okrnjenemu raziskovanju ribiške kulture na Cerkniskem jezeru, polharstva v Loški dolini, obiskovalcev podzemnega sveta postojnsko-pivške regije se je v preteklem letu pridružila raziskava letnih šeg in velikonočnih običajev na Pivškem. Opravila sem 43 terenskih dni.

Razstavna dejavnost

V mesecu marcu smo na etnološkem oddelku skupaj s Kmetijsko svetovalno službo Postojna (KVZ Nova Gorica) na pobudo občine Pivka pripravili občasno razstavo Velika noč na Pivškem. Razstavljeni predmeti niso bili muzejski eksponati, temveč so bili pridobljeni posebej za razstavo; članice Aktiva kmečkih žena Pivka in Postojna so pripravile velikonočne kruhe in značilne sestavine velikonočnih dobrot s Pivškega, posamezni informatorji so pripravili 12 različnih šopov, žegnov in butar, 19 posameznikov je za razstavo posodilo predmete (skrinja, mize, posoda, prti, zajci, slama, seno...), kar 28 posameznikov in skupin pa se je udeležilo natečaja za izbor najlepših pirhov po oceni obiskovalcev. Po končani razstavi so bili izdelovalci najlepših pirhov nagrajeni. Ob razstavi je vseskozi potekala spremljevalna dejavnost (delavnice): praskanje pirhov, priprava oblatov, sekanje pirhov... Odziv na razstavo in spremljajočo dejavnost je bil zelo dober, saj si je v štirih dneh razstavo ogledalo in v spremljajočem programu sodelovalo 3600 obiskovalcev. Prav tako kot predhodne razstave na etnološkem oddelku je bila tudi ta razstava narejena po načelu "eden za vse": pri tehnični izvedbi določenih elementov predstavitve sta mi pomagala delavca, zaposlena preko javnih del, s pospeševalko Kmetijske svetovalne službe sva usklajevali delo z Aktivom kmečkih žena, pri končni postavitvi pa so mi priskočili na pomoč prijatelji. Finančno razstava ni bremenila muzejskega proračuna, saj so stroške v celoti krila sredstva sponzorjev. Pri tem seveda "samoumevno" ni bilo upoštevano delo kustosa in dveh delavcev, zaposlenih preko javnih del (nadure, dnevnice, kilometrina, avtorski honorar...). Tudi v tem primeru, ko je bil muzej izvajalec naročila, se je pri trženju muzejske dejavnosti žal pokazal velik razkorak med teorijo in prakso, nenazadnje tudi zaradi nekako zakoreninjene predstave o muzejih kot humanitarnih ustanovah.

Januarja (22.-24.) sem se kot sodelavka udeležila otvoritve razstave Kras v Korotanu na Dunaju, ki jo je pripravil Goriški muzej, prav tako sem se maja udeležila Muzejskega sejma v Ljubljani. Kot koordinatorka priprave gradiva za predstavitev Notranjskega muzeja na CD-romu (v organizaciji Muzeja novejšje zgodovine iz Ljubljane) sem oblikovala končno podobo predstavitve.

Pedagoško animacijska dejavnost

Med letom sem za domače in tuje skupine ter posameznike organizirala več strokovnih ekskurzij s predavanji, predstavitvijo delovanja muzeja, terenskim ogledom območja delovanja oddelka in depandans.

Od 29. 9. do 7. 10. sem bila mentorica študentki etnologije pri obvezni praksi.

Decembra sem v sodelovanju z Biotehniško fakulteto organizirala predavanje o dandrološki analizi za potrebe muzeja.

Sodelovala sem s Kmetijsko svetovalno službo pri organiziranju predavanj, tečajev (širarstvo, zdrava hrana...).

Petič zapovrstjo sem sodelovala v Zgodovinski komisiji za ocenjevanje raziskovalnih nalog mladih raziskovalcev zgodovine pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Sodelovala sem z etnografskim krožkom OŠ M. Vilhar iz Postojne, z Gozdarsko in Glasbeno šolo iz Postojne, Društvom kmečkih žena Pivka in Postojna, Kmetijsko svetovalno službo Postojna, Turističnim društvom Loška dolina, Inštitutom za raziskovanje Krasa, z muzeji in etnologi po Sloveniji in v tujini.

Bila sem gostja Radia 94, kjer sem predstavila koledarske šege s

Pivškega, razstavno dejavnost etnološkega oddelka in delo muzeja nasploh.

Publicistična dejavnost

Poleg krajših prispevkov sem zaradi predhodnih raziskav namenila največ časa prispevku o koledarskih šegah na Pivškem, ki je bil objavljen ob petdeseti obletnici delovanja Primorskih novic v Zborniku Primorske, in prispevku o petdesetletnici delovanja Notranjskega muzeja. Ta je bil objavljen v reviji ARGO. Precej dela je bilo namenjenega tudi nastajanju zloženke o družini Lenček - Čufar iz Postojne, s poudarkom na raziskavi furmanstva v okviru omenjene družine.

Izobraževalna dejavnost

Junija sem se udeležila 5. Mednarodne krasoslovne šole v Postojni, novembra pa strokovne ekskurzije etnologov restavratorjev z območja delovanja našega muzeja. Prav tako sem se udeležila strokovnih ekskurzij v Borovlje z ogledom Lovskega muzeja in v Trento z ogledom razstave Alpsko zlato (Gorenjski muzej). S sodelavcem kustosom biologom sva si julija v Prirodoslovnem muzeju v Zagrebu ogledala razstavo o poljih Od biologije do kuhinje in razstavo Zdenke Serti v Etnografskem muzeju. Decembra pa sem si s kustosinjo arheologinjo in pripravnikom restavratorjem ogledala razstavi Človek in medved ter Dačani v Trstu. Lani sem si ogledala tudi več različnih muzejev in ustanov na Malti in v Neaplju. Skozi leto sem sledila razstavnim dejavnostim slovenskih muzejev in galerij. Udeležila sem se tudi Zborovanja muzealcev v Murski Soboti in izrednega občnega zbora Slovenskega etnološkega društva, predstavitve in 50. letnice IZRK ZRC SAZU...

Poleg dela etnologinje sem kot bibliotekarka in vodja muzejske knjižnice odgovorna za inventarizacijo tekočega knjižnega gradiva.

Tone Petek

DELOVNO POROČILO ETNOLOŠKEGA ODDELKA POKRAJINSKEGA MUZEJA MARIBOR

Delo v etnološkem oddelku je obsegalo najprej stalne zadolžitve - skrb za stalno zbirko in depo, urejanje etnološke kartoteke, fototeke, negativoteke in diateke ter delo na inventarni knjigi. Posamezna dela je opravljal Tone Petek, višji kustos etnolog:

- dokumentiranih in vpisanih v evidenčno knjigo je bilo 180 novo posnetih negativov in 140 fotografij. Omeniti moramo, da so v oddelčni fototeki tudi fotografije brez negativov, ki so bile prevzete na terenu ali od drugih inštitucij. Prav tako je bil pregledan in dokumentarno dopolnjen fond risanelega gradiva, ki ga hrani oddelek. Poleg tega so bili ustrezno dokumentirani diapozitivi in sicer 180 komadov.
- inventarizirani in vpisani v inventarno knjigo so bili novopridobljeni eksponati, kakor tudi nekateri predmeti s

carinskih zaplemb prejšnjih let. Vsega skupaj je bilo inventariziranih 56 eksponatov.

- v letu 1997 je bila končana računalniška obdelava etnoloških eksponatov. Del dela je opravil kustos sam, dokončali pa smo delo s pomočjo delavcev, ki so bili v muzeju zaposleni preko javnih del.
- v letu 1997 je oddelek pridobil šestnajst eksponatov in sicer z nakupi (štirje predmeti), ostalih dvanajst je bilo podarjenih.
- pripravljena je bila občasna razstava v MICu z naslovom "Gospodinjiski aparati v načinu življenja". Vsi razstavljeni eksponati so muzejska last. Razstavo smo popestrili z diapozitivi, ki so pokazali primerjavo starega z novim. Ob razstavi smo izdali muzejski list, ki prikazuje vsebino razstave, kakor tudi nekatere poglede na inovacije v gospodinjstvu. Omeniti velja, da so bili eksponati za razstavo ustrezno restavrirani in preparirani, kar posebej velja za pralni stroj in hladilnik, ki sta na razstavi vzbujala največjo pozornost.
- izposoja predmetov za občasne razstave: Pionirska knjižnica v Mariboru si je izposodila 27 predmetov in štiri fotografije za razstavo "Obrt". Prav tako smo posojali eksponate Srednji šoli za turizem in gostinstvo v Mariboru. Vsega skupaj smo izposodili 86 eksponatov. Za nedoločen čas smo posodili šest muzealij Župnijskemu uradu Ponikva
- mentorsko delo: Nasveti študentom etnologije pri pisanju nalog, kakor tudi nasveti mladim raziskovalcem, ki so delali naloge v okviru akcije "Mladi za napredek Maribora"
- delovanje v komisiji, ki je ocenjevala raziskovalne naloge s področja naravne in kulturne dediščine (ocenjenih je bilo 12 nalog), pri zagovoru sem bil izpraševalec in član komisije.
- delovanje v komisiji Zgodovinskega društva Maribor, ki je pripravila kviz za osnovne in srednje šole iz Maribora in okolice.
- v preteklem letu sem pripravil predavanje na ekološkem taboru na Mariborskem Pohorju o Venezueli. Podobno predavanje sem imel v okviru akcije "Dnevi radovednosti" v Mariboru.

V zvezi z razstavo "Equus" je muzej dobil v last rokopisno zapuščino pokojnega prof. dr. Milana Dolenca iz Ljubljane. Pregled dveh fasciklov je bil opravljen. Poleg tega sem začel delati na ljudski veterini, kjer sem poleg Dolenceve zapuščine preučeval tudi svoje terenske zapise, kakor tudi vire in literaturo, ki se nanašajo na ljudsko veterino. Predvsem je bilo potrebno pregledati ljudskomedicinske bukve. Na vpogled sta v Mariboru le dve (Košeninove in Koliherjeve). Pregledani so bili časopisni viri, ki se nanašajo na problematiko ljudske veterine. Omeniti moram, da sem pregledal časopis "Gorenjec" in "Gospodarski list", ki je bil priloga "Novi Soči". Delo se bo nadaljevalo v prihodnjem letu.

- za Kopivniški zbornik sem prispeval članek "Etnološka podoba Kopivnika".
- študijska obravnava gradiva Šege življenjskega ciklusa v Lovrencu na Pohorju. Vsebinska zasnova razprave in izbor gradiva je bil opravljen v letu 1996. Delo se je nadaljevalo tudi v letu 1997.
- vnos terenskega gradiva s področja radeljske občine v računalnik

Terensko delo

Terenski ogledi v zvezi z nakupi oziroma podaritvami muzealij v Žicah pri Sv. Ani. Udeležba na ekološkem taboru na Mariborskem Pohorju in na taboru na Šmartnem na Pohorju. Opravljenih je bilo več terenskih ogledov v okolici Maribora.

Strokovne ekskurzije, ogledi razstav in muzejev
Ogled deželne razstave "Made in Styria" v Leobnu
Ogled koroške deželne razstave "Vse o lovu...Zgodovine neke kulture" v Borovljah.

Ogled stalne razstave orožja v Zeughaus-u v Grazu.

Ogled muzeja v Radovljici in Kropi

Novembra sem se udeležil etnološke strokovne ekskurzije v Maroko. Ekskurzijo je organiziral Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Na potovanju po Venezueli sem si ogledal muzeje v Coru, Maracaibu, Meridi, Barquisimetu, Valenciji in Maracayu.

Muzejske zbirke so zanimive zaradi gradiva o indijanski kulturi.

Mirjam Gnezda

POROČILO MESTNEGA MUZEJA IDRIJA O ETNOLOŠKEM DELU V LETU 1997

Leta 1997 je Mestni muzej Idrija prejel nagrado fundacije Luigi Micheletti za najboljši evropski tehniški in industrijski muzej. Tako visoko priznanje pomeni odgovornost za še boljše delo v prihodnje in tega se vsi dobro zavedamo. V preteklem letu smo bili aktivni na vseh področjih, s katerimi se ukvarjamo: zgodovinskem, umetnostno-zgodovinskem in etnološkem. Za slednjega je strokovno skrbela Ivana Leskovec, kustosinja etnologinja in direktorica Mestnega muzeja Idrija. Izpeljane so bile naslednje etnološke dejavnosti, ki pa jih je pogosto težko ločiti od drugih, saj si prizadevamo za čim večjo interdisciplinarnost:

- **zbiranje, evidentiranje in inventariziranje etnoloških predmetov** (skupaj 1539);
- **etnološka dokumentacija** - slikovno gradivo (skupaj 180 fotografij in 72 diapozitivov);
- **skrb za etnološko dediščino na terenu** (rudarska hiša v Idriji, Partizanska tiskarna Slovenija na Vojskem, Partizanska bolnišnica Franja v Dolenjih Novakih, Bevkova domačija v Zakojci);
- **razstave:**
 - Mestni muzej Idrija - kandidat za nagrado Evropski muzej leta 1997 (EMYA), KIC Križanke Ljubljana, 13. 3. - 5. 4. 1997,
 - Mestni muzej Idrija - predstavitev na Slovenskem muzejskem salonu, Narodna galerija Ljubljana, 19. 5. - 24. 5. 1997,
 - Čipkarski festival v Idriji skozi čas (1955 - 1997), Mestna galerija Idrija, 22. 8. - 31. 8. 1997 (razstavo je po predhodni seminarski nalogi in zbranem gradivu postavila študentka etnologije in kulturne antropologije Mirjam Gnezda);
- **pedagoško delo:**
 - informiranje javnosti o delu Mestnega muzeja Idrija in popularizacija kulturne dediščine idrijsko-cerkljanskega območja,
 - vodstva obiskovalcev po stalni razstavi v gradu Gewerkenegg in drugih muzejskih objektih ob posebnih priložnostih,
 - mentorstvo za dijake Gimnazije Jurija Vege iz Idrije pri raziskovalnih nalogah s področja etnologije (o življenju in delu Zorke Rupnik),

- ciklus etnoloških oddaj o letnih šegah in navadah ljudi na lakolnem Radiu Cerčno (november 1996-marec 1997),
- klekljarska delavnica v okviru XVI. Čipkarskega festivala, 23. in 24. 8. 1997 (organizirala in vodila jo je Mirjam Gnezda),
- kulturni dan na OŠ Spodnja Idrija z naslovom Kaj je to - etnologija?, 12. 11. 1997 (izpeljala ga je Mirjam Gnezda);
- **prireditve:**
- sodelovanje pri organizaciji etnološko-turistične prireditve Čipkarski festival,
- projekt Rudarska hiša zaživi v okviru XVI. Čipkarskega festivala, 23. in 24. 8. 1997,
- štirje etnološko-kulinarični večeri v gostilni Nebesa;
- **publicistika:**
- objavljeni prispevki v publikacijah: Glasnik SED, Traditiones, ARGO, zbornik Etnološki film med tradicijo in vizijo, Idrijski razgledi, Filatelist, Bilten Pošte Slovenije,
- priprava za tisk raziskovalne naloge dijakov idrijske gimnazije Firma Franc Lapajne,
- izbor motivov idrijskih čipk za redno serijo slovenskih poštних znamk,
- izbor motivov cerkljanskih laufarjev za priložnostno serijo slovenskih poštних znamk;
- **predavanja in referati:**
- na mednarodnem simpoziju o karnevalih in maskah v Bincheju (Belgija), 7. 2. 1997, referat o cerkljanskih laufarjih,
- v okviru Stalnega strokovnega izpopolnjevanja pedagoških delavcev v šolskem letu 1997/98 referat Etnologija v osnovnih šolah;
- **študijsko in strokovno izobraževanje:**
- udeležba na predavanjih v sklopu Muzeoforuma,
- udeležba na zborovanju slovenskih muzealcev v Murski Soboti, 8. 10.-10.10.1997.

Mojca Šifrer Bulovec

POROČILO O DELU KUSTOSINJE ZA ETNOLOGIJO V LOŠKEM MUZEJU V ŠKOFJI LOKI V LETU 1997

Leta 1997 je etnološki oddelk Loškega muzeja pridobil 110 predmetov. Med njimi je bilo največ tekstilnih: raznih delov oblačil, prtičkov, kotnih prtov, vezanih vrečk za glavnike in krtače, posteljnine in mrtvaških prtov.

Nadaljevalo se je delo v zvezi z muzejsko dokumentacijo: hemeroteka se je v preteklem letu povečala za 161 enot, negativoteka za 338, fototeka za 46 in diateka za 160 enot. Odkupili smo tudi videokaseto o oglarjenju, ki je bila posneta v loških hribih.

Etnološki oddelk našega muzeja načrtuje postopoma preurediti postavitev stalnih zbirk, da bi bile bolj vabljive za obiskovalce. Tako sem bila v prvih mesecih preteklega leta močno zaposlena s postavitvijo klobučarske in glavnikarske zbirke, ki smo jo odprli in predstavili javnosti 2. julija 1997. Proti koncu leta sem začela pripravljati že nova scenarija za predstavitev čipkarske in sitarske obrti, ki sta bili nekdanj zelo razviti tudi v širšem okolišju Škofje Loke. V Škofji Loki smo imeli 28. junija 1997 prvič srednjeveški sejem. Na

njem sem v sliki in besedi predstavila staro barbarsko obrt, ki je bila še posebej v samem mestu nekoč močno razvita. S kolegico Miro Kalan sva pripravili tudi dve delavnici, v katerih so otroci spoznavali pletarsko obrt in izdelovanje malega loškega kruhka.

Januarja smo v grajski kapeli Loškega muzeja občanom predstavili knjigo Buhovi iz Stirpnika, za katero sem napisala strokovno oceno. Skozi leto sem imela tudi živahne stike s strankami, predvsem študenti, ki sem jim posredovala iskano gradivo iz naše zbirke. V tem letu so izšle tudi štiri nove bibliografske enote.

Damjana Fortunat Černilogar

GORIŠKI MUZEJ - TOLMINSKA MUZEJSKA ZBIRKA LETNO POROČILO 1997

Zametki Tolminske muzejske zbirke segajo v leto 1950. Takrat je bil v Tolminu formiran sedemčlanski pripravljalni odbor za ustanovitev muzeja v Tolminu. Le nekaj let po uradnem odprtju Muzeja za Tolminsko je bil leta 1958 združen z Goriškim muzejem in pod njegovim okriljem deluje še danes. Muzej je več let deloval v težkih delovnih pogojih (vlaga, pomanjkanje prostora in kadra). Leto 1992 lahko zato označimo za prelomno, saj se je tega leta pričela celovita obnova muzejskih prostorov. Vzporedno so potekali razgovori o pridobitvi novih prostorov za potrebe muzeja. Po dokončani prvi fazi obnove, to je delne ureditve razstavnih prostorov v pritličju in prvem nadstropju, so bile javnosti predstavljene arheološka zbirka - "Arheološka predstavitev Tolminske", začasna postavitev etnološke zbirke - "Iz zakladnice ljudske kulture Tolminske" in umetnostnozgodovinska zbirka. Objekt s svojim lepšim izgledom in z zbirkami pridobiva na ugledu, kar se kaže tudi v porastu obiska. Delo v muzeju je bilo v času obnove večkrat moteno in pogosto se je bilo treba sproti prilagajati nastalim razmeram.

Kratko poročilo o dejavnosti oddelka

V Tolminski muzejski zbirki sta zaposlena kustos etnolog Margo Grego in kustosinja zgodovinarica Damjana Fortunat Černilogar. Iz programa javnih del je bila v muzeju zaposlena čistilka Cvetka Pičulin, Izidor Leban pa je skrbel za vzdrževalna in čuvajska dela. Od 25. avgusta je v muzeju opravljala del pripravništva etnologinja Karla Kofol.

V letu 1997 so se nadaljevala obnovitvena dela. V mansardi so bile dokončane in opremljene tri pisarne in knjižnica. V drugem nadstropju so položili v treh prostorih lesen pod, v štirih pa parket. Prostori so pripravljani za postavitev stalne zbirke. V pritličju so bila montirana nova zunanja okna.

Kljub, zaradi obnove, še neurejenem depozu smo pridobili nove muzealije. Poleg gradiva, ki smo ga sami pridobili na terenu, je občina Tolmin muzeju podarila kredenco, skrinjo, zapuščino Andreja Cankarja in omogočila izdelavo dokumentarnih fotografij Jake Čopa. Župan občine Tolmin je konec leta muzeju podaril dva

akvarela izdelana med 1. svetovno vojno, sicer dar gospe Marije Humar poročene Solarij. Število vseh muzealij ocenjujemo na cca 6000 kosov. V zadnjih letih, ko je potekala obnova muzeja, zaradi večkratnih selitev depoja, vseh eksponatov ni bilo mogoče inventarizirati. V letu 1997 se je močno povečal knjižni fond, za 446 enot. Knjige smo preselili v obnovljen prostor v mansardi. Večino knjig smo dobili v dar. Tako sta tudi Arhiv R Slovenije in Narodni muzej Tolminski muzejski zbirki darovala večje število njihovih publikacij. Fotodokumentacijo smo sproti urejali. Popisanih je bilo 406 negativov z pozitivni, 274 diapozitivov in 56 reprodukcij. Pridobili smo nekaj arhivskega gradiva: 15 knjig, 7 zemljevidov, 34 plakatov, 85 dokumentov, 10 načrtov. Sproti smo urejali hemeroteko. Pregledano je bilo 821 časnikov (Delo, Primorski dnevnik, Primorske novice, Oko).

V letu 1997 smo realizirali bogat program. Pripravili smo 6 likovnih razstav, eno fotografsko razstavo ter eno predstavitev knjižnega prvenca. Konec leta smo skupaj z občino Tolmin pričeli s ciklom akademskih večerov v Coroninijevi graščini.

Kustos Tolminske muzejske zbirke Marko Grego je aprila pripravil razstavo "Planine gornjega Posočja. Dediščina preteklosti za prihodnost.", ki je gostovala v Buttriju v Italiji. Razstava je nastala v soorganizaciji Goriškega muzeja in občine Kobarid.

Glede na to, da je delno obnovljeni muzej ponovno odprt za javnost dobri dve leti smo pač glede na možnosti (večina denarja je bila namenjena investiciji) skušali muzej promovirati na različne načine. Zbirko smo predstavili na sejmu Alpe Adria v Ljubljani (18. - 22. 3.), muzejskem sejmu v Ljubljani (19. - 24. 5.), na sejmu Maze v Vicchii (Firenze, Italija / 23. - 31. 8.), na 5. mednarodnem sejmu gostinstva in turizma Gost Tur 97' v Mariboru (7. - 12. 10) in na sejmu "Dobrote narave, zdravje in zabave" v Novi Gorici (5. - 9. 11). V Mariboru in Ljubljani smo se predstavili s prikazom srednjeveškega pogrinjka - utrinek iz stalne razstave, drugje pa predvsem s propagandnim gradivom in prodajnimi spominki.

Muzejska zbirka bo predstavljena v seriji dokumentarnih oddaj o Posočju, ki jo pripravlja dr. Boris Filli z ekipo RTV Slovenija. O delovanju muzeja in razstavah je poročala tudi lokalna TV.

Kustosa sta za različne uporabnike zbirala gradivo in željeno dokumentacijo. Marko Grego je bil mentor dijaku lesne šole pri izdelavi seminarske naloge o Kosovem mlinu. Damjana Fortunat Černilogar je bila mentorica pripravnic Karli Kofol. Kustosinja je kot član uredniškega odbora in kot avtor treh prispevkov sodelovala pri izdelavi Tolminskega zbornika 1997. Kustos pa je za omenjeni zbornik izdelal in pripravil slikovno gradivo. Sodelovala sta z zgodovinsko sekcijo iz Bovca. Aktivno sta sodelovala na simpozijih, ki so potekali v Bovcu (13. 8. in 22. 11.) in v Kobaridu (25. 10.). Kustosinja je kot mentor zgodovinske skupine sodelovala na 11. Mladinskem raziskovalnem taboru v Dolenji Trebuši in sodelovala s predstavnik Črnega križa iz Salzburga pri pripravi spominskih plošč padlim v 1. svetovni vojni, ki so pokopani na vojaških pokopališčih v Zgornjem Posočju.

Pripravnica je uredila vso hemeroteko po enotnem sistemu in nastavila dosjeje po občinah oziroma krajih. Obisk muzeja je bil glede na pogoje kar dober. Muzejske zbirke in razstave v muzeju si je ogledalo okrog 3000 obiskovalcev.

Razstavna dejavnost:

V Tolminski muzejski zbirki (TMZ) sta na ogled arheološka zbirka z naslovom "Arheološka predstavitev Tolminske", etnološka zbirka "Iz zakladnice ljudske kulture Tolminske" in kulturnozgodovinski oddelek.

a) razstave v TMZ

- Likovna razstava Borisa Y. Božiča - 14. 2. / 4. 3.
- Likovna razstava Dore Plestenjak in Domna Slana - 6. 3. / 4. 4.
- Likovna razstava Poldeta Miheliča - 9. 5. / 6. 6.
- Likovna razstava skupine LIK iz Izole - 27. 6. / 14. 8.
- Razstava ilustracij Lucijana Rešičiča - 11. 9. / 10. 10
- Fotografska razstava Jaka Čopa - 18. 10 / 7. 11.
- Likovna razstava Leopolda Strnada - 28. 11. / 24. 12.

b) druge prireditve v TMZ

- Literarni večer - 6. 2. (pripravila ZKO Tolmin)
- Literarni večer - 26. 3. (pripravila ZKO Tolmin)
- Predstavitve romana Saše Vuga, Opomin k čuječnosti - 5. 6.
- 1. akademski večer v Coroninijevi graščini - gost akademik prof. dr. Emilijan Cevc - 27. 11.

c) gostujoče razstave TMZ

Buttrio, Italija - 24. 4. - 5. 5. 1997, kustos Marko Grego je pripravil razstavo "Planine gornjega Posočja. Dediščina preteklosti za prihodnost." Organizator razstave Goriški muzej in občina Kobarid.

Raziskovalna dejavnost:

a) raziskovalne teme

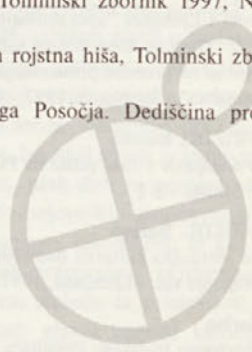
- Damjana Fortunat Černilogar je kot mentor zgodovinske skupine sodelovala na 11. Mladinskem raziskovalnem taboru v Dolenji Trebuši od 7. do 14. julija. Tema raziskav je bila poselitev doline ob Hotenji in sistem oštevilčevanja hiš, ki se je na tem prostoru trikrat spremenil.
- Marko Grego je kot mentor sodeloval pri raziskovalni nalogi o Kosovem mlinu.
- Pričeli smo s pripravami za postavitev stalne zbirke v 2. nadstropju in se predvsem posvetili problematiki tolminskih kmečkih uporov in pripravi scenarija celovite predstavitve Tolminske.

b) sodelovanje na okroglih mizah in simpozijih:

- Bovec, 12. 8. - na simpoziju "O soški fronti in preboju pri Kobaridu", ki sta ga priredila Socialdemokratski narodni forum in Nova revija je sodelovala mag. Damjana Fortunat Černilogar s prispevkom "Kritičen pregled virov z ozirom na odnos bojujočih se strani na soškem bojišču do obstoječe kulturne dediščine". Prispevek je bil objavljen v Novi reviji.
- Kobarid, 25. 10. - na simpoziju ob 80. letnici preboja pri Kobaridu, ki ga je pripravil Kobaridski muzej je sodelovala mag. Damjana Fortunat Černilogar s prispevkom "Preboj pri Kobaridu in posledice vojne za civilno prebivalstvo in kulturno krajino". Prispevek bo objavljen.
- Bovec, 22. 11. - na Soških razgovorih 1997/98 v organizaciji Zgodovinske sekcije Bovec - KUD Golobar je mag. Damjana Fortunat Černilogar predstavila "Muzej v Tolminu od prvih zametkov do nove podobe in moderne postavitve novih zbirk, Marko Grego pa je spregovoril o problematiki odpiranja lokalnih zbirk in zbiranja premične dediščine. Prispevek bo objavljen.

c) bibliografija mag. Damjana Fortunat Černilogar:

- Soška fronta ni peskovnik. Mag št. 17 - 18, letnik 3, 23. april 1997, s. 97
- Brošura: Gabrje, vojaška kapela (slov., angl., nem., ital.), Tolmin 1997
- Tolminski muzej od prvih zametkov do nove podobe in moderne postavitve novih zbirk, Tolminski zbornik 1997, Nova Gorica 1997, s. 21 - 34
- Gorenja Trebuša v preteklosti, Tolminski zbornik 1997, Nova Gorica 1997, s. 113 - 118
- Simon Gregorčič - njegov rod in rojstna hiša, Tolminski zbornik 1997, Nova Gorica 1997, s. 337 - 342
- Marko Grego, "Planine gornjega Posočja. Dediščina preteklosti za prihodnost.", april - maj 1997

Mojca Račič Simončič**BIBLIOGRAFIJA SEMINARSKIH IN DIPLOMSKIH NALOG ŠTUDENTOV ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO V LETU 1997****APIH SMREKAR, Jana**

Slovenska kulinarčna kultura v turizmu : etnološki vidik. - Ljubljana, 1997. - 101 str. - D

BIZJAK, Saša

"Travniki si bili, zdaj pa so ulice" : rast Nove Gorice in njenih prebivalcev. - Nova Gorica, 1997. - 37 str. : ilustr. - S 1

BIZOVIČAR, Maša

Prosti čas pri mladih Poljske gimnazije v Ljubljani. - Ljubljana, 1997. - 34 str. : ilustr. - S 1

BIZOVIČAR, Maša

Pojavljanje mladinskih subkultur in uličnih stilov v Angliji. - Ljubljana, 1997. - 31 str. : ilustr. - S 2

BOGOŽALEC, Toni

Prehrana in z njo povezane navade in običaji na primeru fužinarske-železarske Kroepe. - Kropa, 1997. - 34 str. : ilustr. - S 2

DEBEVEC, Liza

Fotografije Frana Krašoveca kot etnološki vir. - Ljubljana, 1997. - 56 str. : ilustr. - S 1

GAČNIK, Karla

Ložišče na Braču: zapisi barbe Franiča o domačem kraju. - Ljubljana, 1997. - 111 str. : ilustr. - D

GRMEK, Simona

Delovanje protestantskih misionarjev na Kitajskem : zahodni pogled na novodobno Kitajsko. - Ljubljana, 1997. - 48 str. : ilustr. - S 2

GROS, Mitja

"Če je Jerič delou sod, pol nej problema de ne bi držou!". - Novo mesto, 1997. - 15 str. : ilustr. - S 1

GRZINČIČ, Katka

Časopis kot etnološki in zgodovinski vir na primeru obiska papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji. - Kamnik, 1997. - 86 str. : ilustr. - S 2

JAKOVAC, Marko

Prezentacija kulturne dediščine na primeru muzejskega vlaka. - Ljubljana, 1997. - 18 str. - S 2

KANOP, Maja

Pekarne v Mariboru med obema vojnama. - Maribor, 1997. - 44 str. : ilustr. - S 2

KEMPERLE, Jana

Uršulinke in njihove šole v Škofji Loki. - Škofja Loka, 1997. - 41 str. : ilustr. - S2

KLEMENČIČ, Samo

Chicaški duhovi v Ljubljani : uporabnost oz. neuporabnost konceptov in teorij chicaške šole iz "klasične dobe urbane sociologije" pri sodobnem raziskovanju mestnega življenja na primeru proučevanja sprememb v novem okolju v okviru "Projekta Kotnikova". - Ljubljana, 1997. - 43 str. : ilustr. - S 1

KMETEC - FRIEDL, Božena

Desetdnevno dogajanje v času pusta na Ptuj in bližnjih vaseh. - Ljubljana, 1997. - 22 str. : ilustr. - S 1

KMETEC - FRIEDL, Božena

Že pozabljena etnološka kulturna dediščina : primeri vasi Cirkovce, Spodnje Jablane in Dragonja vas. - Ljubljana, 1997. - 34 str. : ilustr. - S 2

KOKALJ, Marjan

Kuretovo pojmovanje ljudskega gledališča in poskus razširitve ter dopolnitve

njegovega pojmovanja na narodnoprebudniško gledališče in dalje na 20. stoletje. - Ljubljana, 1997. - 23 str. - S 2

KOS, Lucija

Nova Štifta pri Ribnici : romarska cerkev Marije Vnebovzete. - Žlebič, 1997. - 91 str. : ilustr. - S 2

KUKANJA, Iris

Magična moč Cuzca. - Ljubljana, 1997. - 36 str. : ilustr. - S 1

LIČER, Vesna

Kako je tradicija postala prijeten družabni dogodek. - Ljubljana, 1997. - 46 str. : ilustr. - S 1

MACAN, Katja

Kača s krono : primerjava med slovenskim ljudskim pripovedništvom in staroindijskim izročilom. - Ljubljana, 1997. - 36 str. - S 1

MAROV, Natalija

Hmelj smo obirali nekoč, obiramo ga tudi danes. - Ljubljana, 1997. - 74 str. : ilustr. - S 1

MATKOVIČ, Anita

Folklorna skupina Dragatuš. - Črnomelj, 1997. - 72 str. : ilustr. - S 1

OGRIČ, Hermina

Primerjava oblikovanja področja ženskosti v reviji Jana v obdobjih 1972-1973 in 1996-1997. - Ljubljana, 1997. - 19 str. : ilustr. - S 2

OSTERC, Damjana

Etnologija v turističnem vodenju. - Ljubljana, 1997. - 43 str. : ilustr. - S2

POGORELEC, Špela

Vonji, mi in svet okoli nas. - Trzin, 1997. - 27 str. - S 2

PRIMOŽIČ, Tadeja

Tehnike, elementi, motivika in aplikacije klekljanih čipk na Slovenskem v 20. stoletju. - Žiri, 1997. - 163 str. : ilustr. : 30 cm - D

REPIČ, Jaka

Hoja po žerjavici. - Ljubljana, 1997. - 40 str. : ilustr. - S 1

RIJAVEC, Maja

Čanca in vloga halucinogenih substanc v življenju Jivarov. - Ljubljana, 1997. - 50 str. : ilustr. - S 1

ROŠKAR, Saša

Čiščenje stanovanj : odnos do fizičnega dela : projekt Kotnikova. - Ljubljana, 1997. - 29 str. - S 1

ROUS, Sebastijan

Cimprana kuča. - Ljubljana, 1997. - 53 str. : ilustr. - S 2

SEVER, Vesna

Ljudski pevci in godci v dobrepolski dolini. - Ljubljana, 1997. - 57 str. : ilustr. - S1

SIMONIČ, Peter

Pustovanje in karneval v Mariboru : etnološka raziskava sodobnih mestnih pustnih praks. - Maribor, 1997. - 148 str. : ilustr. - D

SMOLE, Alenka

Način življenja vikendašev v vasi Rakitna od leta 1954 do danes. - Ljubljana, 1997. - 94 str. : ilustr. - S 2

ŠLEGEL, Saša

"Smo šterno gonili!" : razvoj oskrbe z vodo v KS Lancovo. - Ljubljana, 1997. - 58 str. : ilustr. - S 2

ŠPEH, Nives

AIDS v slovenskih medijih : diplomatska naloga. - Ljubljana, 1997. - 147 str. : tabele. - D

TERCELJ OTOREPEC, Mojca

Trnovski "tičarji". - Ljubljana, 1997. - 59 str. : ilustr. - D

URANIČ, Lidija

Naj povem, kako hitro čas beži, naj povem, kako vse se spremeni (ljudska) : furmanstvo in furmani na področju Kranj - Jezerko v prvi polovici 20. stoletja. - Trstenik, 1997. - 66 str. : ilustr. - S 1

VIDERGAR, Maja

Begunci in politične pravice. - Ljubljana, 1997. - 42 str. : tabele. - S 1 in S 2

Rajko Muršič

Božidar Jezernik, DEŽELA, KJER JE VSE NAROBE: PRISPEVKI K ETNOLOGIJI BALKANA.

Znanstveno in publicistično središče. Zbirka Sophia.
Ljubljana 1998, 297 str.
ISBN 961-6014-96-X

Ko beremo knjigo o 'deželi, kjer je vse narobe' oziroma o 'nikjeršnji deželi', kot jo je nameraval nasloviti avtor Božidar Jezernik, nas v grlu stiska težko določljiv cmok, ki je zelo specifična, prav balkansko zveržena mešanica smeha, obupa, joka, pravega in črnega humorja, besa, frustracij, navdušenja, satire, domišljjskih blodenj, resničnosti, tragičnih prigod, srhljivih dejanj in veličastnih zmot. Zgodba, ki so jo o Balkanu napletli popotniki z vseh vetrov, bi lahko bila le zabavno branje ali obešenjaška antologija največjih neumnosti, kar jih lahko povrže ali človeški um, če predstave o tej 'hriboviti deželi' ne bi tako pogosto dobile mefistovih sinov. Na območju "lokaliziranega kaosa: slikovitega, vendar eksplozivnega stičišča med Vzhodom in Zahodom" (11) se je v prejšnjem stoletju dogajala ena od največjih zmag krščanske (zahodne) civilizacije nad muslimanskim (orientalskim) 'barbarstvom'. Rezultat je uspešno (re)evropeizirana dežela, na gosto posejana z grobišči kot posledico občasnih izbruhov medsebojnega sovraštva.

Prva odlika Jezernikovega dela je razkrivanje podobe samih zunanjih oziroma začasnih notranjih opazovalcev, kakor se kažejo skozi svoje pripovedi. To pa še zdaleč ni edina odlika knjige, ki ji lahko brez pridržkov pripisujemo izjemnost (na predstavitvi je njen recenzent Tomaž Mastnak kategorično zatrdil, da gre za eno od najpomembnejših tovrstnih del slovenskega družboslovja in humanistike v zadnjih desetletjih). S pomočjo obilice citatov iz popotne literature o Balkanu iz zadnjih stoletij nam avtor prikaže poglede na Balkan in njegove ljudi skozi čas in prostor oziroma skozi "lokalno" zgodovino in politiko. Pri

tem bralcu/bralki ničesar ne vsiljuje, ampak mu/ji prepusti, da si manjkajoče dele zgodbe (in naukov) splete sam/a. Prav zaradi diskretnega umika avtorjeve avtoritete v ozadje pripovedi, ki je stkana iz najrazličnejših opisov obravnavanega območja, so Jezernikovi *Prispevki k etnologiji Balkana* ena od tistih knjig, ki jih najprej izpijemo na dušek, potem pa se ponovno vračamo k njim v skrbno odmerjenih dozah. Kajti ogledalo Zahoda, ki ga nastavi avtor z navajanjem najbolj stupidnih delov 'evropske mentalitete', skriva več nians, kot jih lahko zazna še tako pozoren pogled ob prvem branju. Delo *Dežela, kjer je vse narobe* je epopeja o evrocentризmu skozi izključevanje 'drugacnih'. Sodi v kontekst foucaultovske arheologije zgodovine, saj prikazuje še enega od načinov vzpostavljanja evropskega hegemonnega diskurza ob brezkompromisnem izključevanju 'drugega'. Pripoved o genezi orientalizma znotraj Evrope lahko mirne vesti postavimo tudi ob bok Saidovemu *Orientalizmu*.

Če bi bili tako naivni, da bi od avtorja pričakovali razjasnitev pomena besed "Balkan", "balkansko", "balkanizacija" in drugih, ki so vse uglašene na isto predstavno zahodnjaško vižo, bi si kakopak prisluzili dolge nosove. Toda kljub temu je ena od pomembnih razsežnosti dela v tem, da lahko skozi različne pripovedi vidimo, kako se skozi javni diskurz ustvarjajo in gradijo imaginarni prostori in geografije teh prostorov, ki z realnimi prostorskimi koordinatami praviloma nimajo nobene zveze. Teorija (družbenega oziroma kulturno posredovanega) kraja in prostora je le ena izmed mnogih implicitnih teoretskih postavk tega dela.

Kakorkoli obrnemo optiko, nekatere rdeče niti pri opisovanju Balkana so bolj čvrste od jeklenih vrvi, ki povezujejo Evropo in Malo Azijo v Bosporju. Ena od njih je, da "balkanski polotok, čeprav je na zemljevidu Evrope, ne spada k 'najbolj civiliziranemu od kontinentov'", kot je na začetku stoletja zapisal Reginald Wyon (Jezernik 1998: 12). Verjetno so se zato pri slavni Encyclopaediji Britannici v zadnji izdaji odločili med balkanske države uvrstiti Moldavijo in Slovenijo, Grčije pa ne, ko pa je vendar slednja članica Evropske unije in s tem dokazano "civilizirana"! Pri Sloveniji so torej šli še korak naprej od Jovana Cvijića, ki je geografsko mejo geografskega Balkana postavil na Ljubljano. Korenine takšnih pogledov, katerih jedro je demoniziranje in oreintaliziranje tega geografskega prostora, pa segajo daleč v preteklost. In prav po teh sledeh lahko gremo na imaginarno potovanje po Balkanu, sledeč izčrpnim povzetkom evropske popotniške in druge literature, na katerih temelji knjiga Božidarja Jezernika.

Balkan, ki se je za popotnike iz zahodne Evrope začel že takoj za zadnjimi mestnimi palačami Trsta, je bil v njihovih očeh pravi narobe svet. Če morda ni bil, pa so ga takšnega že znali narediti. Tam 'onkraj' pač niso poznali prave evropske etikete. Ne glede na to, kaj vse so izjavljali in kakšne neumnosti so prodajali, je zahodnjaški pogled obveljal, saj zgodovino vedno piše močnejši. Zato so se morale predstave o tem, da so npr. bevalci Bosne "divji, okrutni, kanibalski", da so, skratka, "eno od najbolj divjih ljudstev v Evropi", kar je pisalo v knjigi francoskega konzula v Travniku z začetka 19. stoletja (25), prej ali slej udejaniti tudi v praksi. Iz Evrope uvoženi romantični nacionalizem "s sebi imanentno rasistično idejo še vedno spričuje veliko državotvorno moč" (114).

Da je pogled na Orient odvisen predvsem od razmerij moči, priča dejstvo, da so še v 17. in celo v 18. stoletju pisali o turškem imperiju s strahospoštovanjem in preziranjem Zahoda: "Na njihovi strani je mogočen, silen in bogat imperij, velike vojske, izkušnje v vojni, preizkušeno vojaštvo, dolga vrsta zmag, vztrajnost pri delu, sloga, red, disciplina, zmernost in opreznost. Na naši strani je javno pomanjkanje, zasebno razkošje, oslABLJENA moč, plah duh in nevajenost na delo ali orožje, krhki vojaki, pohlepni bojovníki, zaničevanje discipline, razuzdanost, lahkomišelnost, pijanstvo, lakomnost; in kar je najslabše, oni so navajeni zmagovati, mi biti premagani." (Gilsenius 1744: 137) (26). V devetnajstem in dvajsetem stoletju ta pohlevnost izgine in jo nadomesti imperialna večvrednost: glavni vogelni kamen opisovanja Balkana postane prikaz neizkorenjive zaostalosti.

Malokdo si lahko predstavlja, kakšne šale si tu in tam privoščijo zgodovina. Ko so Evropejci trdno verjeli v obstoj "manjvrednih ras" - in jih mimogrede tudi iztrebljali - so prišleke z zahoda na Balkanu naslavljali z "brat", "človek" ali "sosed". Ko pa so evropske rasistične poglede končno ponotranjili tudi na Balkanu, so 'Balkanci' šele zares postali divjaki in se začeli pobijati med seboj. Takrat pa so se seveda Evropejci - v imenu univerzalnih človekovih pravic - zaskrbljeno čudili nad divjaštvom balkanskih 'divjakov'. Barbari v njihovih očeh so pač ostali barbari. In še potrdili so jim, Evropejcem, kako prav so imeli in še imajo prav glede balkanskih 'divjakov'! Čeprav so v Veliki Britaniji še na začetku 18. stoletja javno kazali odsekane glave prestopnikov, so se britanski poročevalci le stoletje kasneje neskončno zgražali nad enakim početjem 'Turkov'. Takšnih preobratov in zgodovinskih 'šal' najdemo v Jezernikovem delu še več. Ni jih mogoče vseh naštevati (med redkimi komičnimi mikastenji zgodovine, tokrat na srečo brez tragičnega konca, morda velja omeniti napeto zgodbo o tem, kje v Evropi so odprli prvo kavarno) (197-98), toda nauk, ki ga razberemo iz njih, je pošasten. Demonizacija Balkana je več kot uspela. S presežki.

Pri tej demonizaciji so si štafeto podajali različni naravoslovci, popotniki, novinarji, vojaki, diplomati in humanisti. Alberto Fortis je bil med prvimi, ki so Evropi odkrili "primitivni in čustveni svet na lastnem pragu" (63). Razgaljanje virov njegovega navdih pri opisovanju Morlakov in Morlakinj (npr. njihovih ogromnih prsi, kakršne so v 17. in 18. stoletju 'videli' tudi pri Hotentotkah in drugih) - ter razgaljanje drugih podobnih zgodb - je naslednja izjemna kvaliteta Jezernikovega dela. V tej malodane detektivski analizi se kaže temeljito večletno delo pri študiju virov. Tudi zato so njegovi sklepi, ki niso prav nič v čast Evropi, toliko bolj prepričljivi: "Vzpon znanosti v dobi razsvetljenstva, ki je prinesel podobo zrelativiziranega sveta, je tedaj bil hkrati prispevek k povzdigovanju stanja v lastni kulturi na raven absolutne, znanstveno utemeljene vrednote." (69)

Avtor na nobenem mestu ne pridiga in ne vsiljuje svojega mnenja. Le čudi se. In prav v čudenju nad takšnimi toposi, kot so dame z masnimi prsti, dlakave ribe, predrzni tatovi, prsi do popka, ljudje z repom, trgovci z novci, močni in šibki spol, fotogenični videzi, balinanje z glavami, glave v torbi, balkanska statistika in makedonsko vprašanje, kava (povej mi, kakšno kavo piješ, in povem ti, od kod si) in cigarete za ljudi z jeklenimi živci ter evropeizirani mostovi in mesta, je Jezernik dedič humanistične in razsvetljenske pozicije, saj ga vodi čudenje kot temeljno gibalo 'modrosti Zahoda'. Zgodbe o krvoločnih, zakrnelih bitjih, podobnih živalim in tako nevednih, da ne znajo ločevati niti sladkorja od snega (75), pa o ženskah, ki lahko dajo sesek svojim otrokom prek ramen ali pod svojimi pazduhami (64), o hladnokrvnih tatovih, ki ukradene reči držijo pred nosom tistih, ki so jim jih ukradli (60-62), o človeških stvorih, ki so med vsemi znanimi živimi bitji najbližji živalski vrsti (86), o svetih podobah z izkopanimi očmi in z nožem spraskanimi obrazi (95-101), o denarju, praznoverju in zdravlilstvu (102-103), o prvotnih in naravnih, svobodoljubnih in ponosnih ljudstvih, ki jim je bojevanje mala šala (115-145), o svetovih na tej in oni strani (118), o primeseh zlahne slovanske krvi med Abesinci (122), o lovu na človeške glave (146-148), rezanju nosov (158), o čarih in prekletstvu kave (205-215) ter druge podobne zgodbe, ki so krožile po Evropi v zadnjih stoletjih, so seveda tipični fantazmatski stvori, ki - za nazaj - opravičujejo nečloveško ravnanje z "divjaki" in "primitivci". Te kolektivne predstave oziroma "kulturene konstrukcije" (78) "presejajo naključne iracionalnosti posameznikov in imajo urejeno, izoblikovano in ustaljeno obliko" (77). Niso jih spontano ustvarjali preprosti ljudje v svojih mitoloških predstavah, ampak cvet evropske inteligence in omike. Da bi Evropejci sami sebe opredelili kot civilizirane, so si morali izmisliti "divjaka" (86). Takšna pač je stara dama, ki tako rada soli pamet svojim in tujim otročajem!

V določenih delih knjige lahko spremljamo tudi nadvse nenavaden način rojevanja nacionalnega ozaveščanja, ki je sledilo tovrstnim tokovom v zahodni Evropi. Ko so na mirovnih konferencah risali meje novih držav, so ljudi spraševali, kakšne narodnosti so. In ko so ljudje

končno našli odgovor na to vprašanje, so jih potomci istih zahodnjakov, ki so v njih nekoč na silo vrtali z vprašanji v zvezi z nacionalno pripadnostjo, obtožili nacionalizma, kajti procesi nacionalne homogenizacije so se na Balkanu zaradi najrazličnejših razlogov zelo zavlekli ali ubrali povsem samosvoja pota. In takrat, ko so se končno (lahko) udejanili, so se rodili kot anahronistični spački, ki so pripeljali do reprize zadnjega od sporov in spopadov, kakršne je Evropa doživljala od Dunajskega kongresa do Nürnbrškega procesa.

Kako so se na istem območju borile za nacionalno hegemonijo nad Makedonijo kar štiri sosednje državne sile, ki so svoje ozemeljske težnje utemeljevale na nebuloznih statističnih umotvorih, na koncu pa se je - vsaj na ozemlju "Bivše jugoslovanske republike Makedonije" - razvil samostojen narod, nam Božidar Jezernik prikaže na nevsiljivo objektivističen, a tudi poučen način. Začne pa, kakopak, z genezo, a ne etnogenezo, ampak genezo nacionalizmov. Najbolj nora od vseh idej se je Mary Edith Durham zdelo prepričanje vseh balkanskih nacionalizmov, da njihov narod izhaja iz Aleksandra Velikega. Pri tem so pač prednjačili Grki, ki jih je prve zajel nacionalistični homogenizacijski virus, ki se je od začetka 19. stoletja širil iz zahodne Evrope. Toda v obdobju 'osvobajanja balkanskih narodov izpod turškega jarma', kar je evfemizem za osvajanje novih ozemelj, ni šlo le za izumljanje tradicij v mehkem smislu (po Hobsbawmu), ampak za potvarjanje zgodovine, skupaj z načrtnim rušenjem vseh urbanih pomnikov 'zavojevalcev', političnim in intelektualnim eksorcizmom nad celotno islamsko kulturo in - nazadnje ali najprej - iztrebljanjem "nepravega" prebivalstva. To, da so dejanjem, ki so šele v devetdesetih letih tega stoletja dobila ime 'etnično čiščenje', še pred manj kot stoletjem na Zahodu ploskali, ker so kristjani 'čistili' muslimane, je seveda le še ena od ironij usodne zgodovine. Ob najbolj neverjetnih načinih utemeljevanja pravice do ozemelj je lahko Durhamova že na začetku tega stoletja zapisala le še naslednje: "Ni teorije, ki bi bila tako zelo absurda, da ne bi mogla uspevati na Balkanskem polotoku" (168). Dodati je mogoče le še to, da ni nobene neumnosti, v katero ne bi nekje nekdo verjel. Tudi na razsvetljenem in 'civiliziranem' zahodu.

Poleg izjemnega poznavanja potopisnih virov je ena od velikih odlik knjige tudi v tem, da nam prikaže drugačen pogled na Balkan, kot smo ga vajeni, obenem pa nam postreže tudi z nevsiljivim komentarjem, ki temelji tako na bogatem poznavanju zgodovine balkanskih dežel kot na upoštevanju primerjalne in teoretske literature, s katero je mogoče razlagati zbrano gradivo ali ga vsaj umestiti v določen zgodovinski, geografski in politični kontekst. Enega od primerov takšnih nevsiljivih sklepov in komentarjev najdemo ob pripovedi o mostarskem Starem mostu: "Tisti, ki so leta 1993 porušili Stari most, niso merili zgolj na most, ampak predvsem na njegovo simbolično vrednost in pomen: na najpomembnejši pomnik mostarske kulturne zgodovine in možnost komunikacije med njegovimi pebivalci z obeh bregov reke. In to dejanje so naredili 'v obrambo (krščanske) civilizacije in kulture pred muslimanskim fundamentalizmom'." (Jezernik 1998a: 242-243). Pri analizi nekaterih toposov se avtor naslanja tudi na primere in na pričevanja o sorodnih toposih iz drugih delov sveta, s čimer še dodatno podkrepi prepričljivost svojih analiz in jim prida tudi nezgrešljivo antropološko razsežnost.

Prikaz pisanja popotnikov, uradnikov, politikov in znanstvenikov o Balkanu pa je le ena plat zgodbe, ki jo je o Balkanu treba povedati. Ravno tako zanimiva, kot je analiza popotniških in drugih zapisov o Balkanu, bi bila tudi analiza pojmovanja 'Turka' v ljudskih tradicijah na Balkanu in v Srednji Evropi. To bi bila snov za prikaz manjkajočega člana v razvoju evropskega pojmovanja 'orienta'. Tudi v tem primeru bi bila potrebna etnološka primerjava, vendar bi bilo v ospredju etnografsko gradivo z omenjenega območja. Tako kot velja za pričujoče Jezernikovo delo, bi morebitni avtor ravno tako moral posvetiti desetletje, če ne več raziskovalnega in komparativnega dela, da bi lahko dal prve odgovore. Sklep doslej obdelane plati zgodbe je tragikomično hudomušen in zveržen: "Medtem ko si je Balkan na vso moč prizadeval, da bi bil podoben Evropi, kakršna je bila nekoč, to je

nestrpna do različnosti, se je Evropa opredeljevala in se še opredeljuje na podlagi svoje različnosti do Vzhoda, vključno z Balkanom. Pri tem si prizadeva biti takšna, kakršen je bil Balkan nekoč, ko se še ni evropeiziral." (273-274). "Tako ko so Turki odšli, je evropeizacija dobila polet in balkanski duh /tolerance/ je bil izgnan, zgodovino pa je nadomestila mitologija. Multikulturalnost je postala prva žrtev tega procesa." (275)

Skratka, knjigo Božidarja Jezernika *Dežela, kjer je vse narobe: Prispevki k etnologiji Balkana* odlikuje bogastvo gradiva in eksotizem nenavadnih zgodb ter predstav, obilica nevsiljivo podanih zgodovinskih, geografskih, političnih in etnografskih zanimivosti in podatkov, na trenutke prav virtuozne primerjalne analize, tekoč, sočen in zelo berljiv slog ter implicitno prisotna teoretska in kulturološka globina. To je brez dvoma eno temeljnih etnoloških del (ne le v slovenskem, temveč tudi v mednarodnem merilu), če etnologijo razumemo kot tisti del antropoloških ved, ki temelji na komparativni metodi. Še bolj pa bi mu pristajal podnaslov *Poglavja iz psihopatologije evropske civilizacije*.

George Herbert Mead, UM, SEBSTVO, DRUŽBA.

Krtina. Knjižna zbirka Temeljna dela.
Ljubljana 1997, 310 str.
ISBN 961-6174-13-4

Eno od temeljnih del humanistične in družboslovne literature v tem stoletju se je na naših knjižnih policah pojavilo skoraj neopazno. Res je sicer, da je Mead s svojim delom postavil temelj socialne psihologije in sociologije, toda njegova dognanja in opozorila, da je pri obravnavanju človeka treba upoštevati tako njegovo družbeno kot specifično simbolno in v zgodovino vpeto življenje, so izjemno pomembna tudi za vsako antropologijo oziroma etnologijo, saj nam pomagajo razumeti najbolj zapleteno izhodišče družbenega: posameznika oziroma sebstvo (angleško *self*).

Pri Meadovem pristopu ne gre za zamegljen personalizem, temveč za zavedanje kompleksne dialektike družbenega in individualnega, splošnega in posebnega v vsaki dejavni osebi. Na eni strani je dejavni, ustvarjalni, posamični in neponovljivi *jaz* (angleško *I*), na drugi strani pa to, kar vtisne vanj družba, tisto, kar (p)ostane odvisno - *mene* (angleško *me*). Prvi je aktivni princip, drugi je pasivni, dialektika obeh je gibalno človeške družbe, pri kateri ni determinizma, ampak le bolj ali manj doumljive in predvidljive možnosti, potence.

Meadov socialni behaviorizem se giblje od uma prek sebstva k družbi in nazaj. Bistveno je, da v nobenem trenutku ne podleže čarom redukcionalizma, ampak znotraj vsake posamezne sfere analitično razvija vse tiste poteze, ki razložijo delujočo celoto in vzajemnosti. Povezovalni medij med ireduktibilnimi sferami pa je komunikacija kot bistvo družbenega reda (7), družbenega v njeni totalnosti. Na tem mestu se morda še najbolj približa redukcionalizmu, saj se nagiba k zvjanzju družbenega na jezikovno komunikacijo. Toda v past se ne ujame prav zaradi doslednega upoštevanja behaviorističnih izhodišč. Behaviorist opazuje družbena dejstva z vidika posameznikovega vedenja, kot ga lahko opazujejo drugi, "četudi ne izključno s tega vidika". Ker je za razlago vedenja posameznikov bistvenega pomena tudi obravnavanje (so)delovanja posameznika v skupini, Mead zastopa socialni behaviorizem. To pomeni, da vedenja skupine ne razlaga na podlagi analize vedenja posameznikov, ki ji pripadajo, ampak na podlagi analize

organiziranega vedenja skupine (11). Krog je sklenjen: družbeno dejanje je dinamična celota.

Izhodišče raziskav je dejanje, vsako dejanje pa ima zunanjo in notranjo plat. Razumeti moramo obe. Pri obravnavanju notranjega vidika dejanja behaviorist ne potrebuje predpostavke obstoja zavesti, čeprav bi njeno zanikanje vodilo k očitnim absurdom. Pri tem je bistveno to, da mentalnega vedenja ni mogoče reducirati na nementalno vedenje (14). Socialno dejanje je pogoj zavesti, zavest nastaja iz socialnega vedenja (17). Ti dve sferi nista zvedljivi druga na drugo, preostane le še wundtovsko razumljen paralelizem, hkratno obravnavanje obojih, fizioloških in psiholoških vidikov delovanja organizma. George Herbert Mead je postal eden od glavnih kritikov nereflektiranega pojmovanja zavesti in s tem odprl vrata k povsem novim vidikom razvoja kognitivnih znanosti. Bistveno je namreč to, da ga je zanimal neopredeljivi vmesni prostor med zavestnim in telesnim, med predstavo in doživljanjem, prostor, v katerem vznikata simbolno in kjer se končuje izkustveno, prostor, ki ga zaznamujejo socialni procesi doživljanja, komuniciranje in vzajemno prilagajanje vedenja posameznih organizmov.

George Herbert Mead je ponavljal, da pomeni, ki jih prisojamo pomenskim kretnjam in simbolom, nastajajo v izkustvu, bolj natančno, v socialnem izkustvu. Njegov bistveni sklep pa je, da se partikularne naravnosti skozi družbeno izkušnjo kristalizirajo v skupno, univerzalno stališče oziroma naravnost, ki jo imenuje "naravnost posplošenega drugega" (71). Zavest je funkcionalna in ne substantivna (87), je v bistvu naše konstruktivno selekcioniranje okolja (99).

George Herbert Mead je poudarjal pomen družbenega doživljanja za nastanek jaza oziroma sebstva, toda ni zašel v socialni redukcionalizem. Posameznika je razlagal skozi njegove socialne interakcije in vlogo družbenega jaza, "mene" (*me*), družbo pa skozi dejavnost posameznega sebstva (*self*) oziroma njegovega dejavnega dela, neulovljivega in negotovega "jaza" (*I*). Družbene dejavnike, ki sooblikujejo sebstvo oziroma organizirano skupnost ali socialno skupino, od katere posameznik dobiva enotnost sebstva, je Mead poimenoval "posplošeni drugi" (117). Učinki družbenega "mene" koreninijo v preteklosti in izkušnjah, delovanje negotovega "jaza" pa je vedno usmerjeno v prihodnost (134) in ga ni nikoli mogoče povsem zanesljivo napovedati. Oba skupaj tvorita osebnost, kot se pojavlja v socialnem doživljanju (135), se vzajemno pogojujeta in sta soodvisni kategoriji enotne

osebnosti. "Ko posameznik prevzema naravnost drugega, lahko sebe uresničuje kot sestvo." (Mead 1997: 147)

Temelj družbenega so organizirani odzivi tega "posplošenega drugega", ki nastopa v neposrednih družbenih dejanjih, čeprav so njegov medij predvsem simbolni sistemi z jezikom na čelu, torej skupne naravnosti vseh članov neke skupnosti oziroma družbene skupine do posameznih družbenih institucij: "Oseba je osebnost zato, ker pripada skupnosti, ker v svoje vedenje prevzame institucije te skupnosti." (123) Skrivnost družbenega ni v kompleksu navad, ampak v strukturi naravnosti vseh posameznikov do skupnih dejavnosti. To pa še nikakor ne pomeni, da smo vsi enaki, temveč da obstaja neka skupna struktura, ki omogoča razvoj različnih posameznikov. Ključno je dinamično ravnovesje med potezami posameznikov in zahtevami "posplošenega drugega".

Temeljno načelo človeške socialne organiziranosti je po Georgu Herbertu Meadu "komuniciranje, ki vključuje participacijo v drugem". Pogoji za to je, da se v sestvu pojavi drugi..." (189). Krog je sklenjen, ko se vzpostavijo skupni odzivi vseh članov skupnosti na določeno situacijo, torej družbene institucije (195). Ti skupni odzivi se manifestirajo v pletenju simbolnih univerzumov, saj človeška družba pravzaprav predstavlja "organiziran niz odzivov na določene situacije, v katerih posameznik sodeluje" (202). Dvojnost dejavnosti in simbolnega, 'jaza' in 'mene', ima vzporednico v dvojnosti doživljanja 'sebstva' in 'življenja' v doživljanje drugih. Brez sposobnosti posameznika, da se postavi v položaj drugega, ne bi bilo ne človeške družbe ne identitet, ki v njej oklepajo posameznike. Ta sposobnost pa je tudi v ospredju naravnosti, ki sploh omogoča kakršnokoli etnografsko terensko delo. Antropologi oziroma etnologi, ki jih zanima dejansko vedenje ljudi, ali, če hočete, način življenja, se pač morajo seznaniti z behavioristično (socialno) psihologijo, ki se ne ukvarja samo s preučevanjem zavesti, ampak s posameznikovim doživljanjem glede na pogoje, pod katerimi se pojavlja (35), zato je pričujoči prevod besedila, ki prinaša temeljni metodološki preobrat socialne psihologije tega stoletja, izjemno dragocen za okolje, ki, vsaj kar zadeva teoretsko podkovanost in obvladovanje metodologij, prevečkrat neobgledano caplja za svetom.

REZIJA: PESMI IN GLASBA REZIJSKE DOLINE.

Nota. Viden/Udine, 1998.

Do zgodnjih šestdesetih let, ko so naši etnomuzikologi in folkloristi ter etnologi začeli sistematično zbirati in raziskovati ljudskokulturno gradivo doline Rezije, ta svet ni bil kaj prida prisoten v naši zavesti. Od

izida znamenite zbirke rezijanskih pripovedi o zverinicah iz Rezije, ki jih je zbral in obdelal Milko Matičetov, pa je ta odmaknjena alpska dolina v slovenski (pod)zavesti dobila prav mitske razsežnosti. Kmalu po pripovednem izročilu je v slovenski kulturni prostor vstopila tudi rezijanska glasba.

Konec sedemdesetih let je izšla v koprodukciji Založbe tržaškega tiska in Helidona plošča *Dolina Rezije*. Kolikor je znano piscu teh vrstic, je bila to prva plošča z rezijansko instrumentalno glasbo. Studijski posnetki Rezijanske folklorne skupine oziroma Gruppo folkloristico Val Resia z več kot 150-letno tradicijo so bili prava bomba. To je bila glasba, ki je bila nekaj svetlobnih let in nekaj stoletij oddaljena od polk, ki so bile v tistem času videti kot simbolno jedro slovenske tradicionalne instrumentalne glasbe. Za razliko od frajtonarskih harmonikarjev so bili rezijanski citiravci še najbližji ekvivalent znamenitim irskim fidlerjem, ki so takrat dominirali na folk sceni.

Spremno besedo k takratni zbirki rezijanskih viž je pripravil tržaški skladatelj in etnomuzikolog Pavle Merku, ki je zapisal, da v Reziji govorijo enega najbolj arhaičnih slovenskih narečij in da je tam folklorno izročilo ohranilo starine, kakršne težko najdemo drugje po Evropi. Pri pesmi in plesu so ohranili davno netemperirano lestvico, melodijo spremlja bordun - in tudi graciozen ples, pri katerem se plesalca ne dotikata, je ohranil srednjeveške prvine. Še več. Tudi 5/4 takt oziroma izmenjujoča se tri- in štiričetrtinski takt sta se tudi v plesni instrumentalni godbi najdlje ohranila prav v Reziji. Arhaični 15/8 ritem označuje eno od najpogostejše izvajanih in petih viž v Reziji. *Črni potök* oziroma *Ta črni patök*.

Rezijani izvajajo svojo instrumentalno godbo v duetih, v katerih sodelujeta violinist, *citiravec*, in basist, ki igra na tristrunski čelo oziroma mali, adaptirani kontrabas. Godcev je v dolini z nekaj več kot 1300 prebivalci zelo veliko. Čitiro prime v roke skorajda vsak mladenič, ki začuti nagnjenje do glasbe, ženske pa vodilne violine oziroma *citire* praviloma ne igrajo. Drugače je s spremljavo na basu, *bunkuli*, ki jo imenujejo tudi *brunkula*, *valika citira* ali *bas*, na katero igrajo manj večji godci, izjemoma pa tudi ženske in otroci.

Čeprav je rezijanska godba živo prisotna v življenju Rezijanov, ni mogoče spregledati Rezijanske folklorne skupine in njene vloge pri ohranjanju te instrumentalne tradicije. Rezijanski glasbeniki so ustanovili folklorno skupino že v tridesetih letih prejšnjega stoletja, v obdobju, ko so leta 1838 zagodli takratnemu cesarju Ferdinandu, ki se je mudil v furlanskem Vidnu.

Danes rezijanske viže odmevajo ob *šmarni miši* 15. avgusta in seveda za pusta, ko v različnih gostilnah in drugod poje in pleše dobesedno vsa dolina. Nekaj tega vzdušja pričarajo terenski posnetki Glasbenonarodopisnega inštituta, ki so nastali v zadnjih treh desetletjih in pol. Prav ta plat posnetkov nas pri izdaji, ki jo predstavljamo danes, najbolj navdušuje. Pri tej živi tradiciji se godci, plesalci in plesalke ter pevci in pevke zlijejo v eno.

Od osemdesetih let naprej je rezijanska godba redno prisotna tako na slovenskih koncertnih prizoriščih kot na nosilcih zvoka. Leta 1988 je pri založbi Druga godba izšla kasetna z naslovom *Godci iz Rezije - Gruppo folkloristico val Resia: Live Folk Music* s posnetki s koncerta v Viteški dvorani Križank. Istega leta je Rezijanska folklorna skupina praznovala 150-letnico obstoja. Takrat so se njihovi tradiciji poklonili skladatelji Jani Golob, Pavle Merku, Uroš Krek, D. Zanettovich in P. Pezze. Posnetki so izšli pri videnski založbi Pizzicato, kjer je izšla tudi znanstvena monografija o rezijanski instrumentalni glasbi Julijana Strajnarja, *Citira*. Knjigo je spremljala tudi kasetna z naslovom *Citira* z dokumentarnimi terenskimi posnetki Glasbenonarodopisnega inštituta. Ker pa so omenjene izdaje izšle v Italiji, so bile cenovno manj dostopne našemu občinstvu, tako da najnovejša izdaja pravzaprav zapolnjuje veliko vrzel pri izdajanju terenskih posnetkov iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta. To še posebej velja za pevsko dediščino Rezije, ki je bila doslej na nosilcih zvoka preveč zapostavljena.

Kot lahko preberemo v spremni besedi Julijana Strajnarja na plošči

Rezija: Pesmi in glasba rezijanske doline, Rezijani in Rezijanke praviloma pojejo dvoglasno ali triglasno, petje pa označuje kratka melodija največkrat skromnejšega tonskega obsega z burdom na spodnjem glasu. Vodilno melodijo ponavljajo in s tem pri pripovednih pesmih dosegajo dodaten dramatičen učinek. Pri nekaterih pesmih se pozna slovensko ali furlansko večglasje, vendar tudi v teh primerih Rezijanke in Rezijani zavijejo po svoje. Vtis arhaičnosti je očiten. Na posnetkih večinoma pojejo ženske in moški posebej, vendar se način večglasnega petja moških in žensk ne razlikuje.

Julijan Strajnar je v spremni besedi k plošči *Rezija: pesmi in glasba iz Rezijanske doline* zapisal tudi, da so v nekaterih pripovednih pesmi ohranjene nekatere arhaične prvine, ki so danes prava redkost. Tako si na primer verzi sledijo v brezkončnem ponavljanju ene same kratke melodije z ozkim obsegom. Tipičen primer je rezijanska inačica motiva o Orfeju, ki s pomočjo glasbe rešuje duše iz podzemlja, pesem *Sveti Sintilawdeč*. Ta značilni vzorec ponavljanja vodilne melodije se pojavlja tudi v novejših in lahkotnejših pesmih, interval med glasovi pa se tu in tam zoži vse do male sekunde.

Plošča *Rezija: Pesmi in glasba rezijanske doline* prinaša posnetke, ki so jih naredili sodelavci Glasbenonarodopisnega inštituta med letoma 1962 in 1996. Živa glasbena dediščina Rezije se je v tem času spreminjala, nastajale so nove viže in nove pesmi ter izginjale nekatere starejše. Prebivalci doline so v tem obdobju, ki ga je zaznamoval še potres leta 1976, opustili že večino visokogorskih pašnikov in se v še večjem številu razselili po svetu. Toda ko se ob avgustovski šmarni maši vrnejo domov, zaplešejo po starem. Ob plesu pa največkrat tudi zapojejo, saj ima marsikatera viža tudi besedilo, ki govori o življenju v dolini.

Plošča *Rezija: Pesmi in glasba rezijanske doline* je v marsičem prelomna. Glasbenonarodopisni inštitut je končno pripravil ploščo s terenskimi posnetki, ki poslušalcu pričarajo tudi veseljaško vzdušje na rezijanskih veselicah. Tega godci in pesalci ter pesalke ne morejo narediti niti na koncertnih, še manj pa na studijskih posnetkih. Prav ta dokumentarnost pa prinaša še druge pozitivne stranske učinke, saj se prešernost rezijanske godbe dovolj učinkovito prenaša prek nosilca zvoka, da navduši tudi najbolj razvajeno poslušalstvo t.i. glasbe sveta (*world music*). Poleg arhaičnih najdemo na plošči tudi sodobnejše pesmi, med njimi pa prav na koncu kantavtorsko pesem ob kitari, kar pomeni, da se rezijansko narečje emancipira tudi v okviru sodobne popularne glasbe. Rino Chinese iz Osojan je leta 1981 zapel odo Reziji in Rezijanom. Za pogumno gesto, s katero so na ploščo uvrstili tudi to pesem, lahko izdajateljem samo čestitam in dodam, da je prav ta pesem še bolj poudarila živost glasbe, ki jo prinaša pričujoča plošča. In še sklepna pripomba. Plošča je izšla pri italijanski založbi Nota, pri pripravi gradiva pa je ob Glasbenonarodopisnem inštitutu sodelovala tudi Katedra za etnomuzikologijo Univerze v Bologni pod vodstvom Roberta Leydija in Pietra Sassuja. Le upamo lahko, da bo distribucija plošče dovolj dobra, da jo bo lahko spoznalo ne le domače in italijansko, ampak tudi svetovno občinstvo, ki se navdušuje nad glasbenimi eksotizmi.

SLOVENSKE LJUDSKE PESMI.

Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta.

I.: Junaške, zgodovinske, bajeslovne in pravljicne pripovedne pesmi.

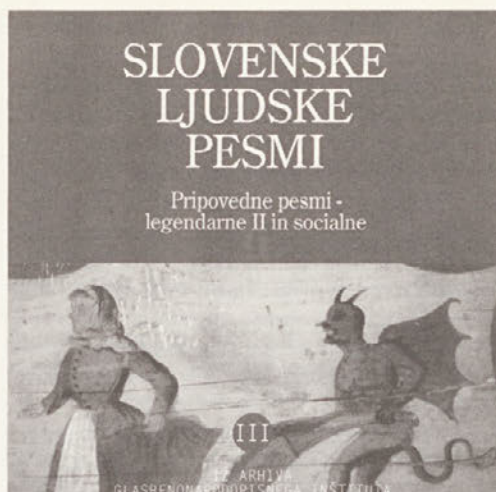
II.: Legendarne pripovedne pesmi I.

III.: Pripovedne pesmi - legendarne II in socialne.

IV.: Ljubezenske pripovedne pesmi.

ZRC SAZU, Radio Slovenija, Ljubljana 1997, 1998.

Samo ena izdaja je še, ki je prav tako temeljnega pomena za naš kulturni prostor kot izdaja celotne načrtovane znanstvene zbirke *Slovenske ljudske pesmi*: izdaja zvočnega gradiva, arhiviranega temelja celovite

obdelave pevske in pesemske dediščine slovenskega etničnega ozemlja, na sodobnih nosilcih zvoka. Razlogi za relativno počasno izhajanje načrtovanih zvezkov iz zbirke SLP so najrazličnejši, med njimi pa ni najmanj pomemben dejavnik neustrezna oziroma nezadostna kadrovska zasedenost Glasbenonarodopisnega inštituta. Šele sedaj, ko smo po skoraj dveh desetletjih dobili komentirano in z ustreznim aparatom opremljeno izdajo prvih štirih plošč z gradivom za zbirko *Slovenske ljudske pesmi*, se zavemo, da je bil eden od razlogov za končno odpravljanje nedopustnega zaostajanja pri izdajah temeljnega zvočnega gradiva iz slovenskega kulturnega prostora na nosilcih zvoka - poleg pregovorno mačehovskega odnosa Ministrstva za kulturo oziroma pred njim Komiteja za kulturo, ki je ves čas dajalo in še daje izrazito prednost visoki kulturi oziroma umetnosti - skrajno banalen: zaposlitev tonskega tehnika oziroma inženirja. Brez urejenega in ustreznega arhiviranega zvočnega gradiva, ki je bilo že malodane obsojeno na propad, pač ni mogoče pripraviti izdaj tega gradiva na nosilcih zvoka. Nenazadnje pa so svoje vendarle prispevali tudi novi vetrovi v, kot smo temu rekli včasih, spremenjeni družbeni stvarnosti.

Izdajanje plošč *Slovenske ljudske pesmi* lahko pozdravimo z neprikritim navdušenjem. To pa še ne pomeni, da se ne bi ob poslušanju gradiva kazale tako prednosti kot tudi pomanjkljivosti in slabosti pri dosedanjem zbiranju tovrstnega gradiva. Večina folklorističnih raziskav ljudske pesmi še danes temelji na hierarhiji vrednot, ki izhajajo iz mešanice romantične in pozitivistične dediščine prejšnjega stoletja. To pomeni, da je predmet raziskovalnega in zbirateljskega zanimanja končni produkt (nekoč so mu rekli narodovo blago), družbeni kontekst in performanca v praksi pa ostajata (pre)daleč v ozadju zanimanja raziskovalcev, ki jih praviloma zanimajo le najosnovnejši podatki o pevcih oziroma pevkah in kraju ter času nastanka posnetka, tu in tam pa še kaj podrobnosti v zvezi s samo pesmijo in njenim morebitnim izvorom, če ga izvajalci poznajo. Na prvem mestu zanimanja je besedilo pesmi, sledi mu vodilna melodija, redkeje naletimo na zapis večglasja, na koncu pa je na kratko opisan funkcijski kontekst pesmi - praviloma takrat, ko gre za izrazito obredne pesmi. Takšen princip zbiranja gradiva je utemeljil že Karel Štrelkelj in za temeljno znanstveno obdelavo pravzaprav zadostuje še danes. Onkraj zanimanja pa ostaja širši družbeni kontekst samega dejanja izvedbe oziroma umestitev glasbenih in drugih sorodnih dejavnosti v vsakdanje in praznično življenje. S favoriziranjem besede in iz njih stkanih "zgodb" se oddaljujemo od odgovorov na vprašanja o oblikovanju določenih habitusov skozi neposredno participativno izkušnjo posameznikov in posameznic ter si s tem zastiramo tudi možnosti prodiranja v najgloblje in najbolj prvinske skrivnosti kulture. Toda to je že povsem druga zgodba.

Vse bi bilo lepo in prav, če me ob poslušanju gradiva na ploščah *Slovenske ljudske pesmi I-IV* ne bi tu in tam motile solistične izvedbe določenih pesmi. Seveda lahko razumem motive zapisovalcev in skupaj z njimi rečem: "Hvala bogu, da je bila pesem posneta, še preden bi

povsem potonila v pozabo." Toda ne morem se sprenevedati in zatrjevati, da me ob poslušanju pesmi to ne moti. Nasprotno: prepud med solističnimi posnetki in posnetki v značilnem ljudskem večglasju je prevelik, da bi ga bilo mogoče spregledati. Nikakor nisem privrženec idealističnih sanjarji o "pristnosti" (oziroma s tujko "avtentičnosti") - ta fantazmatska predstava že desetletja ne hromi več mojega doživljanja glasbe - toda ugotoviti je mogoče, da se redki primeri na pričujočih ploščah, ki so bili posneti v funkcijskem okolju (praviloma med spontanem domačim petjem; nimam pa občutka, da bi kateri od posnetkov nastal v obrednem kontekstu), razlikujejo od posnetkov, ki so nastali na izrecno željo zapisovalcev oziroma snemalcev, ko so le-ti želeli slišati in zabeležiti predvsem najstarejše in najmanj znane, zanje "nove" pesmi, a so s tem ohromili spontanost, ki je bistveni element naravnega življenja ljudske pesmi.

Da ne bo pomote: zapisovanje besedil, vodilnih melodij in "tipičnih" primerov večglasja je neizogibna in nujna uvodna faza analize ljudske pesmi. Enako pomembne so tudi klasifikacije in primerjalne analize določenih pesmi (oziroma besedil). Toda, ali je s tem poslanstva znanosti konec? Časi se spreminjajo, svet se vrti naprej in tudi krog metodoloških izhodišč raziskav ljudske pesmi iz prejšnjega stoletja je že lep čas pretesen za poglede, ki nas zanimajo ob koncu tega stoletja. Ne gre le za funkcijski kontekst in izvedbo, temveč za tkanje subtilnih modelov skupnega življenja, za stik med preteklostjo in prihodnostjo v performanci nekega trenutka. Družbeni vidik petja ostane zastrt pri izključnem zanimanju za predmet in ne za nosilca, za produkt in ne za proizvajalca. S tem pa se izgubi tudi bistveni čar izvedb pesmi: odprta možnost vključevanja v prepevanje za vse, tudi za tiste s slabšimi vokalnimi zmožnostmi.

Čeprav obstaja nekaj posnetkov slovenske pesmi s konca prejšnjega in z začetka tega stoletja, se je začelo načrtno terensko snemanje gradiva leta 1955, ko so v Glasbenonarodopisnem inštitutu dobili prvi terenski magnetofon. Skozi leta je nastal ogromen zvočni arhiv, ki je - razen redkih izjem, izdanih na štirih LP ploščah ob koncu šestdesetih, v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih - ostal nedostopen širši javnosti. Posnetki iz tega obdobja so včasih presenetljivo kakovostni, drugič prav amatersko distorzni. Nekatere posnetke spremljajo šumi iz ozadja, kar pretirano ne moti - kvečjemu nasprotno: tako vsaj vemo, da gre za prave terenske posnetke. Toda tudi snemanje ob domači mizi ne more prikriti dejstva, da mikrofoni praviloma deluje na pevce in pevke inhibitorno.

Čeprav zbirka plošč spremlja knjižno zbirko *Slovenske ljudske pesmi*, tako da ju je še najbolj poslušati in brati skupaj, so plošče lahko tudi povsem samostojne enote, saj jih spremljajo izčrpni komentarji in opisi sodelavcev Glasbenonarodopisnega inštituta, ki so prevedeni tudi v angleški jezik. Plošče odlikuje tudi lična oblikovna rešitev, ki pokriva celotno zbirko, pogrešamo pa navedbo letnice izdaje in karakterističnih števil posameznih plošč.

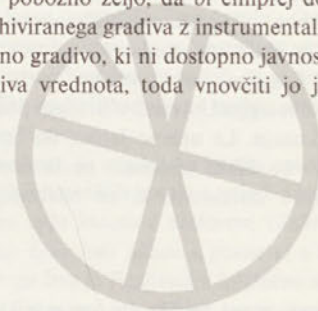
Na prvi plošči najdemo 22 primerov pripovednih pesmi (balad) iz različnih slovenskih pokrajin, med njimi so tri zgodovinske in junaške pesmi ter 19 bajeslovnih in pravljicnih pesmi. Melodično in vokalno izstopajo rezijanske pesmi (pri njih je lahko laični poslušalec nekoliko zbezan, saj ne zve, če je v Reziji v navadi solistično petje ali prevladuje večglasje, tako kot drugod na slovenskem etničnem območju), zaradi arhaičnega in navidez robatega načina večglasnega petja "na tretko" pa tudi zvočni primer iz Velike Varnice v Halozah (*Ko zjutraj gor stanem*). Dobra polovica zvočnih primerov je enoglasnih, pa tudi med večglasnimi je nekaj dvoglasnih. Ob zelo izčrpnih komentarjih pesmi s te plošče pogrešamo najosnovnejše podatke o pevcih in pevkah ter času nastanka posnetka.

Na drugi plošči so izdajatelji to pomanjkljivost odpravili, saj najdemo tako podatke o pevcih in pevkah kot o času nastanka posnetkov. Ta plošča prinaša 25 posnetkov legendarnih pesmi, ki so večinoma nastali v šestdesetih letih, in spremlja drugi zvezek *Slovenskih ljudskih pesmi*. Te pesmi so še najmanj vezane na določeni funkcijski kontekst, saj so jih peli ob različnih priložnostih in v različnih večglasnih kombinacijah.

Motivno večinoma izhajajo iz krščanske snovi in prilik, pojejo pa jih predvsem ženske. Melodija pogosto teče v značilnem izmenjujočem se 3/4 + 2/4 taktovskem načinu. Te legendarne pesmi so očitno bolj žive od starejših balad, saj večino posnetkov pojejo v živem večglasju.

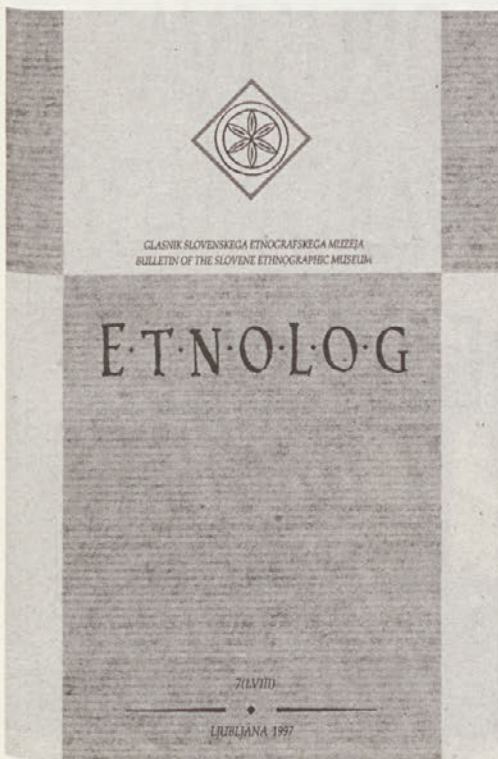
Tretja plošča prinaša nadaljevanje legendarnih pripovednih pesmi in socialne pesmi ter dopolnjuje tretji zvezek *Slovenskih ljudskih pesmi*. Pri socialnih pesmih gre za motive, ki poudarjajo nagrado za krepostno življenje in kazen za njegovo nasprotje. Tudi teh 17 primerov se ne razlikuje od drugih vrst petja na Slovenskem: niti glasbeno, niti oblikovno, niti po načinu petja. Nastali posnetki so bolj plod naključij kot pravil, saj lahko pesmi poje vsak, ki jih zna, moški ali ženske, skupno, stari in mladi, in ob najrazličnejših priložnostih, najmanj dvoglasno. Morda je zanimivo, da pesmi z moralnim podukom radi pojejo tudi moški. Med izstopajočimi primeri je recitativna pesem *Stoji, stoji na stezica*, ki jo je leta 1962 zapel Franc Kenda iz Sužida v Kobaridu (morda se mi je ta pesem zdela posebej zanimiva tudi zato, ker sem naletel na neko uspavanko s skoraj povsem enako uvodno melodično linijo, vendar s povsem drugega konca sveta: pri ljudstvu Oroč ob reki Amur).

Na četrti plošči najdemo 21 ljubezenskih pripovednih pesmi, ki spremljajo četrti zvezek *Slovenskih ljudskih pesmi*. Ljubezenske pesmi so nekoč večinoma peli vaški fantje, lahko pa tudi mešane skupine in tudi pevke. Zaradi pogosto tragične snovi so nekatere tovrstne pesmi peli ob mrliču. Zanimivo pa je, da se je kljub opuščanju bedenja ob mrliču marsikatera takšna pesem ohranila vse do danes. Pri pripovednih ljubezenskih pesmih je - za razliko od lirskih ljubezenskih pesmi - ljubezensko čustvo le povod za pripovedovanje neke, praviloma tragične zgodbe. Posebej zanimiva je balada o Fekonji (*Oj, mladina, kam zahajaš*), slovenskogoriška pesem, zložena pred stoletjem ob tragični smrti zaradi ljubosumja, ki so jo leta 1960 zapeli v Špitaliču na Gorenjskem. Zvočno je zanimiv tudi posnetek pesmi *Stoji, stoji Ljubljanca*, ki je nastal leta 1996 pozno zvečer na odprtem vaškem prostoru Velikega Trna na Dolenjskem, saj ga spremlja "petje" čričkov. Sklepni nauk gotovo ni potreben: samo po sebi je umevno, da imamo na policah poleg doslej izdanih zvezkov zbirke *Slovenske ljudske pesmi* tudi posnetke na ploščah, ki natisnjene izdaje pesmi spremljajo in dopolnjujejo. Tudi o pomenu zbirke za poznavanje in ohranjanje kulturne dediščine slovenskega etničnega ozemlja nima smisla pleteničiti. In tudi tega ni treba ponavljati, da se lahko končno tudi radovedni tujci seznanijo vsaj z delom naše ljudskoglasbene dediščine na sodobnih nosilcih zvoka. Poleg iskrenega navdušenja nad to izdajo lahko dodam le še pobožno željo, da bi čimprej dobili tudi podobno strokovno izdajo arhiviranega gradiva z instrumentalno ljudskoglasbeno dediščino. Arhivirano gradivo, ki ni dostopno javnosti, je sicer že samo po sebi neprecenljiva vrednota, toda vnovčiti jo je mogoče samo v javnosti.

Tadeja Primožič

ETNOLOG ŠT. 7, 1997

Slovenski etnografski muzej. LJUBLJANA 1997, 520 str.
ISSN 0354-0316

Novo, 7. številko Etnologa, sta s sodelovanjem sourednikov in uredniškega odbora uredili Bojana Rogelj Škafar in dr. Nena Židov. Tematski del je tokrat posvečen tržaškemu Slovincem, Trstu in njegovemu zaledju.

V prvem prispevku Raffaella Skubin ugotavlja dokumentarno vrednost fotografij Giuseppeja Wulza, ki prikazujejo tradicionalno nošo na tržaškem območju v 2. polovici 19. stoletja. Življenje in delo priznanega tržaškega fotografa *slovenskega življenja* Maria Magajne predstavlja Živa Pahor. Njegov obsežen fotografski opus, ki je nastajal v preteklih petinšestdesetih letih, brez dvoma zasluži analizo tudi iz etnološkega zornega kota. Bruno Volpi Lisjak, izvrsten poznavalec slovenskega pomorskega ribištva, predstavlja *Čupo*, čoln, narejen iz enega kosa lesa, ki so ga slovenski ribiči v Tržaškem zalivu uporabljali vse do sredine 20. stoletja. Primerek čolna hrani tudi Slovenski etnografski muzej. V članku z naslovom *Od železa do kruha* avtorica Katja Colja piše o stoletnem delovanju škedenjske železarne. Poleg zgodovinskega pregleda delovanja so osvetljeni še socialni aspekti vaškega in delavskega življenja Škedenja. Kristina Kovačič predstavlja porodno babico *šantlo* Ano Slavec, ki je "delovala" v vaseh v okolici Trsta do sredine 20. stoletja, in njeno "babisko" zapuščino. Dr. Darja Mihelič piše o podobi srednjeveške Tržačanke skozi različna življenjska obdobja, kot se zrcali skozi mestni statut iz 15. stoletja. Oriše njen položaj v družini in zakonu ter njeno pravno in poslovno sposobnost.

Sledijo trije prispevki, ki prikazujejo pomen Trsta za slovensko Istro. V prvem s pomenljivim naslovom *Smo se boljše razumeli v Trstu kot v Piranu, Podoba Trsta v spominih Šupetrcov do 2. svetovne vojne* mag. Borut Brumen analizira socialne spomine prebivalcev in prebivalk istrske vasi Sv. Peter, ki so vezani na Trst med leti 1900 in 1941. Ugotavlja pomen

socialnega spomina in z njim povezanih zgodovinskih izkušenj za kulturno tradicijo skupnosti, v kateri je Trst vse do današnjega časa ohranil položaj ekonomskega in simbolnega urbanega središča. Martina Orehovec na primeru raziskave v isti vasi osvetljuje delo žensk izven doma in vloga, pomen ter razsežnosti plačanega gospodinjanskega dela letih pri družinah v Trstu. Nataša Rogelja in Špela Ledinek pa sta združili moči v prispevku, ki govori o Šavrinki kot osebi (jajčarici) in simbolu. Trstu je posvečen tudi *Janusov razdelek*. V njem mag. Elke-Nicole Kappus, švicarska etnologinja in kulturna antropologinja, razmišlja o prihodnosti tega mesta oziroma o rekontekstualizaciji njegove zgodovine.

Razprave sestavlja vsebinsko šest različnih prispevkov. Hrvaška etnologinja dr. Ines Prica najprej spregovori o vojni in "*domačem etnografu*". Sledi članek Mire Omrzel Terlep *Od lire do lajne*, v katerem avtorica prikaže razvoj tega glasbila od staroveške oblike aktivnega tipa do instrumentalnega predhodnika sodobnega računalnika. Na fenomen rojstva se navezuje Irena Rožman, ki piše o zgodovini babištva na Slovenskem in porodni pomoči v fari Velike Brusnice na Dolenjskem med letoma 1840-1945, ter mag. Mojca Ramšak, ki v prispevku *Mama me je s policijo gnala nazaj*, ko sem dobila sina, spregovori o nezakonskih otrocih in njihovih starših na Koroškem v 19. in prvi polovici 20. stoletja. Škotske sledi na Slovenskem oziroma njihove zgodovinske fragmente in sodobne stereotipe išče mag. Inja Smrdel. V zadnjem prispevku *Razprav* pa nam Iris Zakošek približa utrip mestne tržnice v Celju pred drugo svetovno vojno.

V razdelku *Gradivo* dr. Roberto Starec piše o koprskih vaseh v notarskih aktih 18. stoletja, Jože Eržen pa o kropskih ptičarjih.

Na *etno muzejskih straneh* je predstavljen projekt priprave stalne muzejske razstave v Ribnici avtoric Taje Čepič, Dragice Trobec Zadnik, mag. Marjete Mikuz in Mojce Turk. O predstavitvenih razstavah SEM *Prvo dejanje* spregovori Mateja Habinc, o njegovem izvirnem sodelovanju na dnevih evropske kulturne dediščine z izdelavo secesijskih pričesk pa Irena Keršič. Razstavo *Zlato, obredje in miti starega Peruja*, ki je bila na ogled v goriškem Pokrajinskem muzeju v Gorici od junija do septembra 1997, oceni mag. Marija-Mojca Terčelj. V *Novih pridobitvah* mag. Janja Žagar, Tanja Tomažič in Irena Keršič predstavijo vajenice ročnega dela, merilno verigo in kotno omaro za shranjevanje oblek. Sledijo *Poročila* Sonje Kogej Rus o delovanju SEM v letu 1997, Irene Keršič o letnem sestanku nacionalnih in regionalnih dopisnih članov NET-a v Ljubljani in na Bledu, Tanje Tomažič o mednarodnem simpoziju *Maske* v evropski tradiciji ter mag. Andreja Dularja o knjižni zbirki Knjižnice Slovenskega etnografskega muzeja od njenih začetkov do leta 1997.

Ob sedemdesetletnici prof. dr. Angelosa Baša mag. Janja Žagar predstavlja njegova z muzeji povezana strokovna prizadevanja.

Na naslednjih straneh so govori mag. Inje Smrdel, direktorice Slovenskega etnografskega muzeja, Jožefa Školca, ministra za kulturo Republike Slovenije, in dr. Duše Krmel Umek, predsednice Slovenskega etnološkega društva, ob odprtju novega domovanja Slovenskega etnografskega muzeja ter čestitke uredniškega odbora Etnologa ob podelitvi Murkovih priznanj, listin in častnih članstev Slovenskega etnološkega društva v letu 1997.

Ralf Čeplak Mencin se *In memoriam* spominja življenja in dela preminule slovenske antropologinje, ene vodilnih v Južni Ameriki, dr. Branislave Sušnik.

V razdelku *Kritična in informativna bibliografija* je predstavljenih štirinajst tematsko različnih knjig, vsebina pa je sklenjena z bibliografijo sodelavcev SEM za leto 1996 in bibliografija Rudolfa Krissa.

Nova številka Etnologa bralcem poleg aktualnih dogodkov iz v leta 1997 ponuja tematsko zelo različne prispevke. Rojstvo, boj za preživetje, človekova ustvarjalnost, druženje itd. odražajo tako širok spekter človekovega bivanja in delovanja, kot je raznoliko tudi človekovo življenje. Prepričana sem, da bo vsak bralec, ne glede na to, ali prihaja iz vrst strokovne ali iz širše javnosti, lahko potešil svojo radovednost.

Marija Sušnik

DEJAVNOST TURISTIČNEGA DRUŠTVA BIZELJSKO NA PODROČJU VAROVANJA NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

*Bizeljsko je za domačina samo to,
kar spada pod območje krajevne
skupnosti, za nedomačina pa je
pojem malo širši in sega vse do tja,
kjer se da vinu še vtisniti bizeljski
pečat. Javnosti je Bizeljsko bolj ali
manj znano s ponudbo penin,
namiznih vin in vin posebnih
kakovosti. Manj znana pa je
njegova naravna in kulturna
dediščina, ki jo želim predstaviti.*

Dolina reke Dramlje, h kateri se spušča več majhnih dolin, kjer ni idustrije in ne onesnaženega zraka, je sicer odročna, kar pa pogojuje tudi čistost okolja in ohranjenost naravnih danosti. V reki Dramlji in njenih pritokih so preživel in se v naravnem okolju ohranili raki jelševci (*Astacus - Astacus*). Do sedaj jih nista uspela uničiti niti rakova kuga niti človek. Potočni rak jelševac je bil nekoč razširjen v srednji in južni Evropi. V časih, ko jih rakova kuga še ni razredčila, so jih v reki Dramlji lovili, ko je šla rž v klasje, vendar niso nikoli ogrozili njihove vrste. Starejši prebivalci se spominjajo tudi rečnih školjk. Raki in školjke so bili sestavni del prehrane mnogoštevilnih članov tedanjih kmečkih družin. Posebnost teh krajev so tudi repnice, peščeni skladi, ki so ostanki Panonskega morja in naravna danost. Sedaj so to moderne peščene vinske in buteljčne kleti, vklesane v pesek z vgrajenimi sončnimi vrati. Ti prostori so uporabni tudi za druge namene, npr. za razstavo steklenic, ker se njihova oblika lahko vkleše v peščeno steno. Repnice so slovenska posebnost, zato odbor za pripravo programa za vključitev v projekt Celotni razvoj podeželja (CRP, pri Ministrstvu za kmetijstvo) predlaga strokovni pristop k urejanju tega vprašanja. Pri tem je mišljen predvsem varen pristop turistom in lastnikom, zato predlaga, da je projekt razvoja repnic državni projekt, saj je naravna danost peščenih skladov edina v Sloveniji.

Pod zavarovano območje narave spadajo tudi gnezdišča ptiča čebelarja (*Menops apiaster*): v peščenih stenah peskokopa na Bizeljskem je trenutno edina večja

gnezditvena kolonija čebelarjev v Sloveniji. To je ena najlepše obarvanih ptic, ki pa je ogrožena zaradi pomanjkanja primernih gnezdišč. Čebelarjem ustrezajo visoke, proti jugu in vzhodu obrnjene stene, prav take, kot so v preskokopu na Bizeljskem. Kolonijo čebelarjev so prvič opazili člani Lovskega društva Bizeljsko leta 1985. Sledila je zahteva po zavarovanju gnezdišča. Zaradi vse večje težnje po izsuševanju močvirnih predelov in gradnji na kmetijskih zemljiščih so nekatere rastlinske vrste že skoraj izginile. V dolini Dramlje pa se je ohranila močvirna logarica, ki raste na zamočvirjenem travniku pod cerkvijo Sv. Duha. Na najvišje ležečem območju blizu cerkve raste tudi velikoničnica, rastlina, ki je že precej redka.

Pri nas raste tudi največji slovenski hrast, to je Nuječev hrast v Gregovcih. Njegovo starost ocenjujejo na 500 let. Njegova mogočna krošnja pokriva 700 m² dvorišča in je vidna daleč naokrog. Obseg debla je 7,78 m in ima 164 m³. Nuječeva domačija je ob reki Sotli na slovensko-hrvaški meji.

Grad Orešje z okolico je Hema Selška leta 1042 podarila samostanu Krka na Koroškem. Kasneje je omenjen kot kostrum Vysel, ki je bil utrjen in oborožen, da je kljuboval turškim vpadam. Prebivalci so najprej živeli v naselju Wieseldorf - Bizeljska vas, nato pa se razširili v dolino Sotle do Dramlje. Sedaj si pravico do gradu lasti več bivših lastnikov, nihče pa ne želi videti njegovega propadanja.

V vasi Orešje, med bizeljskim gradom in reko Sotlo, so v letih 1938/39 arheologi izkopali del rimske naselbine, imenovane Trojno mesto, in odkrili temelje dveh

Etnografska zbirka (foto: M. Sušnik, 1997)

poznoantičnih stavb s približno 28 prostori s centralnim ogrevanjem. Iz opeke trojnega mesta so obnovljene po vojni uničene vasi Orešja in tudi del v Hrvaškem Zagorju.

Etnografska zbirka je ob novi vinski turistični cesti in dopolnjuje turistično ponudbo Bizeljskega. Uredili smo jo v stari stanovanjski hiši in gospodarskem poslopju. Je v zasebni lasti, nastala pa je s pomočjo krajanov. Na ogled je stalna zbirka kmetijske opreme s poudarkom na vinogradništvu, posodah in orodju, knjižnem in fotografskem gradivu in ročnih delih. Izjemno zanimiv je komplet klešč štopleric in drugih pripomočkov za cepljenje vinske trte, ki so se uveljavljali od leta 1880 dalje, ko je koreninska trtna uš uničila vse vinograde in prisilila vinogradnike k cepljenju plemenite vinske trte na ameriško podlago. Nekatero orodje je bilo dobesedno prilepljeno na roke, npr. cimeroka, ki je dobila po tem tudi ime. Gospodarsko poslopje s hlevom in kozolcem je opremljeno z večjimi kmetijskimi stroji, kot so mlatilnica, pajkl, plugi, brana, okopalniki, skrinja in oprema za živino. Opremljen je tudi voz za furngo. Od sovaščanov zbrano gradivo in predmeti, ki je bilo še v uporabi, je shranjeno in vsem

brezplačno na ogled.

Etnografske zbirke, katere lastnica sem, pa ne predstavljajo samo razstavnih prostorov in razstavljeni predmeti, saj zbiram tudi slike in dokumentacijo o raznih dogodkih, ki jih tudi opisujem. Posebej opisujem kmečke običaje, kot so kolitev, trgatev, mlačev in podobno. Uveljavljam kulinarične recepte, uporabo zdravnih rastlin, opozarjam tudi na izginjajoče sadne in drevesne vrste...

Po programu CRP je predvidena razširitev zbirke s predstavitvijo vinskega hrama in kašče ali skednja. Vse predmete je potrebno inventarizirati, restavrirati in zbirko ob podpori Filozofske fakultete, Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani, urediti po strokovnih merilih.

O zbirki ni bila izdana še nobena posebna publikacija, kot njena lastnica pa se po potrebi vključujem v vsako opisano dejavnost. Moja letošnja glavna naloga je bila izdelava programa za vključitev v projekt CRP.

S programom Celostnega razvoja podeželja želimo naravne in kulturne znamenitosti območja Krajevne skupnosti Bizeljsko, ki je bilo že od nekdaj znano po ponudbi kakovostnih vin in kjer se zato tudi gradi turistična vinska cesta, vključiti v turistično

ponudbo. Obenem pa želimo razvijati tudi spremljajoče dejavnosti:

- ponudbo vrhunskih vin in etnokulinariko želimo obdržati v znanih, primerno opremljenih gostilnah,
- samopreskrbo - pridelavo zdrave hrane in drugih izdelkov domače obrti bodo prevzele mlade kmečke družine s primerno izobrazbo in moderno opremljenimi kmetijami. Svoje pridelke in izdelke bodo prodajali pakirane ali flaširane na posebej določenih prostorih ali kioskih.

Želimo, da se vsak ukvarja z dejavnostjo, za katero je usposobljen. Kmet s kmetijstvom, gostilničar z gostinstvom. Kmetije, ki bodo vključene v program CRP, morajo ohranjati značilno slovensko krajino z naravno in stavbno dediščino. Na zemljiščih, ki niso primerna za strojno obdelavo, želimo ohraniti ali dosajati izginjajoče sadne in drevesne vrste, kot so skorž, kutina, lipa, nešplja, in gojiti grmovne ter cvetne vrste, ki imajo na podeželju tradicijo.

Adrijana Zupanc

OŽIVLJANJE MITOV IN LEGEND

K pisanju tega prispevka me je spodbudilo razmišljanje, ki ga je letos povzročila sicer vsakoletna zadolžitev profesorjev na naši šoli, ki se glasi nekako takole:

«Pripravite ekipo učencev za Srečanje dijakov kmetijskih šol Slovenije. Učenci se bodo pomerili v športnih disciplinah in predstavili s kratkim kulturnim programom, ki naj prikaže krajevne značilnosti.»

Vsako leto isto. Prikaz tipičnih krajevnih značilnosti. Pa saj jih ni toliko! A mi bi vsakokrat želeli pripraviti nekaj novega, izvirnega in zanimivega. Toda zdi se nam, da smo izčrpali še vse dane možnosti, kot so prikazi starih kmečkih opravil, šeg in navad, recitali ljudskih pesmi, folklorne plesi...

A vendar smo želeli letos, ko je bila Kmetijska in gospodinjstva šola v Šentjurju pri Celju ustanovljena kot samostojna srednja šola, pripraviti nekaj posebnega. Morda celo nekaj takšnega, kar bi lahko predstavljalo trajno »maskoto« naše šole tudi ob vseh drugih priložnostih.

V ta namen smo si iz legend o praznovanju Jurjevega sposodili lik Viteza Jurija, ki je uporabljen tudi v grbu mesta Šentjurja, kjer se nahaja naša šola. Ker je bil vitez Jurij zaščitnik pastirjev, poljedelcev, vinogradnikov... se uporaba njegovega lika dobro ujema tudi z dejavnostjo naše šole.

Pri pripravi kulturnega programa so nas močno omejevale objektivne zmožnosti kot so pomanjkanje denarja ter primernih kostumov in rekvizitov za opremo Viteza Jurija. Najboljša možna zunanja podoba naše tekmovalne ekipe učencev pa je razvidna iz priložene fotografije.

Ob pripravi vsebinskega dela kulturnega programa pa so me vodila naslednja izhodišča:

- prepoznavnost legende - vsebina naj obdrži osnovne elemente legende o boju viteza Jurija z zmajem,
- značilnosti vitezovega poslanstva - nagovarja naj kmečko populacijo, katere zaščitnik je vitez Jurij
- aktualnost in zabavnost komunikacije - dialog med vitezom in učencem naj omogoča identifikacijo učencev z vsebino.

Na podlagi navedenih izhodišč je nastal priloženi tekst oziroma skeč Vitez Jurij na obisku.

Vitez Jurij na obisku

Uvod

PRIJATELJ POLJEDELCEV,
VINOGRADNIKOV, ŽIVINOREJCEV,
MED VAS IZ ŠENTJURJA JE PRISPEL,
DA BI POMLAD VAM PRISKRBEL.

TO JE HRABRI VITEZ JURIJ,
KI TOLETJA ŽE PO ZEMLJI HODI,
ZLE DUHOVE STRAN PODI,
ZA PRIDELKE IN KMETE DOBRO
SKRBI.

Učenec:

JURIJ, PRAVLJIČNI PRINC,
JE RES, DA SI NEKOČ,
V DAVNIH ČASIH ZGODOVINE,
PREMAGAL DIVJEGA ZMAJA?

Jurij:

O, SEVEDA JE RES,
PA NE LE ENEGA ALI DVA,
AMPAK VSE ZMAJE
OD ZAČETKA DO KRAJA.

Učenec:

ZAKAJ PA POTEM ŠE VEDNO
S TO SULICO STRAŠIŠ,
ČE ZDAJ NI VEČ ZMAJEV,
KOGA SE BOJIŠ?

Jurij:

JAZ SE NIKOGAR NE BOJIM.
TO SULICO OKROG PRENAŠAM.
DA VSEM, KI KMETOM NAGAJAJO,
STRAH V KOSTI VNAŠAM.

Učenec:

EJ JURIJ, TI SI ZA ČASOM,
KMETOM DANES NIHČE NE
NAGAJA,
VSI JIH IMAJO ZELO RADI,
SAJ NA NJIHOVI ZEMLJI HRANA
NASTAJA.

Jurij:

JAZ MISLIM,
DA TO ŠE VEDNO NI RES,
SAJ ŠE NIKOLI NISEM VIDEL,
DA BI ŠEL KAKŠEN KMET
VSAK VIKEND S SVOJO ŽENO NA
PLES.

ČE BI GA DRŽAVA
ZARES RADA IMELA,
BI ZA NJEGOVO BLAGINJO
ŽE ZDAVNAJ BOLJE POSKRBELA.

TAKO PA TUDI ŠE NISEM VIDEL,
DA BI KMETIJE NA MORJE HODILI
IN SE OD NAPORNEGA DELA
POLETI TAM ODPOČILI.

ZATO ŠE VEDNO PRIHAJAM MED VAS,
PRINAŠAM VAM RADOST
ZELENE POMLADI,
PASTIRJEM ČUVAM
ČREDE V OGRADI,
SKRBIM, DA NA ZEMLJI
OSTAJATE RADI.

Učenec:

JURIJ, TI SI PAMETNEJŠI KOT ČAS,
TI RES VEČ VIDIŠ IN ZNAŠ
KOT MI, MLADI KMETOVALCI,
DAJ POMAGAJ ŠE VSAKEMU IZMED
NAS.

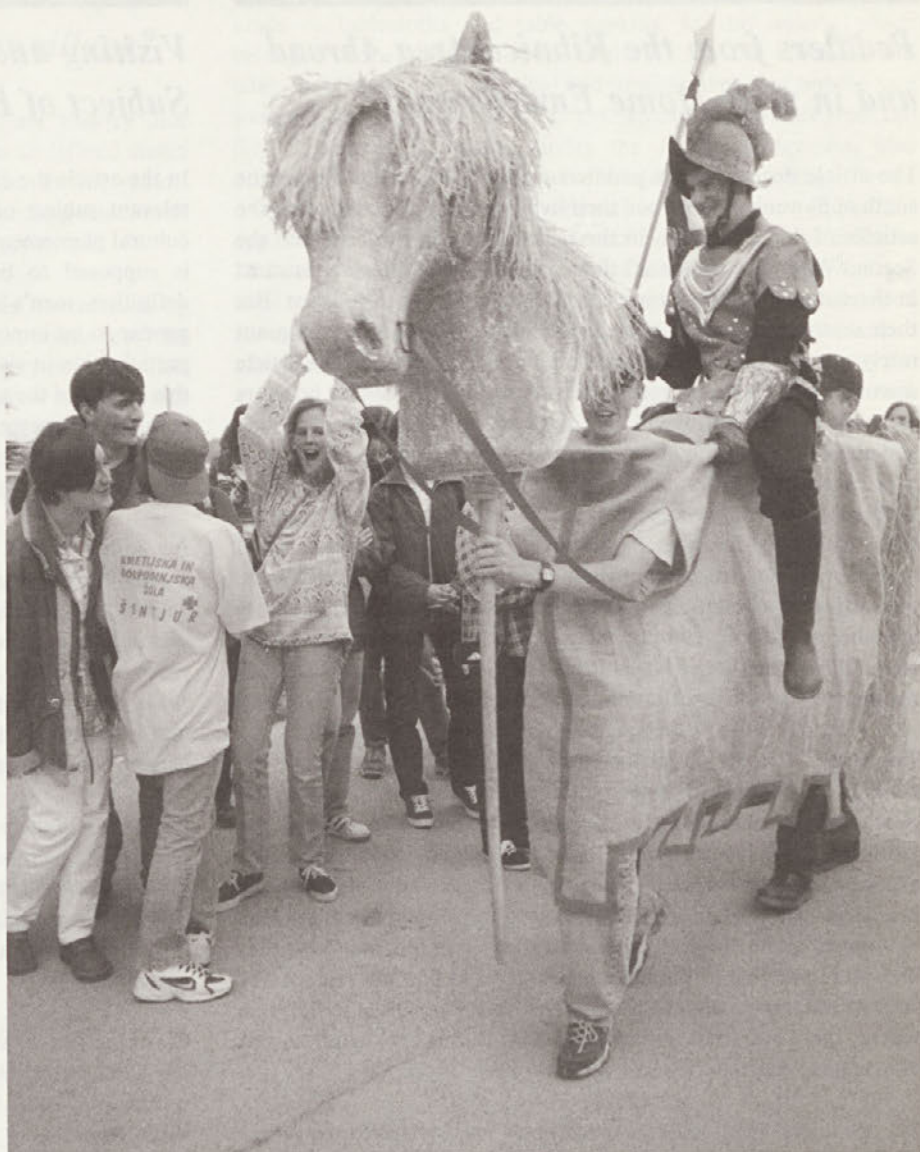
ČUJ JURIJ, KAJ KO BI TUDI
NAŠE PROFESORJE STRAŠIL,
DA NE BI NOBEN UČENEC
PRI NAS VEČ CVEKA DOBIL?

Jurij:

TI BOM ŽE DAL, TI LENUH,
ČE NE BOŠ SE PRIDNO UČIL
IN DOBRO KMETOVATI ZNAL,
KDO PA BO SKRBEL ZA NARODOV
KRUH?

A MISLIŠ, DA BOŠ DOLGO
KMETOVAL,
ČE BOŠ BREZ GNOJA ORAL,
ČE BOŠ PLEVE SEJAL IN
ŽIVINI STRUPENE ZELI DAJAL?

S TO SULICO, KI S SABO JO NOSIM,
BOM TUDI VSEM MLADIM KMETOM,
DIJAKOM, DIJAKINJAM
KMETIJSKIH ŠOL,
STRAH V KOSTI VAM NATROSIL.

Vitez Jurij, (foto arhiv šole, 1998)

Učenec:

NE JEZI SE VITEZ JURIJ,
TO SEM REKEL LE ZA HEC,
KER SO NAM PROFESORJI NAROČILI,
DA NAJ PRIPRAVIMO EN SKEČ.

V RESNICI PA MI, ŠENTJURSKI DIJAKI,
POZNAME VSE SORTE NAJBOLJŠIH
SEMEN, VSAK DAN SE UČIMO
PRAVILNO ORATI,
ŽIVINA BLEŠČI SE OD DALEČ OČEM.

KAJNE, MI VSI ZBRANI MLADI
KMETOVALCI,
KMETIJSKEGA ZNANJA LASTNIKI,
MI BOMO VEČNO NA ZEMLJI OSTALI,
NE PREŽENO NAS NE Z BIČI,
NE S ŠTRIKI.

In zakaj se mi je pravzaprav zdelo primerno predstaviti nekakšen običajen dogodek v vsakdanji šolski praksi v pričujoči strokovni reviji?

Zaradi pomislekov, ki so me spremljali pri pripravi tega kulturnega programa:

« Ali je sploh možno ohranjati neko kulturno identiteto izven deklarativnega, torej praktično, in jo pri tem še uspeti obdržati kot kulturno vrednoto, ne pa jo spremeniti v po(ne)srečeni kič? »

*Polona Šega**Peddlers from the Ribnica Area Abroad and in their Home Environment*

The article deals with the peddlers from the Ribnica Valley in the south of Slovenia who earned their living peddling wooden ware, the articles of domestic craft, in the period between the First and the Second World War. They left their home in the spring and returned in the autumn, by November 1 (All Saints' Day) at the latest. But their seasonal migration turned into lasting migration if a migrant rarely returned home or did not return at all anymore. The article discusses especially the relationship between the Ribnica peddlers and the environment where they came to in order to peddle there, and the relationship between them and their environment, where they returned to after peddling. The peddling is defined in the article as the selling of goods from home to home, from place to place without a permanent sales place. The author quotes several archival sources dating from the period between the World Wars, pointing out the attitude of Slovene professional trade bodies towards peddlers. They often complained against peddlers, against all of them but the peddlers from the Kočevje and the Ribnica regions who peddled with products of domestic crafts.

The author focuses on the peddlers from the Ribnica Valley who peddled in Vienna and its surrounding area, which is limited in the article by Absdorf, Gross weikersdorf, Marchegg, Bruck an der Leitha, Wiener Neustadt and Baden. She draws conclusions also according to the information she gathered during her field work, the interviews with her informants who used to be peddlers in the area mentioned above. Several informants stressed in the interviews they had been welcome in the foreign country and had not felt socially stigmatized, especially not if compared to the peddling in Slovenia where they had felt stigmatized. On the other hand, a few informants reported they had been insulted.

The peddlers spent a great part of a year outside their home environment. Their family (excepting their elder son or sons who usually peddled as well) stayed at home and got all the farm work done without the husband/father, including the mowing. Neighbours, relatives, friends and hired men helped them. This fact raises a question on the type of the peddler's family, on the role of the peddler's wife who had to take care and responsibility for her family and household in the period of her husband's absence. In the Ribnica area women, peddlers' wives, did also the work usually reserved for men, e. g. the mowing. They often hired maids, but these just as well did the work usually reserved for men, in rich families hired men.

Successful peddlers were respected in their home environment. In spite of the fact the peddler's wife had to work hard and take all the responsibility for her family and household over a half of a year or longer, a successful peddler was a welcome bridegroom.

The Ribnica peddlers brought home news, material goods and ideas how to improve farming. They introduced innovations in rural economy, especially those who peddled in Austria.

*Mateja Habinc**Visiting and Care for Graves as a Subject of Ethnological Research*

In the article the author argues that visiting and care for graves is a relevant subject of ethnological research. It is the bearer of the cultural phenomenon, i. e. a man, that, by definition, an ethnologist is supposed to be interested in, and in accordance with this definition, man's activities connected with graves and cemeteries appear to be important issues for ethnological researching. Man's participation in visiting and caring for graves allows us to treat also this aspect of the cultural phenomenon as a subject of ethnological research. However, so far in the Slovenian ethnology there have been no researching done dealing with this aspect of the cultural phenomenon.

According to the author, researching of visiting and caring for graves is related to the researching of the manners and customs within the calendar year and those, connected with important events in a person's life, with researching of religion and rites de passage. In favour of ethnologist's researching of this phenomena speaks also a premise that an ethnologist should be dealing with mass, public phenomena on the level of everyday life, such as November 1, Remembrance Day (a former All Saints' Day).

In the article the author gives a detailed presentation of one of the researching methods she used in writing her diploma work, namely the analysis of articles in print media. The material and information gathered from print media is compared with data gathered by doing the interviews, and using the methods of observation and participation.

Choosing five newspapers from the periods between 1927 - 1937, 1957(9) - 1967 and 1987 - 1997 and within selected time scope, the author analysed which were the events and topics in connection with November 1 (and 2) or cemeteries and graves in general, independently of the holiday, most frequently mentioned in the newspapers. Most articles, according to her findings, dealt with commemorations of the dead at the Remembrance Day, and in this reference caring for graves, regulation of traffic and security warnings were mentioned. There are certain similarities between the period before the Second World War and the time Slovenia was in the process of gaining its independence. The newspapers in both periods reported on nearly all public components of Remembrance Day (All Saints' Day). However, as already Marko Kerčevan has pointed out, the analysis has shown that articles from periodicals contain components of religious and civil ideology, whereas they cannot reflect the family ideology, which connects both previously mentioned components. The author by using interviews, observation and participation as methods of researching draws the conclusion that not only the living relatives, but also the dead, the relationship to them, functions as a hierarchical system, which has been most distinctively revealed through ethnological field-work methods.

Maruška Markovčič***Were there any Carvers in your village?***

Carving trade as a branch ranging between art history and ethnology has long been neglected because of its undefined status and therefore lacking a thorough research. So far, for the reason mentioned, there have been no basic steps of researching done, such as forming a nomenclature and defining the subject matter.

Since the field of carving trade is extremely wide researching by individual microperiods is required. The author points out the necessity to find out specific characteristics of every period, which influenced the development of this trade the most. A turning point in the development of carving trade in the Slovene ethnic territory represents the first half of the 20th century. In this period the last big workshops, which had slowly disappeared by the end of the Second World War, can still be traced.

At present there are only individual craftsmen still carrying on this trade. But the knowledge of carving trade is in great demand since old works of art are decaying and there is nobody to be able to restore them. In the Secondary School of Woodwork in Nova Gorica and in [kofja Loka the classes of carving trade have been newly introduced. Unfortunately only as an optional subject, which does not ensure enough practical work. But without continuous practical work, there will be no revival of carving trade.

Tadeja Primožič***Techniques, Elements, Motifs and Applications of Bobbin Lace in the Slovene Region in the 20th Century***

The article *Techniques, Elements, Motifs and Applications of Bobbin Lace in the Slovene Region in the 20th Century* is a summary of a diploma work of the same title, which was written in 1997 at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts in Ljubljana.

According to the author's findings in the 20th century there was a wide variety of techniques, elements, motifs and applications of bobbin lace in the Slovene region and they were mainly influenced by demands of the market. At the end of the 19th century and especially in the beginning of the 20th century bone lace with broad ring made by the metre came into general use. The second group of lace in this period represented varieties of bone lace, whereas in the third and fourth group of lace belonged those which were made by combining both systems of making and by using various ornamentation. The biggest consumer of bobbin lace in this period was the Church, and it also became very common as a rich decoration of bourgeois homes and clothes. Political and social changes after the end of the First World War influenced also the lace making in the regions which had been allocated to Italy after the year 1920 by Rapallo treaty. In the following years in these regions a narrow type ring prevailed, the making of which was

technically less complicated and faster. The applications already deserving more and more attention in these regions were different kinds of tablecloths and table napkins. In the regions which belonged to the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, and later on to Yugoslavia, technical and formal changes of bobbin lace were not expressed to such an extent. Apart from the lace from the former periods in regions under the Italian occupation, also numerous other new patterns were introduced, consisting of more demanding techniques and elements. The most important applications in this period were curtains, bed-linen and different kinds of tablecloths and napkins. After the Second World War and until the end of the 60s, lacemaking in Slovenia developed successfully. Due to simple and quick making other kinds of lace to a large extent superseded varieties of narrow type ring, especially the so-called "Idrijski Ring" in the whole lacemaking region. The most common applications in that period were still tablecloths, napkins and bed-linen. Already from the middle of the 60s on, and especially in the 70s and 80s, a gradual decline in the number of lace-makers and their knowledge can be noticed. Patterns formed in this period became smaller, technically less complicated, taking less time for their making. The proportion of lace in applications was decreasing in favour of cloth. Too often also hand-made bobbin lace and their applications turned into kitsch. In the beginning of the 90s with new political and social conditions in Slovenia the interest for lacemaking and bobbin lace increased again. Today some more demanding techniques and elements are being introduced anew. There are also diverse applications available and are mainly, as always, conforming to demands of the market. What pleases most is the fact that some of the techniques, elements, motifs and applications, known from the former periods in Slovenia, are today a challenge to many designers striving for genuine artistic achievements in contemporary designing.

AVTOR ZGODBE IN ILUSTRACIJ: BORI ZUPANČIČ ; maj 1997

VEDNO SEM MENIL, DA SO MUZEJI NAJBOLJ
DOLGOČASNA STVAR NA SVETU...

... DOKLER...

... ME NI PREMAGALA RADOVEDNOST...

... ZNAŠEL SEM SE MED UDELEŽENCI
MUZEJSKE DELAVNICE...

... POZDRAVIL NAS JE VODJA DELAVNICE...

... IN NAM PREDSTAVIL MENTORJE...

.. RAZDELILI SMO SE V DELOVNE SKUPINE ...

... IN PODALI SMO SE NA RAZISKOVALNO DELO...

... BRSKALI SMO PO PODSTREŠJIH...

... IN PO KLETEH...

... MERILI SMO, SKICIRALI, FOTOGRAFIRALI...

... DELALI INTERVJUJE ...

... IN ZAPISOVALI NA PAPIR, TONSKI IN TUDI FILMSKI TRAK...

... ZA NAŠ RAZISKOVALNI ZAGON NI BILO OVIR...

.. DELOVNE SKUPINE SO ODKRILE ŠTEVILNE MUZEJSKE PREDMETE ...

... O NAŠIH ODKRITJIH SMO SE ŽIVAHNO POGOVARJALI...

... UREDILI SMO ZBRANO GRADIVO...

... ZAKLJUČEK NAŠE MUZEJSKE DELAVNICE PA SMO "OVEKOVEČILI" Z NEPOZABNO ZABAVO.

RAZPIS

*za podelitev Murkovega priznanja
in Murkove listine za posebne
dosežke v etnologiji na
Slovenskem za leto 1997*

Podpisane predloge z utemeljitvijo pošljite do

20. oktobra 1998

Naslov:

Slovensko etnološko društvo
Komisija za Murkova priznanja
Metelkova 2
1000 Ljubljana

Na podlagi pravilnika o podeljevanju Murkovega priznanja in Murkove listine za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem, ki je bil sprejet na izrednem občnem zboru SED 15. marca 1994, objavljamo razpis za podelitev priznanja in listine za leto 1997.

Pri predlogih upoštevajte naslednja temeljna izhodišča za podelitev priznanja in listine:

Priznanje in listino prejme posameznik ali ustanova, ki s svojim delom prispeva k uveljavljanju slovenskih etnoloških spoznanj in spoznanj tujih etnologij o Sloveniji. Priznanje ali listino lahko prejmejo domači ali tuji strokovnjaki s področja etnologije, domači in tuji posamezniki, ki na tem področju delujejo ljubiteljsko, oziroma posamezne strokovne in ljubiteljske ustanove in društva (2. člen pravilnika).

Med posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem štejejo (3. člen pravilnika):

za podelitev Murkovega priznanja

- *Izjemni etnološki znanstveni in raziskovalni dosežki posameznikov, skupin ali ustanov*
- *Dosežki, ki jih zaokroža življenjsko delo posameznikov*

za podelitev Murkove listine

- *Dosežki na področju etnološke vede na Slovenskem (ali o Sloveniji) v preteklem letu*

Predloge bo pregledala in ocenila komisija za Murkova priznanja in na občnem zboru podelila po eno priznanje in listino.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

č 121

II 131 829₁₉₉₈

999805285, 1/2

COBISS

